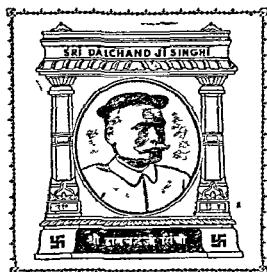

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थांक २६]*****

निर्ग्रन्थनैमित्तिक-भद्रबाहुवचोऽनुसारिणी

भद्रबाहुसंहिता

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 26]*****

BHADRA BĀHUSAMHITĀ

कलकत्ता निवासी
साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यमृतनिमित्त
प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

जैन भाषात्मिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक-इत्यादि विविधविषयगुम्फित;
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूजर-राजस्थानी आदि भाषाभाषानियत; सार्वजनीन पुरातन
वाङ्मय तथा नूतनमंशोधनात्मक साहित्य प्रकाशनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्युध

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंह जी सिंघी

प्रधान सम्पादक तथा संचालक

आचार्य-जिन विजय मुनि

(सम्मान्य नियामक-भारतीय विद्या भवन, बंबई)

सर्वप्रकार संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंह जी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंह जी सिंघी

*

प्रकाशक

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

५५ बंबई ५५

निर्गन्थनैमित्तिक-भद्रबाहुवचोऽनुसारिणी
भद्रबाहुसंहिता

[विस्तृत गुजराती प्रस्तावना, पाठभेद, परिशिष्टादि विविधवस्तुसमन्वित]

*

संपादक

अध्यापक डॉ. अमृतलाल सवचंद गोपाणी

एम् ए, पीएच् डी.

प्राध्यापक - अर्द्धमागधी शिक्षाविभाग

(भारतीयविद्या भवनद्वारा संचालित - मेघजी मधुरादास आर्ट्स कॉलेज, अन्धेरी)

प्रकाशक

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

वंवई

विक्रमाब्द २००५]

प्रथमावृत्ति, पचसत प्रति

[१९२९ ख्रिस्ताब्द

ग्रन्थांक २६]

卐

[मूल्य रु. ५-१२-०

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

भक्ति ब्रह्माभिधेयैरे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुनिदावाद इत्याख्या गुरी वैभवशालिनी ॥	१*
बहवो निजसंस्थाने जेना जकेदावंशजाः । धनाद्या मृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
श्रीढालचन्द्र इत्यासीत् तेष्येको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सचरित्रो यः सिंधीकुलप्रभारः ॥	३
भाह्य पृथागतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिनालामहापुत्रां पृतधर्मावंनिश्चयः ॥	४
कुशाग्रोयस्ववृक्षैव सहृदया च मुनिपया । उपाग्यं विपुलां लक्ष्मीं कोत्रधिपोऽजतिष्ठ सः ॥	५
तस्य मनुकुमारीति सञ्चारीकुलमण्डना । अभूत् पतिवता पत्नी श्रीलसौभाग्यभूयणा ॥	६
श्रीचहादुरसिंहाद्यो गुणवोस्त्रनवस्तयोः । अमवत् मुकुनी दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलरुसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुदिसितः । यः सर्वकार्यदक्षस्वात् वृक्षिणवाहुवत् पितुः ॥	९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्त्रेजस्वी मध्यमः सुतः । सुनुवंदिन्द्रसिंहश्च कतिष्ठः सौभ्यदर्शनः ॥	१०
सन्ति त्रयोऽपि सरपुत्रा आसभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मांगीसुगामिनः ॥	११
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वसादिपान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धः सन् स राजेन प्यराजत ॥	१२

अन्वय-
—

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तद्विधं विदुषां खलु ॥	१३
नाईकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्वयः । इष्टः कदापि तद्गोदे सतां तत् विस्मयास्पदम् ॥	१४
अक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । यन्पुत्रजेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥	१५
देव-कालस्थितिज्ञोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥	१६
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥	१७
गत्वा सभा समित्यादौ भूत्वाऽप्यज्ञपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	१८
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥	१९
अध्यायदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्वचित्तयत् ॥	२०
पुत्र्यः पितर सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् सज्जानवृक्ष्ययं यतनीयं मयाऽप्यरम् ॥	२१
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । अद्वास्पदस्वमिप्राणां विदुषां चापि तादृशम् ॥	२२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शा म्ति नि के त ने । सिंधीपदाङ्कितं जैनज्ञानं यी ठ मनीषिपत् ॥	२३
धीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विधुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिप्रायकं पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्पर्धयोर्दायादिसन्तुषेणः । वशीभूय मुद्रा येन स्वीकृतं तत्पदं धरम् ॥	२५
कथोन्मन्त्रेण रवीन्मन्त्रेण स्वीयपावनपाणिना । रत्नैर्नागाङ्क-चन्द्राब्धे तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥	२६
प्राण्यं मुनिना चापि कार्यं तदुपशोभितम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूतां ग्रन्थानां ग्रथनं तथा ॥	२७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थसालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दामिता । व्यवितं पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥	२९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय लिष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलवाद्योदिकानां तु भोतिहृदयादयो मुनिः । कार्यं शिवायिकं तत्र समाप्यान्वत्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
मन्द-लिप्यङ्क-चन्द्राब्धे जाता पुनः सुयोजना । ग्रन्थावस्थाः स्थिरवाद्य विस्ताराय च नूतना ॥	३३
ततः सुदृष्टरामनाथं सिंधीवंशनमस्तता । भा वि था न द ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
आसीत्तस्य मनोबान्धाऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्यवितं तेन लक्ष्म्याय हि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्बिलासात् विधेईव ! दौर्भाग्याचात्मग्रन्थराम् । स्वप्रेनेवाथ कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥	३६
हृन्दु-स्वी-दुन्द्यै-नेत्राब्धे माले आषाढसन्तुके । कलिकाताख्यपुत्रां स प्राप्तवान् परमो गतिम् ॥	३७
पितृभक्तेश्च सरपुत्रैः प्रेषिते पितृरामनः । तथैव प्रवितुः स्मृत्यै प्रकाश्यतोऽधुना पुनः ॥	३८
दृषं ग्रन्थारम्भः श्रेष्ठः प्रेषा प्रशावतां प्रथा । भूयद् भूलै सतां सिंधीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जनकृपाह्लादा सचिदानन्ददा सदा । चित्ते नन्दविषयं लोके श्रीसिंधी ग्रन्थपद्धतिः ॥	४०

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाण्यो देवो भारतविद्युतः । रूपाहेलीति सक्ताही पुरिका तत्र सुस्थिता ॥	१
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीनतृपतेः समाः । धीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोऽण्ययभूमिपः ॥	२
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुटुम्बप्रणीः ॥	३
मुञ्ज-भोजमुखा भूषा जाता यस्मिन् महाकुले । किं धर्मते कुटीनत्वं पाकुलजातजन्मनः ॥	४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्ध-रूप-कावण्य-सुबाहू सीजन्यभूमिता ॥	५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णां शौर्योद्दीप्तमुद्राकृतिम् । यां दृष्टुं जनो मेने राजन्यकुलजा रिवयम् ॥	६
पुरः क्रिसनसिंहाण्यो जातस्त्रयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चाभ्यद् यक्षाम जननीकृतम् ॥	७
धीदेवीहंसनामाऽत्र राजपुत्र्यो यतीधरः । ज्योतिर्मैपज्यविद्यानां पारगाभी जनप्रियः ॥	८
आगतो मरुदेनाद् यो भ्रमन् जनपद्मन् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहल्य प्रीति-श्रद्धास्पदं परम् ॥	९
तेनायाप्रतिमप्रेम्णा स ताम्बुलुः स्वमन्त्रिणो । रक्षितः, शिक्षितः सम्पक्, कृतो जैनमतानुगः ॥	१०
दौर्भाग्याद् तच्छिष्टोर्षाल्ये गुरु-ठातो दिवंगता । विमूढः स्वगृहान् सोऽप यदृच्छया विलिङ्गतः ॥	११

तथा च—

ग्रान्वा नैकेषु देत्रेषु सेविता च बहून् नरान् । दीप्तितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥	१२
ज्ञाताभ्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थतृप्तिना तेन तरनात्तत्रगवेदिणा ॥	१३
अनीला विविधा भाषा भारतीया पुरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रस-नूतनकालिकाः ॥	१४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रसंस्थिताः । लिखिता बहवो लिखा ऐतिह्यतथ्यगुम्भिताः ॥	१५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलेश्च साकूतः । त्रिनविजयनाम्नाऽसौ श्यागोऽभवद् मनीषिषु ॥	१६
यत्नं वां विश्रुतिं ज्ञात्वा धीमद्गान्धीमहाराजना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमभ्यदा ॥	१७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति कथाया प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥	१८
आचार्यत्वेन तत्रोचैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि निर्धोन्हेन्द्रे पुरा स त्वाद्यम मन्दिरे ॥	१९
पुर्वाणामष्टकं चावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्या जमनराष्ट्रे स तस्मैकृतिमधीतवान् ॥	२०
तत्र आगत्य सैद्धांत्यो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारागोऽपि सम्भासो येन स्वराज्यपर्वणि ॥	२१
श्रमात् ततो विमिथुक्तः स्थितः शान्तिविकेसने । विश्ववन्द्यकरीन्द्रधीरवीन्द्रनाथनृपिते ॥	२२
सिंधीपदपुत्रं जैनज्ञानपीठं तदाभितम् । स्थापितं तत्र सिंधीधीढाडचन्द्रस्य सूनुना ॥	२३
धीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । रम्यैष्यं निजतातस्य जैनज्ञानप्रचारकम् ॥	२४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽधिष्ठानुमन्त्रकः । अष्पापयन् धरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाक्ययम् ॥	२५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे ह्येषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२६
अथैवं विगतं यत्नं पर्वाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालात्रिकासाधिप्रकृतिषु प्रयत्नतः ॥	२७
बाण-रत्न-नैवेन्द्रेन्द्रे सुबाहैनगरीस्थितः । सुदीनि निरुदन्त्यातः कन्देयालालकपीसलः ॥	२८
प्रद्युक्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितो । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽधिरान् ॥	२९
सिद्ध्यां धीमतां योगान् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीय पदोपेत विद्या भव म सञ्ज्ञया ॥	३०
आहूतः महकाव्यार्थे स मुनिलेन सुहृत् । ततः प्रकृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥	३१
तद्वचनेऽभ्यदा तस्य सेवाऽधिका ह्यपेक्षिता । खोकुत्रा नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाधिता ॥	३२
नन्दे-निर्धेय-चन्द्रेन्द्रे वैकमे विहिता पुनः । पृथग्दम्भावलीस्वैयं कृत् तेन नम्योयोजना ॥	३३
परामर्शान् तत्काल्य धीसिंधीकुलभास्यता । भाविद्या भवनायेवं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
प्रदत्ता द्वासहस्री पुनस्तस्योपदेशातः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाय सुखीतिना ॥	३५
देवादुत्प्रे गते काले सिंधीवर्यो दिवंगतः । यत्कस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमन्वरीव महद् ॥	३६
पितृकार्यप्रगल्भं यत्कालैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुदयैश्च सङ्कृतं तद्वचस्ततः ॥	३७
पुण्यश्लोकपितृनांज्ञा ग्रन्थागारकृते पुनः । यन्पुण्येष्टो गुणश्रेष्ठो ह्यर्देलक्षं प्रदत्तवान् ॥	३८
ग्रन्थमालाप्रमिद्वयं पितृवत् तस्य कांक्षितम् । धीसिंधीबन्धुभिः सर्वं तदुपिग्रासुविधीयते ॥	३९
विद्वज्जनकृवाह्नादा सविदानभवादा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोकैः मि न वि ज य भारती ॥	४०

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

अद्यावधि मुद्रितग्रन्थनामावलि

- १ मेघदूताचार्यरचित प्रवन्धचिन्तामणि मूल-संहत ग्रन्थ.
- २ पुरातनप्रवन्धसंग्रह बहुविध ऐतिहासिक-परिपूर्ण अनेक निगन्ध संभव.
- ३ राजशेखरसूरिरचित प्रवन्धकोश.
- ४ जिनप्रसूतिरहित निविधतीर्थकल्प.
- ५ मेघविजयोपाख्याविरचित देधानन्दमहाकाव्य.
- ६ यशोविजयोपाख्यावृत जैनतर्कभाषा.
- ७ हेमचन्द्राचार्यवृत प्रमाणमीमांसा.
- ८ महाकलहदेववृत अकलङ्कग्रन्थप्रयी.
- ९ प्रवन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर.
- १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित प्रभायकचरित.

- ११ सिद्धिचन्द्रोपाख्याविरचित भातुचन्द्रगणित-चरित.
- १२ यशोविजयोपाख्याविरचित ज्ञानविन्दुप्रकरण.
- १३ हरिमेगाचार्यवृत बृहत्कथाकोश.
- १४ जैनपुस्तकप्रशास्तिसंग्रह, प्रथम भाग.
- १५ हरिभद्रसूरिरचित धूर्तारव्यान.
- १६ दुर्गादेववृत रिष्टसमुच्चय.
- १७ मेघवित्तयोपाख्यावृत दिग्विजयमहाकाव्य.
- १८ कवि अन्दुल रत्नमणवृत सन्देशरासक.
- १९ भद्रसूरिवृत शतकत्रयादि सुभाषितसंग्रह.
- २० शान्दाचार्यवृत न्यायावतारवार्तिक वृत्ति.
- २१ कवि शाहिल रचित पत्रमसिरीचरित.
- २२ महेश्वरविरचित नाणपंचमीकहा.
- २३ मद्रवहसुसंहिता.

Life of Hemachandrāchārya: By Dr. G. Bühler.

संप्रति मुद्रमाणग्रन्थनामावली

- १ खरतरगच्छबृहद्गुर्वायलि.
- २ कुमारपालचरितसंग्रह.
- ३ विविधगच्छीयपट्टावलि संग्रह.
- ४ जैनपुस्तकप्रशास्तिसंग्रह, भाग २.
- ५ विद्वत्तिसंग्रह विज्ञानमहाशेखरविज्ञानि-विशेषी आदि अनेक विज्ञानशेखर समुच्चय
- ६ उद्योतनसूरिवृत कुयल्लयमालारुधा.
- ७ उदयप्रभसूरिवृत धर्मोद्भवदयमहाकाव्य.
- ८ कीर्तिकौमुदी आदि वस्तुपालपदास्तिसंग्रह.
- ९ जिनेश्वरसूरिवृत कथाकोषप्रकरण.
- १० महासुनि शृणुपालविरचित जंबूचरित्र (श्रावत)

- ११ जयपाहुडनाम विहितशास्त्र.
- १२ कोलहलविरचित लीलावतीकथा (श्रावत).
- १३ शृणुचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रवन्ध.
- १४ नयचन्द्रविरचित हम्मिरमहाकाव्य.
- १५ महेश्वरसूरिवृत नर्मदासुन्दरीकथा.
- १६ जिनदत्ताख्यानद्वय (श्रावत).
- १७ स्वर्णभूविरचित पत्रमचरित (अपभ्रंश).
- १८ सिद्धिचन्द्रवृत काव्यप्रकाशरत्नगण.
- १९ जयसिंहसूरिवृत धर्मोपदेशमाला.
- २० कौटिल्यवृत अर्थशास्त्र-सटीक.

श्री मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृतग्रन्थनामावलि

१ भातुचन्द्रगणितरहित निवेकविलासटीका. २ पुरातन रास-भाषारिसंग्रह. ३ प्रकीर्ण वाक्य प्रकाश. ४ सिद्धिचन्द्रोपाख्याविरचित नामकदत्ताटीका. ५ देवचन्द्रविरचित मूलशुद्धिप्रकरणवृत्ति. ६ राजप्रभाचार्यवृत उपदेशमाला टीका. ७ यशोविजयोपाख्यावृत अनेकान्तग्रन्थव्या. ८ जिनेश्वराचार्यवृत प्रमाणलक्षण. ९ भद्रानिशीथसूत्र. १० तरुणप्रभाचार्यवृत आवदनचरणवबोध. ११ राशेखरविलासि. १२ उपदेशकच्छप्रबन्ध. १३ वर्द्धमानाचार्यवृत शृणुजमहोदधि. १४ प्रतिशासोमवृत सोमनीमायकाव्य. १५ नैमिषेन्द्रवृत वहीदानक (शुभक पुष्पक ३ चरणवबोधपुष्पक). १६ दौर्लभाचार्यविरचित महापुष्पचरित्र (श्रावत महाग्रन्थ). १७ चंद्रपट्टचरित्र (श्रावत). १८ नैमिषेन्द्रचरित्र (अपभ्रंश-महाग्रन्थ). १९ उपदेशपदीका (वर्द्धमानाचार्यवृत). २० निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रन्थ). २१ सनकुमारचरित्र (संस्कृत भाष्यग्रन्थ). २२ राजवत्स पाठकवृत भोजचरित्र. २३ प्रमोदमणिकव्यवृत वागमयल्लेखारवृत्ति. २४ सोमदेशादित्त निरायणसुवमण्यवृत्ति. २५ समवसुन्दरावृत कृत्तरत्नचरित. २६ पाण्डित्यदर्शन. २७ पुरातन प्रवन्धसंग्रह-हिन्दी भाषान्तर. २८ शुवनमातुचरित्र बालवबोध. २९ शुवनसुन्दरी चरित्र (श्रावतकथा) हस्यदि, हस्यदि.

पूजनीय माता, पिताने

कृतज्ञभावे समर्पण

अ. स. गोपाणी

अनुक्रमणिका

*

स्व० श्रीमद् बहादुरसिंहजी सिंघी—स्मरणाञ्जलि

भद्रबाहु संहिता—किंचित् प्रास्ताविक, प्रधानसंपादक लिखित	पृ. १-११
१ प्रस्तावना	पृ. १-२१
(1) भद्रबाहु अने भद्रबाहु संहिता	पृ. १-२
(2) भद्रबाहु	पृ. २-६
(3) भद्रबाहुसंहिता अने वाराहीसंहितानी तुलना	पृ. ६-१९
(a) उक्का	पृ ६-७
(b) परिवेष	पृ ७-८
(c) संध्या	पृ ८
(d) घात	पृ ८
(e) प्रवर्षण	पृ ८-९
(f) गंधर्वनगर	पृ ९-१०
(g) गर्भलक्षण	पृ १०
(h) उत्पात	पृ १०-१२
(i) शुक्रचार	पृ १२-१४
(j) शनिध्वरचार	पृ १४
(k) बृहस्पतिचार	पृ १४-१५
(l) पुष्यचार	पृ १५-१६
(m) भगारकचार	पृ १६
(n) राहुचार	पृ १६-१७
(o) केतुचार	पृ १७
(p) सूर्यचार	पृ १७-१८
(q) चंद्रचार	पृ. १८
(r) ग्रहयुद्ध	पृ १८-१९
(4) सारांश	
(5) छंद अने भाषा	पृ. १९
(6) छंदोभंग	पृ. १९
(7) व्याकरणदोष	पृ. १९-२०
(8) ग्रंथसंपादनमां उपयोगमां लीघेली प्रतिअोनो परिचय	पृ. २०
(9) पाठांतर	पृ. २०-२१
(10) खूची अने परिशिष्ट	पृ. २१
(11) आभार	पृ. २१

२ परिशिष्ट	पृ. २२ - ३२
३ भद्रवाहु संहिता (मूल)	पृ. १ - ७०
(1) प्रथम अध्याय - ग्रन्थाङ्ग संचय	पृ. १ - २
(2) द्वितीय " - } उल्का	पृ. २ - ५
(3) तृतीय " - }	
(4) चतुर्थ " - परिषेप	पृ. ५ - ७
(5) पञ्चम " - विद्युत्	पृ. ७ - ८
(6) षष्ठ " - अन्न	पृ. ८ - ९
(7) सप्तम " - सन्ध्या	पृ. — १०
(8) अष्टम " - मेघ	पृ. ११ - १२
(9) नवम " - वात	पृ. १२ - १४
(10) दशम " - वर्षा	पृ. १५ - १७
(11) एकादश " - गन्धर्वनगर	पृ. १७ - १८
(12) द्वादश " - गर्भ	पृ. १८ - २०
(13) त्रयोदश " - यात्राविधि	पृ. २० - २८
(14) चतुर्दश " - चरपात	पृ. २८ - ३६
(15) पञ्चदश " - शुक्रचार	पृ. ३६ - ४६
(16) षोडश " - शनैश्चरचार	पृ. ४६ - ४८
(17) सप्तदश " - बृहस्पतिचार	पृ. ४८ - ५०
(18) अष्टादश " - बुधचार	पृ. ५० - ५२
(19) एकोनविंश " - अङ्गारकचार	पृ. ५२ - ५४
(20) विंश " - राहुचार	पृ. ५४ - ५७
(21) एकविंश " - केतुचार	पृ. ५७ - ५९
(22) द्वाविंश " - सूर्यचार	पृ. ५९ - ६०
(23) त्रयोविंश " - चन्द्रचार	पृ. ६० - ६२
(24) चतुर्विंश " - ग्रहयुद्ध	पृ. ६२ - ६४
(25) पञ्चविंश " - संग्रहयोगार्थ	पृ. ६४ - ६६
(26) षट्त्रिंश " - खम	पृ. ६६ - ७०

४ भद्रवाहुसंहितागतविषयाणां शब्दानां च वर्णानुक्रमेण सूची पृ. ७१ - ८४

*
* *

स्व० बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

अने

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

—[सरणाञ्जलि]—

भारत अन्नय आदर्शपुष्पक, कार्यसाहायक, उत्साहप्रेरक अने सहृदय प्रेहापर बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी, जेवणे मारी विशिष्ट प्रेरणायुक्ती, पोताना स्वयंवासी साधुचरित पिता श्री डा. लक्ष्मणदास सिंघीना पुण्य-सरण निमित्त, आ 'सिंघी जैन ग्रन्थ माला' नी कीर्तिकारिणी स्थापना करीने, एवा निमित्ते दरवर्षे हजारो रुपिया खर्च करवानी आदर्श उदारता प्रकट करी हवी, अने जेवनी लावी असाधारण ज्ञानभक्ति साधे अन्नय आर्थिक उदाररुचि जोडेने में पण, मारा जीवनाचे विशिष्ट शक्तिशाली अने बहु ज मूल्यावान् अवघेप सत्ता काळ, ए भ्रम्यमात्राणां च विद्यां अने प्रज्ञाने घाटे सर्वात्मना ए समर्पित करी बीघो, तथा जेवणे आ भ्रम्यमात्रां विगत १३-१४ वर्षांमां व्याप्त सुदूर, समृद्ध अने सर्वांदरणीय कार्यपथ विपन्न घट्टं जोडेने मरिच्यमां क्षमा कार्यने बघारे प्रगतिमान् अने बघारे विस्तीर्ण रूपमां जोवानी पोताना जीवनाची एकमात्र परम अभिलाषा ठेवी हली, अने उद्गुत्कार, भारी प्रेरणा अने योजनेने अनुसंधाने, प्रस्तुत ग्रंथमात्रांनी कार्यव्यवस्था 'भारतीय विद्यामंचन' ने समर्पित करी, आन भावी अने निश्चित बघा हता, ते पुण्यवान्, साहित्यरसिक, उदारमनस्क, धर्मता-मिलपी, अभिनन्दनीय आत्मा हवे आ उदारमां विद्यमान नवी. सन् १९४४ ना जुलै मासनी ७ मो तारीखे ५९ वर्षीनी वयरे ए महान् आत्मा आ लोकमायी प्रस्थान करी गयो तेमना एवा भव्य, आदर्शणीय, दृढदृशीय अने आधुनिक योजनेने पोतानी किंचित् सहायक 'सरणाञ्जलि' समर्पित करवा निमित्ते, तेमनाे सक्षिप्त जीवन-परिचय अर्थ आपवना आवे छे.

सिंघीजीना जीवन साधेना मारा खात खास सरणोत्तु विस्तृत आवेखन में हिंदीमां कर्तुं छे अने ते खास करीने सिंघीजीना ज 'स्मारक ग्रंथ' तरीके प्रगट करवामां आवेल 'स्मरणीय विद्या' नामक पत्रिकाना शीला भागनी अनुसूचितरूपे प्रसिद्ध करवामां आशु छे सिंघीजी विषे विशेष जाणवानी ह्छावाळा वाचकोने ए 'स्मारक ग्रंथ' जोवानी अलापण छे.

*

बाबू श्री बहादुर सिंहजीने जन्म बंगालना सुर्सेदाबाद जिल्हामां आवेल अजीमगंज नामक स्थानमा, संवत् १९४१ मां पयो हतो तेजो बाबू बालचंदजी सिंघीना एकमात्र पुत्र हवा तेमनी माता श्रीमती मनुकुमारी अजीमगंजना ज बैद पुढुंगना बाबू जवचंदजीनी पुत्री भवी हती श्री मधुकुमारीनी एक व्हेन जगन्मोहने खा परणवेडी हती अने बीनी व्हेन सुप्रसिद्ध माहार पुढुंगना परणवेडी हती कलकत्ताना स० सुप्रसिद्ध जैन स्कूलर अने आगोवान वरुकि बाबू पूरणचंदजी माहार, बाबू बहादुर सिंहजी सिंघीना मासीआदे माई बसा हता सिंघीजीने विवाह, बालचर-जीआगजना सुप्रसिद्ध घनाञ्ज जैन एदस्य सन्नीपत (सिंहजीनी पीथी अने छत्रपत सिंहजीनी पुत्री श्रीमती दिलकसुंदरी साधे संवत् १९५४ मा घयो हती. ए रीते श्री बहादुर सिंहजी सिंघीने नैतृविक हनच बंगालना खास प्रसिद्ध जैन कुटुंबे साधे गाट रीते संकटाएणे हतो.

*

बाबू श्री बहादुर सिंहजीना पिता बाबू बालचंदजी सिंघी बंगालना जैन महाजनीमा एक बहु ज प्रसिद्ध अने समर्पित पुरव घई गयो तेजो पोताना एकीला ज्ञात पुरुषार्थ अने ह्योमयी, एक बडु ज साधारण स्थितिना व्यापारीनी कोटिमायी म्होटा करोडनिपतिनी स्थिति घईच्या हता अने आराय बंगालना एक सुप्रसिद्ध अने प्रामाणिक व्यापारी तरीके तेमने विशिष्ट ख्याति प्राप्त करी हवी. एक वखते तेजो, बंगालने सौधी मुत्त व्यापार जे जटने गणाय छे तेना, सौधी म्होटा व्यापारी घई गयो हता तेमना पुरुषार्थयी, तेमनी व्यापारी पेडी जे हरिसिंह निहालचंदना नामे चाल्ती हती ते बंगालना जटने व्यापार कानारी पेडी तथा विदेशी पेडीयोमा सौधी म्होटी पेडी गणती घई हती

बाबू बालचंदजी सिंघीनी जन्म संवत् १९२१ मां घयो हतो, सने १९३५ मा तेमनुं श्री मधुकुमारी साधे लग्न गर्तुं १४-१५ वर्षीनी वयरेमां बालचंदजीए पोताना पितानी दुकानने आरमार, जे ते वखते बहु ज साधारण रूपमां वाततो हतो, ते काममां लीघो तेजो अजीमगंज छोडी कलकत्ते आम्त्या अने त्यां पोतानी द्रोधिदारी अने खत वडे ए आरमारने भाई बीने खर ज बघामां अने अवे तेने एक सौधी म्होटी 'जर्म'ना रूपमा स्थापित कर्तो. कलकत्तामा ज्यारे 'जट सेलमं पुत्रोत्पन्न'नी स्थापना घई आरे बाबू बालचंदजी सिंघीने तेवा सौधी पदेला जेरीकेट्ट बनाववामा आख्या हता. जटना व्यापारमां आपी रीते सौधी म्होडें स्थान मेळवीने पई तेमने पोतानु लख बीजा बीजा उद्योगो तारव पण सोरुं. एक तर-

फ तेमणे मध्यप्रतोमा आवेल्ले कोरीया स्टेटमां कोलखानी खाणोना उयोगने पावो नांखणे आने बीजी तरफ दक्षिणना शक्ति आने अखलतरानां राज्यामा आवेल्ले चूनाना पर्यरोनी खाणोना, तेम ज वेळगाम, सावंतवाडी, इचलकरंजी जेवा स्थानोमां आवेल्ले 'बोन्साइट' नी खाणोना विकासनी शोध करवा पाळू पोतातु लक्ष्य परोव्युं. कोलखाना उद्योग अर्थ तेमणे 'मैतर्स डालचंद महादुरसिंह' ए नामदी नवी पैढीनी स्थापना करी जे आजे हिंदुस्थानमां एक अग्रगण्य पैढी गणाव छे. ए उपरात तेमणे बंगालना जोबीस परगणा, रंगपुर, पूर्णिया आने मालदाहा विंगेरे जिझाओमा, म्होटी जमीनदारी पण खरीद करी आने ए रीते बंगालना नामांकित जमीनदारीमा पण तेमणे पोतातु खास स्थान प्राप्त क्युं बाबू डालचंदजीनी आनी शुभप्रिया केनळ व्यापारिक क्षेत्रमा ज मर्यादित न्होटी. तेओ पोतानी उदारता आने धार्मिकता माटे पण एटल्य ज सुप्रसिद्ध हता—तेमनी परोपकाररुति पण सेटली ज प्रबंधनीव हती. परंतु, परोपकारसुलभ प्रसिद्धिची तेओ प्राय वूर रह्येता हता. अण भागे तेओ शुभरीते ज अर्थियजोने पोतानी उदारतानो खास आपता तेमणे पोताना जीवनमां काळोसुं दान न्ह्युं ह्यो पण तेनी प्रसिद्धि के नीच तेमणे माग्ने ज करता इच्छी ह्यो तेमना सुपुत्र बाबू श्री महादुर सिंहजीए प्रसंगोपास चर्चा करता जणाय्बुं हतु, के तेओ जे अर्थ दान आदि करता, तेनी खबर तेमने पोताने (पुत्रने) पण भाग्ने ज थर्ता आशी तेमना ज़ाहेर दानो अगेनी मात्र नीचेना २-४ प्रसंगोनी ज माहिती मळी शक्ती हती

सन १९२६ मा 'चित्तजन' सेबा घदन माटे कलकत्तामा पाळो करवामा आण्यो खारे एक वार छुद महारामाजी तेमना मराने गया हता आने ते वखते तेमणे वगर माग्ने ज महत्त्वनीने ए कार्य माटे १०००० रुपिया आण्यो हता.

१९१७ मा कलकत्तामा 'गवर्नमेंट हाउस'ना मेदानमा, लॉर्ड कार्मोइकलना आश्रय नीचे रेव्हॉस माटे एक मेळावणे घयो हतो तेमा तेमणे २१००० रुपिया आण्यो हता. तेम ज प्रथम महायुद्ध वखते तेमणे ३,००,००० रुपियाना 'बॉर बॉण्डस्' खरीद करीने ए प्रसंगे सरकारने पाळामा मदद करी हती. पोतानी छेली अनस्थामा तेमणे पोताना निकट इटलीजोने—के जेमनी आर्थिक स्थिति बहु ज साधारण प्रकारनी हती तेमने—रुपिया १२ लाख घड्ची आपवानी व्यवस्था करी हती जेनो अमल तेमना सुपुत्र बाबू महादुर सिंहजीमे कर्तो हतो

बाबू डालचंदजीतुं गार्हस्थ्य जीवन बहु ज आदर्शम हतु. तेमना धर्मपत्नी श्रीमती मधुकुमारी एक आदर्श आने धर्मपरायण पत्नी हता पवि-पत्नी आने सदाचार, सुविचार आने सुसंस्कारनी मूर्ति जेवा हतां. डालचंदजीतुं जीवन बहु ज साधु आने साधुत्व भरेल्ल हतुं व्यवहार आने व्यापार बनेमां तेओ अखंत प्रामाणिक आने नीतिपूर्वक वर्तनार हता. स्वभावे तेओ खुल ज शान्त आने निरगिमांनी हता. ज्ञानमार्ग उपर तेमनी ऊर्ध्व ध्रुवा हती. तत्त्वज्ञानविषयक पुस्तकोतुं नाचन आने धन्य तेमने अखत प्रिय हतु किन्न नगर कॉलेजना एक अध्यात्मलक्षी मंभाळी प्रोफेसर नांमे बाबू ब्रजलाल अधिकारी—जेओ योगविषयक प्रक्रियाना अर्था अन्वयादी आने तत्त्वचिंतक हता—तेमना सहवासदी बाबू डालचंदजीने पण योगनी प्रक्रिया तरफ वूर रुचि घडे गई हती आने तेओ तेमणे तेमनी पावेची ए विषयनी फेटळीक खास प्रक्रियाओनो ऊरो अन्वयास पण कर्तो हतो शारीरिक स्वास्थ्य आने मानसिक पावित्र्ययो जेनाची विफास बाय एवी, फेटळीक व्यावहारिक जीवनचे अखत उपयोगी, यौगिक प्रक्रियाओने तेमणे पोताना पत्नी तेम ज पुत्र, पुत्री आदिने पण अन्वयास करवानी प्रेरणा करी हती.

जैन धर्मां विशुद्ध तत्त्वोना प्रचार आने सर्वोपयोगी जैन साहित्यना प्रसार माटे पण तेमने खास रुचि रह्येटी हती आने पंडितप्रवर श्री सुखलालजीना परिचयना आण्यो पळी, ए कार्य माटे काईक विशेष सक्रिय प्रयत्न करवानी तेमनी सारी उत्कठा जागी हती कलकत्तामा २-४ लाखना खर्च आ कार्य करणाक बोई साहित्यिक के संस्थािक केन्द्र स्थापित करवानी योजना तेओ विचारी रखा हता, ए दरम्यान सन १९२७ (वि. स १९८४) मा कलकत्तामां तेमनो खर्गवास घयो

*

बाबू डालचंदजी सिंधी, पोताना समयना बंगालनिवासी जैन समाजना एक अखत प्रतिष्ठित व्यापारी, दीर्घदर्शी उद्योगपति, म्होटा जमीनदार, उदारचित्त सदृशस्थ आने साधुचित्त सत्पुरुष हता. तेओ पोतानी ए सर्व संपति आने शुभवतानो समग्र वारसो पोताना एक मात्र पुत्र बाबू महादुर सिंहजीने सांपता गया, जेमणे पोताना ए पुण्यश्लोक पितानी रम्य संपति आने सुहृम खर्गवार्ता—बनेने पत्नी सुंदर रीते नभारिने पिता करताव सवाई भ्रष्टता मेळववानी विशिष्ट प्रतिष्ठा प्राप्त करी.

बाबू श्री महादुर सिंहजीमा पोताना पितानी व्यापारिक कुशलता, व्यावहारिक निपुणता आने सांस्कृतिक सजिद्रा तो सपूर्ण असे मारसागररुपे उतरवेली हती ज, परंतु ते उपरात तेमनामां बौद्धिक विशदता, कलात्मक रसिकता आने विशिष्ट विषयसाहित्यी प्राज्ञल प्रतिभानो पण उच्च प्रकारनो सखिवेश घयो हतो आने तेओ तेओ एक असाधारण व्यक्तित्व धरावनार महादुरमाबोनी पश्चिमा स्थान प्राप्त करवानी योग्यता मेळवी शक्या हता

तेमो पोताना पिताना एवढामा पुत्र होवाची तेमने पिताना विशुद्ध कारभारमां मानपयची ज लक्ष्य थापवानी करज पटी हती आने तेची तेओ हाईस्कुलोने अन्वयास पुरो करवा शिवाय कॉलेजनो विशेष अन्वयास करवोनो अवसर मेळवी शक्या न हता. छतां तेमनी ज्ञानरुचि बहु ज तीव्र होवाची, तेमणे पोतानी मेळे ज, विशिष्ट प्रकारना साहित्यना वाचननो अन्वयास

खर ज वधायो हतो अणे तेवी तेओ इमेनी उपरांत, बंगाली, हिंदी, गुजराती भाषाओ पण खर सरस जाणना हता अणे ए भाषाओमां उख्ताएल्यो विविध पुस्तकोता वाचनमां सतत तिमम रहेता हता.

नानपणथी ज तेमने प्राचीन वस्तुओना संप्रहणे भारे शोध लागी गयो हतो अणे तेवी तेओ यून सिक्काओ, चित्रो, मूर्तिओ अणे तेवी बीसी बीसी सीमोने संप्रह करवाला बखंत रसिक धरै गया हता. श्वेतरातने पण ते घाणे तेमने शोध खर वण्यो हतो अणे तेवी तेओ ए विषयमां पण खर ज निम्नांत धरै गया हता. एना परिणामे तेमणे पोतानी पासे सिक्काओ, चित्रो, हस्तलिखित बहुमूल्य पुस्तको विगेरेने जे अमूल्य संप्रह भेगो कयों हतो ते आजे हिंदुस्थानना गण्णागांठ्या एवा संप-होमां एक महत्वयुं स्थान प्राप्त करे तेवो छे. तेमने प्राचीन सिक्काओने संप्रह तो एटलो बघो विविध प्रकारने छे के लेयी आली दुनियामां तेयुं ग्रीकुं के चोयुं स्थान आजे तेम छे. तेवो ए विषयमां एटला नियुप धरै गया हता के म्योवा म्योट म्युजियमोना क्युरेटो पण वारवार तेमनी उल्लाह अणे अभिप्राय मेळवता अर्थे तेमनी पासे भावता जता.

तेओ पोताना एवा उच्च सांस्कृतिक चोखने लईने देस-विदेशनी आधी सांस्कारिक प्रवृत्तियो माटे नायं नरती अनेक संस्थाओना सदस्य विगेरे बन्या हता. दाखना तरीके - रॉयल एशियाटिक सोसायटी ऑफ बंगाल, अमेरिकन एथ्नोग्राफिकल सोसायटी न्युयॉर्क, बंगीय साहित्यपरिसर कलकता, न्युमिसेंटिक सोसायटी ऑफ इन्डिया विगेरे अनेक प्रसिद्ध संस्थाओनां तेओ उरसाही समावद्ध हता.

साहित्य अणे शिक्षण विषयक प्रवृत्ति करणारी जैन तेम ज जैनतर अनेक संस्थाओने तेमणे मुक्त मने दान आपी ए विषयोना प्रसारमां पोतानी उरकट अभिरुचिने उन्नत परिचय आप्यो हतो. तेमणे आधी रीते केट-केटली संस्थाओने आर्थिक सहायता आपी हती तेनी संपूर्ण याची मळी छकी नथी. तेमने स्वभाव आवां क्योमा पोताना पिताना जेवो ज प्रायः मीन धारण करवानो हलो अणे ए माटे पोतानी प्रसिद्धि करवानी तेओ आवांशर न्होता राखता. तेमनी साथे कोरें कोरें वखते प्रसंगीवित्त वार्षिक्य धरत आधी वाषतनी जे आडकतरी माहिती मळी छकी तेना आपारे तेमनी पासेही आर्थिक सहायता मेळवनारी केटलीक संस्थाओनां नामो विगेरे आ प्रमाणे जाणो सकायां छे:-

हिंदु एकेडेमी, दोलतपुर (बंगाल), ६० १५०००)	कलकत्ता-सुश्रिदाबायना जैन मन्दिर, ११०००)
तराई उर्दू बंगाल, ५०००)	जैनधर्म प्रचारक समा, मालभूम, ५०००)
हिंदी साहित्य परिषद् भवन (इलाहाबाद), १२५००)	जैन भवन, कलकत्ता, १५०००)
विद्युद्दानंद शरस्वती मारवाडी हॉस्पिटल, कलकत्ता, १००००)	जैन पुस्तक प्रचारक मंडळ, आगरा, ७५००)
एक मेडनिटीहोम, कलकत्ता, १५००)	जैन मन्दिर, आगरा, १५००)
बनारस हिंदु युनिवर्सिटी, २५००)	जैन हाइस्कूल, अंबाला, २१००)
जीयागंज हायस्कूल, ५०००	जैन पुस्तक, पाठीताण, ११०००)
जीयागंज संडेन मिशन हॉस्पिटल, ६०००)	जैन प्राहुत घेस माटे, २५००)

ए उपरांत हजार-हजार पांचवो - पांचवोनी मानी रकमो तो तेमणे संकडोनी संख्यामां आपी छे जेवो सरवाडो दोड वे हाल जेटलो थवा जाय.

साहित्य अणे शिक्षणनी प्रगति माटे विधीजीवो जेटलो उरसाह अणे वधोग हतो तेदलो ज सामाजिक प्रगति माटे पण ते हतो. अनेकवार तेमणे आधी सामाजिक समाओ विगेरेमां प्रमुख तथीके भाग लईने पोतानो ए विषेनो आन्तरिक उरसाह अणे सहकारभाव प्रदर्शित कयों हतो. एन श्रौतंबर कॉन्फरन्सना सन् १९२६ मां मुंबईमां भरपल्य खास अधिवेशनना तेओ प्रमुख बन्या हता. उदरपुर राज्यमां आवेला केसरीयाजी तीर्थना बहीवटना विषयमां स्टेट साये जे हजदो उमो बयो हतो तेमां तेमणे सीधी वधारे तन, मन अणे धनने मोग आप्यो हतो. आ रीते तेओ जैन समाजना दिहनी प्र-तिरोधतां वयायोग्य संपूर्ण सहयोग आप्यता हता परंतु ते साये तेओ सामाजिक मूढता अणे सांप्रदायिक कट्टरताणा पण पूर्ण विरोधी हता. बीमा बीमा धनवानो के आगेवानो गणाता स्वीमक जेवोनी माफक, तेओ सक्षीण मनोवृत्ति के अन्वयधदा-पोषक विवृत्त भाषिणी संवेधा पर हता. आचार, विचार के व्यवहारमा तेओ बहु ज उदार अणे विवेकशील हता.

तेमने एडव्हेंचर तरीकेतुं जीवन पण मद्ध अ छायुं अणे साहिक हयुं. बंगालना जे जातना नवानी गणाता वातावरणना तेओ जन्म्या हता अणे उच्छमां हता ते वातावरणनी सेमना जीवन उपर कधीज कदाच असर धरै न हवी अणे तेओ लगभग ए वातावरणनी तदन अस्तित्व जेवा हता. व्याटला न्होटा धीमाव होवा छरत, धीमताईना सोटा विलास के निष्पा आश्रंवरवी तेओ उदा दूर रहेता हता. दुर्म्य अणे दुर्म्येधन प्रत्ये तेवने मारे तिरस्कार हतो. तेमनी स्थितिना धनवानो उपारे पोतानां भोज-शोच, आनन्द प्रमोद, विलास-प्रवास, धमारम महोरसव प्रत्यादिमां हावो रूपिया उदावता होय ते सारे विधीनी

तेजायी तदन विमुख रहेता हता तेमने शास्त्र मात्र सारा वाचनने अने कलाभयवस्तुओ जोदा-सप्रह्वानो हतो ज्यारे जुओ ल्यारे, तेओ पोतानी गाथी उपर बेठा बेठा सादिल्य, इतिहास, स्थापत्य, चित्र, विज्ञान, भूगोल के भूगर्भविद्याने लगता सामयिको के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता. पोताना एवा विभिन्न वाचनना सोखने लीये तेओ इंग्रेजी, बंगाली, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट धता उच्च कौटिल्या, उच्च विषयोने लगता विविध प्रकारना सामयिक पत्रो अने जर्नल्स आदि नियमित गंगाबता रहेता हता आर्टे, आर्किटेक्चरनी, एनीमात्री, न्युमिसेंटिक, ज्योफाफी, आइकोनोग्राफी, हिस्टरी अने माइनिंग आदि विषयोना पुस्तकोनी तेमने पोतानी पासे एक सारी सरसी लाइब्रेरी ज नवावी लीपी हवी

तेओ सभारे एकान्तप्रिय अने अल्पभायी हता नकामी बातो करवा तरफ के गण्य सप्यां भारवा तरफ तेमने बहु ज भभाव हतो पोताना ब्यावसायिक व्यवहारनी के विशाल कारमारनी बाबतोमा पण तेओ बहु ज मितभापी हता परंतु ज्यारे तेमना शिय विषयोनी-वेवा के स्थापत्य, इतिहास, चित्र, शिल्प आदिनी-चर्चा जो नीचळी होय तो तेमां तेओ एतज निमग्न थई जता के कलाको गा कलाको बही जता, जे पण तेओ तेओ वाकता नहीं के कदाळता नहीं

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हवी कोई पण बस्तुने समजधामां के तेओ मन पकड़धामां तेमने कनी धार न लगयी विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गमीर बापतो पण तेओ सारी पैठे समाजी शक्तता हता अने तेमनु मनन करी तेमने पचावी शकता हता तर्क अने दलीलमा तेओ थोडा थोडा कायदासालीयोने पण आंदी देता तेम ज गमे तेओ नालक माणस पण तेमने पोतानी चालकीधी चकित के मुग्ध नवावी शके तेम न हतु

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खुप ज मकम रहेवानी प्रकृतिना हता एक वार विचार नवी कर्वा पची अने कोई कार्योनी स्वीकार कर्वा पची तेमांभी चलिता बवानु तेओ विष्कुट पसद करता नहीं

व्यवहारमां तेओ बहुत प्रामाणिक रहेवानी शक्तिवाळा हता बीजा बीजा धनवानोनी माफक व्यापारमां दया करवा के साच-भूठ करीने धन मेळववानी तुष्णा तेमने यत्किंचित् पण धवी न हवी तेमनी आजी ज्ञानवहारिक प्रामाणिकताने लक्षीने इंडेडनी मर्सेटाईल बैंकनी डायरेक्टरोनी थैंडे पोतानी कळकता - शाखानी बँडर्मां, एक डायरेक्टर भवा माटे तेमने खास विनति करी हवी के जे मान ए पहेल्यं कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने मख्यु न्होतु

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनामा योजनाशक्ति पण धनी उच्च प्रकारनी हवी तेमणे पोतानी ज स्वतंत्र बुद्धि अने कार्य बुद्धकता द्वारा एक तरफ पोतानी पणी मोठी जमीनदारीनी अने बीनी तरफ मोळीयारी विगेरे माईनीगना उद्योगनी जे मुख्यवस्था अने घुपडना करी हवी ते जोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चकित धता हता पोताना परना नामामां नाना कामनी ते छेक कोलीयारी जेवा थोडा कारखाना सुधीमां -के ज्यां इजारो मागवो काम करता होय -बहु ज नियमित, व्यवस्थित अने सुयोजित रीते काम चालव्यं करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेवी हवी छेक दरवानवी लई पोताना समो-दनीया जेवा समर्थ पुत्रो सुधीमां एक सरल उच्च प्रकारनु शिल्ल पालन अने शिष्ट आचारण तेमने सा देखातु हतु

सिंधीजीमां आजी समर्थ योजकशक्ति होवा छता -अने तेमनी पासे सपूर्ण प्रकारनी साधनसंपन्नता होवा छता-तेओ धर्मालवाळा जीवननी दूर रहेता हता अने पोताना नामनी जाहेरातने माटे के लोकोमां थोडा माण्य गणावानी खातर तेओ तेवी कर्वा प्रवृत्ति करता न हता उच्चशिक्षण, राजाबाहादुर के सर-माईट विगेरेना सरकारी खितानो धारण करवानी के फाड नशीलोमा जई ऑनरेबल मेंबर बनवानी तेमने क्यारेव इच्छा थई न हवी एवी खाकी आडम्बरवाळी प्रवृत्तिमां पैसानो दुर्व्यय करवा करता तेओ सदा साहित्योपयोगी अने शिष्योपयोगी कार्योमां पोताना धननो सद्व्यय करता हता भारतवर्षनी प्राचीन कला अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो उदरुष्ट अतुष्टाण हतो अने तेवी छे माटे तेमणे लखो रूपिया सचर्चा हता

*

सिंधीजीमां सापेनो मारो प्रसन्न परिषय सन् १९३० मां दाख थयो हतो. तेमनी इच्छा पोताना सद्व्यय पुण्य-श्लोक पिताना स्मरणमां जैन साहित्यनो प्रसार अने प्रवृत्तय साथ तेनी कोई विशिष्ट यस्था स्थापन करवानो हतो मारो जीवनना सुरीषवालीन सहकारी, सहकारी अने सामिन्त्र पंडितप्रवर श्री सुखलालजी, जेओ बाबू श्री दालचंदजीना विशेष श्रद्धाभाजन होई श्री महादुर सिंहजी पण जेमनी उपर सेटले ज विशिष्ट सद्भाव धरुवता हता, तेमना परामर्श अने प्रस्तावणी, तेमणे मने ए कार्यनी योजना अने व्यवस्था हापमां जेवानी निर्मित करी अने में पण पोताने अगोपितत प्रवृत्ताना आदर्शने अतुष्टाण उत्तम कौटिल्या सपननी प्राप्ति धती 'पोई' तेनो सधर्ष अने योग्यत खासर थयो

सन् १९३१ ना प्रारंभ दिग्गरे, विद्वान्ध कवीन्द्र श्री रवीन्द्रनाथ टागोरना विभूतिविहारसमा विद्वद्विषयात् ध्यातितिके-दनाना निध भा रसी-विद्याम वधन मां 'सिंधी जैन धरानपीठ' नी स्थापना करी अने खा जैन साहित्यना अध्ययन-अभ्यापन अने सरोधोषन संपादन आदितु कार्य चाळ कुं आ विपेनी केंदरीक प्राथमिक हकीकत, धा प्रयमाळाना लीधी प्रथम प्रकट पण्य 'प्रबन्धचिन्तामणि' नामना मंपनी प्रस्तावनामां में सापेठी छे, तेवी तेनी आई पुनरुक्ति करवानी जरूर नथी

सिंधीजीये मारी प्रेरणाची, 'सिंधी जैन श्रानपीठ' नी स्थापना साधे, जैन साहित्यना उत्तमोत्तम ग्रन्थरत्नेने आधुनिक शास्त्रीय पद्धतीये सुन्दर रीते संशोधित-संपादित करी करवी प्रकट करवा माटे अने तेम करी जैन साहित्यनी सार्वजनिक प्रतिष्ठा स्थापित करवा माटे, आ 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' प्रकट करवानी विशिष्ट योजनाणे पण स्वीकार क्यो; अने ए माटे आवश्यक अने अपेक्षित अर्थव्यय करवणो उदार उरसाह प्रदर्शित क्यो.

प्रारंभ्यां, ध्यानिनिकेतनने लक्ष्मीने एक ३ वर्षेनो कार्यक्रम घरी काढवामा आय्यो अने ते प्रमाणे त्या कामणे प्रारंभ करवामां आय्यो. परंतु ए ३ वर्षेना अतुल्यभवा अते साम्प्रतिकेतन मने मारा पोताना कार्य अने सांस्थयनी दृष्टिये बरार अतुल्य न रागवाची, अनिच्छाए मारे ए स्थान छोडसुं पळ्यु अने अमदावादना, पुजारात विद्यापीठना समिप्यं, 'अने वास्तविकार' वनाचीं त्यां सा कार्यनी प्रगति चालू राखी आ ग्रन्थमालामा प्रकट यएला भन्योनी उगम प्रवेला, प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा थएवी जोईने सिंधीजीनो उरसाह खूब वण्यो अने तेमणे ए अंगे जेटलो खचें घाय तेटलो खचें करवानी असे तेम घने तेम वधारे संख्यामां ग्रन्थो प्रकट थएला जोवानी पोताना उदार भन्येइति मारी जागळ बाराबर प्रकट करी हूं पण तेमना एवा अतुल्य उरसाहची प्रार्थने यथाशक्ति आ कार्यने वधारे ने वधारे वेग थापवा माटे प्रयत्नवान रह्यो.

*

सून १९३८ ना जुलयामां, मारा परम सुदहू लेटी शीशुत कन्हैवाळल माणेकणल सुंधीनो - जेओ ते बधवे सुंधीनी कौन्सिल गवर्नेटना गृहमंत्रिना उच पद पर अधिष्ठित हला - अकसात एक पय मने मळ्यो जेमां एमणे घड्युं हूं के 'सेठ सुणलाल पोएनवाए वे लाला रुमिनीनी एक उदार रकम एमने सुप्रत करी छे जेनो उपयोग भारतीय विद्याभोगा नोई विद्यावालयक कार्य माटे करवणो छे अने ते माटे विचार-विनिमय करवा तेम ज तदुपयोगी योजना घरी काढवा अने मारी जहर होवानी मारे तरत सुंधै थावतु विगेरे' तदनुसार हूं तरत सुंधै आळो अने अने बधे व हाये बेवी ए योग्य नानी रूपरेखा तैयार करी, अने ते अनुसार, सन १९९५ नी कार्तिक सुदि पूर्णिमाना दिवसे श्री सुंधीजीना निवासस्थाने 'भारतीय विद्या सदन' नी एक म्होव्य सगारंय साधे स्थापना करवामां आवी.

भवना विकास माटे श्रीसुंधीजीनो अथाग उद्योग, अरोंड उरसाह अने उदार सारमोग जोई, मने पण एमना कार्यमां यथायोग्य सहकार थापवानी एणें उक्तता यई अने हू तेनी आंतरिक व्यवस्थामां प्रमुखपणे नाप लेवा लाग्यो भवननी विविध प्रस्थितियां साहित्य प्रकाशन सचची जे एक विशिष्ट प्रवृत्ति स्वीकारवामा आवी हती ते, मारा आ ग्रंथमालाका सार्वज्ञाये, एक प्रकारे परस्पर सहायक स्वरूपनी ज प्रवृत्ति होवानी, मने ए पूर्व-आगीकृत कार्यमां बाबक न यतां उलटी साधक ज जगाई अने तेचीं मं एवा यथाशक्ति पोतानी विशिष्ट सेवा थापवणो निर्णय क्यो; सिंधीजीने ए बचीं बहुरिधित्वी जाण करवामा आवतां तेओ पण भवनना कार्यमा रस धरावता थवा अने एना सहायक सदस्य बनी एना कार्य माटे पोतानी एणें सदातुभूति प्रकट करी.

जेम मं उपर जणाव्यु छे तेम, ग्रंथमालाका विकास माटे सिंधीजीनो उरसाह अत्यंत प्रशंसनीय हतो अने तेची हूं पण मारा सांस्थय विगेरेनी कचो दरवार राख्या वगर, ए कार्यनी प्रगति माटे सतत प्रयत्न कर्पां करतो हतो. परंतु ग्रंथमालाका व्यवस्थानो सर्व भार, मारा एकलाना पंड उपर ज आश्रित यईने रह्यो होवानी, मां शरीर ज्यारे ए व्यवस्था करतु अटवी जाव, स्यारे एनी श्री स्थिति घाय तेनो विचार पण मने बाराबर थकां करतो हतो, बीजी बाबु सिंधीजीनी पण उत्तरावस्था होई तेओ बाराबर अस्वस्थ थवा लाग्या हात अने तेओ पण जीवननी अस्थिरतानो आमास अनुभववां लाग्या हात. एट्टे ग्रंथमालाका भावी विषे कोई स्थिर अने सुनिश्चित योजना घरी काढवानी कल्पना हूं कर्पां करतो हतो

भवना स्थापना थवा पळी ३-४ वर्षमा ज एना कार्यनी विद्वानोमा सारी पेटे प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा जाववा लागीं हती अने विविध विषयना अध्ययन - अध्यापन अने साहित्यना सशोधन-संपादननु कार्य सारी पेटे आगळ बचवा लाग्युं हत, ए जोई सुदहू शीसुंधीजीनी खास आकांक्षा यई के सिंधी जैन ग्रन्थमालाका कार्य-व्यवस्थानो संवर्धन पण, जो भवन साधे जोवी देवामा आर्वे तो तेची परस्पर भवना कार्यमा सुंदर अभिहित थवा उपरांत ग्रन्थमालाके स्थायी स्थान मळसे अने भवनने विशिष्ट प्रकारनी प्रतिष्ठानी प्राप्ति थसे, अने ए रीते भवनमां जैन शास्त्रोवा अध्ययननु अने जैन साहित्यना प्रकाशननु एक अतिदीय वेन्द्र बनी रह्ये. श्रीसुंधीजीनी ए सुभाकांक्षा, ग्रन्थमाला विवेनी मारी भावी चिंतनी योग्य निवारक लागीं अने तेची हूं ते विवेनी योजनाणे विचार करवा लाग्यो. यथावसर (विधीजीने मं श्री सुंधीजीनी आकांक्षा अने मारी योजना सूचित करी. तेओ मा. वि. म ना स्थापक-सदस्य हात ज अने तदुपरांत श्रीसुंधीजीना खास नेत्रासपद मित्र पण हात, तेची तेमने पण ए योजना वधावी लेवा जायक लागीं. परिश्रमवर श्रीसुंधीजीनो जेओ आ ग्रन्थमालाका आरंभची ज अंततंरंग हित-यिक्त अने सक्रिय सहायक रहाते ते मनी साधे पण ए योजना संवर्धने मं उचितपरात्मक कर्पो अने सवत २००१ ना वैशाख शुद्धिमां (मे सन १९४३) सिंधीजी कार्यसंगणे सुंधै आदला स्यारे, परस्पर निर्गत विचार-विनिमय करी, आ ग्रन्थमालाका प्रकाशनसंवर्धनी सर्व व्यवस्था भवनने स्थापित करवामां आवी. सिंधीजीए, ए उपरांत, ते अवसरे मारी प्रेरणाची भवनने

बीजा १० हजार रुपियानी उदार रकम पण आभी जेना बडे भवनमां तेमना नागनो एक हॉल बंधावनामां थावे अने तेमां प्राचीन बस्तुओ तेम ज चित्र विगेरेनो संग्रह राखवामां थावे.

भवननी प्रबंधक समिति ए सिंधीजीना आ विचित्र अने उदार दानवा प्रतिघोष रूपे भवनमां प्रचलित 'जैन साख-विशेष विभाग'ने स्थायी रूपे 'सिंधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ' ना नामे प्रचलित राखवानो सविशेष नियेष कर्यो.

*

प्रथमाळाना जनक अने परिपालक सिंधीजीए, प्रारंभशी ज एनी सर्व प्रकारनी व्यवस्थानो भार मारा उपर मूकीने भवे तो कक खास एटली ज आकांक्षा राखता हता के प्रथमाळामां केम बंधारे प्रन्यो प्रकट थाय अने केम तेमनो बंधारे प्रसार थाय. तेमना जीवनगी एक मात्र ए ज परम कर्मिलपा हती के आ प्रथमाळा द्वारा जेटला बने जेटला कार सारा अने महत्त्वना प्रन्यो जल्दी जल्दी प्रकाशित थाय अने जैन सहिष्णुनो खर प्रसार थाय. ए अंगे जेटलो खर्च थाय जेटलो ते बहु ज उरटाहशी करवा उत्सुक हता. भवनने प्रथमाळा समर्पण करती बस्ते तेमणे मने कसुं के— 'अस्वार सुधी तो बर्षमां सरेटर ३-४ ग्रंथो प्रकट यता आब्या छे परंतु जो आप प्रकाशित करी बानी तो, दरमहिने बन्धे ग्रंथो पण प्रकाशित यता जोई हुं धरानं तेम नशी. ज्यां सुधी आपनी अने मारी जीदगी छे त्यां सुधी, जेटलुं सहिष्णु प्रकट करवा-करववानी आपनी इच्छा होय ते प्रमाणेनी आप व्यवस्था करो. मारा तरकमी पैसालो संकोच आपने जराय नहीं जगाय'. जैन साहित्यना उदार माटे आनी उत्कट आकांक्षा अने आनी उदार विचारुति धरावनार दानी अने विनम्र पुण्य, में मारा जीवनमां बीजो कोई नशी जेयो. पीतानी हयाती दरम्यान तेमणे मारा हसक प्रथमाळा खाते लगनम ७५००० (षोणो लाख) रुपिया खर्च कर्यो हसे; परंतु ए १५ वर्षना गळ्ळा दरम्यान तेमणे एकवार पण मने पण नशी पूछ्युं के कई रकम, कया प्रण्य माटे, बंधारे खर्च करवनां आवी छे; के कया प्रण्यना संपादन माटे, केने छु आपवामां आब्युं छे. ज्यारे ज्यारे हुं प्रेस इत्यादिना पीळो तेमनी उपर मोकलतो खाते खाते, तेओ ते मात्र जोईने ज आंकिसमां ते रकम सुकवनाना शोरा साथे मोकली देता. हुं तेमने कोई बीलनी विगत समजावटा इच्छणे, तो पण तेओते विषे उरसाह न्होता मतावता अने एनामी विद्वद प्रथमाळानी साक्ष, डाईप, प्रीटींग, मार्टींग, हेरिंग आदिनी नाचतमां तेओ खूब हीणव-टपी विचार करता रहेता अने ते अंगे विस्तारमी बर्षा पण करता. तेमनी आभी अपूर्व ज्ञाननिष्ठा अने ज्ञानभक्तिये ज मने तेमना जेहाधामां बढ कर्यो अने तेपी हुं यतिकचित्त आ जातनी ज्ञानोपासना करवा समर्थ धयो.

रक्त रीते भवनने प्रथमाळा समर्पित कर्यो बाद, सिंधीजीनी टपर जणवेली उत्कट आकांक्षामे अनुसंधानी मने प्रस्तुत कर्यो माटे बंधारे उरसाह धयो, अने जो के मारी शारीरिक स्थिति, ए कार्यना अनिगत धर्मशी प्रतिदिन बंधारे ने बंधारे दक्षमणी क्षीय धवी रही छे, छतां में एना धार्यने बंधारे वेगवान् अने बंधारे विस्तृत बनाववानी दृष्टिये केटलीक विचित्र योजना करवा मारी, अने संपादनना कार्यमां बंधारे सहायता मळे ते माटे केटलाक विद्वानोना नियमित सहयोगनी पण व्यवस्था करवा मारी. अनेक नावा-भोत्रा प्रन्यो एक साथे प्रेसमां छापवा आप्णा अने मीजा तेवा अनेक नवा नवा प्रन्यो छपावा माटे तैयार करवा मांख्या. जेटला प्रन्यो अस्वार सुधीमां कुल प्रकट गया हता जेटला ज बीजा प्रन्यो एक साथे प्रेसमां छपावा शरू भया अने तेपी पण वमणी संवद्वाना प्रन्यो प्रेस कांपी आदिना रुपमां तैयार धवा लसदा.

ए पछी घोडा ज समय दरम्यान, एटले सप्टेंबर १९४३ मां, भवन माटे कलकत्ताना एक विशुवा दक्षिणी प्रोफेसरनी म्हेटी लाईब्रेरी खरीद करवा हुं त्यां गयो. सिंधीजी द्वारा ज ए प्रोफेसर साथे वाटाघाट करवामां आवी हती अने मारी प्रेरणापी ए आर्वा लाईब्रेरी, जेनी किमत रु. ५०००० (पचास हजार) जेटली मागवामां आवी हती, सिंधीजीए पीताना तरकमी ज भवनने भेट करवानी अतिमदनीय मनोवृत्ति दर्शावी हती. परंतु छे प्रोफेसर साथे ए लाईब्रेरी अंगेनो योग्य सोदो न धयो अने तेपी सिंधीजीए, कलकत्ताना सुप्रसिद्ध खर्गवासी जैन सहृदय भावू पूरणचंद्रजी साहानी म्हेटी लाईब्रेरी लाई देवा विषे पीतानी सहाह आपी अने ते अंगे पोते ज योग्य रीते एनी व्यवस्था करवतुं माधे श्रीयुं.

कलकत्तामां अने आखाय बंगालमां ए वर्ष दरम्यान अह-सुर्मिसुनो भयंकर काल काल वर्ता रलो हतो. सिंधीजीने पीताना पतन जमीनमर्ग, सुखिंधाबाद तेम ज बीजां अनेक स्थळे गरीबोने मकत अने मायमसिधोने अल्प मूल्यमा, प्रतिमास हजारो मन धान्य विहीण करवानी म्हेटी अने उदार व्यवस्था करी हती, जेना निमित्ते तेमणे ए वर्षमां लगनम प्रण-साडा प्रण कास रुपिया खर्च खाते मारी बाळवा हता. बंगालना वतनीयोमां अने जमीनदारोमां आनो म्हेटी उदार धार्मिक भोग ए निमित्ते अन्य कोईये आप्यो होय तेम जणवामां नशी आप्युं.

अक्टोबर-नवंबर माधमां तेमनी तथियत बगडवा मारी अने ते धीरे धीरे बंधारे ने बंधारे स्थितिल धती गई. जान्युवारी १९४४ नां प्रारंभमां हुं तेमने मळवा फटी कलकत्ता गयो. ता. ६ ठी जान्युवारीना संथा समये, तेमनी साथे देवीने ३ कल्यक सुधी प्रथमाळा, लाईब्रेरी, जैन हितिसाधना आर्येजल आदि अंगेनी खूब उस्ताद्वयंक वातोपीतो फटी

પરંતુ તેમને પોતાના ઝીવનની અલ્પતાનો આભાસ જાણે થઈ રહ્યો હોય તેમ, યથે વષે તેઓ 'તેવા ડઘારો પળ કાટતો રહેતા હતા. ૫-૭ દિવસ રહીને હું સુબઈ આવ્યા નોકરકચો છારે ટેઠી મુલ્યાકાત વચ્ચે તેઓ વહુ જ માવમરૈલે હદને મને વિદાય થાપીને કોલ્યા કે—'કોણ જાણે હવે આપણે ફરી મઝીઈું કે નહીં!' હું તેમના ૫ દુઃષ્ટ વાક્યને વહુ જ રવા-પણા હૃદયે સંભાળ્યો અને અઢેગ ધમતો, તેમનાથી સદાના માટે ભૂટો પડ્યો. તે પછી તેમની સાથે મુલ્યાકાત ધવાનો પ્રસંગ જ ન આવ્યો. ૫-૬ મહિના તેમની તબિયત સારી નરહી રહ્યા કરી અને આઠરે સન્ ૧૯૪૪ ના છુઢાઈની ૭ મી તારીલે તેઓ પોતાના વિનયાર દેહને છોઢી પરલોકમા ચાલ્યા ગયા. મારી સાહિલ્યોપાસનાનો મહાન્ સહાયક, મારી અલ્પસ્વલ્પ સેવાનો મહાન્ પરિપોષક અને મારી કર્તવ્યવિઠાનો મહાન્ પ્રેરક, સદૃશ ઘુપુશ્ચ, આ અતાર સંસારમાં મને ધ્યન્ય હૃદય બનાવી પોતે મહાશ્વર્યમાં વિલીન થઈ ગયો.

સિંધીનીંતું જો કે આ રીતે નાશવંત રથલ ઘારીર સંસારમાંથી વિમુક્ત થયું છે, પરંતુ તેમણે સ્વાપેઠી આ મન્થમાલા ઘારા તેમનું યત્ન-ઘારીર, સંકલે વષે સુધી આ સંસારમાં વિદ્યમાન રહી તેમની કીર્તિ અને સ્વતિની પ્રસાધિનો પ્રમાવક પરિ-શ્ચય માથી પ્રજાને સતત આપ્યા કરસે.

*

સિંધી જીના સુપુત્રોનાં સત્કાર્યો

સિંધીજીના સર્ગવાસથી જૈન સાહિત્ય અને જૈન સરકૃતિના મહાન્ પોષક નરરક્ષની જે મ્હોટી ક્ષેટ પલે છે તે તે સહનશાલે પુરાય તેમ નથી. પરંતુ અને ૧ જોઈને હૃદયમા કર્ણી આશા અને આશ્વાસક આલ્હાદ યાવ છે કે તેમના ઘુપુત્રો—શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજી, શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજી અને શ્રી વીરેન્દ્ર સિંહજી પોતાના પિતાના હુલેયય સન્તાવો હોઈ પિતાની પ્રવિશ્ણ અને પ્રવિશ્લિના કાર્યમાં અનુક્રમ ભાગ મઝવી રહ્યા છે અને પિતાની માવના અને પ્રકૃતિને ડવારમાં પોષી રહ્યા છે.

સિંધીજીના સર્ગવાસ પઠી ૧ બંધુઓ ૧ પોતાના પિતાના ઘાન-પુષ્ય નિમિત્ત અજોમરાંજ વિનેરે સ્થાનોમાં લગમ ૫૦-૬૦ હજાર રૂપિયા સર્ષ કર્ણી હતા. તે પછી ઘોલા જ સમયમા, સિંધીજીના શુદ્ધમાતાનો ૧૫ સર્ગવાસ થઈ મયો અને તેથી પોતાના ૧ પરમ પૂજનીયા ઘાઈમાના પુષ્યાર્થે ૫૫ ૧ બંધુઓ ૫૦-૭૫ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કર્યો. 'સિંધી જૈન મન્થમાલા' નો સપલો માર ૫૫ ૧ સિંધી બંધુઓ, પિતાજી ૧ વિધારેલ વિચાર પ્રમાણે, પૂર્ણ ડરસાહથી ડવાવી ઠીવો છે, અને તે ડવરાનત કલકતાતા 'દન્ડીવન રીસર્ષે દન્ડીવ્યૂટ'ને બંગાલીમાં જૈન સાહિત્ય પ્રકટ કરવા માટે સિંધીજીના સારકરુષે ૫૦૦૦ રૂપિયાની પ્રારંભિક મદદ આપી છે.

સિંધીજીના જ્યેષ્ઠ વિરંડીવ વાચુ શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજીયે, મારી રૂચ્છા અને પ્રેરણાના પ્રેમને વશ થઈ, પોતાના પુલ્લયોઈ પિતાની અજાત રૂચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે, ૫૦ હજાર રૂપિયાની ડવાર રકમ મારતીય વિઘામવનને ઘાન કરી, અને તેવા વંડે કલકતાની લખ નાહાર ઠાઈમેરી સરીઢ કરીને મવનને ૧ક અમૂલ્ય સાહિત્યિક નિધિરુષે મેટ કરી છે મવનની ૧ મન્થ ઠાઈમેરી 'વાચુ શ્રી ઘઠાહુર સિંહજી સિંધી ઠાઈમેરી' વા નામે સદા ઓઢલાલે અને સિંધીજીના પુષ્યાર્થે ૧ ૧ક મ્હોટી જ્ઞાનપરલ વનસે. વાચુ શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજીયે, વંચાલની સરાક જાતિના સામાજિક અને ધાર્મિક ડરઘાન નિમિત્તે વેનત્તાર પિતાજી ડે પ્રવ્લિ. વાઠલ ઘારી રૂલિ, ડેને અપ્પાતી ઠીવી છે અને ડેના સચાલમનો માર પ્રમુલ્લખ્યે જેડે નળી ઠીવો છે. સન ૧૯૪૪ નવેશર માસમા કલકતાના ઢિંચંવર સમાઢ ટરપ્પી ડજવાવલા 'વીરશાસન જવન્ડી મહોલવના પ્રસંગે તેના પાઠામાં ૧મણે ૫૦૦૦ રૂપિયા આપ્યા હતા તેમ જ કલકતામાં જૈન ઢેત્રાંતર સમુઘા ટરપ્પી ઘાવવા ઘારેલ 'જૈન મવન' માટે ૩૧૦૦૦ રૂપિયા ઘાન કરી પોતાની ડવારતામાં શુભ શરુઆત કરી છે. અલિચ્ચાં 'સિંધી જૈન મન્થમાલા' નો સર્લે આ સંક માર આ વલે બંધુઓ ડરસાહ પૂર્લેક સ્વીકારી લેવાની પોતાની પ્રસાધનીય મનો-માલવના પ્રકટ કરીને, પોતાના પિતાના ૧ પરમ ઘુનીત વલોમનિઢરને ડવતોમર લગત સ્વરૂપ આપવાનો શુભ સંકલ્પ કર્યો છે. તથાસુ

સિંધી જૈન શાસ ઝિણાપોઢ }
મારતીય વિઘા મવન, શુકલે }

-જિન વિજય મુનિ

* * *

મદ્રવાહુસંહિતા - કિંચિત્ પ્રાસ્તાવિક

*

સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલાના ૨૬ મા મળિ ઘડીકે મદ્રવાહુસંહિતાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામતા પ્રસ્તુત ગ્રન્થના કર્તુલ્લ - પ્રાચીનલ્લ - નૌલિકલ્લ આદિ વિષયો પરાયે જે કેટલીક વાચકો ણાસ જાગવા જેવી છે તેનો ટૂંક સાર અહિં આપવામાં આવે છે.

મદ્રવાહુ સ્મરિ અને તેમની રચેલી સંહિતા વિષેની કિંવદન્તી

અમગભગવાન્ શ્રીમદ્દાહીરના નિર્વાણવાદ, લગભગ ઢોઢ સો વર્ષ પછી, મદ્રવાહુ નામના ઇક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય યવા જેમને જૈન સંપ્રદાયના શેઠામ્બર અને ઢિગમ્બર યથે પક્ષો સમાનઠાથે પ્રમાણમૂલ્લ આચાર્ય માને છે. ઇ મદ્રવાહુસૂરિના ઘરિલવિષયમાં વલ્લે સંપ્રદાયવાલ્લઓપ અનેક પ્રકારની કિંવદન્તીલ્લરૂપ કથાઓ લખી છે. જો કે ઢિગમ્બર સંપ્રદાયના પ્રાચીન સાહિત્સમાં મદ્રવાહુ વિષેના ડહેલ્લો નહિં જેવા ણ મલ્લે છે, પરંતુ શેઠામ્બર સાહિત્સમાં ઇમના વિષેના અનેક ડહેલ્લો કેટલાક યજ્ઞા ગ્રન્થોમાં પણ મલ્લી આવે છે અને તે વિવિધ રૂપે છે. ઇમા સૌથી પ્રાચીન ડહેલ્લ તે કરુપસૂત્રની સ્વવિરાઘલિનો કહી ઢાકાય, જેની રચના વિ. સં. ૫૨૦ ના અરલામાં ઢેવઢિંગળિ ક્ષમાગ્રમણ ઢારા ઘણી યનાય છે. તે પછી, ૭ મા ૮ મા સેકામાં રચાણ્લા નિર્યુક્તિ, માગ્ધો અને ઘૂર્ણિગ્રન્થો જેવા આગમોના પ્રાચીન સ્વાલ્કયાગ્રંથોમાં, ઇમના સંવન્થના કેટલાક સવિરોપ ડહેલ્લો મલ્લી આવે છે. સ્વાલ્કયાદ વિક્રમવા ૧૨ મા સેકામાં ઘણા મદ્રેશ્વરસૂરિ ઇ 'કઢાવલિ' નામના પ્રાકૃત મહાદુરુપઘરિતમાં તેમ ઙ હેમઘન્દસૂરિ ઇ પોઢાના 'ત્રિપલિષ્ઠલાલ્કયુપઘરિત'ના 'પરિલિષ્ઠલ્લ' ઘરીકે રચેલો 'સ્વવિરાલ્લઘરિત' માં ઇમના ઘરિત અંધે આપેલી ઘધારે વિરુલ્લ હકીકલ્લ મલ્લી આવે છે. તે પઢીના ઘો અનેક ગ્રન્થકારો ઇ અનેક ગ્રન્થોમાં આલેલેલી ઇમના વિષેની વિવિધ કથાઓ ડલ્લકલ્લ ઘાય છે. કાલક્રમની ઢરિ ઇ ઇમાંના ઘે ગ્રન્થોનો અહિં ણાસ ડહેલ્લ કરવો ડપયોગી જણાય છે, કે જેમાંથી પ્રસ્તુત ગ્રન્થ સાથે સંવન્થ ઘરાવની કાઢેક હકીકલ્લ પ્રાસ ઘાય છે. તેમાં ઘુલ્લ છે મેહુલ્લાવાર્યગ્ણીત 'પ્રવન્થલ્લિન્થામળિ' અને ઘીજો ગ્રન્થ છે રાજશેઠરસૂરિલ્લ 'પ્રવન્થકોપ.' પ્રવન્થલ્લિન્થામળિના ૫ મા પ્રકાશમાં, ઇક 'ઘરાહમિહિર' પ્રવન્થ આપેલો છે જેમાં 'ઘારાહીસંહિતા' નામક સુપસિદ્ધ જ્યોતિપઢાલ્લ ત્રિપલ્લક ગ્રન્થના કર્વો ન રાહમિહિર વિષેની કિંવદન્તી સ્વરૂપની કાઢેક કથા કઢેવામાં આવી છે. ઇમાં ઇમ કઢેવાના આરુ ઇ કે ઇ ઘરાહમિહિર તે સુપસિદ્ધ પ્રાચીન જૈનાચાર્ય મદ્રવાહુનો મ્હોલો આઈ ઘલો હલો. ઘરાહમિહિર જ્યોતિઃપ્રાસનો મ્હોલો વિદ્વાન્ હલો અને ઇલ્લોમાં તેની ઘળી મ્હોલો પ્રતિષ્ઠા હલી. પરતુ મદ્રવાહુ જૈન સુનિ ઢોઈ તેમનું જ્ઞાન તેના કરવાં પણ ઘધુ વિનાલ્લ અને ઘધું નિર્મલ્લ હલું અને તેથી ઘરાહમિહિરને તેમની અઢેરાઈ ઘઈ આવવાથી, તે પોઢાના આઈ તેમ ઙ તેમના અનુયાયી જૈન ઘર્વે પ્રલ્લે પાઢલ્લથી રોપનાઘ ઘારણ કરલો ઘલો હલો. તેથી મરીને છેઢલે તે સ્વંતર ઘોનિનો ઢેઘ ઘયો અને જૈન ઘર્વને ડપસમાંલ્લક ડપઢલ્લ કરવા લાગલો. તેના નિવારણ માઢે મદ્રવાહુ ઇક ઘોઘની રચના કરીને પોઢાના અનુયાયિયોને આપી અને તેનો સઢા પાઢ કરવા રહેવા જણાલું જેથી તેનો ડપઢલ્લ ઢાન્ત ઘઈ જાય. ઇ સ્ત્રોત 'ડલ્લસગ્ગહર' નામથી આને પણ જૈન સમાજમાં સુપસિદ્ધ છે. હ્લ્લાદિ. *

પ્રવન્થકોપમાં પણ ઇની ઇજ હલોકલ્લ છે પરંતુ તે જરા ઘધારે સજાવીને રખી છે. ઇમાં જણાલું છે કે મદ્રવાહુ અને ઘરાહમિહિર ઘલ્લે આઈલો ઇ ઘલોમદ્રસૂરિ પાસે જૈન સુનિઘલ્લની ઘીક્ષા ડીધી હલી. મદ્રવાહુ ઘલ્લુઢેઢાલ્લ જ્ઞાનઘારલ્લ ઘયા અને તેમણે ઢલ્લલ્લકાલ્લિક આદિ ૧૦ નિર્યુક્તિ ગ્રન્થોની રચના કરી, તેમ ઙ 'માઢ્રવાહુલી' નામના સંહિતા ગ્રન્થની રચના કરી. ઘરાહમિહિર પોઢાના ડલ્લલ્લ સ્વઘઢારના કારણે આધાર્યનો અધીતિપાઢ ઘલો અને તેથી રોપે મરાઈને તેણે જૈન ઢીક્ષાનો સ્વાલ્લ કર્યો અને ઘરી પાઢો માહ્લગ ઘઈ ઘયો. તે પઢી તેણે 'ઘારાહીસંહિતા' નામનો પોઢાનો સ્વતંત્ર ગ્રન્થ ઘનાલ્લો અને તેની ઢારા તે ઇલ્લોમાં ઢયાલિ મેલ્લલ્લો ઘયો. હ્લ્લાદિ. †

જ્યાં સુધી મ્હારા જાણવામાં આલું છે, મદ્રવાહુ સૂરિ ઇ 'મદ્રવાહુસંહિતા' નામના ગ્રન્થની રચના કરવાંનો સૌથી પ્રથમ ડહેલ્લ પ્રવન્થકોપકારનો છે અને મદ્રવાહુ અને ઘરાહમિહિર ઘલ્લે ઘ્લુજી હલા તેલો સૌથી જૂનો ડહેલ્લ પ્રવન્થલ્લિન્થામળિનો છે. ઇ પઢીના પ્રવન્થકારો ઇ આ હકીકલ્લનો ઙ ઘારઘાર ડહેલ્લ કરેલો છે. ઇની પહેલાના કોઈ ગ્રન્થના મદ્રવાહુ અને ઘરાહમિહિર ઘલ્લે આઈ હલા તેમ ઙ મદ્રવાહુ ઇ 'માઢ્રવાહુલી સંહિતા' ઘનાયી હલી, તેનો કલો નિર્ઢેશ નથી મલ્લલો.

* ડુઓ, સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલામાં પ્રઘલ્લિત પ્રવન્થલ્લિન્થામળિ મૂલ્લ, ઘ. ૧૧૬. ઢપા, હિન્દી માપાન્તર ઘ. ૧૫૬.

† ડુઓ, સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલામાં પ્રઘલ્લિત, પ્રવન્થકોપ, ઘ. ૨-૫

आ उपरधी मात्र एट्टी वस्तु सिद्ध थाय छेके 'ब्रह्मचकोप' ना कवौना समयमा, एट्टे के वि. सं. १९०५ मां, भद्रबाहुना रचेला 'भद्रबाहुसंहिता' नामना ग्रन्थनी प्रसिद्धि यएली हती.

प्रस्तुत ग्रन्थनी उपलब्धि अने प्रसिद्धि

वि. सं. १९५९ मां, सुंबईना प्रसिद्ध जैन ग्रन्थप्रकाशक डा. भीमसिंह माणिकने खांधी 'भद्रबाहुसंहिता' नामना एवोतिपना ग्रन्थजुं, पण्डित श्रावक हीराखाल हंसराजजुं करेल्ले, गुजराती भाषान्तर प्रकट थयुं. तेनी प्रस्ताव-नामां एम लखत्रामां आस्थुं हतुं के "आ भद्रबाहु संहिता ग्रंथ जैनना ज्योतिष विषयमां आद्य ग्रन्थ छे. तेना रचना श्री भद्रबाहुस्वामी चौदपूर्वधर श्रुतकेवली हता. तेमनां बचनो जैननां आसबचनो गायग छे." ह्यादि. आ भाषान्तर करतार विद्वान् मेळनेल ते मूळ संस्कृत ग्रन्थ केटलो म्होटी तेम न केटलो जुनो हनो; ए विगेरेनी करती माहिनी तेमां आपेली नथी. ते पछी प्रणा वर्षो बाद, जामनगरधी ए ज पण्डितना प्रकाशत कार्यालय रातेधी ते ग्रन्थनी मूळ नकल छपावी प्रकट करवामां आवी हती, परंतु ते एट्टी यधी अक्षय्यस अने अक्षरप्रकट रूपमां हरी के जेधी ए ग्रन्थनी संकलना के स्वरूपनी उपलब्धिनी दृष्टि ए सनो कसो न उपयोग थाय तेम नथी.

ए दरम्यान, दिगम्बर समाजना एक सुप्रसिद्ध पण्डित गोपालदासजीए 'जैनमित्र' नामना पत्रमां 'भद्रबाहु-संहिता' नामना ग्रन्थमांथी 'दायभाग' नामना एक प्रकरणना केटलां क उद्धरणो प्रकट कर्वा. ए उद्धरणोमां जैन शैलीधी तद्न विलक्षण छागवा केटलाक विचारो जोड़ने, सुप्रसिद्ध ग्रन्थपरीक्षक अने विवेचक दिगम्बर विद्वान् पण्डित श्री जगल किशोरजी सुरतासने, ए ग्रन्थने मूळ रूपमां जोवानी अने सवलोकवानी डाकट इच्छा थई. तेवी तेमणे ए ग्रन्थनी मूळ नकल मेळववा एव ज प्रयास कर्वा. केटलीक मुस्नेलियो पछी तेमने ए ग्रन्थनी एक नकल मणी खात्री अने तेना आधार तेमणे ए ग्रन्थजुं, पोतानी सूक्ष्म परीक्षक दृष्टि, सविशेष सवलोकन कयुं. परिणामी तेमने जगणुं के जे ग्रन्थनी नकल तेमने मण्ठी छे ते भासो ग्रन्थ बनावटी अने विक्रमवा सत्तरमा सैकामां यएल कोड़े धर्मपूज्य महाक नामवा दिगम्बर जैनपुरना धुलुक प्रपञ्चनी कृतिरूपे छे पण्डित श्री जगल किशोरजी सुखारो, ए उपर विस्तृत परिशरामक २-३ म्होटा निबन्धो ज लक्षी काव्या हवा जे सुंबईना सुप्रसिद्ध ग्रन्थप्रकाशक अने इतिहाससिद्ध विद्वान् पं. श्री नारयणजी प्रेमीद्वारा संपादित 'जैनहितैषी' पत्रमां क्रमधी प्रकट पवा हवा अने पछीधी स्वतंत्र पुस्तिकारूपे पण प्रसिद्ध करवामां आख्या हवा. पण्डित जगल किशोरजीए, ए ग्रन्थनी जूनी प्रती आवदिना विषयमां म्हने पण पत्र छरीने पूजायुं हतु. परंतु ते धरते इहारा जोवामां एनो कोड़े प्रति आवी न हती अने तेवी सँ श्वेताम्बर भंडारीमां छरीनी अनुसलब्धि छरी जगरी हती ए उपरधी पं. जगल किशोरजी एवा निर्णय ऊपर आख्या हवा के ए ग्रन्थ जेम दिगम्बर संप्रदायमां खास प्रसिद्ध नथी तेम श्वेताम्बर संप्रदायमां पण अधिक प्रचलित नथी. तेमणे ए सते मारा उक्त पत्रनी केटलीक पंक्तिबोनी उवारो पण पोताना प्रवन्धमां आ प्रमाणे आपरो छे:- "इती छिये धीशुद्ध मुनि जिन-विजयजी धपने पत्रमं लिखते हैं कि - 'पाठनके किसी नये या पुराने भण्डारमें भद्रबाहु-संहितासी प्रति नहीं है। गुनरातके या मारवाडके अन्य किसी प्रसिद्ध भण्डारमें भी इसकी प्रति नहीं है। श्वेताम्बरोंके भद्रबाहुचरितमें उगके संहिता बनानेका उद्देश मिलता है; परंतु पुस्तक अभीतक नहीं देखी गई।'" (ग्रन्थपरीक्षा, पृ. १५) पं. जगल किशोरजीने भद्रबाहुसंहितानी जे नकल मळी हती अने जेनी तेमणे विस्तृत परीक्षात्मक समालोचना करी छे ते ग्रन्थ, प्रस्तुत ग्रन्थनी सखामणीमां परिमाणमां घणो म्होटी छे. ए ग्रन्थ 'पूर्व' 'माध्यम' अने 'उत्तर' एम ३ खंडोमां बँहवाएलो छे अने त्रणे खंडोमां मळीने छगमग ० हजार जेदली एवी श्लोकसंख्या छे. एना 'पूर्व' अने 'उत्तर' खंडमां ज्योतिषना विषय करतां केटलाक तद्न हुदा ज विषयोजुं वर्णन करवामां आपेलुं छे अने आवा ए ग्रन्थनी संकलना बहु ज अक्षय्यस रूपमां थएली छे. एना 'ग्रन्थ' खंडमा अत्र सुदृढ समग्र ग्रंथने समावेश करी लेवामां आबो छे अने ते दरारांत बीना पण केटलाक बवाराना विषयो एमां आपेला छे. एना 'पूर्व' खंडमां केटलाक एवा श्लोक मळे छे जे 'तात्रिकनीकबंधी' अने 'सुहृत्तैचिन्तामणि' नामना प्रसिद्ध ज्योतिष ग्रन्थोमांथी छीपेला छे. ए ग्रन्थोनी रचनासमय विक्रमना सत्तरमा सैकामो पूर्वाब्द होवाधी पं. जगल किशोरजी ए निर्णय उपर आख्या हवा के 'आ संहिता' यिक्रम संपत् १६४० ना पछी घनेली छे." तेम ज ए ग्रन्थनी मूळ नकल जे 'मालाटा पाठन' ना दिगम्बर जैन भंडारमां छे तेना अन्ते छपेला पुस्तिकारूप उहेल उपरधी तेमणे एनी रचना के संकलनानो निश्चित समय पण सिद्ध कर्वां छे अने ते वि. सं. १९५० वी १९६५ वी बचेनो छे. (-शुभो, उक्त परीक्षा ग्रन्थ, पृ. ३९).

पं. जगल किशोरजीनी ज्येठो 'भद्रबाहु संहिता' भी परीक्षा खांधी इहारा पण एनी धारणा बंधाई हती के ए ग्रन्थ छपन बनावटी होई कलापण सूक्ष्म बवारनो- शिष्ययोगी छे, अने तेवी म्हने एना विषयमां मणी विषेय तिज्ञाता उपपन्न नथई. ई.स. १९६१ मां हुं इहारे 'मिथी जैन ग्रन्थमाला' वा कामना अने पाठन भाषो खाते, म्हने खात्रीपार्थनापना प्रसिद्ध पुस्तक

પ્રત્યમંટારામાં વ્ ગ્રન્થની વૃદ્ધિ (અર્થ) પરંતુ સુસ્વર પ્રતિ મ્હારા જોવામાં આવી જે નિશ્ચિત રૂપે પંદરમા સૈકામાં -પટ્ટલે કે પાટળના વ્ મંદારના સંસ્વાપક મ્હરતર સચ્ચીય જિનમદ્ર સૂરિના સમયમાં-વ્સાપટ્ટી મ્હને જણાઈ. વ્ પ્રતિ જોઈને મ્હને વ્ ગ્રન્થની સંપૂર્ણ પ્રતિ મેલવવાની ઈચ્છા થઈ. કારણ કે વ્ક થો વ્ ગ્રન્થનું સ્વરુપ, પં. જુગલ કિશોરજી-વ્ જેની પરીક્ષા કરેલી તે ગ્રન્થ કરતાં, તદ્દન જુદું જ લગાયું; અને ઘીંડું, વ્ પ્રતિ જુગલ કિશોરજીને મળેલી પ્રતિ કરતાં જોઈમાં ઘોઈમાં ઘોઈની લગભગ ૨૦૦ વર્ષ જેટલી જૂની લેખાઈ. વ્કટે તેથી વ્ની વિદોષ પ્રાચીનતામાં પણ મ્હને વ્કલ્પના થઈ. વ્ પ્રતિનું વિદોષ અપલોચન કરતાં મ્હને વ્સ પણ લગાયું કે વ્ પ્રતિ તો વ્કલી વ્કથી વ્ કોઈક વ્કારે જૂની વ્કાવપત્રની પ્રતિની પ્રતિલિપિ રૂપે છે. વ્કટે મૂળ ગ્રન્થકૃતિની વ્કથી વ્કલોષ પ્રાચીન હોવાની મ્હારી સ્વાતરી થઈ. તેથી મ્હને વ્કની અન્ય કોઈ તેની સંપૂર્ણ પ્રતિ મેલવવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો.

તપાવ કરતાં વ્નાના રાજકીય ગ્રન્થસંગ્રહમાંથી, (જે મંદારાકર ઓરિવ્ન્કલ રીસર્વ ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં સુરક્ષિત છે) વ્કની વ્કની જ વ્ક વ્કની વ્કની પ્રતિ મળી આવી જે સંપૂર્ણ હતી. વ્કનાચ્ચી પ્રતિ વિ. સં. ૧૫૦૪ માં વ્કસાપટ્ટી છે અને તે પણ પાટળવાળી પ્રતિની જેમ કોઈક વ્કાવપત્રની જૂની પ્રતિની પ્રતિલિપિરૂપે છે. વ્કટે મ્હને વ્કટલી સ્વાતરી તો તરત થઈ કે વ્ક પ્રાથમો જેટલો ભાગ વ્ક વ્કને પ્રતિઓમાં લખેલો મળે છે તેટલો તો જરૂર પ્રાચીન છે. અને 'પ્રવચ્ચકોષ'માં જે મ્કવ્કાહુવ્કી રચેલી 'મ્કાવ્કાહ્વયીસંહિતા' નો વ્કલેપ વ્કવવામાં આવ્યો છે તે વ્કણું કરીને આ જ કૃતિને વ્કટેગીને હોવો જોઈવ્.

ગ્રન્થના નામ, વિષય, સ્વરુપ અને તેના કરતાં આદિના વ્કલેખો તેમ જ શુનિવર્ણના આદિને, લગતા વ્કટલાવ વ્કવ્કામ્ક પ્રકોને વ્કવ્કમાં લઈને, મ્હને આ ગ્રન્થને 'વિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા'માં પ્રવ્કટ કરવાનો વિચાર વ્કવ્યો અને વ્કનું સંપાદન વ્કવ્યું મ્હારા વિદ્વાવ શિષ્ય અને સહકારી પ્રાણાવવક ડૉ. ગોપાળીને સુવત્ કરવું. આઈ શ્રી ગોપાળીનું વ્કલોવિવ તેમ જ વ્કવ્ક શાલોના વિવ્કવનું વ્કવ્કન, અવ્કવન અને મનન વ્કહું જ વિરાલ અને વ્કંસીર પ્રકારનું હોઈ, વ્કમણે વ્ક ગ્રન્થનું સંસોધન અને સંપાદન વ્કવવા માટે વ્કર જ વ્કરિશ્રમ વ્કટાવ્યો છે, અને વ્કનાના વ્ક પ્રયાસના સુવ્કલ રૂપે જ આજે વિદ્વાનોના વ્કર વ્કમલમાં 'વિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા' ના વ્ક વ્કનવિવવવક મણિ તરીકે આ ગ્રન્થ વ્કપસ્થિત થાય છે. ડૉ. ગોપાળીવ્ પ્રસ્તુત ગ્રન્થના વિવ્કવમાં જાણના લાવક વ્કળોક વ્કાષ્કોની વ્કવ્કુલ વ્કવ્કાં, વ્કોતાની પ્રસ્તાવનામાં વ્કરી છે; તેમ જ ગ્રન્થનો સાર આવી 'વ્કાસહી મ્કંહિત' સાધિની તેની વ્કળેય તુલના વ્કણ સરમ રીતે વ્કરી વ્કટાવી છે. ધીવ્કુત ગોપાળીવ્ પ્રસ્તુત કૃતિના વ્કવ્કવ્ક આદિ વિવે જે વિચારો વ્કવ્કવ્કિત વ્કવ્યાં છે તે વ્કવ્કથી વ્કાષ્કોને તેની વ્કણ જેટલીક વ્કલ્પના થઈ શકવો.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થની પ્રાચીનતા વિવેની કેટલીક વિચારણા

અધ્યાવન ગોપાળીવ્ પ્રસ્તુત કૃતિની રચના વિવે વ્કવો જે વ્કલેવ વ્કલેલો છે કે 'વિંકમીય પંદરમી સદી વ્કલી કોઈ સાધારણ શુદ્ધિસંપન્ન ધરાવનાર માણસ વ્કને રચી કાઢી-'વ્કલાદિ, તે વિવે મ્હારો અભિપ્રાય જરા શુદ્ધો છે. હું વ્કને પંદરમી સદીની વ્કલીની રચના તથી સમજતો. ઘોઈમાં ઘોઈ ૧૨ મી સદી જેટલી જૂની તો વ્ક કૃતિ છે જ, વ્કવો મ્હારો સાધાર અભિમત થાય છે. મ્હારા મ્કનુમાનનો આધાર વ્ક પ્રમાણે છે-પાટળના વ્કાઠીવ્કાર્થનાય મ્કવ્કારમાંથી જે પ્રતિ મ્હને મળી છે તે જિનમદ્રસૂરિના સમયમાં-વ્કટે કે વિ. સં. ૧૪૭૫-૮૫ ના જ્કરલામાં-વ્કસાપટ્ટી છે, વ્કમ હું માનું છું. કારણ કે વ્ક પ્રતિના આકાર પ્રકાર, લ્કલાણ, વ્કવ્ક આદિ વ્કધા સંકેતો જિનમદ્રસૂરિવ્ લખલેલા સંકેતો ઘંચોને લ્કવન મળતા અને તે જ સ્વરુપના છે. જેમ મ્હને 'વિંકિશિ વિવેણી'ની મ્હારી પ્રમાણનામાં જણાવ્યું છે તેમ જિનમદ્રસૂરિવ્ લંભાત, પાટળ, જેસલમેર આદિ સ્થાનોમાં મ્કોટા ગ્રન્થ-મ્કવ્કારો સ્થાપન વ્કવ્યાં હતા અને તેમાં, તેમણે નવ વ્કવ્યાં જૂનાં વ્કવ્યાં સંકેતો સાવ્કવ્કીય વ્કુલ્કોની પ્રતિલિપિઓ કાળક વ્કવ્કર વ્કવરાની વ્કવરાનીને નૂવન વ્કુલ્કોનો સંમ્લ વ્કવ્યો હતો. વ્ક મંદારમાંથી મળેલી મ્કવ્કાહ્વયીસંહિતાની વ્કધા પ્રતિ પણ વ્ક જ રીતે કોઈ પ્રાચીન લાવ્કવત્રની પ્રતિલિપિ રૂપે વ્કવરેલી છે. કારણ કે વ્ક પ્રતિમાં વ્કેકલેવણે વ્કથી જેટલીય વ્કંચિત્ ઇટિલોવર થાય છે જેમાં લ્કહિવાવ વ્કોતાને મળેલી વ્કાવ્કસં પ્રતિમાં, વ્કવ્કવ્ક વ્કધા સંકેત કે શુદ્ધિ શબ્દો અને વ્કવ્કવો માટે, વ્કાલ્કલ્કી કોઈ તેની વ્કર્ણ કરી શકે તે સાથ, આ જાતની અક્ષરવિહીન માત્ર શિરોરેખાનો વ્કોરી મુકેલી છે. વ્કનો અર્થ વ્ક છે કે વ્ક પ્રતિના લ્કહિવાવે જે સાવ્કવ્કીય પ્રતિ મળી હતી તે વિદોષ ધીંળ વ્કવ્કલી હોવી જોઈવ્ અને તેમાં તે તે સ્વલ્કના લ્કલાણના અક્ષરો, સાવ્કવ્કોની કિનારો વ્કવે વ્કવ્કાથી, જાતા રહેલા કે ધુંલાઈ વ્કવ્કા હોવા જોઈવ્. વ્ક વ્કવ્કથી વ્કવું અનુમાન સહજે કરી શકાય કે તે જૂની સાવ્કવ્કીય પ્રતિ પણ ઠીકઠીક ધીંળ અવસ્થાવ વ્કર્ણથી વ્કવ્કલી હોવી જોઈવ્. આ રીતે જિનમદ્રસૂરિના સમયમાં જો વ્ક પ્રતિ ૩૦૦-૪૦૦ વ્કવ્યાં જેટલી જૂની હોવ-અને ને હોવાનો વિદોષ સંભવ છે જ-તો સહજે તે મૂલ પ્રતિ વિગ્કમત ૧૧ મા ૧૨ મા સૈકા જેટલી જૂની હોઈ શકે. પાટળ અને જેસલમેરના જૂના મંદરોમાં આવી જાતની ધીંળ-ધીંળ વ્કવ્કલી સાવ્કવ્કીય પ્રતિઓ તેમ જ વ્કના વ્કવ્કથી વ્કટારામાં આવેલી વ્કાળકની સંકેતો મ્હારા જોવામાં આવી છે. તેથી જ રીતે વ્કનાચ્ચી પ્રતિ પણ (જેની પ્રતિલિપિ વિ. સં. ૧૫૦૪ માં વ્કવ્કલી છે), તેથી જ કોઈક અન્ય પ્રાચીન સાવ્કવ્કીય પ્રતિ વ્કવ્કથી વ્કટારામાં આવેલી છે. કારણ કે તેમાં પણ વ્કેકલેવણે આવી જ જાતની અક્ષરવિહીન શિરોરેખાનો આલેવેલી ઇટિલોવર થાય છે, વ્ક વ્કવે પ્રતિવોના અનલોકનથી વ્ક વ્કાવ સ્વટ્ જણાય છે કે વ્કમની મૂલ્કાચારામ્ક આદર્સ પ્રતિવો ઠીકઠીક જૂની

પટલી હતી ઘટ્ટી વ મસે પ્રતિયોમાં જે ઇલાબવન્દ પાટમેદો દટિગોષ્ઠ ધાય છે તે પળ વ વસ્તુ સૂચવે છે કે જૂના સમ પના વ પ્રમ્થનાં ઘળા પ્રલ્લન્તરો ઘયાં હોવાં જોઈવે અને તે પ્રલ્લન્તરોની પૂર્વ પરપરા, મૂલ પ્રમ્થની રચનાને વિરોધ પ્રાચીન સમયમા ઘટ્ટી સુચિત કરનારી હોવી જોઈવે. આ ઉપરથી હુ વ અતુમાન ઉપર ઘાતુ ઘું કે પ્રસ્તુત પ્રમ્થ ૧૧ મા ૧૨ મા સેવા કરતા સો કર્વાંચીન નથી જ પૂની પ્રતિયોમાં મલ્લા ઘલુવિષ પાટમેદો સને અપ્રમ્થ પાટો પળ વ પ્રમ્થની સવિરોધ પ્રાચીનતાના જ સ્તોતક હોઈ શકે.

પ્રમ્થનો કર્તા કોળ ?

આ પ્રમ્થની રચના કોળે અને ક્યારે કરી વ વિનેનુ કરું પળ અનુમાન કરવાનું કોઈ જ્ઞાપક પ્રમાણ દટિગોષ્ઠ તથી પવુ. પ્રમ્થની ઘર્વાનશૈલી ઉપરથી વ્તુલુ રાષ્ટ્ર જળાય છે કે પૂનો રચયિતા કહો કે સવરન કર્તાં કહો, કોઈ દિગમ્થર સપ્રદા- યાનુયાયી જૈન વિદ્વાન છે મદ્ર્યાહુ આચાર્યના નામથી ઘુત કે ઘાત પટલી કોઈ કૃતિના આધારે, તેળે પ્રસ્તુત પ્રમ્થની સયોજના કરી છે ઘટ્ટી પ્રસ્તુત પ્રમ્થના ઉદ્દેશોથી વ પળ રાષ્ટ્ર જળાય છે કે પૂના કર્તા સ્વયં કોઈ મદ્ર્યાહુ તથી, પરતુ મદ્ર્યાહુના ઉપદેષ કે તિગ્રહ વ્વા કોઈ નિમિત્તશાષના આધારે અન્થ કર્તાંદ્વારા પૂની સકલના કરવામા ઘાલેલી છે, અને તેથી વ્વુ નામ 'મદ્ર્યાહુક નિમિત્ત પ્રમ્થ' ઘાતુ રાષ્ટ્રવામા ઘાલેલુ છે.

મદ્ર્યાહુ નામના ઇક અન્થ આચાર્ય પૂર્વ ઘઈ ગવ્લા છે જે તિમિત્તશાષના વિશિષ્ટ જ્ઞાના હોઈ 'નૈમિત્તિક' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા તેમના વિનેના કેટલાક ઉદ્દેશો ૭ મા ૮ મા સૈકા જેટલા પ્રાચીન જૈન પ્રમ્થોમા મળી ઘાલે છે વિદ્રઘ્વર્વ મુને વર શ્રીગુણવિજયજીવ 'ઉદ્ગસૂત્રકાર અને નિર્ણુત્તિકાર' વ નામના પોતાના મૌલિક અને પ્રમાણનૂત નિવન્થમા જળામ્યુ છે કે-કરવ ન્યવહાર નિગીયાદિ મૂલ સૂત્રોના કર્તા તથા આવશ્યકનિયુત્તિક આદિ અન્યાન્ય નિર્ણુકિપ્રયોના કર્તાં ઘણ મિશ્ર મિશ્ર આચાર્યો છે-અર્પાત્ કલ્પ ન્યવહારાદિ ઉદ્ગસૂત્રોના કર્તાં જે ચતુર્દશપૂર્વજ્ઞાનધારી મદ્ર્યાહુ છે, તે અન્થ છે, અને આવશ્યક સૂત્રાદિની નિર્ણુકિયોના રચયિતા જે મદ્ર્યાહુ છે તે પળ અન્થ છે આ પાટલા મદ્ર્યાહુ જ નિમિત્તજ્ઞ મદ્ર્યાહુ છે અને તે ૫ મા ૬ ઠા સૈકા કરતા જૂના તથી તેમળે જ 'ઉવસંગહર' સ્તોત્ર તથા 'મદ્ર્યાહુસહિવા' ની મૂલ રચના કરેલી હોવી જોઈવે, તેમ જ તે જ વરાહમિહિરના પળ ઘાતા હોવા જોઈવે હ્વાદિ.

કોઈ મદ્ર્યાહુ નામના જૈન આચાર્ય અને મુપસિદ્ધ માણજ વિદ્વાન્ વરાહમિહિર ઘષ્ઠે સહોદ્રવળાતો સમ્યન્થ હતો કે કેમ તે વિને ઘાપળ કર્તાં આધાર નઈ ઘાપી શકિયે, અને તેમના સમસામચિક્રવ વિને પળ વિશિષ્ટ પ્રકારના પ્રમાણાઘાવે, ઘાપળે કર્તાં નિર્ણય નઈ કરી શકિયે, પરતુ મદ્ર્યાહુ નામના ઇક જૈન પૂર્વાચાર્ય નિમિત્તશાષના વિશિષ્ટ જ્ઞાતા હોવાની વિશ્વલ્પિ ઘાલ્યા પૂર્વ ઘઈ ગવા છે, પટલી હર્વાકૃત ઘો ઉત્ત મુનિવર શ્રીગુણવિજયજીના નિવન્થ ઉપરથી નિશ્ચિત રૂપે માની શકાય તેમ છે.

વ મદ્ર્યાહુ આચાર્ય, જેમ આવશ્યકાદિ નિર્ણુકિ પ્રમ્થોની રચના કરી છે, તેમ નિમિત્તશાષવિષયક કોઈ પ્રમ્થની ઘળ પદ્યરૂપે ક તપરૂપે, પ્રાકૃતમા રચના કરી હોવ વ સર્વળા સમ્ભવ છે † નિમિત્તશાષ સાયે સવન્થ ઘરાવનારા 'અઘાપિઘાં પ્રકીર્ણ' આદિ પૂર્વાચાર્યોના રચેલા ઘીજા પળ જૈન પ્રમ્થો ઉપલ્લવ ઘાય છે નિમિત્તશાષ વિનેનુ તેલુ વિરોધ જ્ઞાન મેલકવઘાની પરિપાટી જૈનપ્રચાર્યોમાં ઘળા પ્રાચીન સમયથી ચાલી ઘાલે છે, અને વ્વા વિશિષ્ટ નિમિત્તજ્ઞાનના પ્રઘાવથી જૈનપ્રચાર્યો પોતાના ઘર્મ અને સપ્રદાયને સવિરોધ પ્રમાઘ ઘધાર્યો હોવાના સૈકંઠો ઢહેલો ઘળ જૈન પ્રમ્થોમા મળી ઘાલે છે ઇથી નિમિત્તશાષજ્ઞ મદ્ર્યાહુ આચાર્ય ઘાલો નિમિત્તવિષયક કોઈ પ્રમ્થ ઘળાલ્યો હોવ ઘો તે સર્વધા સમ્ભવિત છે. પાટલાથી કાઠદોપને રહૂને વ પ્રમ્થ નષ્ટ-અષ્ટ ઘવાયી કે પછી ઘીરી રીને વિરોધ દુર્વોધ્ય જેલો જળાવાથી તેના ઉદ્ધારરૂપે કોઈ વિદ્વાને પ્રસ્તુત ઘમ્થની રચના કરેલી હોવાની સનાવનાની માન્યતાનાં ઘોચ્ય કારળો ઘાપી શકાય પ્રસ્તુત પ્રમ્થમા ઘરા કર્તાં જે કેટલીક અષ્ટાઘમ્થ સ્વરૂપની સકલના તેમ જ ઇન્દોઅષ્ટ આદિ ઘાટ્ટી સ્વલ્લિત રચના દરિયોવર ઘાય છે તેનુ પળ ઇક વ કારળ હોઈ શકે કે મૂલ કૃતિ પ્રાકૃત માપમા ઘોય અને તેના ઘાપરને આ સન્કૃત રૂપાન્થ કરવામા ઘામ્યુ હોવ ઇન ઘવાથી સ્વકારળ અને ઇન્દોઅષ્ટનાલા કેટલાક ઘોપો પૂમા સ્વામાવિક રૂપે જ ઉતરી ઘાળ્યા હોવ કેમ કે પ્રાય ઘાલો પારિભાષિક ઘાન્દોયી ઘરેલો છે ઇમા ઇકના ઘદલે ઘીજા પ્રતિગ્ધન્દનો ઉપયોગ કરવા માટે ઘવકઘાત ન હોવ ઇ તો રાષ્ટ્ર જ છે ઘ્યોનિવ અને ઘીચક વિષયના પરિભાષામ્થક પ્રમ્થોમા ઘાતું ઘાપારીઘિલ્ય અને ગુપ્તનૈઘિલ્ય ઘલુ જ સામાન્ય ઘળાય છે, વ પળ વિદ્વાનોને મુશ્કિલિત જ છે.

પ્રાચીન પ્રમ્થોમા મલ્લટી ઘાવી પાટઅષ્ટતલું ઇક વિરોધ કારળ લઘિયાઓની લિપિવિષયક ઘજાનતા ઘળ ઘાસ હોવ છે. ઘાપા અને વિષયને જરા ઘ ન સમજનાર લઘિયો જ્યારે કોઈ જૂની પ્રતિનો ઉદારો કરવા ઘેસે છે અને તેને ઘો ઘાપારમૂત પ્રતિની લિપિ સદેઘ ઘળ અપરિચિત કે અસામાન્ય જળાય છે, ઘારે તે પોતાની ઘકલમા અક્ષરો સઘધી અનેક પ્રકારની વિચિત્ર મૂલો કર્યાં કરે છે ઇન્થકોની પ્રતિલિપિ કરનારા દહિયાઓને ઘાજના અઘળ કળોનિટરો જેવા સમજવા જોઈવે જેમ

† મહાવીર નેન વિયાસઘ, મુર્ધરે તરપથી રાષ્ટ ઘવલ રજતમદો સવ' નામના પુલ્કના પ્રકાશિત

‡ મેઘવિવર ઘપાખાવે પોતાના 'ઘર્મપ્રોષ' અપરનામ 'મેઘમદોવ્ઘ' ઘાં મદ્ર્યાહુના નામથી કેટલીક પ્રાકૃત ઘાવાઓ ઉદ્ધત કરેલી છે જે કદાચિત્ત વ મૂલપ્રમ્થમાઘી જ પરંવરદ્વારા વદ્ધત ઘથી ઘાટી ઘાવી હોય

અમળ કંપોઝિટરને લેલકની લહેલી કોર્પિમાં જે અક્ષર જેનો સમજાય તે માટે તેના જ અક્ષરનું ધીવું તે ગોટલે છે. 'સાયળ' શબ્દમાં લહેલો 'ય' જો તેને 'વ' જેવો લાગે તો તે 'વ' ના વદલે 'વ' મૂલતી 'સાયળ' નું 'સાવળ' રુપે કંપોઝ કરશે. તે જ રીતે અમળ લહિયાઓની પણ સમજવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, પ્રસ્તુત ગ્રન્થની પાટળ અને પૂના થાકી જે બંને પ્રતિબોનો નિર્દેશ ઉપર કાલામાં આપ્યો છે, તેના લહિયાઓના કલાણને જ જો એ દટિપ આપણે જોઈએ તો તેની વરેક પંક્તિ ધારી જાતની મૂલોથી મરેલી દેવડાશે. લહિયાઓના અક્ષરો પટલા યદ્યા સુન્દર લાગે છે કે પ્રથમ દટિપ આપણને એ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરુપની આદર્શ નકલો જેવી જણાય છે, પરંતુ જ્યારે એને શુદ્ધાશુદ્ધતાની દટિપ જોવા માંડિપ છે તો તે આન્વિની પ્રતિમૂર્તિઓ જેની જ લાગે છે. ઉદાહરણ તરીકે, પૂનાવાઢી પ્રતિમાં પ્રથમાપ્યાવને સમાસિષ્વક પુષ્પિકા લેત જ્યારે-

“इति निर्मये भद्रवाहुके निमित्ते अंगसंचयो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ छ ॥”

ધારી રીતે શુદ્ધ આપામાં લહેલો છે, ત્યારે એ જ પુષ્પિકાની પંક્તિ પાટળગાઢી વધારે પ્રાચીન અને વધારે સુવાચ્ય અક્ષરોમાં લહેલી પ્રતિમાં, મીચે વતાવ્યા પ્રમાણે, મદ્દસ્વરુપમાં લહેલી છે-

“इति निर्मय (?) भद्रवाहुके निमित्तांग (?) समुयो (?) नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ छ ॥”

આ નાનકઢી પંક્તિમાં લહિયાય ૩ મૂલો ઢરી છે. 'નિર્મયે' ના વદલે 'નિર્મયન', 'નિમિત્તે અંગ' ના વદલે 'નિમિત્તાંગ', 'સંચયો' ના વદલ 'સમુયો'.

આ મૂલો લહિયાને જૂની ટિપિનું વઢળ વરાવર ન સમજાવાથી યવા પામી છે. ધારી રીતે અપટિત ટિપિકારોના હાયે આ પ્રંયમાં ઘણા પાઢો અદ્દ રુપ પામેલા છે અને તેથી પણ પ્રંપવી સંકલનામાં ઘણી જ ટિપિલચન્મત્રા ઢાવી ગપ્લી દટિપોચર થાય છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થ અપૂર્ણ લાગે છે.

પઢી પ્રસ્તુત ગ્રન્થ, પૂના પ્રથમ અધ્યાયમાં જગાલેક 'અંગસંચય' રુપ વિષયાનુક્રમની દટિપ અપૂર્ણ લાગે છે. એ નિવવાનુક્રમ પ્રમાણે તો પૂનાં લઘાભગ ૩૫ થી ૫૦ જેટલા અધ્યાયો હોવા જોઈએ. ત્યારે આ ઉપલચ્ય કૃતિમાં ૨૬ જ અધ્યાય મઢે છે. એ અધ્યાયોમાંથી ૨ થી ૨૪ અધ્યાય સુધીનું વિષયનિરુપણ તો અનુક્રમનાં સુચધ્યા પ્રમાણે જ યવાક્રમે કરવામાં ઢાવેલું છે, પરંતુ ૨૫ આ અધ્યાયમાં જ્યારે અનુક્રમ પ્રમાણે 'વાત્કિક' યોગોનું વર્ણન આઢવું જોઈએ ત્યારે પૂનાં તેના વદલે 'સંપ્રહયોમાર્ગઝંડ' નામના વિષયનું વર્ણન આપેલું છે. ૨૬ મો અધ્યાય 'સ્વમ' વિચારવિષયક છે જે અનુક્રમ પ્રમાણે યવાસ્થાને મઢવો ઢાવે છે, પરંતુ તે પઢી મુદ્દતે, નિધિ, કરળ, નિમિત્ત ઢાદિ વિષયોનાં વર્ણનવાઢા અધ્યાયો હોવા જોઈએ જે સર્વેવા ઉપલચ્ય નથી. તેમ જ પ્રારંભમાં જેમ પ્રાસ્તાવિકરુપે ગ્રન્થારંભ વિષયક ઢેટલુંક ઉપોદ્ધાતાત્મક વર્ણન કરવામાં ઢાસ્યુ છે તેમ અન્તમાં ઉપસંહારસૂચક પણ જે કાંઢેક વર્ણન હોયુ જોઈએ, તે પણ ઉપલચ્ય અન્તિમ અધ્યાયમાં નથી મઢવું. તેથી આ ગ્રન્થ પ્રસ્તુત સ્વરુપમાં અપૂર્ણ છે, એમ માનવું પ્રાપ્ત થાય છે. એમ લાગે છે કે ઉપલચ્ય ભાગ, એ પ્રંથનો પૂર્વાભાગ કે પૂર્વગંઢ હશે અને એ પઢી આઢવગા મુદ્દતે ઢાદિ વિષયોના અધ્યાયો ઉચ્ચરતંદરુપે હશે, જે પ્રસ્તુત કૃતિના પ્રતિલિપિ-લેપકોને ઉપલચ્ય થયો નહિં હોય, કેપઢી તે પહેલાં જ વવારેક મદ્દ ઢઈ ગયો હોય. પૂનાવાઢી પ્રતિમાં લેલકને જે જૂની ટાઢપત્રીય ઢાદરી પ્રતિ મઢી હતી તેમાં એ પ્રન્થના સંપૂર્ણ ૨૬ અધ્યાયો લહેલા હવા ત્યારે પાટળગાઢી પ્રતિમાં લહિયાને જે પ્રતિ મઢી હતી તેમાં ૨૨ અધ્યાય જ પૂરા હવા અને તે પઢીનો અધ્યાય અપૂર્ણ હતો. અને એ અધ્યાય પણ પૂનાવાઢી પ્રતિ ઢરતાં તદ્દન શુદ્ધા જ પ્રકારનો અને શુદ્ધા જ વિષયના વર્ણનવાઢો દેલ્લાય છે. પૂનાવાઢી પ્રતિમાં 'ઢાદિલચાર' વિષયવાચ્યા ૨૨ આ અધ્યાય પઢી ૨૩ મો અધ્યાય 'વન્દ્રચાર' વિષયક મઢે છે, ત્યારે પાટળગાઢી પ્રતિમાં તે શુદ્ધા 'અન્લચાર' વિષયનો છે. એ વિષય ઢીની કોઈ ઉપલચ્ય પ્રતિયોમાં મઢવો નથી. તેથી એ પાટળગાઢી પ્રતિ કોઈ શુદ્ધી જ પરંપરાવાઢી પ્રતિની પ્રતિલિપિ હોવાની પણ સૂચક લાગે છે. એ પ્રતિમાં શરૂદો, વાચ્વો અને શ્લોકોના ઢાટમેદો પણ ઘણા વિષુક પ્રમાણમાં દટિપોચર થાય છે. અધ્યાયોની સમાસિષ્વક પુષ્પિકાપંક્તિયો પણ ઘણા ભાગે શુદ્ધી જાતની મઢે છે. પૂનાવાઢી પ્રતિમાં 'શુક્રચાર' વિષયક ૨૩૧ શ્લોકોને જે અધ્યાય છે તેને પાટળ ૨૨ અધ્યાયોમાં લિમક ઢરેલો છે. ૧ થી ૧૮૪ સુધીના શ્લોકોનો 'શુક્રચાર' નામનો શુદ્ધો અધ્યાય છે અને તે પઢીના ૪૨ શ્લોકોનો શુક્રના 'વન્દ્રચાર' નામનો શુદ્ધો અધ્યાય કરવામાં ઢાપ્યો છે. તેના શ્લોકોનો પણ શુદ્ધા જ સ્વરુપમાં ઢાવ્યા છે.† અન્થની શૈલી અને સંકલનાની દટિપ જોતાં પાટળનો અધ્યાયવિભાગ વરાવર પણ લાગે છે. કારણ કે ૧૮૪ આ શ્લોકસાયે 'શુક્રચાર'નો વિષય સમાપ્ત થાય છે, અને

† પાટળગાઢી પ્રતિમાં આ બંને અધ્યાયોના ઉપલચ્વક પુષ્પિકાલેખો આ પ્રમાણે છે-પ્રસ્તુત ઉલ્લેખના પૃ. ૫૪ ઉપર જે ૧૮૪ મો શ્લોક છે તે પઢી આ પ્રમાણે અધ્યાયસમાપ્તિશાપક પંક્તિ છે-“इति निर्मये भद्रवाहुके निमित्ते शुक्रचारः समाप्तः ।” તથા પૃ. ૫૬ ઉપર જે અધ્યાયસૂચક પુષ્પિકા મુદિત છે તેના સ્થાને પાટળ ૨ આ પ્રમાણે પંક્તિ છે-“इति शुक्र-चारस्य वन्द्यचारः ।”

કે પછીના તેના 'વચ્ચાર' અપ્યાયના પ્રારંભજુ સુષ્ક 'ઘત ક્ષર્ણે પ્રચક્ષ્યામિ ઘષ્ટ ચાર નિવોઘત' ધાતુ નવીન પ્રતિષ્ઠાકરણ કરવામાં આવેલું છે, તેથી વ અપ્યાય તદ્દન જુદો જ હોવો જોઈએ વ અર્થાત્ જ સ્વપ ધર્મ જાય છે

આ ઉપરથી વ ઘાત પળ સ્વપ ધાય છે કે પૂતાવાહી પ્રતિ અને પાટળવાહી પ્રતિ ક્ષેત્રે ચલુ જુના અને જુદા પ્રદશ્યોતે વાહી આદર્શભૂત કોઈ ધિચ પ્રતિયોતી પ્રતિલિપિયો છે, અને વ વસ્તુ પળ પ્રસ્તુત પ્રન્યની નિ સત્ત્વ પ્રાવીન ધાની ધોતક છે

ગ્રન્થગત વિપયની વિચારણા

પ્રસ્તુત ગ્રંથમા જે વિપયોતુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, તે કષ્ટા વિપયોતુ વર્ણન, પ્રાણ્ય વિદ્વાન્ વરાહમિહિરની રચેલી ધારાહી સંહિતામાં પણ કરેલું મળે છે અને તેથી વ વસ્તુ ગ્રંથોના વર્ણનોમાં પરસ્પર વેટલું લાગ્યુ છે અને વેટલું વેદમ્પ છે તેની શુદ્ધ જ ક્ષીણતટ મરેલી અને વિહાર પૂર્વેકની તુલના, અપ્યાયક ગોપાળીય પોતાની પ્રહાવનામાં, ધવી જ સરસ રીતે કરીને ઘતાવી છે અપ્યાયક ગોપાળીની વ તુલનાના ધાવનથી વ વસ્તુ સ્વપ ધાય છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથ કરતાં 'વારાહી સંહિતા' ની સકલના, રચના અને વર્ણનશૈલી વધારે સ્થવસ્થિત અને વધારે ગ્રીઠવામરેલી છે; ત્યારે આની રચના, સક લના અને શૈલી અસ્થવસ્થિત, ઘ્વાકરણ અને છન્દોભાગના ધોપોથી -યાસ તેમ જ પુનરુકિ આદિના પ્રયોગોથી નિરૂપ પ્રકારની છે પૃથી સર્વેજ વિદ્વાનોનો સદેહે પૂલો મત ઘન્યાય કે કોઈ અર્થોચીન અર્પવિદગ્ય જૈન વિદ્વાને 'વારાહી સંહિતા' ઉપરથી આની સકલના કરીને મદ્દવાહુના નામથી વુને પ્રસિદ્ધિ આપવાનો શુદ્ધક અને હાસ્યાસ્પદ પ્રયત્ન કરેલો હોવો જોઈએ ઉપર, પં જુગલ કિમ્બોરજીપુ કરેલી પ્રસ્તુત કૃતિની વિસ્તૃત પરીક્ષાનો જે ઉલ્લેસ કરવામા આવ્યો છે તેમાં તેમણે વ જ વિચાર સ્વપળ પ્રતિપાદિત કર્યો છે અલ્પ વ જુગલ કિમ્બોરજીપુ જે ગ્રંથકૃતિની પરીક્ષા કરી છે તે કૃતિ, સમપ્રમાણે તે નિ સજાયરીતે અર્ધદગ્ય અને અપ્રામાણિક પંચિતમ્પન્યની શુદ્ધક રચના જ છે પરંતુ પ્રસ્તુત ગ્રંથકૃતિ તે કોટીની રચના નથી ઘવો મ્હારો અમિત છે અને તે ઉપર આલેક્ષેલી વિચારસરગીથી ફલિત ધાય છે મ્હારા અમિત પ્રમાણે-

- ૧ પ્રસ્તુત ગ્રંથ કૃતિ 'વારાહી સંહિતા' ના આધારે રચવામા આવેલી નથી તેમ જ કોઈ અર્થોચીન અર્ધદગ્ય પઠિતમ્પન્યની વચાવેલી નથી આની રચના કરવા કોઈ પ્રાવીન કાલીન જૈન વિદ્વાન્ છે જેણે મદ્દવાહુનાં કહેલા કે ગ્રંથેલાં નિમિત્તશાસ્ત્ર વિષયક વચનોનો સારસમૂહ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે
- ૨ પ્રાવીન કાલથી જૈન વિદ્વાનોમા આ ગ્રંથજુ સ્વ વાવન અને અપ્યયન ધતું રહુ છે અને તેથી વુમાં ઘણા પાઠભેદો તેમ જ અપ્પાઠો પ્રષિષ્ટ ધર્મ મધા છે
- ૩ પ્રસ્તુત ગ્રંથમા રચા ય ઘવો નિર્દેશ ધવ્લો નથી મલતો કે જૈથી વુ સ્વય મદ્દવાહુની કૃતિ છે ઘવો કોઈને અમ ઉપસ ધાય છતાં વેટલાક જૈન પઠિતો વુને મદ્દવાહુની કૃતિ તરીકે માનવા - મનાવવાનો પ્રાન્ત પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે વેટલાકે વુ મદ્દવાહુની કૃતિ નથી વુ સિદ્ધ કરવામાટે વહુ જ ડસાહપૂર્વેક આતિરકી અમ સેવ્યો છે.
- ૪ આ ગ્રંથાત ઉદ્દેશોથી જે કાઈ ફલિત ધાય છે તે પટ્ટુ જ કે મદ્દવાહુના વષનોમા આધારે આની સકલના કે રચના કરવામા આવી છે, અને વુ ન વસ્તુ ઘવો કર્તા આપણને માનવાતુ કહે છે
- ૫ ગ્રંથકારે પ્રારંભમાં, પ્રહાવનારુપે જે જગત્તુ છે કે દ્વાદ્શાંગવેલા મદ્દવાહુ આચાર્ય મગધવેશના રાનપૂહ નગરના પાહુનિરિ પર્યંત ઉપર આવીને રહ્યા તે વલતે શિષ્યો વુ તેમને રાજાઓના, મિશુઓના અને શ્રાવકોમા હિતની ડષ્ટિ વુ વિષ્ય જાગનો ઉપદેશ આપવાની પ્રાર્થના કરી અને તેથી તેમણે 'જિનભાષિત નિમિત્ત' જ્ઞાનો પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપ્યો - હ્યાદિ આ જાવનો ગ્રંથારમ કરવો તે તો જૈન ગ્રંથકારોની ઠક લામાન્ય શૈલી ન છે અનેક પ્રાવીન અર્થોચીન ગ્રંથોનો પ્રારમ આ શૈલી વુ કરવામાં આવ્યો હોય છે પોતાના અર્ધવિષયને અગવાન મદ્દાવીરના વચનરુપે નિરૂપિત કરવાનો ગ્રંથકારનો જ્યારે ઉદ્દેશ હોય છે ત્યારે તે ઉપદેશને મદ્દાવીરમા મુલેથી કહેવડાવાની પદ્ધતિ વુ પ્રથિત કરે છે; તેમ જ ડયારે કોઈ વિષયને રાળપર કે અપ્ય તેના આચાર્યના ઉપદેશ તરીકે નિર્દિષ્ટ કરવાનો ગ્રંથકારનો ઉદ્દેશ હોય છે, તો ત્યારે તે ઉપદેશને, તે તે મ્પત્તિના મુલેથી ઉચ્ચરાવવાની શૈલી વુ આલેખિત કરે છે તેથી વુવા પ્રારંભિક કે પ્રાશ્તાવિક કથનોમાં કોઈ ઘનિદ્વાસિક કે મિગૈવલ્લુ સુષ્ક ઘટનારી કલ્પના કરની નકામી છે
- ૬ પ્રસ્તુત ગ્રંથમા વુ પ્રારંભિક કથનસાંધી જે કાઈ વિશિષ્ટ વિષય સારવી ઠગાય છે તે વુ છે, કે આ ગ્રંથની સકલના કરવામાં ગ્રંથકારનો પ્રધાન ઉદ્દેશ મુલેથી, મિશુઓ અને ધાવકોના હિતવિષેનો છે. વુમાં રાજાઓનું હિત વુ રીતે સુષ્કવવામા આવ્યું છે કે આ શાશ્લોક નિમિત્તજ્ઞાના આધારે રાજાઓ પોતાના ડીવનમાં ઘણા પોતાના રાજ્યમાં ધનારી મુખામુખ ઠલો ક્ષિવેનું જ્ઞાન મેલથી વડુમાર પ્રકૃતિ કરી શકે અને તેથી તેઓ વિડિવિપુ અને સ્થિરમતિ ધર્મને મુલવપૂર્વક ઘવ્યીનુ અર્પાઈ પોતાને અર્ધીન મુમિતુ પાલન કરી શકે. મિશુઓનું હિત ઘ રીતે અગતવવામાં આવ્યુ છે કે મિશુઓ પાસેથી રાજાઓ આ શાશ્લોક રહલ્લો ઉપદેશ માત્ર કરીને પોતાના

અનીદ કર્તવ્યમાં સફળતા મેલવે તો તેઓ મિશ્રુઓ તેમ જ ધર્મવાદિયો તરફ વિદોર્ષ બાદર સત્કાર લાગા યદ્યને રહે અને તેથી તેમના સંરક્ષણ નીચે મિશ્રુઓ નિરંદ્રિતમાયે સર્વેત ચિત્તી શકે. યહી મિશ્રુઓને જ્યારે આ શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી વેદમાં ઉપાલ આદિ ધર્માથી બાસતકા ધાય, તો તેઓ પ્રથમથી જ સામવાન યદ્યે દેસાનતરનાં ધાલ્યા જવાનો પ્રયત્ન કરે અને તેવા સુસ્થિતિસંપન્ન દેવનાં વસીને મુજપૂર્વક પોતાની જીવનવાવના કરી શકે. ક્રાયત્રીવું હિલ્લ ં દષ્ટિપ યતાવયામાં કામ્યું છે કે આવા દિવ્યજ્ઞાનના પ્રમાથથી પ્રમાથિલ યદ્યેને તેઓ સર્વેત્તમાથિલ ધર્મમાં અનુરત્ક ધાય અને અન્યધર્મનો ધાધ્રય કરવા ન કુષ્ટે.

આથી રીતે રાજા, મિશ્રુ અને શ્રવકોના હિલ્લની સૂચના કરીને ષટ્ટી અન્યકાર ંમ પળ પરી જણાયે છે, કે લો કે આ દિવ્યજ્ઞાન, જ્ઞાનાન્ય રીતે યથા જ જીવોને હિલ્લકારી છે તેમ છતાં મિશ્રુઓના માટે તો ં વિદોષે કરીને ઉપકારક છે. કારણ કે મિશ્રુઓનું જીવન સદા પરપિંડ ઉપર અલેખિલ હોવાથી જો તેમને ં કામ્યું જ્ઞાન હોય, તો તેમની જીવનવાયા ધધારે સરુહા સાથે સ્થિતિ યદ્યે શકે. અન્યથારે સૂચવેલો ં હેનુ તરન વાલ્લભિક અને કાર્યસાધક છે પનાં કયો જ અસ્થુકિ નથી. જૈન મિશ્રુઓપૂં ં હેતુનો જે રીતે યથેષ્ટ ઉપયોગ કર્યો છે તેનાં નિદ્વંશક પેલિહાસિક તેમ જ સાહિ-સિક પ્રમાણે જૈન અન્યોમાર્થી જોદ્દેપ નેટ્ટાં મહી ધાયે તેમ છે.

નિમિત્તજ્ઞાન વિપયનું અન્ય સાહિત્ય

માતલર્પ કૃષિમધાન વેત્ત હોવાથી અને કૃષિની નિવૃત્તિનો આધાર જલન્યાં ઉપર રહેલો હોવાથી ધાલ્યા દેસના લોકોને ટેટ માનીન કાલથી જ દૃષ્ટિના યોગાઓને અને તિમિત્તોનું વિશિષ્ટ પરિજ્ઞાન મેલરવાની પરમ આધ્યકલા જગતી રહી છે અને તેથી ધાલ્યા પૂર્વજોપૂં ં પરિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ધર્ષે આધ્યાત્મિક અને ંૌતિક ધંને પ્રકારની શાકિત્તો દ્વારા મહત્તા અનુમનોનો યથાસત્કય ઉપયોગ કરવા સતત પ્રથલ કર્યો છે. ં પ્રયત્નના ફલરુપે યર્પાના યોગાયોગ વિપેનું જ્ઞાન કરાવવારા નાના મ્હોટા ષળા ય અન્યો માળીય સાહિત્યનાં ઉપલબ્ધ ધાય છે. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ધાપામાં રલપુલા કેટલક ય અન્યો ઉપસંતેલ વેદ્ય ધાપામાં પળ આ તિપયની નાની મ્હોટી કેટલી ય રલવાતો ષપ્ટી મહી ધાયે છે. ં રલનાઓમાં 'મ્હૂલી'નાં વાચ્યો તરીકે પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન રાજસ્થાની કે પ્રાચીન હિંદીના મગતાં દોઢાલ્લક પવો સંત્ર મુજલ છે. પ્રામીગ કૃષિકારો પળ ં 'મ્હૂલી'નાં ષોડાં ષળાં ષલનોથી પરિચિત હોય છે અને ષર્પાકાલના પહેલાના ષક ષે માસમાં આકાશમાં ધતાં યાદલ, ગાજ-ચીજ અને હયાનાં આન્દ્રોલનોની ક્રિયા વિનોરનાં અલ્લોકનો ઉપરથી, ધાલું ષોમાનું મેલુ નીવરુતો તેની કોદ્દેક કલ્પના તેઓ કરતા રહે છે. રાજપૂતાનામાં ં ષલનોનો પ્રલાર મ્હોટા પ્રમાણમાં જોવામાં આધ્યે છે. ષલેમાન ષુગના નવા ષાલાલરળને લીધે હવે ં ષલુના જાળકારો ષહુ વિરલ ષલા જાય છે. પરંતુ જૂના જમાનામાં દેરેક ગામમાં પના ષક મે હાલત અલ્લય મહી ધાલ્લત્ત હવા. ષ્વોતિપી માહાળો અને જૈન સાધુ-ષતિયો ં યાવતનાં ષધારે અનુમની મચાલા. ષોમાસના વિરમોમાં સહેજ ષર્પાંદ સેંચાય કે ષધારે ંોટો પડે, તો લોકો ં શાલ્લો અને સાધુ-ષતિયોની પ્રાસે જાય અને તે વિપેની ંલુકવાપૂર્વક પૂલ્લાજ કરે. લોકોના મ્હોવા ધાગની પૂવી અદાર ષપ્ટી હની કે જ્ઞોતિલિયો અને ષતિયો ં વિપયનું અસ્ર સાદું જ્ઞાન ષરાવગારા હોય છે. જો કે લોકોની ધદ્ધા જેટલું સાહે જ્ઞાન ષરાવનાર તો ષહુ જ નિરલ ષયક ધતી હશે, પરંતુ કેટલું કે સામાન્ય જ્ઞાન ષરાવનાર ષયકિયો અસ્ર જ્યાં લાં મહી આની રારી. મ્હાર ષર્ગવારી મુરરર્ષ ષતિપરર શ્રી વેવીહંસજી ં વિપયના વિશિષ્ટ શાવા હવા તેનો મ્હને મન્યુશ્ અનુમય છે. સં. ૧૨૫૧ ની સાર્લમાં મારવાઢ વિરેરમાં જે મયંકર દુન્કાલ પલ્લો હતો તેની જે ષાગાહી તેમણે ધ-૨ મહીના પૂર્વે ષ કરી ર્થી ષહી તેવું મ્હને સામ સારણ છે. તેમની અનિવ્યસૂચનાને લક્ષ્યમાં ર્હડે, મ્હારી અમ્મશૂમીના સાલક સ્વ- ઢાલ્લર શ્રી ષનુમિદ્ધરિપૂ ષોગાની આર્થિક સંપત્તિ અનુસાર, આગાઉથી જ ષુલ્કલ અનાજનો સંઘલ કરી ર્થીયો હતો, જેના લીધે ંમ મશાલંકલના સમયે ષોતાની જામિરિના ગર્ભય જનોને તેવું નિલરળ કરીને તેમનાં માળો ષલાવવામાં સારી રીતે સલ્લક ષયા હવા, ષર્પાં વિપેની આની માગાહીના ષીત્ત પળ મે-ચાર મયંગોનું મ્હને રલષ સરળ છે જે મુલ્લીના કપનાનુમાર ષવિસંવાદી સ્પે અનુઅવમાં આલ્યા હવા. ધાથી, ધાલ્યા શાલ્કકારોપ આ ષર્પાંમિજ્ઞાન વિનેનાં જે નિમિત્તો અને સૂચનો પ્રમન્ય ષર્પો છે તેમાં કેટલુંક મ્હરુજનું લખ્ય અલ્લય રહેલુ છે ંની મ્હારી સાધુઅવ માલ્યાતા ષપ્ટી છે.

નિમિત્તશાસ્ત્ર માનવ સમાજને અત્યન્ત ઉપકારક હોવાની માન્યતા

ષટ્ટી રીતે આ નિમિત્તશાસ્ત્રવિપયક જ્ઞાન અનુવ્ય જાલિના મૈહિક જીવન અલ્લહાર સાથે મલંચ નિલ્લનો સંલબ ષરાયે છે, અને તેથી આ શાલ્ક મનુષ્ય સમાજ માટે અલ્લત ઉપકારક, માર્ગદર્શક અને અંરહાળમૂલક છે. પ્રલુત પ્રમ્પઅરે આ શાલ્કનું માદામ્લ સમગ્રવશા ષે વિષ્વારો ંીવિશા ષ્લોમોમાં પ્રલટ કર્યો છે તે તરન વાલ્લભિક અલ્લરુપના જ શાપક છે પને કહેવામાં જાય ં ક્રતિશાલ્લોકિ નથી ઢાગતી. અન્યથાર કદે છે કે-

મ વેદા માપિ ષાહ્વાનિ ન તિયાશ્લ પૂલ્ક પૂલ્ક! પ્રસાલ્પમ્લિત્ત ંનચાર્યાન નિમિત્તં ષનુ મ્હાપિતમ્ ॥ ૧૩, ૨૯
 ષતીતં ષતેમાનં ષ મયિય્લ્લ ષમ્લ કિશ્લન ! સર્પે તિશાયને ષેન તજ્ઞાનં નેતરં મતમ્ ॥ ૧૩, ૩૧

૧ અર્થાન્—જે કાર્યો સમ્યગ્ રીતે કયેલા આ નિમિત્તતાજ વડે સાધી શકાય છે તે કાર્યો નથી વેદના જ્ઞાનીય કે નથી લંગોના જ્ઞાનીય, તેમ જ નથી વીની વીની વિદ્યાઓના જ્ઞાનીય સાધી શકાય તેમ છે. અર્થાત્, વર્તમાન અને ભવિષ્યનું સર્વે વાદે જેનાથી જાણી શકાય છે તે આ જ જ્ઞાન છે, ઘીન કોઈ જ્ઞાન આતું મનાવું નથી

આ નિમિત્ત શાસ્ત્ર કહે રીતે મનુષ્ય સમાનને ઉપકારક થાય છે, અને કહે રીતે કાર્ય સાધક વને છે તેનો સુલભો પ્રસ્તુત પ્રત્યકારના વચસ્વમાર્થી આ પ્રમાણે મળે છે—મનુષ્ય જીવનના સુખ અને સંરક્ષણનો મુખ્ય આધાર પ્રકૃતિની સુસ્થિતિ અને સાતુકૂલ અવસ્થા ઉપર રહેલો છે. પ્રકૃતિના તત્ત્વોમાં જો વિકૃત અવસ્થા અને પ્રતિકૂલ ભાવ ઉત્પન્ન થાય તો તેથી મનુષ્ય જીવનના નિત્ય-નૈમિત્તિક વ્યવહારમા અને કાર્યમાં યાથા ઉત્પન્ન થાય અને તેથી મનુષ્યના સુખ અને સંરક્ષણના મયજનક અને હાનિકર પરિસ્થિતિ ડમી થાય નીચે આપેલા શ્લોક ઉપરથી પ્રત્યકારે પ્રદર્શિત કરેલો આ માત્ર સ્પષ્ટણે સમગાય તેવો છે

પ્રકૃતેયોઽન્યથાભાવો વિકારઃ સર્વે ડચ્યતે । એવં વિકારે વિજ્ઞેયં મયં તત્ પ્રકૃતેઃ સદા ॥ ૨. ૩

અર્થાન્—પ્રકૃતિમા જે અન્યથાભાવ (પેરફાર) ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વ વિકાર કહેવાય છે અને એ રીતે યત પ્રકૃતિના વિકારથી મનુષ્ય માટે સદા મય (મયજનક પરિસ્થિતિ) ઉપસ્થિત થાય છે.

અહિં પ્રકૃતિ દૃઢે જે પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યનો નિવાસ છે તેની સાથે સંબન્ધ ધરાવતા જલ અને વાયુ આદિ પાર્થિવ તત્ત્વોની ગતિ-સ્થિતિ તેમ જ આકાશમા દર્શિગેચર ધતા ધન્દ, સૂર્યાદિ પ્રદ-નક્ષત્ર-તારા આદિ આન્તરિક્ષ પદાર્થોની ગતિ-સ્થિતિ સમજવાની છે. પૃથ્વી અને આકાશગત પદાર્થોની ગતિ-સ્થિતિ સદા એક સરખી નથી હોતી—નથી રહેતી. દુમાં અનેક જ્ઞાત અને અજ્ઞાત કારણોથી, સમયે સમયે અને સ્થલે, સાધારણ અને અસાધારણ પરિમાણમા, અનેક પ્રચારના પરિવર્તનો થયા કરે છે. મનુષ્યને, પોતાના જીવનના વટક દુવા આહાર-વિહારાદિ વ્યવહારના સર્વે ભાવદયક અને ઉપકારક સાધનો, પ્રકૃતિનો સામાન્ય સુસ્થિતિવાઙી દૃઢે કે સામ્ય અવસ્થામાર્થી મલ્લતા હોય છે. પ્રકૃતિની દુ સામ્ય અવસ્થામાં જ્યારે કોઈ કારણથી અસામાન્ય અર્થાન્ વિષમ દુવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મનુષ્યોપયોગી દુ સાધનો પણ વિકૃત સ્વરૂપ માસ કરી મનુષ્ય જીવનને વિષમ પરિસ્થિતિમા મૂકી દે છે અને મનુષ્યને અમીષ્ટ માનસિક સુખ, શારીરિક સ્વાસ્થ્ય અને પ્રાપસંરક્ષણ આદિ જીવનતત્ત્વોને વાચક કે ઘાતક રૂપે નિવડે છે. પ્રકૃતિમા ડક તત્ત્વોની સામ્ય મનાતી ગતિ-સ્થિતિમા, જે નિમિત્ત અથવા કારણથી તેની અસામ્ય હામ્બી કાર્યક ગતિ-સ્થિતિ જ્યારે ઉત્પન્ન થવાની હોય છે ત્યારે તે નિમિત્તના શાપક અને સૂચક દુવા વેટનક દટ—અદટ પૂર્વચિહ્નો પણ ડદૂભૂત થાય છે. જેનાથી દુર્વ ચિહ્નો સ્વસ્વપરિજ્ઞાન આપણને પ્રાસ થાય તેવું જ નામ નિમિત્ત જ્ઞાન કે નિમિત્ત શાસ્ત્ર પ્રાકૃતિક તત્ત્વોમા ધતાં પરિવર્તનોના નિમિત્તો અને તેના પૂર્વચિહ્નોમા જ્ઞાનથી, મનુષ્ય પોતાના જીવન સાથે સંબન્ધ ધરાવતા શુભ—અશુભ અર્થાન્ દટ—અનિદિ કાર્યની આગઢી મેઢથી શકે છે અને તેના આધારે પોતાના જીવનની સુખ અને સંરક્ષણ વિષે યોગ્ય વિચાર કે ઉપાય કરી શકે છે અને એ રીતે આ નિમિત્ત શાસ્ત્ર મનુષ્ય જીવનને નિવાન્ત ઉપકારક થાય છે. આ વિચારરહસ્યને પ્રકટ પળે પુટ કરનાર, પ્રસ્તુત પ્રત્યમા સૂચિત એક ડહેલ દ્વારા આ વલ્લુ વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહે શકાય તેમ છે. ૧ મા 'વાલલક્ષણ' માનના અધ્યાયમા વાલુની ગતિ-સ્થિતિ આદિના લક્ષણો દ્વારા સૂચવાતા નિમિત્તોર્વુ—કારણોનું ધર્ષન કરતી વડતે વાયુલક્ષણજ્ઞાન કેવી રીતે મનુષ્યને ઉપકારક થાય છે તેનો સંબન્ધ સૂચવતો નીચે પ્રમાણેનો એક શ્લોક આપ્યો છે—

આહારસ્થિતયઃ સર્વે જઙ્ગમા સ્થાયરાસ્તસ્થા । જલસમય ડ સર્વ તસ્માપિ જનતોઽનિલઃ ॥ ૧, ૩૫,

અર્થાન્—જામ અને સ્થાવર સર્વે જીવોની સ્થિતિનો આધાર આહાર ઉપર રહેલો છે. આહારની ઉત્પત્તિ ડલને ઠહેને થાય છે, અને જલનો ડપાદક વાયુ હોય છે. દૃઢે કે વાયુના લક્ષણોના જ્ઞાનથી મનુષ્ય પોતાના જીવિ ત્વા મુખ્ય આધારમૂલ આહાર પદાર્થની પ્રાપ્તિ આદિ માટે યોગ્ય ઉપાય અને યોજના કરી શકે છે.

પ્રત્યકારનું આ ક્ષયન સર્વે વાલ્લવિક અને સર્વગમ્ય જેવું છે. આપણ આ વિરાલ્લ ભારતવર્ષમા પ્રતિયર્વ અનાદૃષ્ટિ કે અનિદૃષ્ટિને હીંધે, કોક ને કોક પ્રદેશમા દુર્મિષ્ટ જેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે, અને તેવા હીંધે તે તે પ્રદેશના અનેક મનુષ્યોના મુષ્કનો માસ થઈ કેટલાદુવા પ્રાણોનો પણ ધનીવાર નાશ થયા કરે છે. પરતુ આ નિમિત્તકારમા જગત્વા પ્રમાણે, મનુષ્યોને વાયુ-આદિનાં લક્ષણોમા જ્ઞાનદ્વારા, થનાર અતિદૃષ્ટિ કે અનાદૃષ્ટિનું જો આગઢથી જ સૂચન થઈ જાય તો, તેનાથી ધતા અનિદેશી ધચલા તેમજ યોગ્ય ઉપાય યોગી શકે. વર્તમાન ધર્ષમા જ ગુજરાણ, કચ્છ, તૈરાણ આદિ પ્રદેશોમાં જે ધીરણ દુર્મિષ્ટની પરિસ્થિતિ ડમી થઈ છે, તેવું જો આપણને પ્રસ્તુત નિમિત્તશાસ્ત્રમાં જગત્વા પ્રમાણે, ધર્ષ-કાઢના પ્રારમ્ભમાં ધતા વાલ્લલક્ષણમા આધારે, માધિ અનાદૃષ્ટિનું સૂચન ધતું હોય તો, અત્યારે જે ધાસ-ચારાના અમાને દર્ષનોતે વપુષોના પ્રાણ વદ થઈ રહ્યા છે, તેના રક્ષણને કોઈ ઉપાય, પ્રયમથી જ યોગી કાઢમા માટે રાખ્યે અને પ્રજાવર્ષે સ્વપર કર્યો હોય આ જાવના તાઢ્ઢોક ધર્ષાવિજ્ઞાનમા અમાવે, ધર્ષાવિદીન જેવો આરો ધ ધર્ષાકાઢ અનીત ધવા મુષીમાં

પણ, કાપળને પ્રજ્ઞાતિની શક્તિ—સ્વિકૃતિ રિવેની કર્મી માત્રી અન્નસ્થા પાત્રી શાકાઈ નહિં અને તેથી સમયમર દેવા કાચક ધોષ્ય ઉપાયો છદ્દે શાકાચ નહિં. પરિણામે દેશના વપુષ્યનો ધનને અર્થકર નાશ અને તે દ્વારા તેના પાલક સેદ્ધવર્ગને યતી મ્હોટી અર્થહાનિ ઝોવાનો સમય કાપળી ધાગલ કારીને ડભો રહ્યો.

આથી જ રીને ક્ષા નિમિત્તનાશ્રમો અનિષ્ટિ, મહામારી, ધર્ત્વીક્રંપ, વિષ્ણુવાન, અગ્નિપ્રકોપ, વાતોપદ્મ ક્ષાદિ જે અપાત્રો, પૃથ્વીના મિશ્ર મિશ્ર પ્રદેશમાં અચાર નવાર ધર્મો કરે છે; અને જેના ઈંધે મનુષ્યોના કાપુષ્ય, આરોગ્ય, સંપત્તિ અને ળીવિત ક્ષાદિની અકસ્મિત હાનિ ધર્મો કરે છે, તેના યથા જ પ્રાકૃતિક અપાત્રો અને અપદ્મવોનાં નિમિત્તો અને તેનાં પૂર્વવિદ્ધોનું ધર્મન કરવામાં કાપુષ્ય છે.

આધુનિક વિજ્ઞાનના પ્રસ્તુત વિષય માટેના પ્રયત્નો

આધુનિક વિજ્ઞાનના વિરોધનો પણ આ વિષયોનાં કારણોનું અને લક્ષણોનું ચિહ્નિત્ત જ્ઞાન મેલરવા માટે સવત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે અને પૂર્ણાંની કંટાળી ય કાવતોનું, ચિહ્નિય પ્રકારનું નૂતન જ્ઞાન, પ્રાથ પળ કરવામાં કાપુષ્ય છે. તેમ છતાં હજી ક્ષા વિજ્ઞાન પ્રાથમિક દશામાં જ છે એમ કાપળે યાગિણ્ડ ડિપ્. યાતાવરણમાં યથા યાચયીય પરિવર્તનોનાં ચિહ્નિય સ્વસ્થોને જાગરાતી, આગળા પુષ્પી વૃક્ષ પ્રવન ક્ષેત્રીની ક્ષાવદ્યકલાવદી વસ્તુ યદ્દે પદી છે. અમુદ્ધોમ્. પરતો નૌકાદનો અને આકાશમાં અદતો વાયુનાનો સમયતિ અને મુસ્થિયનો ધનો સરો આધાર, યાતાવરણમાં વ્યાપક કનેલ વાયુની સાનુદ્ધ અવસ્થા ઉપર રહેલો છે. જો એ વાયુ વિકૃતરૂપ ધારણ કરીને અનિષ્ટલ અવસ્થાનો સર્જક યદ્દે યાચ તે તેથી સમુદ્રવામી નૌકાઓ અને આકાશવામી વિમાનોનો ક્ષણભરમાં વિનાશ જ યદ્દે યાચ છે અને તેમાં પ્રયામ કરતા મનુષ્યોના ળીવિત નિમેષમાત્રમાં ચિત્ત યદ્દે યાચ છે. તેથી આને પ્રલેક નૌકા-કાલક અને વિમાન-કાલક યાનાંચિનાયક માટે યાતાવરણમત વાયુમંથાવના પરિજ્ઞાનની પરમ આવદ્યકતા હોય છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં આ પરિજ્ઞાનનો અધ્યામ કરાયા-કરાવયા માટે મ્હોટાં મ્હોટાં વિશાલયોનાં સ્થાપના યજ્ઞી છે તેમ જ એ વિષયના નૂતન પરિજ્ઞાનની યથારે ડોષો કરવા અને તેના પરિણામો જાગરા માટે અનેક ડોષ પ્રવિધાનો નિર્મિત યજ્ઞો છે. યલી રામ્બો ઠરકથી હવુપુષ્ક સ્થાનોમાં, એ વિષયના સ્વલંક્ર કાર્યાંચિધાનો સ્થાપના કરવામાં કાપુષ્યો છે અને તે ઉપર એ વિષયના નિષ્ઠા અધિકારિયોની નિયુક્તિયો કરવામાં કાપુષ્યો છે. એ અધિકારિયો વાયુનાચિયો કહેવાય છે અને એમનું કાર્ય, પ્રતિદિવસ યાનાંચરણમાં યથો વાયુ-પરિવર્તનોની મૂલનાઓ કાપુષ્યનું હોય છે. કાપળા દેશમાં પણ રામ્બ ઠરકથી મુંબઈ, પૂના ત્રિગેરે સ્થલોમાં કાપુ વાયુનાચિયોનાં કાર્યાંલયોની સ્થાપના યજ્ઞી છે જેમના ઠરકથી દેશના મિશ્ર મિશ્ર ધાગોમાં પ્રવેશો વાતપ્રવર્તનો અને જલકર્મો રિવેની યથારે પ્રતિદિવસ પ્રવટ કરવામાં કાપુષ્યો છે.

આ યાગપ્રવર્તન માથે સંબંધ ધરાવતા અનેક વિષયો પ્રમુખ નિમિત્તનાશ્રમો જગાડવામાં કાપુષ્યો છે. યાતપ્રવર્તન અને જલકર્મણ એ યજ્ઞનો પરપર માલ સંબંધ રહેલો છે. વાયુની શક્તિ અને ભિન્નિયમાં યથો પરિવર્તનોને ઈંધે જ જલકર્મણો કાવિર્માન યાચ છે, તેના ઈંધે જ યથાનું ન્યૂનાધિક માથે યતત યાચ છે અને તેના જ ઈંધે તેનો નિતોભાદ પણ યાચ છે. યજ્ઞે કે વાયુ એ જલકર્મણનો સર્વથા નિયામક છે. આ ત્રિધાર પ્રસ્તુત કાલકારે પણ નીચેના ક્ષોકમાં વદુ સ્પષ્ટ રીને વ્યકત કર્યો છે અને તેથી કાલકારણું આ વિષયનું કાલિયક દરોન અકરવ મનનીય કાળે તેનું છે.

આદાનાકાલપાનાકા પચનાકા વિસર્જનાત્ । માત્રનઃ સર્થેયમોળાં યલકાન્ત્ નાયકઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧, ૩

અર્થાત્—વાયુ એ સર્વ પ્રકારના મેપના શર્મોનો વલકાન્ત્ નાયક છે. કારણ કે એ જ મેપાગર્મનો સ્થાપનાર છે, એ જ મેપો યાચનાર છે, એ જ તેનો યતપનાર છે, અને એ જ તેનું કિત્તવન કરવાર છે.

આ રીને વાયુને અલકર્મણો મુખ્ય નાયક (નિયામક) યથાથી, આ કાલકારે પ્રકારાભરથી ને જ કાળને મદ્દને તેને જગપના ળીતોના યથ અને સંયમો કાનો તથા રાત્રીક્રંપ જય-પરાક્રમનો વિષાલા પણ કલાપ્યો છે. યથા—

પર્વે અર્થ તથા દોશં રામો જય-પરાક્રમ્ય । મળનઃ કુળને લોને જન્મૂનાં પુષ્પપાપજન્ ॥ ૧, ૨

વલી એ જ અપાપમાં ળીને સ્પષ્ટે વાયુને અલકરે અલક વત કહેવામાં કાપુષ્યો છે, જેનો ડોષા ઉપર કરવામાં કાપુષ્યો છે.

આ ડોષોને યાથી સ્પષ્ટરિને વ્યક યાચ છે કે પ્રમુખ કાલકારની સ્પષ્ટ, વાયુ આ યજ્ઞમાં વૃક્ષ મહાન્ વલકાન્ત્ તથા એ અને તે મનુષ્યોના કાપુષ્ય, આરોગ્ય, યૌત્ય ક્ષાદિનાં મૂર્ધન અને વિનાશ કાર્યમાં ધનો મહારનો ધાગ અરને છે. વાયુ યજ્ઞમાં મેપા અર્થકર અપદ્મો સર્જી શકે છે તેના અનુમતો પૂર્વાનાં સર્વ ધાગોમાં યથા પ્રતિયોને અચાર-નવાર ધર્મો જ કરે છે. યજ (મન્ ૧૧૧૯) નવેંબર યાગની ૧૪ મી કારિણના મરાતના મનદે, ૫ થી ૧૦ યાચા મુષીના ૫ કલાકોમાં, મુંબઈ અને તેની કાપુષ્યના પ્રદેશમાં કાપુરુષયાદ જે ચિત્કાલ ક્ષય ધારણ કરીને, મેપું અર્થકર અર્થક તોલક વૃત્ત કુપું દુપું અને તેના ઈંધે મેપી પ્રલકાલક જેથી સ્પષ્ટરિતો સર્વને અનુમત યથો દુગો, તેનું કાલ ધર્મો, આ કાલકારે કાપુરુષયે, યાગના ળીતોના દોશ અને મપના વૃક્ષ કાલકાર વિષાપક તરીકે તે વ્યક કર્યો છે, તેમાં કર્મી અનિત્તોચિક કરી હોય એમ યથા જ કાળનું અર્થી.

પૃ દષ્ટિપ્ત્વા શાસ્ત્રનો વિચાર કરતાં આપણને જાણારો કે મનુષ્યજીવન સાથે જાવો કેટલો નિકટનો અને હિતમરેલો સંબંધ રહેલો છે.

આ શાસ્ત્રની આધુનિક દષ્ટિપ્ત્વ સંશોધન થવાની આવશ્યકતા

આ નિમિત્તશાસ્ત્રના જ્ઞાનના પ્રદેશમાં કયા કયા વિષયોનો અન્તર્ભાવ થાય છે તેની સુધિ પ્રસ્તુત ગ્રન્થના 'અંગતંત્રચય' નામના પ્રથમ અધ્યાયના શ્લોક ૧૫-૧૬ માં આપેલી છે. અને તેનું જ ત્રિસ્તુત વર્ણન તે પછીના અધ્યાયોમાં પ્રમસરથી આપવામાં આવ્યું છે. આ ચતુર્ણ જ વર્ણન તથ્યમરેલું છે અને એમાં કહેલી ઘષી હકીકતો સર્વથા સાચી જ છે, એમ તો કોઈ ન જ માની શકે. કારણ કે જામાંની કેટલીય હકીકતો સ્પષ્ટરૂપે પૂર્વી જાણારો કે જે કેવલ કલ્પનામસૂત હોઈ આપણને કોઈ પણ રીતે ત્વદિગમ્ય પ્રતીત નહીં થાય; પરંતુ તે સાથે બીની અનેક હકીકતો પૂરી પણ જાણારો કે જે અવિસંવાદી ફલ ઘતાવનારી અને કથિત પરિણામની અનુમૂતિ કરાવનારી છે.

પૂર્વ કાલના જે ઋષિ-મુનિઓપ્ત આ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો છે અને જે વિદ્વાનોપ્ત આ વિષયના શાસ્ત્રોની સંદરના કે રચના કરી છે, તે કાંઈ માત્ર તેમના પોતાના જ અનુભવના ફલના પરિણામરૂપે છે એમ નથી. સંકડો-હજારો વર્ષો જેટલા સ્વતીત થપ્લા સુર્ધર્થ કાલમાં, તેમ જ હજારો યોગનો જેટલા વ્યાપેલા વિશીર્ણ ભૂપદેશમાં, ઉલ્લસ થપ્લ અસંલ્પ વિચારણીલ અને અલ્લોકનમિષ્ય સ્વકિયોના વિવિધ અનુભવો અને તે ડપરથી થપ્લા અલ્પ સ્વતીરેકા-સક અનુભાનોના પરિણામરૂપે આ શાસ્ત્રનો પ્રાદુર્ભાવ અને વિકાસ થયો છે. અલ્પસ, આપણા શાસ્ત્રકારોની માન્યતા તો પૂરી રહી છે કે આ શાસ્ત્રોના મૂલ ઉપદેશ ઋષિ-મુનિયો અલૌકિક અને હન્દિવાતીલ ઘ્વા દિવ્યજ્ઞાનના ધારક હતા અને તેમણે પોતાના પ્ત દિવ્યજ્ઞાનના પ્રભાવે જ પ્રહસિતાં વર્ષાં રહલો સંર્ણ પળે જામી લીપાં હતાં. પરંતુ આધુનિક વિજ્ઞાને સાષેલી વિધાના સર્વપ્રદેશોની અદ્ભુત સિદ્ધિઓ ડપરથી આપણે જાણી શકિપ્ત્વ ઈપ્ત્વ કે આપણા પ્રાચીન શાસ્ત્રકારોની પ્ત માન્યતા, પ્રાયઃ પૂર્વપુરપોસુ મહાહમ્ય ઘતાવવા પુરતી જ હકીકત સૂચવનારી છે. પૂર્વી મિશ્રેષ કોઈ મહાવ, પ્ત માન્યતાને આપવા માટે આપણને કશુંય વિશિષ્ટ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થતું નથી. પરંતુ તે સાથે ઇટલું આપણે જરૂર માની શકિપ્ત્વ કે પ્ત ઋષિ-મુનિયોમાં પૂર્વી પણ કેટલીક વિશિષ્ટ આધ્યામિક શકિયો કીટેલી હશે જેના પ્રમાણે પ્રહતીની કેટલીક નિગૂઢ રચનાઓ અને તેના કાર્ય-કારણનાયોને રહસ્યજ્ઞાન તેમને ઘધારે સ્પષ્ટતાર્થી આકલિત થતું હશે.

આ નિમિત્તશાસ્ત્રગત વિષયો અને વિચારોનું સંશોધન દષ્ટિપ્ત્વ ડ્યારે આપણે અધ્યયન અને મનન કરિપ્ત્વ ઈપ્ત્વ ઘારે આપણને જાણા છે કે-એમાંની કેટલાંક સિદ્ધાંતો અને મન્યવ્યો અનુભવજ્ઞાનના આધારે પ્રતિષ્ઠિત થપ્લાં છે, કેટલાંક અનુભાનજ્ઞાનના આધારે આલેખિત થપ્લાં છે અને કેટલાંક કલ્પના અને ઇમગાના આધારે પણ પ્રસ્તુત થપ્લાં છે. પૂર્વકાલમાં આ ઘષી સિદ્ધાંતો ઘને મન્યવ્યોનું તથ્યાતથ્યપણુ જાણવા કે તેમનું પૃથક્કર-ણ કરવા માટેનાં તેવાં કરતાં વિશિષ્ટ પ્રકારનાં અલ્પ સાધનો ઉપલબ્ધ ન હતાં. પરંતુ આને વિજ્ઞાને યંત્રવિધાની જે અદ્ભુત રચના નિર્મિત કરી છે, તે ડ્યારા પ્રહતિના અસંરપ અજ્ઞેય અને અનુમેય રહસ્યોનાં આલન, ઉદ્ધાટન, પ્રસોટન આદિ કાર્યો સ્વ સરલ અને સુગમ મન્યાં છે અને પ્રતિદિન તેમાં અકલ્પિત પૂર્વી ઘુદિ ઘતી જ જાય છે. તેથી આપણા આ પ્રકારના પ્રાચીન શાસ્ત્રોના વિષયો અને વિચારોનું અધ્યયન અને સંશોધન-પણ, નૂતન વિજ્ઞાનનો મન્યવ્યો, સંશોધનો અને ઉપકરણોની સહાયતા સાથે આરમામાં જોડેપ્ત, અને એમાંથી કેટલું જ્ઞાન તથ્ય-ચૂત છે તેનું પૃથક્કરણ થતું જોડેપ્ત. સંમત છે કે એમ કરતાં, એમાંથી આપણને કેટલાંક પૂર્વાં તથ્યો પણ મઝી માને કે જે હની સુષી ત્ત્ત્વવિવક વિજ્ઞાનમિતારોની કલ્પનામાં પણ નહીં આપ્યાં હોય.

પ્રમ્તુત ગ્રન્થને 'સંશોધી જૈન ગ્રન્થમાલા'માં પ્રકટ કરવાનો મ્હારો મુલ્ય હેતુ પણ પ્ત જ રહેલો છે કે આ વિષયમાં રસ ઘરાવનારા વિદ્વાનો, આ જાતના સાહિત્યનું વિરોપ અધ્યયન, અલ્લોકન, મનન અને સંશોધન આદિ કરવા પ્રેરાય અને આપણા પૂર્વ ઘુદ્યો જે કાંઈ જ્ઞાનમપતિ સંચિત અને સંકલિત કરીને આપણા માટે સૂચતા ઘવા છે, તેનો ઘોલ્ય ઉપયોગ થાય.

જો કે આ ગ્રન્થનું પાઠસંશોધન કરવાની અધ્યાપક ઘોવાળીપ્ત સ્વ જ ઘમ ડઠાયો છે અને ઘનો શુદ્ધ ઘારોઘાર કરવા પ્તમણે ઘયાતાલ્ય અધક પ્રયત્ન કર્યો છે; છતાં આ ઘાચના માત્ર માર્ગદર્શક પૂરતી જ ઉપયોગી સમજવાની છે એમ વિજ્ઞાન ઘાષકોને મ્હાદિ વિગત સૂચન છે. કારણ કે ઘના સંપાદનકાર્યે માટે જે ૩-૪ પ્રતિયો પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે અને જેમનો ઘરિષ્ય સપાદકે પોઝાની પ્રહાવનામાં આપ્યો છે, તે ઘષી પ્રતિયોની પ્રલેક પત્રિ ઘટલી ઘષી ઇષ્ટ અને સમપ્ર ઘાચના ઘાસર ઘટલી ઘષી ચિમંઘારી છે કે તેના આધારે પ્ત ગ્રન્થનો વિમુદ

પાઠોદ્ધાર કરવો મર્યાદા ધાર્ય નથી. તેમ જ, આ પ્રન્યની જે ક્ષે જૂનો પ્રન્યો (પાટણવાલી અને પૂનાવાલી જેમને A અને C સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે) મઠી છે તે વચ્ચેની પાઠ પરંપરા ઘણી જાપાણુ તરત હુદા પ્રકારની જગાય છે. ઇ કેમાં જે કેટલાક મહત્વના અને મૌલિક પાઠભેદો દર્શિગોચર ધાય છે, તે પરથી ઇવી પણ ઇક કલ્પના ધાય છે કે આ પાઠભેદો પાછલ્પી પ્રતિલિપિ કરનારા લેખકો કે અમ્યાસ કરનારા પાઠકો દ્વારા ડક્ષ ધણા ન હોઈ, મૂલ્ય પ્રન્યકાર દ્વારા જ તેની સ્થિ ધણી હોવી જોઈપૂ. તે આ રીતે કે પ્રન્યકારે પ્રથમ ઇક આદર્શ તૈયાર કર્યો હો અને તેની કેટલીક પ્રતિલિપિયો ધઈ ગઈ હો. તે પછી તેના પાઠોમાં કેટલાક સુધાર-ધધારા કરીને પાછલ્પી ધલી તેમજે ઇક અન્ય નૂતન સંતોષિત-પરિવર્તિત આદર્શ તૈયાર કર્યો હો. અને તે પછી તેની પણ પ્રતિલિપિયો ધરી રહી હો. અને ઇ રીતે ધષ્ટે આદર્શોની પ્રતિલિપિઓની પરંપરા ભવિષ્યમાં ચાલુ રહી હો. આ રીતે સ્વયં પ્રન્યકાર દ્વારા જ ધણા મૌલિક પાઠભેદોવાલી ધષ્ટે ભિન્ન ભિન્ન આદર્શ-પરંપરાની ઇ ધષ્ટ પ્રન્યો હોવી જોઈપૂ.—ઇમ ઇ પચ્ચેની ભિન્ન પ્રકારની ધાચના જોતાં સ્પષ્ટ જગાય છે. ઇ મિયાય, ઇટલા ધધા મૌલિક પાઠભેદો હોવાનું અમ્ય કારણ જગાનું નથી. સ્વયં પ્રન્યકાર દ્વારા જ આરી રીતે સર્જાણુ પાઠભેદોવાલા અનેક પ્રન્યો મ્હને દર્શિગોચર ધધા છે. ઇથી પ્રસ્તુત પ્રન્યનાં જ્યાં સુધી અન્ય ધધારે શુદ્ધ પ્રસન્તરો ઉપલબ્ધ ન ધાય ત્યાં સુધી આનો મર્યાદા શુદ્ધ પાઠોદ્ધાર ધરો ધાર્ય નથી. ધોગ્ય મિદ્ધાનો આ દિશામાં વિશેષ પ્રયત્ન કરે તેમ જ પ્રસ્તુત સંસ્કરણનો માપ તે દર્શિપૂ જ અવલોકન અને અધ્યયન કરી ઇનું સૂલ્યાંકન કરે. તપાસુ.

પંચી પૂર્ણિમા, ધંચત ૨૦૦૫ }
 (તા. ૧૪-૧-૧૯૪૧) }
 માર્તીય ધિયા મવન, મુંબઈ }

જિ ન વિ જ ય

शुद्धिपत्रक

*

१२ मा अध्यायमां, पृ. २०-२१ उपर, १३ मा श्लोकबी १८ मा श्लोक सुधीना जे श्येरो छपया छे तेमा प्रतियोना विलक्षण पाठमेदोने लीधे पूर्वादि-उत्तरादीनी संयोजना करवामा भ्रम थई जवाधी, भूलमरेछी रीते वेनी पंक्तियो छपाई गई छे. तेथी ते नीचे प्रमाणे सुधारीने बांचवानी भलमग छे—सुपादक.

श्लोक १३—नैमित्तः स्वपतिर्वैद्यः पुरोधश्च ततो विदुः । चतुर्विधोऽयं विष्कम्भस्य विम्बाः प्रकीर्तिताः ॥ १३

श्लोक १४—स्निग्धो जीमूतसंकाशाः सुखनः शास्त्रविच्युतः । नैमित्तः साधुसंपन्नो राज्ञः कार्यहिताय सः ॥ १४

श्लोक १५—संपाता पार्थिवो युक्तः सुमनस्काग्धकोविदः । स्कन्धावारनिवेदेषु कुराकः स्वपतिः स्मृतः ॥ १५

श्लोक १६—काय-दाह्य-शलाकासु विषोन्मादग्धरेषु च । चिकित्सान्निपुणः कार्यः राज्ञा वैद्यस्तु यात्रिकः ॥ १६

श्लोक १७—ज्ञानवानल्पवाग्मी च क्षान्तो मुक्तः क्षमप्रियः । मानोन्मानमभायुक्तो पुरोधा गुणवाञ्छितः ॥ १७

श्लोक १८—एवमेतान् यथोद्दिष्टान् स्वरुमसु नियोजयेत् । पूजयेच्च सदा निर्यं ततो धाम्ना समृच्चति ॥ १८

पृ. ५ उपर, ३ जा अध्यायनो ६८ मां श्लोक नीचे प्रमाणे सुधारीने बाचवो जोईए ।

निमित्तादनुपूर्वाच्च स्वरूपाद् कालो बलात् । प्रभावाच्च गतेशैव उक्कानां फलमादिशेत् ॥ ६८

षण्णथीसर्वज्ञायासाग्रेषु पुरव्यावसाचारगणहंउरमानाननपराकीर्त्तमानाअणविप्रदितां॥तत्रासिसेतनिडाजायुक्तागउड
 णोःखानितासिज्ञावेतोठविरत्नोनाभाण्डगिरिःसुन॥शुनागाहरसनाकीर्णोनानाविहारावित्तां वउणदिःआरासिष्ठसाअनिष्ठो
 यजावित्ताममनामानंमहाज्ञानंज्ञानदिकानुसागरेणतपोसुकाक्रियाजन्तपत्तउद्योजनिराश्रयो॥धहादवर्गगण्यविज्ञारेनिर्गुणसमस्त्युनिः
 र्दोशिष्येष्टुअथिष्टेतिउणोमहावदितो॥धनमस्यशिस्यावतसञ्जशिष्याउदस्यनिसावेउप्रीतिगवकोदिव्ज्ञावुञ्जुअवः॥इयाधिवानः
 दिनाथयतिःकृणोमुरकस्यद्याश्रावकानोहिनाथीयदियंज्ञानब्रवीदिनापउञ्जनाउनसञ्जय्यावेक्याराजाकितिसत्ता॥दिजिगाडछिरमति
 उरय्यामिमीमदाःऽऽगजाविश्रुतिना,सर्वसिद्धावाक्षम् चोरिण॥विहरेतिनिन्दियासिनराज्ञानिहदिगा॥एपाएखव्यातिकेदृष्ट्याबहु
 र्दिसातरेणवास्वीभीजनपदोच्छेवसेश्रायपुरवदितो॥
 शनापिते॥॥सर्वपापवसञ्जानोरिष्यज्ञानसुखावहे
 सत्यपथसमानादितारोहिःश्रयोसाहेचोवहितसुखाताव
 हिते॥॥॥उक्तासमासात्वाव्याप्त्यस्परितामत्रधवनीविद्युः॥ताःज्ञानिसेव्याष्टुः॥दायागतप्रयर्थी॥ध्याःर्वनगरंरातीयात्रासुल्यादिकत
 याएइंकारेशकुवयहउदंषलअने॥एव्यातिकावाहअमोष्टु
 सेकावसाहवैयारज्ञयिववा॥सराणेकननेविकुअमंअरंतेष्वशः॥एदनावलचसधिविवाकरणा॥निनिहेउरकाणायाउमिववा॥१७॥व्यातिपकेव
 मनाप॥॥एसर्वनिमानय्यादिसांशेसाववृत्तसर्हमिःप्रसंउष्टुएवः॥रादित्यरात्तवसाधरे॥एइतिनिश्रमत्तत्रयाऊकनिमिवागस
 उथातोमेश्वरमःश्यायाः॥तात्रउवावसगवागदियाराअवर्णोमगयथादृष्ट्याशक्तिमसंभदनागदियाएद॥॥नवज्ञियदहंष्टुएनिमिह
 णितानादितोसमासव्यासए सर्वनिवाधरयसाविशिः॥सुतेतव्योव्यशानाकविकरउसउव्याग॥एवदिकारारविक्रयोपवेवेरग्यागः॥

णिहुहाणोशिवाव्यापरेणोडाएजोविनो॥॥शविशार्सेडाउशानोवतिहरे
 उरशहंलडयंक्षिप्येष्टुः॥युक्तमुत्तावहापयज्ञताधितंनवेवियुंज्ञानंवर
 ताःज्ञानिसेव्याष्टुः॥दायागतप्रयर्थी॥ध्याःर्वनगरंरातीयात्रासुल्यादिकत
 निवतियाकरणा॥निनिहेउरकाणायाउमिववा॥१७॥व्यातिपकेव
 रादित्यरात्तवसाधरे॥एइतिनिश्रमत्तत्रयाऊकनिमिवागस
 नवज्ञियदहंष्टुएनिमिह
 एवदिकारारविक्रयोपवेवेरग्यागः॥

प्रस्तावना

“भद्रबाहु संहिता” (भ. सं.) नामना आ प्रथमी साधारण जनतामा अने अधिकांश विद्वान् वेदमा घणी सारी एवी प्रतिष्ठा छे. सरइतमां तेम ज गुजराती अनुवाद रूपे आ प्रन्थ बह्वार पवी गयेल हतो छता आ० श्रीजितविजयजीनी प्रेरणावी में एउ संपादन हाप घुं एना छल कारणो छे. एक तो ए के बने लेखी प्रतिओ मेळवी एतुं सपादन कोइए कयुं नोतुं अने वीउं ए के भद्रबाहु वीग, “भद्रबाहु संहिता” केउठी अने क्यारे रचाणी, “भद्रबाहु संहिता”नी प्रख्यात बाराही (बृहत्) संहिता (वा. स.) साथे तुलना, प्रथमा अतरंगतुं निरूपण, तथा छंद, भाषा, याने व्याकरणनी दृष्टि एतुं मूल्यावन इत्यादि इत्यादि आवश्यकीय प्रश्नो छगतीं प्रस्तावनातो तेम ज इन्टेन्सादिनो अभाव-आ बधी बुटिओने दूर कराव अने साक्षीय रीते आ प्रन्थतुं सुदर संपादन याय ए दृष्टिओ में आ काम हाथमां लीधुं हतु. एमा हुं केउछे अशे सफल थयो छु तेनी आंशणी बरवानुं काम तो वाचकोतुं छे.

भद्रबाहु अने “भद्रबाहु संहिता”

भ. सं. नामना आ प्रथमा छयनार भद्रबाहु इता एम आ प्रथमा नाम उपरवी ज स्रष्ट छे एउछे ए भद्रबाहु क्या अने ए प्रथ भद्रबाहुए क्यारे, बई भाषामां, अने कथां सव्यो बगेरे बगेरे बानेतोने विचार अटारे प्रस्तुत छे.

आ प्रथमा प्रथम अध्यायना आरंभना श्लोकौनो सारांश आ विगतौनो विचार करवामा मददरूप घई पडे तेम छे तेथी नीचे आब्यो छे -

मगधमां पूर्वे अननेविध-जनपदोषी युक्त एतुं प्रप्यात राजगृह नामतुं नगर हतुं. तेनो राजा, विविध शुभगुणीधी अलंष्टत सेनजित् नामनो हतो. ते नगरमां नाना प्रवारना वृक्षोषी, अनेकविध पशु-पक्षीओषी, सरोवरोषी अने साधु पुरुषोषी व्याप्त एवो निरुप्यत पांडुगिरि नामनो पर्वत हतो. एना उपर महात्मा, ज्ञान-विज्ञानना भागरूप, तपोयुक्त, निरामय, प्रियस्साधक, द्वादशांगना पारगामी, महासुविकंत, तत्त्वज्ञ, अने शिष्य-प्रतिष्यण मोटा समुदाय बडे परिदृत एवा निर्भय भद्रबाहु नामना आचार्य वेठा हता. तेमने प्रीतिर्वंत, दिव्य ज्ञानने प्राप्त करवानीं इच्छवाळा शिष्योए नमस्कार करी, राजा-ओना हित माटे, प्रजाना कल्याण माटे, भिक्षुओना भला माटे अने धावकोना लाभ खातर दिव्य ज्ञाननो उपदेश आपवा विनंति करी. कारण के विजिगीषा परावनार स्थिर भवि राजा, शुभशुभने पतावनारं दिव्य ज्ञान फानी राज्यतुं रक्षण सम्यक् रीते करी शके छे, तेम ज राजसन्मानने पामेल, धर्ममां तत्पर एवा भिक्षुओ तेथी करी उद्देग रहित राज्यमां विहरी शके छे, औत्पातिक बनानेने अगाउधी जाणी भिक्षुओ धनधान्ययुक्त निरपद्रव देसोमा कई, आवी शके छे, बडी धावतो पण ए ज्ञानने बडे स्थिर सकृप बनी सर्वज्ञभाषित दीर्घने न छोडे अने बीजा दीर्घनो आशरो न ले. आ जगतमां दरेक मनुष्य माटे दिव्य ज्ञान सुचावह छे- परांपेठ उपर जीवनार भिक्षु वर्ग माटे छल करीने. द्वादशम विस्तारिं छे, भिक्षुओनो महिहास धीमे धीमे काळानुसार उत्तरोत्तर थतो रह्यो छे, माटे ‘हे प्रभो ! सर्वज्ञभाषित तस्य निमित्तने शिष्योपकार माटे संक्षिप्त पणे अने सुबेधी प्रती शक्य तेथी रीते कहो’. (१; १-१४).

आ प्रमाणे उपरम करी शिष्योए भद्रबाहुछामिने विज्ञप्ति करी तेथी भगवान्, धर्मगोचर, अने द्वादशांगविदारद विन्यासा भद्रबाहु आचार्ये जिनभाषित निमित्तनो संक्षिप्तपणे तेम ज विचारपूर्वक एम बडे रीते शिष्यो समक्ष स्फोट कर्षो (२; १-२). आषी मतकवना प्रस्ताव बडे आ भ. सं. नामना प्रथनो आरंभ घयो छे.

आ प्रथमा ‘द्वादशम’ शब्द (१; ५, १२; २; १), ‘निर्मय’ शब्द (१; ५), ‘सर्वज्ञभाषित’ शब्द (१; ११, १४), ‘जिनभाषित’ शब्द (२; २), ‘दिग्वासा’ शब्द (२; १), ‘ निर्भय शकन ’ शब्द (४; २८), अने ‘भद्रबाहुबचो’ शब्दो (३; ३१, ६४; ६; १७, ७१; १६; २; २६; १०; १६, ४४, ५२; ११; २६, ३०; १२; ३७, १२६; ७४, १००, १७८; १४; ५४, १३६; १५; २६, ७२, १२७) तेम ज लगभग बधा अण्यथाओना अने “इति निर्भये भद्रबाहुके निमित्ते” अथवा “भद्रबाहुसंहितायाम्” (श्रीजा अध्यायना अंते) शब्दो मळी आवे छे ए उपरमी तेम ज आरंभना चौद श्लोकौना उपर्युक्त सारांश उपरवी निम्न लिखित सुझाओ उभा याय छे:-

(१) आ प्रथमी उत्पत्ति पूर्वे मगधमां आवेल सेनजित् राजाना राजगृह नामना नगर आसवास आवेल पांडुगिरि पर्वत उपर घई हती.

(२) जिनभाषित, सर्वज्ञ कथित द्वादशमामांभी उद्धृत करी निर्भय भगवान् भद्रबाहुए दिव्यज्ञान आपवा वाज्यो आ ‘निमित्त संहिता’ नामनो प्रथ रच्यो हतो.

भद्र० प्रला० १

(૩) રાજા, મિષ્ટુ, અને શ્રાવહોના હિત માટે એ પ્રંયતી રચના કરવામાં આવી હતી.

(૪) આ પ્રંયના રચનાર મગધના ભદ્રવાહુ ત્રિવંબર હતા.

હવે આપણે એ દરેક મુદ્દા ત્રિવિધી રૂપે તથાથી એ :- (૧) પુરાતન કાલમાં મગધ દેશમાં જૈન ધર્મની અમર સૈન્ય બાણેલી હતી. તેની રાજધાની રાજગૃહ-રાજગૃહીમા હતી. પરંતુ તેનો રાજા સેનનિવ્વ કરીને કોઈ ચડે ગયો હતો એમ જાણ જણાવું નથી. જૈન સાહિત્યમાં 'સેનિયના' સાધારણ નામથી પ્રસિદ્ધ એવો જૈનધર્માનુયાયી મહાન રાજા શ્રેણિક મગધમાં ચડે ગયો હતો એ માત્ર જાણી શકાય છે. આ શ્રેણિક રાજાના પિતાનું નામ 'પ્રસેનજિત' હતું. કદાચ એ જ 'પ્રસેનજિત' રાજાને લક્ષીને આ મ. સં. માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો હોય. અથવા પ્રાચીન 'સેનિય' શબ્દમાથી સેનનિવ્વ શબ્દ ઉપજાવીને તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય. મ. સં. માં જાણવેલ પાંડુગિરિ વડાચ રાજગૃહની આગભાગમાં આવેલ પવ્વેતેની પાંડુપુત્રને અનુલક્ષી શોધાયો હોય. જો કે ઇતિહાસિક શ્રુતિ અનુસાર તો, દ્વાદશાગવેતા ભદ્રવાહુના સમયમાં મગધનો રાજા ચત્રવૃત્ત માર્ચ હતો અને તેની રાજધાની પાટલીપુત્ર હતું.

(૨) દ્વાદશાગવે મગધના મહાવીરે અર્ચ કરી પ્રરપ્તા અને મગધનો એ તેને સૂત્ર રાને પ્રથિત કર્યાં જે વાલમા અંગ-દશિ-વાદ-તિવાય વગેરેનાકલાનુસાર અભારે મોહુદ છે. એ ચાર અંગો જૈનસાત્તવાની સાંધી પ્રાચીન પ્રંયો છે. ચારમા અંગમાં ચૌદપૂર્વનો સમાવેશ થાય છે. આ અંગ વલ્લત જાત લુપ થયું. તેમા દર્શનવિષયક ચર્ચા, અનેક વિષયો ઉપર રહસ્યમય વિચારણા અને ચમત્કારી વિચારોના વર્ણનો હતા. તે વાસું અંગ પાચ વિભાગમા વિભક્ત થયું હતું તેમાના પ્રીના પૂર્વે નામના વિભાગમા ચૌદ પેટા ડિમાગો હતા. જેમાંનું એક વિચારણાવાદ નામનું દશમ પૂર્વ હતું તેમા અનેક અતિશયોગી વિદ્યા, સાધ-નની અનુવૃત્તિથી વિદિપ્રશ્ન વેદે જગાઈ છે. આ પૂર્વમાં અર્ષ્ટાંગનિમિત્તનું જાન સમાપિત હોવા પૂરો સમ્બ છે એટલે નિમિત્ત જ્ઞાનને જિનમાર્ગિય કે સર્વજ્ઞમાર્ગિય કહેવામાં પરંપરા એ કદો નાંધો નથી. આચાર્ય ભદ્રવાહુ ચૌદ પૂર્વધારી હતા એટલે આ દશમા વિચારણાવાદ નામના પૂર્વનું જ્ઞાન એમને હતું એ સુનિશ્ચિત છે.

(૩) આચાર્ય ભદ્રવાહુ એ જ્ઞાનને ડુંગમાં વહી સંમલ્લાજ્ઞાની શિષ્ય-પ્રશિષ્યોની વિનયિને સ્વીકારી હોય તે વે રાજા, મિષ્ટુઓ, અને શ્રાવહોના હિતની એકમાત્ર દષ્ટિથી જ સ્વીકારી હોવાની સમાવના છે.

(૪) આચાર્ય ભદ્રવાહુ, જેઓ ચૌદ પૂર્વધારી હતા તેઓ સર્વજ્ઞમાર્ગિય, જિનમાર્ગિય નિમિત્તાનુસાર કોઈએણ નિમિત્ત-પ્રંય રાજા, મિષ્ટુ કે શ્રાવહુના હિત માટે પરોપગરી દષ્ટિથી રચી શકે એ વાત માની શકાય તેવી છે. પરંતુ એમને એવો કોઈ પ્રંય વાસ્તવિકમાં લક્ષ્યો હતો કે કેમ એ આપણે હવે ઉપલબ્ધ ઇતિહાસિક સામગ્રી દ્વારા નક્કી કરવાનું રહે છે અને એ પ્રમાણ-ધારે નિશ્ચિત ન થઈ શકે તો પાટલકી-કોઈએ એની રચના કરી હોય અને એના પ્રમાણાન્વિત નામ ઉપર ચટાવી ઈમી હોય તો તે વચારે અને કોણે રચી તથા કેવા સંયોગોમાં રચી વર્ગેરે થાવતો ઉપર વિચારવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

ભદ્રવાહુ

દશર્ષકાન્વિત્તના રચનાર અર્ચ્યમ્બવના શિષ્ય યશોભદ્રને સંભૂતિવિજય અને ભદ્રવાહુનામના વે પ્રાણક શિષ્ય હતા. તેમના આર્ચ્ય ભદ્રવાહુ ચૌદપૂર્વધારી હતા. વિદ્વાનોનો એક વર્ગ એમ માને છે કે આ ભદ્રવાહુ એ પૂર્વનો સાસ આધાર હવેને "મજ્જ-દયક", "દશર્ષકાન્વિત્ત", "ઉત્તરાધ્યયન", "આચારામ", "સૂત્રહતામ", "દશાશુતરકંથ", "કલ્પ", "વ્યવહાર" "સૂર્યમજ્જિ" અને "ત્રયિમાપિનો" ઉપર એમ દસ નિર્ણયો રચી. આમાના "વ્યવહાર", "દશાશુતરકંથ", તથા "કલ્પ" પોતે જ રચેલ છે અને નિર્ણયો પણ એના ઉપર પોતે જ ચલાવી છે. આ ઉપરાંત, "સિલ્પનિર્ણય", "ઓપનિર્ણય", "સંલ-ક્ષનિર્ણય", "અવ્યવહાર", સેવચંદ્રસરિવિરચિત "શાન્તિનાચરિય" ના મંગલચરણમાં ઉલ્લેખેલ પ્રાકૃતમા "વસુદેવચરિ-તા"દિ પ્રંયો રચ્યા હતા. ૧૨૫૭મ્બદને ચૌદ પૂર્વની કાવના આપનાર આ ભદ્રવાહુ હતા. તેઓ વીરાત ૧૭૦ માં સર્ગવાર્ષી થયા. ત્રિવંબર વચારુધાર, ધીશાર ૧૫૫ માં સ્વપ્નાસ પાનેલ ચત્રવૃત્ત રાજાએ તેમના શિષ્ય થઈ સાધુરીણી લીધી હતી. મગ-ધનો ચારવર્ષ મહાનીયમ દુઃકાલ પત્તો હતો તે વચારે સંયતો નિર્ષાદ મુરુનેલ થતો કેટલ્ય શુભજ્ઞાનો લોપ થવાનો સંભવ ઉલ્લેખ થયો. મગધમાં પાટલીપુત્રમાં કુષ મેગો થયો અને જે કારે ચાદ હતું તે વસુ એકાન્ત કરી નાસ્તવાનો વિચાર કર્યો. અનીશાર અગો તો એકાન્ત થઈ રાજમા પરંતુ વાસું દષ્ટિવાદ નષ્ટપ્રાય થઈ ગયું હતું. કેવલ આર્ચ્ય ભદ્રવાહુ જ તે જાગતા હતા. તેઓ તે વચારે નેપાલ દેશમાં મહાપ્રાણ નામનું પ્યાલ ધરી રહ્યા હતા. તેથી ૧૨૫૭મ્બદને તેમની પાસે મોકલી તેનું જ્ઞાન હસ્તગત કર્યું. ભદ્રવાહુનો અનુયાયી વર્ગ મગધ પાછો પયો ધા વચારે ભદ્રવાહુ રણેવે દશિળમા નિહલી ગયેલ સાધુ-ધર્મ અને મગધમાં જ પાટલ રહેલ સાધુવર્ગ એ વધે વધે સૂત્રો અને આચાર પૂત્રો તથાવન ઉપપન્ન થઈ ગયો હતો. મગધમાં રહી ગયેલમા દુઃકાલના કટોરતાને કારણે ચૈતિલ્ય પ્રવેશતા સર્વેર વચારે પટેરવાની પ્રથા ચાલુ થઈ ગઈ હતી પરંતુ વહાર વિદ્યાર ક્ષી જનારા એ મહાવીરની કચકમા કચક આજ્ઞા મુજબ રહ રહી નમ રહેવાનું જ અપનાવ્યું. આમ, જૈન સંપ્રમા ત્રિવંબર અને શેતાવર એમ બે વડ પન્ના. ત્રિવંબરો એ તેમની અનુપસ્થિતિમાં પાટલ મુખેલ આગનોને ન સ્વીકાર્યાં.

“जैन साहित्यना संक्षिप्त इतिहास” (“जै. सा. सं. इ”) ना ३३.मा टिप्पण्यमां तेना रचनार स्व. श्री. मो. द. देसाई लये छे के अ. सं. नामनो निमित्त ग्रंथ उपर्युक्त भद्रबाहुनो वनाबेलो नथी, बराहमिहिरि बाराही (बृहत्) संहिता (वा. सं.) रचीं अने भद्रबाहु ए म. सं. रची ए मात्र किंवदंती छे. राजवोररकृत “ग्रंथ कोष” (चतुर्विंशति प्रबंध) नो पढ़ेखे ज भद्रबाहु-बराहमिहिरि प्रबंध वा कथननो पुष्टि करे छे (जुओ “ज. सा. सं. द. परा. ४२२). आ भद्रबाहु ए म. सं. रचीं एते विद्यल अने प्रमाणोपेत उदेष उपलब्ध ऐतिहासिक ग्रंथोमां मळतो नथी.

ज्वारे सुनि आत्मरामनो हृत “सत्त्वार्दन” नामना ग्रंथना अंतिम परिच्छेदमां आ म. सं. ने श्रुतबैवर्ती भद्रबाहु ए वनावी हती एम जगज्युं छे तेम ज सं. १९५९ मा मीमसी माणिक प्रकाशित अ. सं. नामना ज्योतिष शास्त्रना गुजराती अनुवादमां उक्त प्रकाशके आ “म. सं. ग्रंथ जैनना ज्योतिष विषयमां आप ग्रंथ छे. तेमना रचनार थी भद्रबाहुस्वामी चौदण्णवर श्रुतबैवर्ती हता” एम स्पष्ट लखुं छे. तथा सं. १९७९ मां मेखसं मेवजी हीरजी प्रकाशित “श्री भद्रबाहु-संहिता” नी प्रस्तावना (पृ. ६) मां प्रकाशक लये छे “आ ग्रंथ जैन ज्योतिष शास्त्रनो मुख्य अने मूल ग्रंथ छे. तेना रचनार विद्यालदर्शी श्री भद्रबाहु स्वामी जैन धर्मना इतिहासमा एक सूर्य रूपे प्रकाशी रखा छे”. तेओ विषयोपमां ते ज प्रस्तावनाना ते ज प्रथमां लये छे “श्री भद्रबाहु स्वामीना भाई श्री बराहमिहिरि तेमना संप्रदायमां सारी रीते माननीय अने आदर्शनीय लेखाम छे. तेम ज तेमनुं ज्योतिष संबंधी साहित्य पण योग्य रूपमां उपलब्ध बई शके छे. राजतरामां बराह-मिहिरिने पलास करनार श्री भद्रबाहु स्वामी ज्योतिष संबंधी व्याखुं योहुं रचीं विरमे ए कोई रीते मानवामां आपे तेवी शक्त नथी” बगैरे बगैरे. उक्त प्रकाशक ए ज प्रस्तावनाना पृष्ठ. ७ उपर लये छे “आ ग्रंथ विषे केटलक भाईओनुं एम पण बहेतुं भाय छे के प्रिकाशकदर्शी भद्रबाहुस्वामी अने आ ग्रंथना लेखक भद्रबाहु ए वने जुई जुई व्यक्ति होवी जोड़ए”. आ ग्रंथो उपरांत एक म. सं. जामनवर निपासी संक्षिप्त प्रायक द्विराख्य हंतपारे प्रविष्ट बरी बहार पावी छे. ते संक्षिप्तमां छे, परहुं एक ज प्रति उपरवी पाठांतरयो नींच्या बिना छपावी बहार पावी छे. तेम ज तेमां प्रस्तावना के एखुं काई नथी ते उपरवी संपादननुं आ ग्रंथना कर्तव्य विषे हुं माननुं हतुं ते समजनुं अशक्य छे—जो के एमणे ए ग्रंथना प्रारंभमा मथाये (कर्ता भद्रबाहु) एम लखुं छे ते उपरवी भद्रबाहु हत ए म. सं. छे एम तो तेओ मानता हता एम जगय छे.

भद्रबाहु नामधारी आचार्य एक करतां बगैरे थया होय एम मानवामां आपति नथी. प्रथम भद्रबाहु जेओ चौदण्ण-पर हता तेमणे तो आ ग्रंथ रच्यो नथी ए शत आगळ स्पष्ट बई गई छे कारण के तेमणे रचेल ग्रंथो पैडीमां म. सं. हुं नाम उदरेल होय एखुं उपलब्ध अने विद्वामनीय जैन ऐतिहासिक साहित्यना कयां नांववामां थायुं नथी. ह्ये मानीए के भद्रबाहु नामधारी बीजा आचार्य बराहमिहिरिना बरतमां बई गया—जो के आ पण एक पूरेपूरी ऐतिहासिक घटना नथी—अने तेमणे आ ग्रंथ रच्यो होय ए पण संभवतुं नथी; कारण के आ ग्रंथना रचयिता भद्रबाहु पोते पोताने माटे ‘गोवाल’ (२; १) जेया परोक्ष भूतनी क्रियानो प्रयोग न करे. कारण के एही तो उलटुं एम सिद्ध आप के प्रधोहरीनो आबो न्नाय वर्तानी उपास्थितिमां मन्यो नो तो. मानो के कोई निकटना शिष्ये एमने पृच्छुं अने एमणे जे बहनुं ते ए शिष्ये आ ग्रंथ ह्ये हुंयुं; एम पण न बनी शके, कारण के परोक्ष भूतनो प्रयोग तो घणा पुराठन काळ माटे ज संभव. मतलप के भद्रबाहु नामना आचार्य—चौदण्णधारी आर्य भद्रबाहु बरतां बीजाए—जेओ प्रप्रधानतर्गत आर्यनायिना प्रमाणे बराहमिहिरिना राहोदर हता तेमणे आ ग्रंथ अर्थ रूपे कोईने कथो होय अने पाठकधी ए त्रिचित्तविषयक आशयनो मंथनक करी कोई विद्वाने एने म. सं. हुं नाम आर्युं होय. बीजी संभावना ए छे के कोई विद्वाने पोते ज पोतानी मेळे ग्रंथ गने तेम रचीं बई एने म. सं. हुं नाम आर्युं होय. कारण के भद्रबाहुनुं नाम एक प्रख्यात ज्योतिषिद अने नैमित्तिक तरीके जैन परंपरामां आपीनुं छे. सिन्धोए भद्रबाहुने शिष्ये करी अने तेवी तेमणे दिव्य ज्ञान प्रकट क्युं जे आ म. सं. मां छे—ए प्रतिज्ञाकथनो साक्षात्कार कयै तो ‘गोवाल’ शब्दना प्रयोग उपरवी ए ज बाढबो उचित आगे छे के भद्रबाहुए पोताना सिन्धोने दिव्यज्ञान (निमित्त ज्ञान) आर्युं जे परंपराए जैन साधुओ पाछे उत्तरोत्तर आबतुं ग्युं. काळक्रमे कोई जैन साधु विद्वाने ए ज्ञान के जे अर्धदश स्थितिमां आवी ग्युं हतुं तेने ग्रंथस्य करवानो विचार आब्यो अने तेणे छे अथनचर शकने, ते जैन मळ्युं हतुं तेमनुं तेम ज, कोई पण जातिना भाषाना, संदना, अने व्याकरणना समार आप्या बिना ग्रंथा-रुच क्युं अने ए ज्ञानना मूल दायक भद्रबाहु तरपनुं पोतानुं ए ज्ञान मातेनुं कण अश बरवा एने म. सं. एहुं नाम आर्युं होय; कारण के एम मान्या निना “भद्रबाहुबचो मथा” ए शब्दोनो प्रयोग हमजानी हजाने नथी. आ म. सं. नामना ग्रंथना लेखक “भद्रबाहुबचो मथा” एया शब्दोनो उपयोग पोते न करे. ए अंतिमानीपुं श्रवाचि छे अने एहुं अभिमान प्रदर्शन जैनविद्वत्परंपराने अनुकूल नथी.

भद्रबाहु केटल बई गया, बगैरे बई गया, अने कने एमणे बई गया छे बापतोनो उपर प्रमाणे शर्चा बरी रक्ता पीपी उपसंसार ह्ये हुं अने ए ज वास्तवी एक नूतन, सफोट, प्रामाणिक, अने एही बरी सदन लीकार्य एवी विचाररामनी कीचे रजु कर्नुं छे—जे आ प्रमाणे छे. एम विस्तृत रसीया नाटे सुनि दुष्कविजयदर्शनो “पेइराकार अने त्रिभुंकिवार”

નામનો લેખ જે મદાસીર જન વિદ્યાલય રજત મહોત્સવ અંક (૬ ત ૨૦. ૧૨. ૪૧ માં પ્રકાશિત) મા પ્રસિદ્ધ થયો છે તેના યાસ કરીને પૃ. ૧૧૭ થી ૨૦૧ સુઓ.

ભદ્રવાહુ પછો થઈ ગયેલ પદ્યરૂઢિતાઈ અર્થાચીન આચાર્યાનો તથા એવી બીજી અર્થાચીન ગણતરી વાચનોનો નિર્ઘુન્કિઓમા ઉલ્લેખ અને નિદરા આવતો હોવાથી તેમ જ ધીજી દલીલો બોજી એમ નિ સુદેહ પુરુષાર થઈ શકે તેમ છે કે છેદસ્ત્રવાર અને નિયુક્તિવાર મ્મ હુદા છે અર્પાંદ છેદ (“દશા”, “બ્યવહાર”, “કૃત્ય” અને “નિશીય”) સ્ત્રવાર ભદ્રવાહુએ, જે વૌદ્વૃપૃથી સ્થવિર હતા, નિયુક્તિઓ નથી રચી ત્યારે એ નિયુક્તિઓ રચી કોને અને ક્યારે ?

છેદસ્ત્રવાર ભદ્રવાહુ એ જ નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુ એવી પરપરાતુ અને માન્યતાનુ મૂલ્ક સમાન નામમા જ હોય તો એનુ જ ઘસુમાન સ્થિત ઠેક છેદસ્ત્રવાર ભદ્રવાહુ કરતા કોડે ધીના જ ભદ્રવાહુ થદે મવા હોવા જોઈએ જેમણે નિયુક્તિઓ રચી હોય

ચાર છેદસ્ત્રો, આવસ્થવાદિ દશ નિયુક્તિઓ, “ઉવસમ્મહર સ્તોત્ર” અને “ભદ્રવાહુ સંહિતા” એ સોઠ પ્રમ્નો ભદ્રવાહુ વર્ત્ક છે એવી માન્યતા શ્વતાવર જૈન પરપરામાં પ્રચરિત છે ચાર છેદ સ્ત્રો જ વૌદ્વૃપૃધારી ભદ્રવાહુ ના છે તો દશ નિયુક્તિઓ, “ઉવસમ્મહર સ્તોત્ર, ” અને “ મદ્રવાહુ સંહિતા”—આ વાર્યેય પ્ર થો ધીના દ્રુ જ ભદ્રવાહુના હોવા જોઈએ અને તે ધીના ભદ્રવાહુ કોડે મદ્દિ પરંતુ જે વા ય ના રચયિતા ડ્યોતિવાર્ચાર્ય વરાહમિહિરના પૂર્વાપ્રમના ખાઈ તરીકે અને મશન નૈમિત્તિક તરીકે જૈન સપદાધના ઝાળીતા છે તે જ હોવા જોડેએ સરઘાનો—

પારચર્ચી ધમ્મવહી શાઈ ખેમિત્તિઓ તવસ્મી ય । વિજ્ઞાનિદ્ધો ય વદ્ધ જ્ઞેવ પમાવગમા મળિયા ॥ ૧ ॥

અજરવલ્લ નદ્ધેષેનો ઠિરિપુત વિશેય મદ્રવાહુ ય । સવગજ્ઞવસુદ સમિથા દિવાયતો વા દ્વાદારણા ॥ ૨ ॥

નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુ અને “ઉવસમ્મહર” તથા “ભદ્રવાહુ સંહિતા દિના વર્તા મદ્રવાહુ—વને દ્રુ જ અને તે પળ નૈમિત્તિક ભદ્રવાહુ એ વિધાનને “આવસ્થક નિયુક્તિ” ગાયા ૧૨૫૨ થી ૧૨૭૦ મા વર્ણવાયેત મધ્યવે નાગદત્તુ વધાનક, જેમા સર્વતુ શ્વેર સ્હારવા માટે નિયા, પ્રક્રિયા, યતાવધાના આવી છે, તેના તરપ્થી પુષ્ટિ મળે છે સાસ વરીને સુઓ “ આવસ્થક નિયુક્તિ”ની ૧૨૬૧મી નિમ્નોક્ત ગાયા —

સિદ્ધે નમસિત્તળ, સસારસ્થા ય જે મદ્ધાવિજ્ઞા । ચોચ્છામિ દ્વડકિરિય સન્નવિતનિવારણિ વિજ્ઞ ॥ ૧૨૬૬ ॥

અટામનિમિત્ત અને મન વિયામા વિશારદ્ હોય એવા ભદ્રવાહુ વરાહમિહિરના ખાઈ વિવાય ધીના કોડે જૈન સાહિત્વના રતિ હાસમા ઝાળીતા નથી.

નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુ મદાન્દ નૈમિત્તિક હતા તેની તમર્થના તેમણે રજ્જેલ “સૂયે પ્રક્ષિતિ” સ્વપરની નિયુક્તિ પળ કરે છે તે વ્શાયે છે કે તેમનો ડ્યોતિપ અને યગોલ્ક સ્વપર સારો વ્રાહુ હતો એ સ્વપરાત, અન્ય પ્રમાળ “આચાર્યમ” સ્વપરની એમની નિયુક્તિમાથી પળ મઢી આવે છે તેમા ‘દિષ્’ પદતુ વ્યારપાન કરવાના પ્રસળના તેઓ વહે છે -

જલ્ય ય જો વળ્લવએ, વસ્સ વિ સાહદ્દ દિસાતુ ય ણિમિત્ત । જ્ઞત્તોસુશ્વે ય ઠાદ સા પુષ્છઓ અવરા ॥ ૫૧ ॥

વરળપરળાડ્યોગથી તાપિવક વર્ચા જે પ્રન્થમા ગમીર પળે કરવામા આવી રહી હોય તેવે વચ્ચે સ્વપર્યુક્ત નિમિત્ત જ્ઞાનની પરિચાયિકા ગાયા લલ્લથી તે તેના પ્રણેતાના તે વાચતાના સવિશેષ ક્ષોલને નથી વતાવતી ?

કોડે વિદ્વાનો એમ દલીલ કરે કે છેદસ્ત્રવાર, “ઉવસમ્મહરસ્તોત્ર”, નિયુક્તિ અને “ભદ્રવાહુ સંહિતા”ના રચનાર દ્રુ જ ભદ્રવાહુ થયા અને તે વરાહમિહિરના ખાઈ હતા તો તે સ્હીલ્ક હ્વે ઢવી શકે તેમ નથી વારપ કે વરાહમિહિર તો તેમની જ રચેલી “પચવિદ્ધાતવા”-શ્લો ૮ ને આપારે વિ સ. ૫૬૨મા થયા એ નિધિત જ છે દટલે છેદસ્ત્રવાર ભદ્રવાહુ અને નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુ એ વ્ચે સુદા જ આગલ આપણે જોયુ કે છેદસ્ત્રવાર ભદ્રવાહુએ નિયુક્તિઓ તથા “ઉવસમ્મહર” રચેલા એમ પરંપરા માલે છે પરંતુ આ આગલ્ક તેમણે “ભદ્રવાહુસંહિતા” રચેલી એ વાચત નથી જ લલ્લવામા આવી અર્પાંદ પરંપરા પળ મળે છેદસ્ત્રવાર અને નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુને એક ગળે તો પળ એને “ભદ્રવાહુસંહિતા”વાર તરીકે તો નથી જ સ્ત્રીવારતી સ્લ્લડ પરંપરા “ભદ્રવાહુસંહિતા”વાર ભદ્રવાહુને વરાહમિહિરના સહોદર તરીકે જાણે છે એ નિમિત્ત છે તો પછી છેદસ્ત્રવાર ભદ્રવાહુ અને નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુ વ્ચે સુદા એમ જો આપણે વિદ્ધ કરી ધીયીએ—જેટુ કે દમ્મના વા આપણે સિદ્ધ વ્ચુ—તો નિયુક્તિવાર ભદ્રવાહુએ “ભદ્રવાહુસંહિતા” રચેલી અને તે વરાહમિહિરના સહોદર હતા એમ વધી પળ આપણે વિના સ્ત્રીવાર શકાય

જેનો સર્વપ્રથમ નિદરા વાંદમી ઠનાન્દિથી પ્રાચીન નથી તેથી “ઉવસમ્મહરસ્તોત્ર”ના વર્તા મદ્રવાહુ અને વરાહમિહિરના સ્વધે આહ્વાયિમ્મમા જો કાડે પળ તથ્ય હોય તો તે પેટુડ કે “ઉવસમ્મહરસ્તોત્ર”વાર ભદ્રવાહુને વૌદ્વૃપૃધારી ભદ્રવાહુ તરીકે બોલવાયમા પ્રતિદ્વલિક દટ્ટિ જોયરમાડે દ્વરી જ રીતે “ભદ્રવાહુસંહિતા”વાર ભદ્રવાહુને વૌદ્વૃપૃધારી વ્હેવામા જોયાર અને અજ્ઞાન રહેવા છે . “મદ્રવાહુસંહિતા” અને “વારાહી (શુદા) સંહિતા”—વ્ચે પ્રમ્નો સમાનનામક છે અને એ પારપરક

विशिष्ट स्पर्धात्मक योक्त छे, तेवी बराहमिहिरतुं अने भद्रबाहुतु सप्तसामयिन्पणुं विशेष विषयसनीय वने छे, आ रीते वै भद्रबाहु यवानो निचोड निरले छे:- एक चांद पूर्वधारी ऐदसूत्रकार स्वविर आर्य भद्रबाहु अने बीजा जैनपरंपरामान्य महान नैमित्तिक तथैके प्रख्यात बयेल भद्रबाहु जेसणे नियुक्तिओ, "भद्रबाहुसंहिता", अने "उवसगहरस्तोत्र" रच्यां.

"नित्योपाधिप्रदीपकं", "आवदयकूर्चणं", "आवदयक" उपरनी "हारिसद्भाव" प्रति, "परिसिद्धयर्था"दि प्रामाणिक श्रंषोमां जथां जथां चौदपूर्वधारी भद्रबाहुतु चरित्रालेखन कर्वायां आर्युं छे रजो त्या साथो साथ, धारपर्यां कुचक, नेपाल-प्रयाण, महाप्राण ध्यानतुं आराधन, स्थूलभद्रने आपेठ वाचना, ऐदसूत्रनी रचना बगेरेने पग सविस्तार विदेश छे; परंतु तेओ बराहमिहिरना पूर्वांधरी भाई हता तेम ज तेमणे नियुक्तिओ, "उवसगहरस्तोत्र", अने "मद्रबाहुसंहिता" आदिनी रचना करी होवानो तेम ज तेओ महान नैमित्तिक हता एवो मत दर्शान्वानो कचोय ईशारो नथी. आधी हवे ए अंसिद्धयपणे स्पष्ट थाय छे के ऐदसूत्रकार भद्रबाहु अने नियुक्त्यादिना रचयिता भद्रबाहु बने जुदा जुदा प्रभावक पुरुषो हवां.

ऐदसूत्रकार अने नियुक्तिकार बने स्वविरो जुदा होवाना तेम ज भद्रबाहु एक कर्तां वधारे धयाना सुस्पष्ट अने सचोड निर्देशो के वर्णनो जैन ऐतिहासिक साहित्यमा भले न मळटा होय, ते छतां आजे आपणी पासे जे प्रमाणो, पुरा-वाओ, अने सामग्री तथा साधनो मोलुद छे ते उपरधी आपणे एवा निश्चित अतुमान उपर जरर आवी कानीए के ऐद-सूत्रकार अने नियुक्त्यादिभार स्वविरो एक नवी परंतु विभिन्न छे. आटलें निर्णय होबा छतां ऐदसूत्रकार अने नियुक्त्यादि-कार ए बनेना एकचर्तुवनी प्रमणा समानमासमूलक होय-एटले आजे अनेक मिद्वानो ऐदसूत्रकार भद्रबाहु अने नियुक्ति-कार भद्रबाहु बने एक ज एवा अतुमान तरफ स्वाभाविक रीते ज दोरथाय छे. ऐदसूत्रकार भद्रबाहु ते चौदपूर्वधारी स्वविर आर्य भद्रबाहु अने नियुक्त्यादिकार भद्रबाहु ते नैमित्तिक अने बराहमिहिरना सहोदर भद्रबाहु ए एक ज अतुमान प्रमाण-सिद्ध, इतिहाससिद्ध अने परंपरासिद्ध छे.

बराहमिहिरना पूर्वांधरी सहोदर आचार्य भद्रबाहुए म. सं. जेवी असाधारण प्रतिभरनी परिचायिका ज्योतिष उपर एक संहिता रची हती ए अभावित अतुमान उपर स्थिर बया पटी हवे ए विचारवातुं प्राप्त थाय छे के जे भ. सं. तेमणे रची हती से ज भ. सं. आ छे के कोई चीजो ? आ प्रथमा उत्तरमां पहेले ज तथकं ए स्पष्ट रीते अने अंसिद्ध-यघणो कही छेनुं जोईए के एमणे रचेली भ. सं. ते प्रस्तुत भ. सं. नथी. आपणे आगळ जोई गया के बराहमिहिरने अने म. सं. वार भद्रबाहुने स्पर्शां जागीं हतीं. सामा पक्ष कर्तां प्रतिस्पर्शां घणीं ज उतरतीं कोटिनो होय ए वान नविनमां, कथां जोवामां, देखवामां आवतीं नथी. यनतां हुची हरिफो तो एक बीजाधी च्दरे एवा होय छे. एमाय, भद्रबाहुए सट्टए ज्ञान, पारदर्शी अतुमय, सफळ प्रतिपादन, अने सर्वतोमुखी मेधाना चमकाराधी जाज्वल्यमान एवी नियुक्तिओ अने "उवसगहरस्तोत्र" रच्या हता. तेवो हलनामां बराहमिहिर कृत वा. स. धी दरेक रीते अनेक गणी उतरतीं प्रस्तुत म. सं. न ज रचे. बरफ के एमणे जे म. सं. रची हतीं ते बराहमिहिर कृत वा. सं. ने पडवार रचे रखीं हतीं. वा. स. मां जे विशाल ज्ञान, विषय निरूपण, उदात्त कवित्व शक्ति, सूक्ष्मातिस्मय अवलोकन अने प्रसंग विद्वत्ता बराहमिहिरिं टालवी छे तेना कर्तां च्दवी जाय एवी म. सं. भद्रबाहुए रखीं होवी जोईए एम ज आपणे मानतुं जोईए. उपलब्ध साहित्य कदे छे के बराहमिहिर ज्योतिर्विदोमां अग्रणी हता. तो पछी जैन साहित्यमां मळी आवता सीधा के आठवतरा च्दरेखो, निर्देशो, प्रमाणो, वर्णनो, जे बधानीं दृष्टी नोंघ आपणे आगळ जोई गया ते उपरधी आपणे एम ज मानतुं पडे के एमनी रखेल भ. सं. कोई अपूर्व ग्रंथ ज होखो जोईए. प्रस्तुत भ. सं. एमनो ग्रंथ न होई सके. आपणे एम मागीए तो आपणे एमणे पूरो अन्याय कर्षो कहेथाय.

- तो पछी प्रस्तुत भ. सं. छुं छे ! कोणे लछी ! क्यारे लछी ! इत्यादि इत्यादि प्रश्नो सामाजिक ज उत्पन्न थाय. आ यथानो संश्लिप्त जवाब आ प्रमाणो छे:-

सेनविषू राजा अने पांडुगिरि, 'प्रोवाच' अने "भद्रबाहुवचो गया" बगेरे थावतोना आपणे आगळ विचार करी गया. ए उपरधी स्पष्ट छे के प्रस्तुत भ. सं. भद्रबाहुए रखेल भ. सं. नथी.

छंदोमंग, व्याकरणोमा अविषयित विषयोपनिषदोतुं वान, पूर्वापर विरोध, पर्यायुपणीतुं संवित्व, वसनद्धतानो आमल, निवेन निरूपण इत्यादि इत्यादि अध्वन्य शोषोधी दूषित आ ग. सं. भद्रबाहु कृत भ. सं. नथी व. तो पछी प्रस्तुत भ. सं. छुं छे !

माई एम मानतुं छे के जेम भद्रबाहुक "सूत्रप्रतिनियुक्ति" एत भई गर्द छे तेम तेमणे रचेली भ. सं. पग छुम पई गर्द होय. बने श्रंषो मिलथय चमकचिओधी परिप्लव होवा जोईए. एमां वचनेलीं वचनोना, एमां ठाकवेल ज्ञाननो छुम अने निरट्टद आराधधी उपयोग कर्वायां न आपि तो ज्ञाननी प्रभाववाने बदेले वासननी हुसेवा करवानो तर दिवसे दिवसे हृदयगत यतो जतो होखो जोईए. आ तर पत्रता काळना दिवावे प्रचलतर वननो गयो अने मानवीनी छुद बुद्धि आ

મોપનીય કાવતોનો, રદ્દીઓને ઉચિત પચાવ નહિ કરી શકે એવી આસંવાધી શુદ્ધ ઉત્તરોત્તર પોતાના ઉત્તરધિકારીને એ જ્ઞાન અભિચકલિત વળે ન આપ્યું હોય અને એવી મુદ્દય પરંપરા અર્જંકિતવળે હુલ્લગત થવાને ઘરલે સમવાયુકાર છદ્મપ્રાય થવી ગઈ. ઠાવા વાચલાઓ જૈન સાદિલ્લના દત્તિહાસમાં ઘળા મઠો આવે છે. ઘઠો વૈરથી, દિર્ઘાથી, રાજ્યનાશથી કે રાજ્ય-પલટાથી, અનેક દિવ્ય ઉત્પાતોથી એ મ. સં. નષ્ટ થઈ ગઈ હોય. એમ ઘનતું તદ્દન સ્થાભાવિક છે. મદ્રવાહુ એ મ. સં. રચી હતી એ ઘાવતના જ્ઞાનવાઠાએ કોઈએ યોતે એમ આવે તેમ, છૂટી છલાઈ નોંધ ત્પે, એકાદ મંચ લખી કાઢી અને મ. સં. યું નામ આપી લીધું હોય એમ મને તો લગે છે. પ્રસ્તુત મ. સં. મા મૂઠ મ. સં. નો વેટલો અઠા જલ્લાઓ છે એવું પ્રામાણિક વિચ્છેવળ કરતું અજ્ઞાનય છે છતાં જ્યા જ્યા એની વિલક્ષણતાઓ, વા. સં. ની તુલના કરતી ઘલતે, મને જણાળી છે ત્યા ત્યા મેં એનો વારાવર નિર્દેશ કર્યો છે. ઘમુક વાવતોમા મને પરપરાપાર્થક્યમૂલક અપૂર્વેશાઓ અને વિનિષ્ટતાઓ મજરે પઠી છે જે વા. સં. માં મને ન મઠી તેવું ઘળ મેં યથાપ્રસંગ ઘયાલ કર્યું છે તેમ જ એ કોળે અને ઘયારે રચી એ ઘળ ઘલેવું લગલ્લ ઘવંઘનિત અને ઘનુપયુક છે. પૂના ઘાલી પ્રતિમાં તદ્દન ઘતે જે ઘચ્યું છે તેના ઘપરથી કેવલ ઘટલું ઘઠી ઘાગય કે ઘનુપર્માં (મ. સં. માં) ૧૫૬૫ ઘ્યોતો (જે વરાવર ઘાતું છે) છે અને ઘ. ૧૫૦૪ માં ઘૈષ્ટ શુદિ પાંચમને મંગલવારે ઠાવા નાળા ઘોદ્ર એ ઘલેલો અને સાહ ઘાણા ઘલાવેલી હતી. ઠા ઘપરથી મ. સં. વિનમીય ઠોઠમી ઘાતાવિઘ ઘટ્ટીની તો ન જ ઘઠી ઘવાલ.

આ મંચ પ્રવિઘ કરવામાં ઘે નિમ્નોકે હેતુઓ મુલ્ય છે એ ઘાનતું પરી ઘચારળ વરી જળાતું છેું કે પ્રતુત મ. સં. ઠુ ઘપલલ્લ ઘથી પ્રવિઠો ઘેળી કરી ઘંપાદન કરતું જેઠી કોદ્રે ઘળ અઘ્યાસરને એનો વિઘ્લ અને સંઘોપીળા અઘ્યાસ કરી ઘનુમલ ઠાંપવાની અને ઘેદિઘાલિક મલ્લ તથા ઠાપ્લ જે ઘાંદે ઠા ૧૭૦ ઘે મેઠમી ઠાવિઘ્પર ઘરવાની તલ મલે. અલ્વારઠુધીમાં, માત્ર ઠક જ પ્રતિ ઘપરથી ઘાનનળ ઘાઠા માદ્રે ઠી ઠિલ્લાલે મ સં. ને પ્રવિઘ ઘરેલ. ત્વારવાદ ઠવા જ ઘે ઠાવઠાનો મુત્રળ-ઠીમાં ઠયા. ઠપલ્લપ્ર પ્રવિઠો ઘેળી કરી તેને ઠુપોતય રીતે ઘંપાદિત કરી, તઠ્ઠ ઘિઠ્ઠાનો સમઘ મુકવામાં મારા ઠા પ્રઘવ્વું ઠાવિલ ઠેવાઠે. એ ઘરાત, વા. સં. સાઘે પ્રઘત મ. સં. ની ઘંપૂળું ઠુલ્લા વરી પ્રઘાવનામાં તે તુલના ઘતાથી ઘલે મંચેવું ઠા ઠિલ્લે મૂયાંસન ઘરતું એ ઘીનો હેતુ છે. એ હેતુ સિઘ કરવા જલ ઠાતુપંચિક રીતે મદ્રવાહુ ઘિવે ઘળ સપૂળું ઘિવાર ઘવાયો છે ઘાઠવની ઠુલ્લના અને ઠલલ માટે મંચને ઠલે ઠલથી ઘચ્ઠ્ઠ્ઠ્ઠી ઘળ મૂલેલ છે ઠા રીતે મારા ઠા વિઘિષ્ટ પ્રઘ-ઠની ઘોમ્લતા તેમ જ આઘલ્લકઠા અઘ્યાઠીને સમજારો ઠવી ઠાઠા રાઠું તો તે ઘવારે ઘઠતું નઠી. પ્રઘતુત મ. સં. ના રઘનાર ઘે પ્રઘ્યાત મદ્રવાહુ નામઘારી ઠાઘાર્થો પંઠીના ઠોદ્રે નઠી એ પ્રઠાવનામાં ઠાઠીય રીતે સ્થિર ઘરેલો ઠિવેય ઠા મંચ ઘંપાદનના પરિઘમના ઠં ઘિલ્લાને સિઘ ઘરે છે. મંચમાં કોદ્રે સ્લેકે ઠંદોઠમંગને ઠિવારા કે ઘ્યાકરળની ઠઘુદિ-ઠોને ઠુપારવા, ઘંધોપઘા મેં જાળી ઠોદ્રેને જ પ્રઘલ ઘરોં નઠી વારળ કે ઠમ કરવા જલ્પું ઘપારઠની ઠિલ્લે અઘ્યવઠાર્પ અને સનપ ઠંધના ઠાવિઘ ઘલેઠવની ઠુલ્લરઠના ઘરવાની ઠનુપયુક ઠૂટનો વિઘલ પ્રઘ ઠઠો ઘઠો ઠઠો તેથી તેમ ઘરઘલું જાળી ઘૂઠીને જ જલ્પું ઠાતું ઘઠતું છે. અઠલ્લ, ઠંદોઠંગ ઘાઠા અને ઘ્યાકરળના ઠિવેમોના મંગ ઘાઠા તમામ ઠોઠોને મેં ઠા પ્રઘલ્લનામાં અન્યપ્ર ઘરાવર નિર્દેશ ઘરેલ છે જેથી એ ઠોઠોમાના ઠોદો મારા ઘ્યાન ઘઠાર રઠી ગયા ઠતા એમ કોદ્રે ન સમતે. કોદ્રે કોદ્રે સ્લેકે મારી ઠંવાઓ જળાઘવા મેં ઘાંસ મુઠી પ્રઘલ્લિઘ ઘળ મૂલેલ છે. ઘઠી જ્યોલિઘ, મંચ, તંઘ, ઠોપળ, અને ઠેપજના મંચોમાં ઠંદ અને ઠ્યાકરળની ઠૂટ ઠોદ્રે ઘલે અને ઠંલલ્લ છે એ ઠદિમા, મેં એને ઠંદની અને ઠ્યાકરળની ઠિલ્લે ઠુપારી-ઠંદશારી નઠી એ ઠાવેવતું ઠમાપાલ અઘ્યાઠી ઘળે ઠુલ્લ એવી ઠાપ્લર્પના છે.

મદ્રવાહુ સંહિતા અને વારાહી સંહિતાની તુલના

ઠલ્લા

મ. સં. માં ઠલ્લાતું ઘાંન ઠીઠા ઠયા ઠ્રીઠા અઘ્યાયમાં અને ઘા. સં. માં ઠેઘીતમા અઘ્યાયમાં ઘરવામાં ઠાવેલ છે. ઠૈલિક ઠારીરો ઠાંધમાંથી ઠ્ઠલ્લી ઘરાલે ઠંતરિઠમાં ઠલ્લ ઘાય ત્વારે ઠેમના ઠારીતોને જે ઠાઘાર ઠોઘ તેને ઠલ્લા ઘઠે છે-એ ઠલ્લન ઠુવતું મ. સં. (૨; ૫) અને ઘા. સં. (૩૩; ૧) ઘળે ઠામઘ છે ઠાર, ઘિલ્લ, ઠિલ્લુ, અઘનિ, અને ઠલ્લા એ ઠોંચ ઠલ્લાના ઠેરોઠા ઠાન મ. સં. (૧, ૬) અને ઘા. સં. (૩૩, ૨) માં ઠલ્લ ઠારળા છે. ઠાર ઠોંચા ઠાગઠું, ઠિપ્લ ઠાંધાં ઠાગઠું (મ. સં. ૨; ૧), અને ઠારીના ઠ્રળ ઠુ ઠાગઠું ઘલ્લ ઠાવે છે (૧, ૧૨) એ ઠ. ઠ. ઠી ઠલ્લ ઠાંધે ઘા. સં. (૩૩; ૨) ની ઠંવિનો મેઠ છે. અઘનિને ઠાઘર ઠચળમલ ઠ એ ઠાઘલ ઘેળોં ઠુરઠારી છે (મ. સં. ૨; ૮ ઠયા ઘા. સં. ૩૩; ૪). ઠ્ઠારીનો ઠાઠાર ઠુરપ જેલો (મ. સં. ૨; ૮ ઠયા ઘા. સં. ૩૩, ૮), અને ઠિલ્લુને ઠિલ્લા

૧ ઠા ઠાંદે ઠુઠો ૨. ઘા. સં. ૬. ઠુ ૩૩ ઠુ ઠિવળ. મ. ૨. ઠિ. નો ઠલ્લ ઠલોઠઠ ઠલ્લાલ ઠલ ૬ એ ૧૧૦ ઠારની ઠીઠી ઠલ્લ ઠલ ઠલુ ઠલ્લોર ઠુરઠારી ઠિ. ઠિ. ૧૧૦૪ માં ઠલ્લ. ઠિ. મ. સં. ઠાઘ ઠી ઠાનાંઠલ્લા.

૨ ઠેઠલ્લ ઠલ ઠલ ઠલ ઠલ ઠલ, ઠુરઠે, ઠિ. ઠ. ૧૧૧૧

અને કુટિલ છે (મ. સં. ૨; ૭ તથા વા. સં. ૩૩; ૫) એ કથનો પૂરતું બંને પ્રંયો વચ્ચે સામ્ય છે. પ્રેત, શલ, સર, કરમ, મગર, વાંદરો, ઢાઢ વાઢા વીવ, વૃગ, ઘો, સર્પના આકાર વાઢી તથા ને માથા વાઢી ઢરના પાપ ફલ દેવા વાઢી છે (મ. સં. ૩; ૭ થી ૧૧ અને વા. સં. ૩૩; ૧). ધ્વજ, મત્સ્ય, હાથી, પર્વત, કમલ, ચંદ્ર, અધ, હંસ, શ્રીવત્સ, વજ્ર, શંકુ, અને સ્તિકની આકૃતિ વાઢી ઢરના ઢુમ્પલઢાધિની છે (મ. સં. ૩; ૩૧ થી ૩૩ અને વા. સં. ૩૩; ૧૦). ચંદ્ર અને સૂર્યને સ્પર્શ કરી ઢરના જો ંપાંથી પડે તો પરરાજનો અધિકાર થાય અને નૃપવધ, ઢુર્ભિક્ષ, અયુષ્ટિ, અને મય લપચાયે છે (મ. સં. ૩; ૨ૢ-૨૧ અને વા. સં. ૩૩; ૧૧). શુક્ર, રક, પીત, અને ફાઢા રંગની ઢરના અનુક્રમે પ્રાહ્ણપાદિવર્ગનો નાશ કરે છે (મ. સં. ૩; ૧ૢ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૫). ઢત્તર, પૂર્વ, ઢક્ષિણ, અને પશ્ચિમાદિ દિશાનો ઢરના પડે તો પ્રાહ્ણ, હૃત્રિય, વૈવય, અને શૂઢ માટે અપાયવારક છે (મ. સં. ૩; ૧૧ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૫). ક્ષમા, અને લોહિત વર્ણ વાઢી ઢરના શત્રુનું આપમનનો મય લત્પન કરે છે (મ. સં. ૩; ૧૬ તથા વા. સં. ૩૩; ૧૬). અને પુષ્ટ, સ્વાત્રિ અને શ્રવણ નક્ષત્રનું ઢરના હનન કરે તો પ્રાહ્ણ અને હત્રિયોને પીઢાકારી છે (મ. સં. ૩; ૨૧ તથા વા. સં. ૩૩; ૧ૢ). આ થથી વાયતોમાં ઢને પ્રંયો વચ્ચે પૂરેપૂઢં સાહસ્ય છે.

રોહિણી, ત્રણે ય ઢત્તરા, મૃગશિર, ત્રિશ્ના, અનુરાધાને ઢરના હુને તો રાજ્યઓને મયકારી છે એમ વા. સં (૩૩; ૧૧) મા જ્ઞાપ્યું છે જ્યારે મ. સં. (૩; ૨ૢ) માં એમ નિર્દેશ થયો છે કે રાજાને મયકારી નથી તિવઢવી પરંતુ રાજા તરફથી મય થાય. ઢદ્ય અથવા અસ્ત થલે સૂર્ય અથવા ચંદ્રને ઢરના હુને તો વનવાસીઓ (પૌરેતર) નો વધ કરે છે એમ વા. સં. (૩૩; ૧૭) માં જ્ઞાપ્યું છે જ્યારે મ. સં. (૩; ૫૨-૫૩) માં એ ક્ષમાવરોને મય જનક છે તેમ જ આગતુક સેનાનું મંધન થાય છે તેમ જ્ઞાપ્યું છે.

વા. સં. માં વીજી ઘાવતો જ્ઞાવી છે અને મ. સં. માં પળ અન્ય ઘાવતો અન્ય સ્વરૂપે અન્ય ફલ સાથે વર્ણવો છે તે તે ત્રિશ્નાપ્રઓ એ તે તે પ્રંયોમાંથી જોડે લેવી જોઈએ. અહિંઆ તો જે ઘાવતો સમાન છે તેનું જ ઢુંઢું આલેખન કર્યું છે. સાપંશ રૂપે વઢી એ તો એ કઢી શકાય કે ઢને પ્રંયો મુસ્ય મુસ્ય ઘાવતોમાં અને તેના ફલનિર્દેશના સંબંધમાં એકમત છે. એક પ્રંયકારે અસુક ઘાવતમાં ઢૂંરામમાં પતાવ્યું છે તો વીજા પ્રંયકારે એ જ ઘાવતોને તિરુત્તરૂપે વર્ણવે છે. એકે અસુક વીજી ઘટનાઓને ઘ્વાનમાં રૂડે વર્ણન કર્યું છે તો વીજા એ વીજીને ઘ્વાનમાં રૂડેને. આ ઢપરથી અનુમાન એમ થાય છે કે અસુક ઘાવતોનું પ્રમથસ્થાન ઘણે પરિપાટીને સાધારણ હતું જ્યારે અસુક ઘાવતોમાં ઘણે પ્રંયકારો હુદા પઢી પરિપાટી અને સાપ્રદાયિક ઘારણાનું મિથલ્વ ઢરોવે છે. થથી ઘાવતોનું અલોચન અસુક એક સંપ્રદાયની શક્તિ વહાર હોય એમ પણ સંભવે. એકે ઘણે પ્રંયકારો એ રજૂ કરેલી જૂઢી જૂઢી ઘટનાઓનું મૂઢ એક જ હોય એમ માનવા મન ઢલવાય. પરંતુ તે તો સ્વારે જ ઘણે કે જો પઢ્ઢામ્પ હોય તો; પરંતુ એક જ ઘટનાના ફલની ઘાવતમાં ઘણે પ્રંયકારો ઘુદા પઢતા હોય તો તો ઘાવતો પરિપાટી, તથા સાંપ્રદાયિક માન્યતાના મૂઢ હુદા હુદા જ માનવા પઢે.

પરિવેપ

પરિવેપનું વર્ણન મ. સં. ના ત્રોથા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ત્રોત્રીશમા અધ્યાયમાં કરવામાં આવ્યું છે.

રૂઢ અને લંઢિત પરિવેપ અનિષ્ટકારી છે (મ. સં. ૫; ૩ તથા ૧૬. વા. સં. ૩૫; ૫). જે પરિવેપ ઘાંઢી અને તેલના રંગ જેવા રંગ ઘાઢો હોય તે સુમિશ્ર અને મંઢઢો કરનારો છે (મ. સં. ૫; ૬-૭. વા. સં. ૩૫; ૫) એમ જ્ઞાપ્યું છે જો કે મ. સં. માં એ પરિવેપ મદ્દામથને કરનારો છે એમ વિશેષમાં જ્ઞાપ્યું છે. દન્ઢઘતુપના જેવો જો પરિવેપ હોય તો શુઢ ધાય છે (મ. સં. ૫; ૢ. વા. સં. ૩૫; ૬). આઢો દિવસ સૂર્યનો પરિવેપ રક્ત વર્ણનો હોય તો રાજાનો વધ ધાય છે (મ. સં. ૫; ૧૫. વા. સં. ૩૫; ૧). એમ નિર્દેશ થયો છે, મ. સં. માં અહિંઆ 'રક્તવર્મ' શબ્ઢો નથી લખ્યા અને ફલઢેશમાં મૂઢરો, રોમઘાઢો અને શક્તકોષ ધાય એ ઘણાનું જ્ઞાપ્યું છે. આથી રાત્રી ચંદ્રનો રક્તવર્ણ પરિવેપ રહે ઢો રાજાનો વધ થાય (મ. સં. ૫; ૧૫. વા. સં. ૩૫; ૧); પરંતુ મ. સં. માં આ સઢે 'રક્તવર્મ' શબ્ઢો નથી લખ્યા અને ફલઢેશમાં જન્ઢય ધાય એમ ત્રિવિશેષ જ્ઞાપ્યું છે. અનેક વર્ણ ઘાઢો પરિવેપ નૃપવધ સૂપમે છે (મ. સં. ૫; ૨૦. વા. સં. ૩૫; ૬) જો કે મ. સં. માં સૂર્યનો અનેક રંગ ઘાઢો પરિવેપ એમ જ્ઞાપ્યું છે. મ. સં (૫; ૨ૢ-૨૧) માં જ્ઞાપ્યું છે કે ત્રણ મંઢઢ ઘાઢો પરિવેપ ત્રણ આગનું નિર્દંઢ તાલ્પની ઘણે એમ ઘણે છે અને ચાર મંઢઢ ઘાઢો પરિવેપ ત્રણ અને ઘ્વાપિથી ચાર આગનું નિર્દંઢ ઘણે એમ જ્ઞાવે છે જ્યારે વા. સં. (૩૫; ૧૦) માં ત્રણ મંઢઢ ઘાઢો કે એમી ત્રિવેપ મંઢઢ ઘાઢો પરિવેપ શઢરોષ, શુવરાનમય, અને નગરોધ ઢરોવે છે. જોઈ પ્રઢ, ચંદ્ર, અને મશુન — ત્રણે ય એક જ પરિવેપમાં હોય તો ત્રણ દિવસમાં વરઢાઢ અથવા એક માતમાં મય ઘણે એમ મ. સં. (૫; ૨ૢ) માં વિધાન થતું છે જ્યારે વા. સં. (૩૫; ૧૧) માં મયને ઘણે શુઢ ઘણો સંઘમ જ્ઞાવ્યો છે. વા. સં. (૩૫; ૧૨, ૧૩, ૧૫, અને ૧૫) માં જેમ ઢોનાદિ પ્રહોનો પરિવેપ હોય તો હુદા, હુદા સ્વાચ પઢો મઢે એમ જ્ઞાપ્યું છે તેમ મ. સં. માં નથી જ્ઞાપ્યું પરંતુ તેમાં એક જ શ્લોકમાં (૫; ૨૭) ઘણી ઢેવામાં આવ્યું છે કે એવા પરિવેપથી ઢેસનો

अभाव-नाश धाय छे. अथवा भ. सं. ना उपर्युक्त श्लोकनो अर्थ एवो पण काडी शक्याय के पांचे ग्रहो अने नक्षत्रो परि-
 वेपना होय तो जयतमा प्रलय धाय. आ अर्थतुं समर्थन वा सं. (३४, १७) मा मळो रहें छे

दरैक ग्रहयो परिवेष होय तो ते जुड़ जुड़ पळ आपे छे ए बाबतनो विस्तार वा सं. मा छे ज्यारे भ. सं. मा नयी.
 अमुक तिथिमा परिवेष धाय तो सेनु पळ पण पृथक् पृथक् वा. सं. मा छे ज्यारे भ. सं. मा तेम नयी. भ. सं. मा अमुक
 अमुक रंगनो परिवेष होय तो सेनु जुड़ जुड़ पळ तेमा जणावैल छे ज्यारे वा. सं. मा तेम नयी. आम अमुक बाबतनो
 विस्तार भ. सं. मा छे ज्यारे अन्य अमुक बाबतनो विस्तार वा. सं. मा छे आ अक्षे ग्रंथोनो फळादेश भेगो बरवाली
 फळादेशतु एक आहुं चित्र उभु बरी शक्या छे चरण के एकनी पूति बीजाधी अने बीजानी वृष्टि पहिल्यथी दूर बरी
 पूणैता रची शक्या छे. मुख्य मुख्य बाबतनो नने ग्रंथोनी एम्मति स्वत. सिद्ध छे.

संध्या

भ. सं ना सप्तमा अध्यायमा तथा वा. सं. ना त्रीसमा अध्यायमा संध्यानु विस्तृत वर्णन करवामा आवैल छे.

श्रिय संध्या वरसाद लानगरी छे (भ. सं. ७; १३. वा सं ३०; ८). भ. सं. (७, १०, ११, १२) मा खाद्य
 बाबत विस्तारथी वर्णनवाने बदले सक्षिप्त रीते एम वही बताववामा आव्यु छे के संध्या बखते वादळांतुं रूप जो सौम्य होय
 तो शुभ अने विष्टत होय तो अशुभ पळ आपे ज्यारे एज बाबत वा सं. (३०, २७, २८, २९) मा विशिष्ट पणे निर्दे-
 शिने षषण बरवामां आव्यु छे के संध्या बखते ध्वज, छत्र, पर्वत, हस्तो, के घोडांतुं रूप जो वादळा चारण करे तो ते जब
 सूचनारू छे अने वादळा राता देखाय तो ते सुद्ध धरो एनु बंतावे छे उपरात, एज श्रीक्रीमा बंधारामा जगज्युं छे के
 संध्या बखतनो पत्तलना घुमाइा जेथे श्रिय आकार वाळो मेघ, राजाका बळनी वृद्धि दर्शावगरी छे अने संध्या बखतनो
 नगरनी आदृति वाळो मेघ शुभगरी छे आम एकरदरे बने ग्रंथोमा आ बटना पूरु सादस्य छे आगळ जता भ. सं. (७,
 २३) मां बहेवामा आव्यु छे के क्रूर द्विपदो, चतुष्पदो अने भयंकर पशुओ संध्या बखते जोवामा आवे तो ते संध्या भवने
 दर्शावगरी छे; एज रुषवतु सादस्य वा. सं. (३०, ३०) साथे छे जेमा पूनी एज बाबत अन्य स्वरूपे एकी रीते बहेवामां
 आनी छे के सूर्यनी सम्मुख धरने, संध्या बखते, पक्षी, गीघ, अने मृग शब्द करे तो देख, राजा, अने सुभिक्षना नाचने
 करवा वाळो छे एम बताव्युं छे

वात

भ सं ना नवमा अध्यायमा अने वा. सं. ना सप्तवीसमा अध्यायमा वात नियेनी घटनाओतुं वर्णन छे न. सं मां
 धान विषे पाठठ अने वा सं मा केचळ आठ ज श्लोरो छे. भ. सं. मा ए विषय वाङ्क विस्तारथी बचववामा आव्यो छे.

आपाटी पूर्णिमाए वातनु रक्षण जोतु ए बचन बने प्रथोमा स्पष्टपणे छे ते दिवसे चारो य दिशामां अने चारो न
 एणामां केवो पवन धाय तो वैशु पळ आवे ए लंबागनी भ. सं. मां बताव्यु छे फळादेशमा सुभिक्ष, सुभिक्ष, उत्तम मध्यम-
 वनिष्ठ वर्षा, अनशुद्धि के अतिवृष्टि, धान्यनी मौषवारी, व्याधि, चोरनो उपद्रव, दश-मशरुतीद देहवतनो उपद्रव,
 क्षेम, आरोग्य, परचक्र भय, बगेरे बगेरे भ. सं. मां निःसंदेहपणे जणवैल छे ज्यारे वा. सं. मां एतुं बंदि नयी
 आसो दिवस, अशो दिवस, आसी रात्री, अने संध्याकाले जो पवन वाय तेम ज मध्यमे अने मध्यरातिए पवन बाव तो
 एं पळ आपे ते चोबस पणे जणाववामा आव्यु छे. अतुलोम वायु, प्रतिलोम वायु, पक्षीओना भयंकर अवाज तापे
 बहेनो वायु वैशु पळ आरे छे बगेरे धनी घणी बाबतो भ. सं. मा बयंवी छे, केचळ आ एज ज अन्वाय उपरथी आपणे
 जो अनुमान करवतुं होय तो अनिशयोर्कि विना एम वही शक्या के भद्रबाहुसंहिताकार पाठे बराहमिहिर करतं शान्ती
 निपुणता, अनुभवनी मिलोगीता, अने परंपरानी सचोडता बंधारे प्रमाणमां हती

प्रवर्षण

भ. सं. ना दशमा अध्यायमां अने वा. सं. ना तेवीसमा अध्यायमा प्रवर्षण तुं निरूपण करवामां आव्युं छे.
 भ. सं. मां बर्षु छे के उपद्रव हीन चंद्र (वा घण्टो अध्यायद्वार छे एम धमजी मे सीधा छे) पूर्णवाकामां देवाय रो
 मोठ आठरु वर्षां (१०, १-४), धनिशामा देखाय तो बार आठरु वर्षां (१०, १०), देवतीमां देवाय तो मोठ
 (१०, १०), इतिकामा देवाय तो एकावन (१०, २३), युगशिरमा देवाय तो एकायु (१०; २७), हलमा देवाय
 तो पचासी (१०, ४०), चित्रामां देखाय तो बालीग (१०, ४३), स्वातीमां देवाय तो बरीरा (१०, ४५),
 अने ज्येष्ठमा देवाय तो फौतद आठरु वर्षां धाय (१०, ५०) एम बहेवामां आव्युं छे. ज्यारे वा. सं. मां बहेवामां
 आव्युं छे के उपद्रव हीन चंद्र हलमां, पूर्णवाकामां, युगशिरमा, चित्रामां, देवतीमां अने धनिशामां देवाय तो मोठ श्रेण
 अने ज्येष्ठ, स्वाती तथा वृत्तियामां उपद्रव हीन चंद्र देखाय तो बार श्रेण वर्षां धाय (१३; ६). भ. सं मां बर्षु एम

पण जणावनामां आशुं हे के. उपद्रव हीन चंद्र जो भ्रवणमां, मघामां, अने अतुराधानां देखाय तो एक खारी (१०; ८, ३५, ४८), गरणीमां देखाय तो योगणीस आढक (१०; २९), मूळमां अने पूर्वाफाल्गुनीमां एक खारी (१०; ५१, ३६) अने पुनर्वसुमां एकाणु आढक वर्षां थाय (१०; ३१). आ ज पायव वा. सं. मां ए रीचे जणावनामा आसीं हे के जो उपद्रव हीन चंद्र भ्रवण, मघा, अतुराधा, भरणी, मूळ, पूर्वाफाल्गुनी अने पुनर्वसुमां देखाय तो अतुराधे चौद, चौद, चौद, चौद, चौद, पक्षीय अने वीस श्रेण वर्षां थाय (२३; ७). भ. सं. मा जणावुं हे के उपद्रव हीन चंद्र जो विशाखायां देखाय तो एक खारी (१०; ४६), उत्तराषाढायां वार श्रेण (१०; ६), उत्तराभाद्रपदां होय तो नेतु आढक (१०; १५); उत्तराफाल्गुनीमां होय तो सडसठ आढक (१०; ३८), अने रोहिणीमां होय तो एकाणु आढक वर्षां थाय (१०; २५) ज्वारे वा. सं. (२३; ८) मां ते ज वाचतना संवंधमां एम जणावुं हे के अतुराधे वीस, वीस, पक्षीय, पक्षीय, अने पक्षीय श्रेण वर्षां थाय. भ. सं. मा वहेवामां आशुं हे के उपद्रव हीन चंद्र जो पूर्वाभाद्रपदां देखाय तो चोसठ आढक (१०; १३), पुष्यायां बेंजलीस आढक (१०; ३२), अश्विनीमां ओगणवचास (१०; १९), अने आर्द्रामां वनीस आढक (१०; २९) वर्षां थाय ज्वारे वा. सं. (२३; ९) मा ते ज नक्षत्रां अतुराधे वार, वार, वार, अने अदार श्रेण वर्षां थाय एम जणावुं हे.

“उपद्रव हीन” चंद्र असुक नक्षत्रां देखाय तो असुक श्रेण, के आढक प्रमाण वरसाद पडे एम वा. सं. मां जणावुं हे ज्वारे “उपद्रव हीन” शब्दो भ. सं. मां वपरवाया नशी परंतु में अध्याहृत सुन्या छे. वर्षा प्रमाण बताववा माटे वा. सं. मां “श्रेण” शब्द सर्वत्र भोज्यामां आबेल छे ज्वारे भ. सं. मां “श्रेण” शब्द एक नक्षत्रना संवंधमा, “आढक” शब्द अदार नक्षत्रां संवंधमां, अने “खारी” शब्द छ नक्षत्रां संवंधमां वापरवामां आब्यो छे. एक श्रेण एटले चार आढक एतुं बहुमान्य परिमाण बोधक खींकारीए तो भ. सं. अने वा. सं. ना पळादेश वचे, निरुपद्रव चंद्र पूर्वाषाढा अने रैवतीमां देखाय तो शोळ श्रेण वरसाद वरते ए विवाय अन्यत्र क्वांय चान्य नवीं. आश्लेषा अने शतताराणा संवंधमा भ. सं. मां पळादेश ज करवामां आब्यो नवीं. भ. सं. मां शुभ फळ तरीके असुक परिमाण वरसाद उपरांत, सुभिक्ष, श्रेम, आरोग्य, अने सल्लिखति जेवा एतुक शब्दो वापरवामां आब्या छे अने अशुभ फळ तरीके असुक परिमाण वरसाद पडसे एता तापयेंना कथन उपरांत तीव्र, उदर, पोपट, सर्प, अने अजगरादिना उपद्रव घडो के वधसे एतुं बधारांतुं कथन तेम ज व्यथिअ अने अनीतिंतुं जोर जायसे एतुं पण इण्ट वहेवामा आशुं हे ज्वारे वा. सं. मां असुक श्रेण वरसाद पडसे ए विवाय शुभाशुभ फळ तरीके वाडै ज विधो वहेवामा आशुं नवीं. वळी, भ. सं. मां “अयमद” एतुं खास वैशिष्य छे. “अयमद” नी वाचतने जरा जेठलो पण निर्देश वा. सं. मां नवीं. आम प्रवर्षण नामना दसमा अध्याय पूरती भ. सं. नी खडगि-फता खास ध्यान देवे वेवी छे. आ असाधारणता परंपरांतुं पार्थक्य बतावे छे.

गंधर्वनगर

भ. सं. ना अगियारमा अध्यायामां तेम ज वा. सं. ना छनीसमा अध्यायामां गंधर्वनगरंतुं वर्णन करवामां आशुं छे. रक्त, पीत, कृष्ण अने सकेद रंगंतुं गंधर्वनगर अतुपने क्षत्रीय, वैश्य, शूद्र, अने ब्राह्मणोना वासा करे छे (भ. सं. ११; २७. वा. सं. ३६; १). प्राचर अने तोरण युक्त श्लिष गंधर्वनगर चात दिशामां देखाय तो ते राजाने माटे विजय-वर छे (भ. सं. ११; १०); पंच युक्त, अने पताका युक्त श्लिष अने सुप्रतिष्ठित गंधर्वनगर जो चात दिशामां नजरे पडे तो राज्य वृद्धिने बतावनावं छे (भ. सं. ११; २०); विदिशामां देखायमा आशुं गंधर्वनगर सधडा वर्णां माटे दाखण नास बतावनावं छे (भ. सं. ११; २३). आवी ज मतलबंतुं वर्णन वा. सं. (३६; २) मां पण छे. सपत्नी दिशाओमां गंधर्वनगर देखाय तो ते सर्व दिशाओमां सर्व वर्ण वचे विरोध उमो घडो ए बायतंतुं सूचक छे (भ. सं. ११; ८). इंद्र-युध, धूम, अने अश्विना जेतुं गंधर्वनगर माणसोना अग्निने भय उत्पन्न घडो ए घटनांतुं वसक छे (भ. सं. ११; १२). वा. सं. (३६; ३) मां एम जणावुं हे के गंधर्वनगर वधी दिशाओमां देखाय तो अथवा इंद्रेशां देखाय तो ते राजा अने राज्य वधे माटे भय देनावं छे एम बतावे छे. धूम, अग्नि, अने इंद्रवज्र जेतुं गंधर्वनगर देखाय तो ते जोर अने वनवासीभोना घातानो निर्देश करे छे. अहींयां जो के वधे शंभोमा अग्नि घटनाओनी बायतमां फळादेच वदो छे छतां अग्निशेखादच छे ए वस्तु तो वधेमां सरखी ज छे. वाम दिशांतुं गंधर्वनगर परचक्रने भय; दक्षिण दिशांतुं स्वप्नसंगमन, जय, अने वृद्धितुं सूचक छे अने पाणी परसे एम बतावनावं छे (भ. सं. ११; १५-१६). राजा पणा राज्यां उपर जय मेळवसे एम दक्षिण दिशांतुं गंधर्वनगर सूचवे छे (भ. सं. ११; १९). शीत दिशामां जणांतुं पंच युक्त अने पताका युक्त गंधर्वनगर राज्ययु शुचक छे (भ. सं. ११; २२). वा. सं. (३६; ४) मां आ ज वाचतना अतुराधायां योटाक केरघार साये एम वहेवामां आशुं छे के शीत दिशामां गंधर्वनगर देखाय तो राज्ययुत्वे संवांनवावं छे अने वाम दिशामां देखाय तो अतुराधे अने दक्षिण दिशामां देखाय तो जय सूचवनावं छे. भ. सं. (११; २५) प्रमाणे अनेक वर्ण अने भद्र० प्रस्ता० ३

અનેક આકાર વાહુ ધંધવનગર દેલાય તો રાષ્ટ્ર, શહેરો અને ગામડાઓમાં શોભ યરો એ ઘટનાનું સ્વક છે ય્યારે વા. સં. (૩૬; ૫) પ્રમાણે અનેક રંગની પતાકા, પ્વજ, અને તોરણ યુક્ત ધંધવનગર રણમાં દાખી, ઘોષા, અને મનુષ્યના વેશગાર સંશાર્તું સ્વક છે.

ધંધવનગરના આ પ્રકરણ પૂરતું વધે પ્રંથોમાં મોટા માગનું સામ્ય છે-હોઈ વિનિષ્ટ પઠ્ઠ વતાવવા પૂરતું વૈવ્ય મઠે એ વધે વધે હોય. મ. સં. માં વિસ્તાર ઘળો છે. જુદી, જુદી દિશામાં અને જુદા, જુદા તુળામાં, જુદા, જુદા આકારનું અને રંગનું ધંધવનગર દેલાય તો હું પઠ્ઠ મઠે. એ વારતો વિગતથી વર્ષા છે અને એટલે જ એમાં દુક્રીરા સ્થોનો છે ય્યારે વા. સં. માં માત્ર પાંચ જ સ્થોનો છે. વધા અધ્યાયોમાં એક વાચત મ. સં. માં સંકેત રીતે તરી આવે છે અને તે વિરતૂત વર્ણનની. વા સં. માં સંક્ષિપ્તતા છે પરંતુ સ્વોટતા છે અને સંપૂર્ણતા છે. મ. સં. માં વિસ્તાર છે પરંતુ પુનઃસ્કે અને ધૈન્યિય પળ છે. આ વસ્તુ વધે પરંપરાના પાર્થક્યની નિદર્શક ગણવી કે વેમ એ સગલ છે.

ગર્ભલક્ષણ

ગર્ભલક્ષણની વર્ષા મ. સં. ના ચારમાં અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ચાવીસમાં અધ્યાયમાં આવે છે.

સાતમે સાતમે માસે તથા સાતમે સાતમે દિવસે મેષના ગર્ભને પાક થાય છે (મ. સં. ૧૨; ૪); જે નક્ષત્ર અને મુહૂર્તમાં મેષનો ગર્ભવંશવો હોય તેનાથી છઠ્ઠે માસે વરસાદ વરસે છે (મ. સં. ૧૨; ૬). વા. સં. (૨૨; ૭) માં આ વાચતમાં એમ જણાવ્યું છે કે મેષનો ગર્ભ થાય તે પછી એક છો પંચાષ્ટ દિવસમાં મેષનો પ્રસવ થાય છે. મ. સં. (૧૨; ૧ અને ૫) પ્રમાણે દિવસના આગામી ઉત્પન્ન થયેલ મેષગર્ભ ઠગે અને રાત્રિનો દિવસે તથા પૂર્વ સધ્યાનો પશ્ચિમ સધ્યામાં અને પશ્ચિમ સંધ્યાનો પૂર્વ સંધ્યામાં મેષગર્ભ પ્રસવને પામે છે ય્યારે વા. સં. (૨૨; ૮) પ્રમાણે દિવસનો ગર્ભ રાત્રિ કાલમાં, રાત્રિનો ગર્ભ દિવસમાં અને સંધ્યાનો ગર્ભ વિપરીત સંધ્યામાં પ્રસવ પામે છે. પૂર્વ, ઉત્તર, અને દેશાન કોણને આશ્રીને જે મેષગર્ભ વંશાય છે તે પૂજિત ગણવામાં આવ્યા છે (મ. સં. ૧૨; ૧૬) ય્યારે વા. સં. (૨૨; ૧૪, ૧૬) સતુષાર ઉત્તર, દેશાન કોણ, અને પૂર્વ દિશાના વાયુમાં આકાશ વિમલ, આનંદકર, અને સ્વદુ હોય છે. ચંદ્ર અને સૂર્ય દ્વિધ, સકેદ, અને ઘના ધેરવાર હોય છે. દંદ્રધનુષ અને ગમ્તીર ગર્જનયુક્ત સૂર્યાભિમુખ, ધીજઙ્ઙીનો પ્રવસ કરવાબાહો ઉત્તર, દેશાન, અને પૂર્વ દિશામાં આવેલ મેષ પક્ષી અને મુખાહુલના ઠાત રહેવાથી સંધ્યા કાલ રમણ ઠીક લગે છે. જહી (વા. સં.) હમણાં જળાનું તે વર્ષન જુદું છે છતાં એનો ધ્વનિ મ. સં. ની હ્રવીસ્તના ધ્વનિ જેવો છે. મ. સં. પ્રમાણે જે નક્ષત્ર, તિથિ, મુહૂર્ત, વરણ, અને દિશામાં જો દ્વિધ (ધીજળ) મેષ ઉત્પન્ન થાય તો તે પૂજિત છે (૧૨; ૨૬) ય્યારે વા. સં. માં વહુ છે કે સ્વદુ અને ઘના જ ધીજળા મેષો વાહુ આકાશ ઘુમ છે (૨૨; ૧૫). ઠંઠો વાયુ, ધીજઙ્ઙી, ગર્જના, અને પરિવેષ યુક્ત તમામ ગર્ભ પ્રસવ છે એમ મ. સં. (૧૨; ૮) માં જળાનું છે ય્યારે વા. સં. માં વહુ છે કે વૈદમાં વધો ગર્ભ પવન, મેષ, શ્વિટ, અને પરિવેષ યુક્ત હોય તો તે ઘુમ છે. વૈશાલમાં વાયુ યુક્ત હોય તો તે ગર્ભ ઘુમ છે (૨૨; ૨૨) જઙ્ઙચર પ્રાણોના આકાર વાહો મેષ પ્રસવ છે (મ. સં. ૧૨; ૨૪); શારીઆકૃતિ અને સારા રંગ વાહો મેષ પૂજિત છે (મ. સં. ૧૨; ૨૭). વા. સં. માં આ વાચતમાં એમ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે મોતી, વાણી, તમાલ, નીલ વમલ, અંજનની યુક્તિના જેવો થયના જઙ્ઙચર પ્રાણોના લેજા આકાર વાહો મેષ ઘળો વરસાદ વરસાવે (૨૨, ૨૩). ઉલ્લા, વજ્ર, રિંગાદ, ધંધવનગર, કેતુ, પ્રહયુદ્ધ, નિષૌત, પરિધ, ધંધવનુષ, રાહુદર્શન વગેરે વસ્તુઓથી ગર્ભનો નાશ થઈ જાય છે-આ વચન વધે સંહિતા-પ્રંથોમાં લગભગ સમાન છે (મ. સં. ૧૨; ૧૦ થી ૧૩. વા. સં. ૨૨; ૨૫-૨૬). મ. સં. (૧૨; ૧૬) માં વહેવાના આવ્યું છે કે આશ્રી અને આસ્થામાં ઉત્પન્ન થયેલ ગર્ભ લગભગ પાળી વરસાવે છે ય્યારે વા. સં. (૨૨; ૨૬) માં એ ગર્ભ ઘુમવાથી છે એમ જણાવ્યું છે. આ ગર્ભલક્ષણની વધે પ્રંથોમાં કરવામાં આવેલી વર્ષા ડપરથી છે-જે સમગ્રી શકારો કે મૂઠ વાચતે પૂરતું વંશમાં યુગ જ સાદૈય છે.

ઉત્પાત

ઉત્પાતનું વર્ણન મ. સં. ના ચૌદમાં અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ઈંદાઙ્ઙીસમાં અધ્યાયમાં કરવામાં આવ્યું છે.

વધે પ્રંથોમાં સપાત સંવંધી જે વિષારો, અનુમાનો, અને અવગેહનો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તેની તુલના ધીજા વધા વિષયો કરતી સ્થિક અને મહત્વની છે. તેનું એક મુદ્દવ કારણ એ પણ છે કે ધા. સં. માં આ વિષયનો રજૂઆત અને વર્ષા અન્ય વિષયોને સુકાવડે ચારક સવિસ્તાર કરવામાં આવી છે. ધીજા વધે પ્રંથોની આ વિષયની છળાવટ શક્ય થને છે.

આ વાચત સર્વ પ્રથમ સ્વટ કરવી જોઈએ કે ધા. સં. માં ઉપાનોતું વર્ગીકરણ અને વર્ણન વાંકક દેઈ છેલ્લું મુલ્યકરણ કરવામાં આવ્યું છે ય્યારે મ. સં. માં વધા સ્થોનો વાંક દેઈ વેગ-વસ્તુ વિના જેમ આધે તેમ ત્વની વાઙ્ઙવામાં આવ્યા છે. એટલે તાવા વિવેચનની દૈષ્ટિ મ. સં. મૂલ્યવાન છે છતાં મ્યવસ્થિત નિરુપણના મુજા પૂરતી વા. સં. કરતો ધળી જ સત્તરી છે.

આગળ જેમ મેં પ્રસંગોપાત જ્ઞાન્યું છે તેમ અહિં પણ જ્ઞાનવાર્તાનું કે પ્રજ્ઞાદિગ્નો વાચતમાં વા. સં. સંક્ષિપ્ત છે જો કે સ્વચોટ પણ છે જ્યારે મ. સં. એ વાચતમાં પુનઃલિખના દૌષે વિસ્તૃત વને છે. મતલબ કે વા. સં. જ્યાં ઉત્પાત અગ્રમ છે, અનિષ્ટકારી છે, મચ્ચારી છે, રાજમયોત્પાદક છે, નગરમયોત્પાદક છે, શુભિષ્ટ કરવાવાલો છે વગેરે વગેરે કહી અટકી જાય છે ત્યાં મ. સં. પ્રજ્ઞાદેવને વિગતથી વર્ષા એમ પ્રતિપાદે છે કે એ જગત રાંધવારી-ગોષઠકારી કરનારો છે, ચોરવર્ગનો મધ સ્વખંડ કરનારો છે, અનાટ્ટિ કે અતિષ્ટિનો મધ સ્વમો કરનારો છે, પરલકમય, મરણી આદિનો મધ, શ્રાણ્ય-સનિય-વૈવ્ય કે શૂદ્રને મધકારક, સિંધુ-ગૌરી-સૌરાષ્ટ્રાદિ દેસાને વાધાકારક છે, વનિતા તથા હેલ્પગીવીએને અશાંતિ કારક છે, તાપસ-સાધુ-વિગ્રન્થોને આધિકારક છે, તથા પુરોધ, પ્રધાનવધ, મુલ્યવધ વગેરે વગેરે ઉત્પન્ન કરે છે એમ વિષિષ્ટ પ્રજ્ઞાદેવ કરે છે. મ. સં. ની ઉત્પાતના વર્ણન પૂરતી આ ત્યાજ્ઞિકતા જાસ નોંખને પાત્ર છે. પ્રજ્ઞાદેવનું આ વિચારીકરણ અને સ્પષ્ટીકરણ મદૈનાહુસહિતારારની આ ઉત્પાત વિષયક અતુમમ જ્ઞાનની, અવલોકન ક્ષત્તિની, અને કોઈ એક જાસ પર-પરાના વારસાપમાની ચોતક છે.

વા. સં. મા સિંચવૈકૃત, અમિચૈટૃત, વૃષાવૈકૃત, સસ્વવૈકૃત, વૃષ્ટિવૈકૃત, જલવૈકૃત, પ્રસવવૈકૃત, ચતુષ્પાદ વૈકૃત, વાયુવૈકૃત, મૃગપક્ષીવિકાર, શકષ્વજેન્દ્રકીલ્વૈકૃતાદિ વિભાગમાં વધા ઉત્પાતોને વિમલ્લ કરવામાં આવ્યા છે. આ વિભાગોનો અર્થ સરલ છે એટલે પુના વિષે હું કશું અહીં લખતો નથી. મ. સં. મા મેં દમળાં જ કશું તેમ વિભાગોની આવી વ્યવસ્થા નથી. તેથી અને એ જ્યોતોનું નિત્રોક્ષા વિભાગીકરણ આણું છું—

લિંગવૈકૃતમાં ૫૮, ૬૧, ૮૬, ૮૭ થી ૧૦૨, ૧૦૭ થી ૧૮૦ જ્યોતો.
અમિચૈટૃતમાં ૩, ૧૫, ૧૬, ૧૧૨ જ્યોતો.
વૃષ્ણવૈકૃતમાં ૧૭ થી ૨૦, ૨૧ થી ૨૮, ૪૫, ૪૬, ૧૨૯ જ્યોતો.
સસ્વવૈકૃતમાં એકે ચ જ્યોત નથી.
વૃષ્ટિવૈકૃતમાં ૪, ૧૨, ૧૪, ૧૦૯, ૧૧૨ જ્યોતો.

જલવૈકૃતમાં ૩૨ થી ૪૨ જ્યોતો.
પ્રસવવૈકૃતમાં ૧૦, ૧૧ જ્યોતો.
ચતુષ્પાદવૈકૃતમાં ૫, ૧૫૨ થી ૧૭૨ જ્યોતો.
વાયુવૈકૃતમાં ૫૦, ૧૭૨ જ્યોતો.
મૃગપક્ષીવિકારમાં ૬, ૪૮, ૧૧૦, ૧૧૫, ૧૪૫, ૧૫૨ થી ૧૭૨ જ્યોતો.
શકષ્વજેન્દ્રકીલ્વૈકૃતમાં એકે ચ જ્યોત નથી.

મ. સં. મા ૮૭ થી ૧૦૨, ૧૧૭ થી ૧૨૦, ૧૭૨ થી ૧૭૬ જ્યોતોનો સમાવેશ દિવ્ય ઉત્પાતમાં પણ થઈ શકે; કારણ કે વા. સં. માં ઉત્પાતોનું એક વીનું પણ વિભાગીકરણ છે અને તે છે દિવ્ય, આતરીક્ષ, અને મૌમ. આ દૃષ્ટિએ વધુ ઉત્પાતોને એ ત્રણ મોટા વિભાગોમાં મળ વહેંચી શકાય. મ. સં. માં ૮૭ થી ૧૦૨ જ્યોતોને સિંચવૈકૃતમાં ગણાવ્યા છે છતાં તેને દિવ્ય ઉત્પાત તરીકે પણ ગણવી શકાય તેમ છે કારણ કે એ વધમાં સમાવિષ્ટ થતા ઉત્પાતો વા. સં. માં સરજા અ છે. મ. સં. મા અન્ય ઉત્પાતો જેવાં કે નિર્જીવનું માણય, વિપરીત છાયા દર્શન, તુલામાનનું હસન, પાપસા, જુદી-જુદી મૂર્તિ-ઓના ઉત્પાતો, જુદા-જુદા મૃગ-પક્ષીઓના ઉત્પાતો, જુદા-જુદા પ્રદો અને નક્ષત્રોના ઉત્પાતો વગેરે પણ વર્ચ્યા છે. તે પર ના કમ્યા ડીજે શ. સં. આત જર્ણુલ્લ અમિષાર સિન્ધાગોષા અધવ્વા દિવ્યારિ નગ સોદા સિન્ધાગોષા ડાનપાડુચાર સિન્ધા કરી શકાય તેમ છે. મ. સં. માં સસ્વવૈકૃતમાં અને શકષ્વજેન્દ્રકીલ્વૈકૃત નામના વિભાગમાં સમાવિષ્ટ થઈ શકે એવા કોઈ ઉત્પાતો વર્ણવ્યા નથી તેથી તે વિભાગો છાલી છે. મ. સં. મા એ વિભાગો પૂરતી પામી છે એમ પણ કથી કારણ કે એક વિભાગમાં સમાવિષ્ટ થતા ઉત્પાતો વીના વિભાગમાં પણ અનર્ગત થઈ શકે તેમ છે.—દાસ્તબ તરીકે ચતુષ્પાદ વૈકૃતમાં આજવા ઉત્પાતો મૃગપક્ષી વિકારમાં જાતથી શકાય તેમ છે.

મ. સં. માં પ્રદોના ઉત્પાતો, મૂર્તિઓના ઉત્પાતો અને ગૂઝ, તથા હ્યના ઉત્પાતો અતિશય લંબાગથી વર્ચ્યા છે એ પણ એની અન્ય વિષિષ્ટતા સાથ નોંખને પાત્ર છે.

ઉત્પાતની સામાન્ય વ્યાખ્યા “પ્રકૃતેરન્વત્વમુત્પાતઃ” (વા. સં. ૪૬; ૧) અને “પ્રકૃતેર્થો વિપર્વાસઃ સ ઉત્પાતઃ પ્રકીર્તિતઃ” (મ. સં. ૩૭; ૨) વધે સામ્ય છે. રાજનું પોતાનું શરીર, પુત્ર, સ્ત્રી, સ્ત્રી, પુરોહિત, અને પ્રનામા ઉત્પાતનું પૃથ-પૃથ અને અગ્રમ-દેસા દે છે. વા. સં. (૪૬; ૭) અને મ. સં. (૩૪; ૧૭૭) મા-વધેર્થો-એવી મતલબના કથનો આવે છે. દિવ્ય, આતરીક્ષ, અને મૌમ એ ત્રણ મોટા વિભાગમાં ઉત્પાતોનું જે વર્ણવણ કરવામાં આવ્યું છે તે મને સહિષ્ટ પ્રયોગો સમાન છે (મ. સં. ૧૪. ૨. વા. સં. ૪૬; ૨).

ઉત્પાતો આપો પ્રવલ્લ અન્ય ઉત્પાત કરે છે. તો પછી આવી વચવાનો કાર્ડ ઉપાય સરો ૧ વા. સં. અમુક આચાર્યો પહે છે એમ કથી દિવ્ય ઉત્પાતની ઠાંતિ શક્ય નથી પરંતુ વીજા ઉત્પાતની ઠાંતિ શક્ય છે એમ કહે છે (૪૬; ૫) જ્યારે પરાદનિહિર “પ્રભૂતક્ષશષ્મોમહીદાવે.” એ દિવ્ય ઉત્પાતની ઠાંતિ પણ હાસલ કરી શકાય છે એમ કહે છે (વા. સં. ૪૬; ૧). મ. સં. (૧૪; ૧૮૦) એ પ્રણેયની ઠાંતિ, જો દેવ, પ્રવજિત, અને વિપ્રની પૂજા સાચા કરે સો, પુત્ર સ્વામી શાખા

દે એમ સર્વોત્ક્રમણે વહે છે. આ વાચતામાં મ. સં. ના કર્તાતું ઔદાર્યે ચાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કારણ કે તેઓ 'વિત્ર' ને પણ (૧૭; ૧૮૦) પૂજ્યની કોટિમા મુકે છે જ્યારે યા. સં. માં તો કેવલ પ્રાણ્ય પરંપરા જ અભિમત રાણામાં ઠાવે છે, કારણ કે હેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જો ઉત્પાત અભિજનિત હોય તો અભિની, જનનિત હોય તો વરણની, પૂજા કરવાનું વળું છે અને મો-મહિવ-અમ વગેરેનું જ્ઞાન દેવાનું ઠાવ્યું છે (યા. સં. ૪૬; ૨૪ અને ૫૦). પરંતુ હાં 'પ્રમજિત'ને પૂજવાનું મ. સં. ની લેમ નથી કહેવામાં આવ્યું કારણકે 'પ્રમજિત' માં જૈન સાધુઓ પણ આવી જાય. યા. સં. ના રચનારની આ સંકલ્પિત મનોદશા ચાસ સારૂ તેવી છે. ફિરિરમાં રૂપ ટંદી, ક્રીપ્પમા રૂપ ગરની, ચર્વામાં રૂપ વરસાદ ચાય ઇટલે કે સરુત્રપ્રમત્ર ઉત્પાત હોય તો તે ચાસ ઉત્પાત ન મળાય એવી મતલબના વિશિષ્ટ વિધાનો યા. સં. (૪૬; ૮૨) માં મળે છે જ્યારે મ. સં. માં તેમ નથી.

શુક્રચાર

મ. સં. ના પંદરમા અધ્યાયમાં તેમ જ યા. સં. ના નવમા અધ્યાયમાં શુક્રચારનું વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રહોના ચારમાં શુક્રચાર સૌથી અગલ્યનો છે.

ઉલ્લા, સંખ્યા, વાત, ગંધવંનગ, પરિવેપ અને ઉત્પાતો હમેશાં વનતા હોતા નથી. એ હચિત્ વનતા હોય છે તેથી એની અસર કેવલ આકસ્મિક હોય છે. એ વિપર્યાતો જ્યારે વાય ચારે જ એનો પ્રભાવ અનુભવતો હોય છે. પ્રહચારની પદના તો હરહંમેશાની હોય છે. ઇટલે એની અસર સપ્તરચર વિષ્ણુ ઉપર દિન, રાત પઢતી હોય છે. આ જગતની દરેક માની, મોટી વસ્તુ પ્રહોના વિવંનને નિરંતર અધીન હોય છે એ અમ્બુપકમ ઉપર જ્યોતિષ અને જગોલ વિવચક સહિતા પ્રંથો પ્રતિષ્ઠાપિત હોય છે. એ પ્રંથોના રચયિતાને મટે એ અમ્બુપકમ અનુભવ સિદ્ધ છે. આપણે પણ એમ માનીને જ આ વિચાગમાં ચર્ચવામાં આવેલી પ્રહચાર વિવચક વાચનોને ઇશ્વરનાં લેવાની છે. સાષ્ટ્રવિદ્ય, રાજમય, નાપારમય, પશુ-પરી ગળનો ભય, સપ્રાગ, મારી, વિહન, અનાષ્ટિ, સુમિષ્ઠ-દુર્મિષ્ઠ, સૌંધવારી-મૌંધવારી, કર્મકરવયનો મય, મળિ-મુલા-પ્રવાલ-વપાસ-તેલ-પી-અષાદિનું ન્યુનાધિક્ય, વંગ, અંગ, ચાલિલક, કાષ્ઠી, કંબોજાદિક અનેકાનેક દેશો ઉપર આગંતુક આપતિ વગેરે વગેરે દમમ દક્ષીકતો પ્રહોના ચારના આકલ્પણ અદ્ભુત નીચે જ છે. વાસુવમાં, સુર્વ, ચંદ્રના ઉદયાસ્થના પ્રમાણનો અને સુર્વ, ચંદ્રના પ્રહળની અસરનો આપણે સાસારકાર કરતા હોઈએ જ છીએ.

આ રીતે વિચારતાં પ્રહચારની ગુલના અતિ આવડ્યક્ષીય છે. તેનાં વડી શુક્રચાર અન્ય પ્રહોના ચારની અપેક્ષા વિશેષ ઉપયોગી છે તેથી તેને અહીંમાં સર્વે પ્રથમ ચર્ચ્યો છે.

પ્રહની ગતિને અનુલક્ષીને તેના પંચ વિશેષને ચાસ નામ આપવામાં આવ્યા હોય છે અને સંહિતા મંથોમાં વીધિ વહે છે. આ વીધિઓ નવ છે, અને સપ્તાવીસ નક્ષત્રોમાં વિમુક છે તેના ગામો-નાગ, ગજ, ઘેરાવત, વૃષભ, મો, જરદુલ, ઘુગ, અને રહન છે (યા. સં. ૧; ૧). નામો પૂરતું યા. સં. અને મ. સં. વચે સામ્ય છે. મ. સં. માં ઘેરાવતને વલ્લે ઘેરાવગ (૧૫; ૨૧૨) અને રહનને મલ્લે વૈશ્વાનર (મ. સં. ૧૫; ૨૧૫) શબ્દ પ્રયોગ કરેલ છે, તેમ જ નામના ક્રમમા ફેર છે ઇટલે કે યા. સં. માં સાતમી વીધિ મુગ છે જ્યારે મ. સં. (૧૫; ૪૭) માં સાતમી વીધિ અજ છે; મ. સં. (૧૫; ૪૭) માં આઠમી પુગ છે જ્યારે યા. સં. માં આઠમી અજ છે. નક્ષત્રોની વહેંચણીમાં પણ આટલા પૂરતો તખાલુક આપશે જ. મ. સં. (૧૫; ૪૪ થી ૪૮) પ્રમાણે તે વીધિઓનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે:—નાગ, ગજ, ઘેરાવત, વૃષભ, મો, વરદ્યવ, અજ, મુગ, અને વૈશ્વાનર. મ. સં. (૧૫; ૪૪ થી ૪૮) પ્રમાણે નક્ષત્રોને અધિનીથી ગળી નવે ય વીધિઓમાં વહેંચવાના છે. યા. સં. (૧; ૨) માં બે મત ટાંક્યા છે.—એક મ. સં. ને મલ્લો અને વીજો તેનાથી જુદી જાતનો.

મરળીથી રહને ચાર નક્ષત્ર સુધી પહેલું મંદલ પુન અનુક્રમે છ મંદલો છે (મ. સં. ૧૫; ૭. યા. સં. ૧; ૧૦). આ વાચતામ મ. સં. માં યોગે યોગાલો છે, કારણ કે તેમાં તો એમ જ વહી દેવામાં આવ્યું છે કે મરળીથી માંથી ચાર નક્ષત્ર પહેલા મંદલના અને તેથી રીતે છ મંદલો ગળી વાલવા. પરંતુ યોગા અહીંયાં એ વાય છે કે નક્ષત્રો છે સપ્તાવીસ અને મલ્લ છે છ હો પછી ચાર, ચાર, નક્ષત્ર એક મંદલમાં ગળીએ તો પણ નક્ષત્રો વધે તેવું છ? આ વાચતનો કોઈ ઉલ્લેખ મ. સં. માં નથી (૧૫; ૭ થી ૪૩) જ્યારે યા. સં. માં નક્ષત્રોની વહેંચણી વરાવર છે ઇટલે કે વોદે મંદલમા ચાર તો વોદે માં ચારથી ઓછાં તો વોદેમાં ચારથી વધારે પણ વહેંચણી કરી સપ્તાવીસ નક્ષત્રોનો અને છ મંદલોનો નેલ વરાવર નેલથી આવ્યો છે (૧; ૧૦ થી ૨૧). પરંતુ મ. સં. માં એક વીજી જ વિચિટ્ટા છે અને તે મંદલોના નામ પૂરતી. તેમાં મંદલોના નામ અનુવને આવ્યા છે જેમ કે—સર્વેમૂતહિત, રુપ, પરપ, રોચન, ચંદ, સીક્ષ (૧૫; ૮) તેમ જ તે મંદલોના પદ્ધો પણ દૂધામાં આવી રીપા છે જેમ કે શુનું પ્રથમ અને વીનું મંદલ મધ્યમ, ત્રીનું તથા પાવનું નિદિત, અને ચોથું તથા છઠ્ઠું વચર (૧૫; ૧ થી ૧૧). આવી વોદે યોજના યા. સં. માં નથી, વીજી વિચિટ્ટા પ છે કે મંદલોનું પદ સામાન્યને મ. સં. માં ઉપર વળું તેમ કહી રીપા પછી વિસ્તાર પૂર્વક પણ કહેવામાં આવ્યું છે, મ. સં. પ્રમાણે પ્રથમ મંદ-

छना फल अने वा. सं. ना प्रथम मंडळना फल वधे पंडिक साम्य छे (भ. सं. १५; १३, १७. वा. सं. ९; १०). फेर वधे वधे एटलो छे के भ. सं. मां विस्तार छे ज्यारे वा. सं. मां मात्र सुनिध वाय छे एटलें कही पतावी देवामां आब्युं छे. ए उपरांत, भ. सं. प्रमाणे प्रथम मंडळतुं फळ मध्यम गणवामां आब्युं छे ज्यारे वा. सं. मां निधवात्मक रीते जस्य वहेवामां आब्युं होय एम देवाय छे. जा तपावत वंदि ओछे न वहेवाय. द्वितीय मंडळतुं फळ भ. सं. प्रमाणे मध्यम छे एम सामान्यपणे (१५; ९) वहुं छे ज्यारे ते मंडळना पळतुं विस्तार पूर्वेक वर्णन करती वसते (१५; १९ की २३) मध्यम फळ करती निहित फळ होय एम स्पष्टमांडलमपदे छे. वा रीते एकना एक ज प्रथमां विरोध छे. वा. सं. मां (९; १२) द्वितीय मंडळना फळादेशमां अने भ. सं. ना फळादेशमां आसमान जमीननो फरक छे. भ. सं. मां एने अनिष्टफळदायी तरीके ज गणाववामां आब्युं छे ज्यारे वा. सं. मां तेवी विपरीत छे. तेमां चोवतुं कवन छे के जल बहु वसते छे. भ. सं. प्रमाणे तृतीय मंडळ निहित फळने आपनार्ह छे (१५; ९, २३-२६) ज्यारे वा. सं. मां पण तेम ज, एक वा अन्य रीते, वहेवामां आब्युं छे (९; १४). नौरभय तथा छुधाभय ए बने पद पण बने संहितामां सामान्य छे. योधा मंडळना फळनी वावतमां वने संहिताओमां सादस्य छे. चोयुं मंडळ भ. सं. मां प्रवर गणवामां आब्युं छे (१५; ११, २७-३१); वा. सं. मां पण प्रवर ज गणवामां आब्युं होय एम देवाय छे (९; १६). छुधाचार्यां अन्य ग्रहोपी वा मंडळमां आक्रान्त थाय तो एश्वक्र राजांतुं मृत्यु थाय छे ए जकि पण वने संहिताओमां समान छे (भ. सं. १५; ३१, वा. सं. ९; १७). पांचमा मंडळतुं फळ वने संहिताओमां सदस्य छे. भ. सं. मां पांचमा मंडळने निहित गण्युं छे (१५; ९) अने ते प्रमाणे विस्तार पूर्वेक वर्णन करती वसते तेने निहित तरीके ज तेमां ओळपाववामां आवेल छे (१५; ३२-३८). वा. सं. मां पण बीजाद्यन्धोमां ए ज वस्तुने समर्पित करवामां आवी छे (९; १८). छुधा अने रोयनी थापा थाय छे. ए पण अक्षरपः वधेमां छे. सौराष्ट्र, सिंधु, सीवीर, अने अंग्रग्रादि देशो के जेना उपर भय आवी पदे छे ते देवना नामो पण वधेमां समान छे. छुधा मंडळना फळादेश संबंधे भ. सं. मां छतुं मंडळ प्रवर छे एम वहेवामां आब्युं छे (१५; ११) ज्यारे तेनुं विस्तार पूर्वेक वर्णन करती वसते (१५; ३९ की ४३) तेवी उलटुं ज तेना ते ज प्रथमां कहेवामां आब्युं छे. आवा एज ज प्रथमां अने एक ज अध्यायमां आवता पारस्परिक विरोधो म्रियतुं मूल्य खन घटाडे छे ए तो निःसंदेह कही देतुं जोइए. वा. सं. मां तो ते मंडळने एटले के छुधा मंडळने स्पष्टपणे प्रवर ज (९; २०) गणाववामां आब्युं छे; जो के कौडी नौडी स्थले सभय पण वने छे एम उमेरवामां आब्युं छे. भयनी आक्रान्त बनार देशोना नाम तेमां जणाववामां आव्या छे. ए नामो पैकीना गांपार, विदर्भ अने धवंती, ए नामो वधे संहिता श्रंथोमां समान छे.

मंडळना फळादेश संबंधेनी वा ब्रतो पट्टी बीजी थावतोमां ते बने संहितामां कयां कयां सादस्य छे अने कयां कयां विरोध छे ते हने जोइए.

प्रलेक नयनमां शुक्रचार थाय ल्यारे शुं फळ आवे ई तेनुं वर्णन वधे संहिताओमां केवा प्रभारतुं छे ते जोइए.

फळोना शुभ अने अशुभ एवा वे मोटा वर्गो पावी वनेमां कयां संगति छे अने कयां विसंगति छे ते ज तपासतुं उचित छे, वारण के भ. सं. मां सामान्यपणे विस्तार होय छे ज्यारे वा. सं. मां संज्ञेय होय छे. फळोनी विस्तार एकमां भले वधारे होय अने पीजामां भले ओछो होय. एवी बने संहिताओ वधे विरोध छे एम न वही दवाय. परंतु फळ पूरुं एकमां शुभ कहुं होय-सिंधी के आठवतरी रीते-अने ए ज फळने बीजामां अशुभ वहेवामां आब्युं होय तो ए भेद मौलिक वधो अने एटले खास नौपने पाव ययो एम कहेतुं जोइए.

भ. सं. मां कहेवामां आब्युं छे के शुक्र रोहिणीने मेदे तो ते अशुभ फळदायी छे (१५; ९७). वा. सं. मां पण एम ज अन्य रीते कहेवामां आब्युं छे (९; २५). तेवी ज रीते शुक्रभिरावा शुक्रमेदेन वधेमां अशुभ (भ. सं. १५; १०२. वा. सं. ९; २६), आद्रिमां अशुभ फळदायी नहुं छे परंतु इष्टि थाय तेम पण वहुं छे (भ. सं. १५; १०३, १०५ वा. सं. ९; २६), पुनर्वसुमां अशुभ फळदायी (भ. सं. १५; १०६. वा. सं. ९; २७) गण्युं छे जो के भ. सं. मां एटलें विसेपणे फहेवामां आब्युं छे के ए जो जमणी बाजु यमन करे तो द्रौण मेघ थाय अने दापी बाजु यमन करे तो सर्व फर्माजीबीभोये पीजा करे (भ. सं. १५; १०८); आ स्थले एटली नौध देवी घटे के शुक्रचारने जमणी बाजु अने दापी बाजु एम वे रीते गणावी ते वधेना फळने पण सुदा, सुदा जणाववामां आव्या छे ए एम भ. सं. नी खास मिलक्षणता छे; पुन्यना फळमां वधे संहिता प्रथोमां विरोध छे; अर्थात् भ. सं. अशुभ गणवि छे (१५; १०९) ज्यारे वा. सं. ए मेदेने पृष्टिदायक तरीके गणवे छे (९; २७), आश्लेषा (आ नामने वरुदे भ. सं. मां भूलदी आश्रं गज्ज वापरल छे) मां अशुभ फळ (भ. सं. १५; ११०. वा. सं. ९; २८), पूर्वोक्ताशुनीमां अशुभ फळदायी (भ. सं. १५; ११६. वा. सं. ९; २९) गणाव्यो छे जो के वा. सं. मां एने पणो वरगध देनार पण वधो छे, उत्तराश्विनगुनीमां भ. सं. अशुभ फळ वनावे छे (१५; ११७) ज्यारे वा. सं. एने शुभ गणवे छे अर्थात् इष्टिज गणवे छे (९; २४), भ. सं. दृक् तथा रेवतीगना शुक्रचारने, जमणी बाहुनो होय तो चोरोनो पात करनार अने जापी मस्तुनो होय तो चोरोनो जय करनार वहे छे (१५;

૧૧૮) જ્યારે વા. સં. એને અશુભ ફલદાયી જણાવે છે (૧; ૩૦), ચિત્રામાં અશુભ ફલદાયી (મ. સં. ૧૫; ૧૧૮-૧૨૧. વા. સં. ૧; ૩૦) છે જો કે વા. સં. માં એને વરસાદ પૂરો સારો ગણાવ્યો છે, સ્વાતીમાં અશુભ (મ. સં. ૧૫; ૧૨૨. વા. સં. ૧; ૩૧) જો કે વા. સં. માં વરસાદ પૂરતો તેને સારો ગણવામાં આવ્યો છે, વિશાખામાં મ. સં. માં અશુભ ગણાવ્યો છે (૧૫; ૧૨૩) જ્યારે વા. સં. માં એને વૃદ્ધિ દાયક ગણાવ્યો છે (૧; ૩૧), અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, મૃગશ્રા, ખનિષ્ઠા, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ, અધિની અને સરણીના ગુરુવારનું ફલ વર્ષે સંહિતાઓમાં સમભવ સમાન છે (મ. સં. ૧૫; ૧૨૬, ૧૨૮, ૧૩૦, ૧૩૨, ૧૩૪, ૧૩૬, ૧૪૦, ૧૪૪, ૧૪૬, ૧૫૦, ૧૫૨. વા. સં. ૧; ૩૨, ૩૨, ૩૨, ૩૩, ૩૩, ૩૩, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૫, ૩૫). શુક્રના ઉદય અને અસ્ત વચ્ચે એની આગળ સો મુષ દ્વેષ તો તે સુમિશ્ર અને ક્ષેમ કરનાર છે એમ મ. સં. માં (૧૫; ૧૭૦) કહેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૧; ૪૩) માં તેને વર્ષા તેમ જ રોગ વચ્ચેનો કરનાર કહ્યો છે. આ દુઃખ તપાવત થયો. વાઝાકો રંગનો શુક્ર દેવિયા તો વલક્રોમ, મ. સં. ૧૫; ૧૭૨) પ્રમાણે થાય, જ્યારે વા. સં. (૧; ૪૪) પ્રમાણે વરસાદ ન થાય એમ વહ્યું છે. પીઝાકો રંગનો દેશવ ધે દ્વાપિતું સામાન્ય ફલ વર્ષમાં કહેવામાં આવ્યું છે (મ. સં. ૧૫; ૧૭૩. વા. સં. ૧; ૪૪), માંજિષ્ઠ વર્ણનો દેશવ ધે, મ. સં. (૧૫; ૧૭૩) પ્રમાણે, વાતાશિરોગ અને વા. સં. (૧; ૪૪) પ્રમાણે સર્ષકોપ કરનાર વતાશ્વામાં આવેલ છે. આનો નાનો મોટો મેદ વચ્ચે વચ્ચે છે. ઉત્તર, મધ્ય, અને દક્ષિણ એવા ત્રણ વિભાગો દરેક વીધિના છે અને તેના પલ ઉપન, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ છે એમ વચ્ચે સંહિતા ધંધોમાં કહેવામાં આવ્યું છે (મ. સં. ૧૫; ૭૨. વા. સં. ૧; ૮).

ઉપર વર્ણવેલી તે માવતો વચ્ચે સંહિતા ધંધોમાં ચર્ચવામાં આવેલ છે—વચ્ચેની લાક્ષણિક ઢબે. કોઈ કોઈ માવતોમાં ફેર છે તો કોઈ કોઈ વચ્ચે સામ્ય છે. તે વધુ આપણે ઉપર જોઈએ. મ. સં. માં શુક્રના પાંચ વક્રવાર, અભિચાર, શુક્રનો પૂર્વ પ્રસાર અને પુષ્ટત: પ્રવાસ એ માવતો તેવા પ્રલેક વીધિના મિસ્તૃત ફલો વિશેષપણે વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને તેનું ફલ પણ કહેવામાં આવેલ છે. આ માવતોનું વર્ણન વા. સં. માં સુરુલ નથી.

શનૈશ્વરચાર

શનૈશ્વરચારનું વર્ણન મ. સં. ના શુભદા માથા વા. સં. ના દસમા અધ્યાયમાં પૂરેપૂરું કરવામાં આવ્યું છે.

મ. સં. અને વા. સં. માં આવતા શનૈશ્વરચારના વર્ણનો તદ્દન નિરાકાર છે. પ્રલેક નક્ષત્રમાં શનૈશ્વર ચિત્રણ કરે તો શું ફલ આવે એવું વર્ણન વા. સં. માં સંપૂર્ણ રીતે કરવામાં આવ્યું છે જ્યારે મ. સં. માં એવું વર્ણન વિલગ્નુલ નથી વચ્ચે એમ તો શનૈશ્વર એક વર્ષમાં એક નક્ષત્ર મોગધે, બે મોગધે, ત્રણ મોગધે, તો શું ફલ આવે, વચ્ચા દેશો ઉપર આપણે ઉતરે અને વચ્ચા દેશો તચ્ચ વચે એવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એટલે આ વચ્ચે સંહિતા ધંધોમાં આવતા શનૈશ્વરચારના વર્ણવની દુલના કરવી શક્ય નથી. કૃતિકામાં શનૈશ્વર અને વિશાખામાં ગુરુ હોય તો ચારે તરફ દારુળતા વ્યાપે અને વરસાદ વર વરસે અમ મ. સં. (૧૬; ૨૪) માં કહેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા. સં. માં (૧૦; ૧૧) એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રજાઓમાં અનીતિ અર્થત વચી પદે અને વચ્ચે મદ્દો એક જ નક્ષત્રમા હોય તો વચા નગરોનો મેદ પાય છે એમ પણ વહ્યું છે ફલાદેશના આ મેદને મેદ વ કહેવો જોડદ. વીંજી માવતનો મોટો મેદ વચ્ચે સંહિતા ધંધોમાં જે છે તે શનૈશ્વરના વર્ણના ફલ સંબંધેનો છે. મ. સં. (૧૬; ૨૬) માં કહેવામાં આવ્યું છે કે શનૈશ્વર સફેદ રંગનો દેશવ તો સુમિશ્ર, ક્ષેત-સ્થ (મિથિત) દેશવ તો મમ, પીઝાકો દેશવ તો વ્યાધિ અને દારુળ શક્ષકોપ, વાઝાકો દેશવ તો અનાવૃદ્ધિ, અને રક્ષ દેશવ તો પ્રજાનું સોપન ડારક કરે છે, વા. સં. (૧૦; ૨૧) માં જુદું જ વહેવામાં આવ્યું છે અને તે એ કે શનૈશ્વર સફેદ, લાલ, પીઝાકો, કાઝો અને વિવિધ રંગનો દેરાય તો તે શ્રાહ્ય, સ્થિત, વૈર્ય, શદ, અને વળેસંકર વાતિને માટે નાશકારક છે. આ તપાવત નોંધના નોંધ છે.

ગૃહસ્પતિચાર

ચાર્લિક નામક વર્ષ, સૌમ્ય નામક વર્ષ, પૌષ વ્દમક વર્ષ અને વહેતું તે વા. સં. (૮; ૧ થી ૨) માં કહેવામાં આવ્યું છે જ્યારે મ. સં. માં તે વિષે કંઈ કહેવામાં નથી આવ્યું. પરંતુ ચાર્લિકાદિ નામક વર્ષ હોય તો શુ ફલ આવે તે હદીમત વચ્ચે સંહિતા ધંધોમાં છે. મ. સં. માં ચાર્લિક નામક, સૌમ્ય નામક, પૌષ નામક વર્ષના ફલનો કથો વ નિર્દેશ નથી. જ્યારે મધ્યદિ વર્ષના ફલનો ઉલ્લેખ છે. માધ નામક વર્ષમાં મ. સં. (૧૭; ૨૧) માં અલ્પોદક પાય એમ વહ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૬) માં સુશુદ્ધિ થાય એમ વહ્યું છે; પાપુન નામક વર્ષનું ફલ વચ્ચેમાં વરાવ સરવું છે (મ. સં. ૧૭; ૨૧. વા. સં. ૮; ૭); વૈષ્ય નામક વર્ષનું ફલ, શુભાશુભતાની દૃષ્ટિએ વચ્ચેમાં લગમગ સરવું છે (મ. સં. ૧૭; ૨૧. વા. સં. ૮; ૮); જ્યારે વૈશાખ નામક વર્ષની માવતમા તપાવત છે—મ. સં. (૧૭; ૩૦) માં અશુભ જેવું ફલ વહ્યું છે અને વા. સં. (૮; ૧) માં સર્વથી શુભ ફલ વહ્યું છે; જ્યેષ્ઠા નામક વર્ષમાં પ્રથમ જઠ પાય અને પાઠકની મિત્રમેદ પાય એમ મ. સં. (૧૭; ૩૦) માં વહ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૮; ૧૦) માં કંચની અથવા ક્ષમી સિવાયનું વહ્યું ધાન્ય

पीडित थाय है एम कहुं छे, आपाड नामक वर्षमां भ. सं. (१७; ३१) मां तोयसंकीर्णता जगती छे ज्यारे वा. सं. (८; ११) मां कोई कोई स्थले अनाशुष्टि थाय एम जग्याहुं छे; श्रावण नामक वर्षमां भ. सं. (१७; ३१) मां केवल अशुभ फळ ज कहुं छे ज्यारे वा. सं. (८; १२) मां पान्य आनंदशी पाके छे एम कहुं छे; भाद्रपद नामक वर्षमां भ. सं. (१७; ३२) मां संपूर्ण अशुभ फळ कहुं छे अने वा. सं. (८; १३) मां मिश्र फळ कहुं छे एटले के वर्षाक शुभिअ अने वर्षाक भय थाय छे एम विधान कहुं छे; अधिन नामक वर्षमां भ. सं. (१७; ३२) मां संपूर्ण अशुभ फळ ज्यारे वा. सं. (८; १४) मां संपूर्ण शुभ फळ कहुं छे. आ रीते तपासतां एम उचित थाय छे के मापादि वर्षना फळमां बने प्रयो वने वर्षाक साम्य, ययांक वैपन्य, तो वयांक वैमिथ्य नजरे पडे छे.

वृहस्पति एक वर्षमां वै नक्षत्रोमां विचरण करे तो ते शुभकारक छे एम बने संहिता ग्रंथोमां स्पष्टणे बहेवामां आब्युं छे (भ. सं. १७; १८. वा. सं. ८; १६). वृहस्पतिनो मेचक, कपिल, इयाम, पीत, पांडु, नील, रक्त अने धूस, रंग होय तो ते अग्रस्तस छे एम भ. सं. (१७; २) मां सामान्य रीते बहीने विद्योपपने (१७; ३) पण बहेवामां आब्युं छे के मेचक रंग भालु, पांडु धननाश, पीत व्याधि, अने धूम्रान जळ उत्पन्न करे छे ज्यारे वा. सं. (८; १७-१८) मां प्रतिपादित करवानां आब्युं छे के वृहस्पतिनो अग्नि समान रंग अग्नि, पीत व्याधि, इयाम युद्ध, लीलो चौरपीडा, लाल शस्त्रमय, अने धूस रंग अनाशुष्टि सूचक छे. आ रीते आ चावतमां साहदवाद्याहदय बने ग्रंथोमां छे.

भ. सं. (१७; २२ की २६) मां कृतिषा अने रोहिणी वर्षनी देह छे, आश्लेषा इदप छे, पूर्वाषाढा अने उत्तराषाढा नाभि छे, अने मघा वर्षनुं कुमुद छे एम कहुं छे अने वा. सं. (८; १९) मां पण एम ज कहुं छे. देह नक्षत्रं पीडित थाय तो व्याधि, हृदय नक्षत्र पीडित बवाबी हृद्रोग अने पुष्य नक्षत्र पीडित बवाबी पुष्पादिनो नाश थाय एम भ. सं. (१७; २५-२६) मां कहुं छे ज्यारे वा. सं. (८; १९) मां देह नक्षत्रना घातवी अग्नि, नाभि नक्षत्रना घातवी शुषा भय, पुष्य घातवी फलादिनो धन अने हृदय नक्षत्रना घातवी पान्य नाश उत्पन्न थाय छे एम कहुं छे. आ बने फलादेशोमां तात्त्विक केर नबी एम कही बवाय.

श्लिष, प्रघ्न, विमल, मद्रा प्रमाण, सुदिमान, पीडो अने उत्तर मार्ग शरीर शुभ प्रतिपक्ष हुन्ता छे एम भ. सं. (१७; ४५) मां कहुं छे अने वा. सं. (८; ५३) मां निमळ किरण वाडो, स्पृष्ट मूर्ति, इष्टद समान कंठित वीडो, अने श्रेष्ठ मार्गशरीर शुभ मनुष्यो मांटे हितकारी छे एम कहुं छे. आ बने फलादेशोमां मौलिक केर निरंकुल नबी सेयीं बनें मयो बनेना साम्यनुं ए निदर्शन छे.

भ. सं. (१७; ४०) मां बहेवामां आब्युं छे के जो नक्षत्रनी बापी बाहु वृहस्पति विचरण करे तो घणुं ज घन मेकने परंतु तेनो भोगकरो न करी शके अने जो जमणी बाहु विचरण करे तो (१७; ४१) बाहीनो विजय अने नाग-रोनो पराजय करे छे; वा. सं. (८; १५) मां आधी तदन उलटुं ज बहेवामां आब्युं छे अर्थात् एमां एम कहुं छे के नक्षत्रनी बापी बाहुनो वृहस्पतिचार, आरोह्य, सुशुष्टि, अने मंगल करनार छे अने जमणी बाहुनो वृहस्पतिचार, आधी विपरीत फळ आपनारो एटले के अशुभ फळ आपनारो बहो छे. बने संहिता ग्रंथो वनेनो आ भेद घनो ज मोटो गणाय.

भ. सं. (१७; ३५-३६) मां जग्याहुं छे के जो वृहस्पति कृतिषादि नक्षत्रमां आरोह्य अने प्रमर्दन करे तो अशुभ फळ उत्पन्न थाय ज्यारे वा. सं. मा एवुं कहुं वर्णन नबी. ए रीते आ वर्णन भ. सं. वुं एक वैमिथ्य गणाय.

बुधचार

भ. सं. नो बाडारना तथा वा. सं. ना सातमा अन्वयावमां बुधचारनुं वर्णन करवामां आवेळ छे.

बुधनी गतिना सौम्यादि नामोमां तेम ज तेनी गतिनी संप्रयामां भौडुंक साम्य छे अने भौडुंक वैषम्य पण छे ते माटे डुभो भ. सं. (१८; २) अने वा. सं. (७; ८), भ. सं. मां बुधनी छ गतिभो वर्णनी छे, ज्यारे वा. सं. मां घात वर्णनी छे. बनेनो विमिश्र, संक्षिप्त अने घोर ए नामो शरत्वा छे ज्यारे बीगी गतिभोना नामोमां विषंवाद छे. गतिभोना फळमां साम्य विशेष छे अने वैसदय्य भोखुं छे (भ. सं. १८; ५. वा. सं. ७; १४). विमिश्र अने संक्षिप्तने भ. सं. मां दिवा गणनामां आवी छे ज्यारे वा. सं. मां ते बनेने मिश्र फळ आपनारी गणी छे. बीगी गतिभोना फळ पूरुं बने संदिशानोमां ऐसप छे. एक, एक गतिनां बुध केटरा दिवत रहे छे ते संघर्षमां भ. सं. (१८; ७) मां एम जग्याहुं छे के बुध वांच नक्षत्रोमां चार करे, छत्रांमां अल्य पाने, अने सातमांमां सुन; देहाय खांरे तेनी सौम्या गति ज्यारे वा. सं. (७; ९ की १२) मां तो एम जग्याहुं छे के बुध जो अमुक मक्षत्र (जेना स्पष्ट नामो आया छे) मां विचरण करे तो सेने अमुक गति बहेवी बगेरे बगेरे. ते उपरांत, भ. सं. मा अमुक गतिमां बुध केटरा दिवत रहे बगेरे पावतो जे जगानी छे सेमां अने वा. सं. मां जगानी छे सेमां तत्काल छे (भ. सं. १८; ३-४. वा. सं. ७; १३). आ लिपय वा. सं.

(૭; ૧૫) માં શ્રગ્વી, સ્ત્રિવૈકા, વક્ત્ર, અને ચિરુલા એ જે ચાર નામો યુધની ગતિઓના વર્ધારના જગાવ્યા છે તે મ. સં. મા ચિલકુલ જગાવ્યા નથી. કયા કયા નક્ષત્રોમા યુધ વિચરણ કરે તે કઈ ગતિ યાપ તે વાચતમા વધે પ્રયોમા તજ્જવત છે તે આગલ વહેવાઈ ગયુ છે છતાં અહીં પુનરુચારણ વ્યુ છે તે દટલા માટે કે એ વસ્તુ ત્રાસ નોંધવા લાયક છે (મ. સં. ૧૮; ૬ થી ૧૦. વા. સં. ૭; ૧ થી ૧૨). આ વધી વાચતોમા સામ્ય અને વૈધમ્ય વધે પ્રયોમા છે પરંતુ નિગ્રોહ એક વાચતમાં વધે પ્રયોમા સામ્ય વિશેષ છે અને વૈધમ્ય ઓછુ છે. તે વાચત નીચે જગાવેલ નક્ષત્રોમાં યુધ વિચરણ કરે તે મું પઠ આવે તે સવધેની છે. મ. સં. (૧૮; ૨૮, ૨૯, ૩૧, ૩૧, ૩૧, ૩૧, ૩૦, અને ૩૬) મા વિશાખા, અતુરાધા, જ્વેષ્ઠા, ત્રયે ય પૂર્વા, ત્રયે ય ઉત્તરા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠામાં યુધ વિચરણ કરે તે જે પઠ હરવજ થાવ તે પઠ અને વા. સં. (૭; ૪, ૪, ૪, ૫, ૨, ૨, ૨) માં જગાવ્યુ છે તે પઠ વધે ઘણુ જ સામ્ય છે-સુમદા અને અશુભતાની દષ્ટિએ. વિવતમા અને વિસ્તારમાં થોડો તપાવત જે આવે છે તે હપેક્ષણીય લેવો છે. યુધ કેવા રંગનો હોય તે પ્રશસ્ત તે સવધેન કથન પૂરતો પણ વંશમા સંવાદ છે (મ. સં. ૧૮; ૩૭. ઘા. સં. ૭; ૨૦).

અંગારકચાર

મ. સં. ના ઓગળીસમા અને ઘા. સં. ના છઠ્ઠા અધ્યાયમા આ અંગારકચાર વર્ણવ્યો છે.

મંગલના પાંચ વક્ત્ર વહેવામાં આવ્યા છે એ વાચત વધે સહિતા પ્રયોમાં સામાન્ય છે પરંતુ એ પાંચે ય વક્રોના નામ પૂરતો વધેમાં તપાવત છે મ. સં. (૧૯; ૧૧) પ્રમાણે એ વક્રોના નામ ઉચ્ચ, શોષમુખ, વ્યાલ, સોહિત, અને લોહમુદ્ર એવા અપવામાં આવ્યા છે અને ઘા. સં. (૬; ૧-૫) મા તેમને અતુકમે સચ્ચ, અશુમુલ, વ્યાલ, હંબારાન, અને સમિચુસલ વધ્યા છે. એ હપરથી જોઈ તપાસે કે પહેલો અને શ્રોજો વક્ત્ર વધેમા સમાન છે વગરે મીઝા, ચોયા, અને પાચમા વક્ત્રના નામોમા ફેર છે. એ હપરાત, ઘા. સં. પ્રમાણે થીજો ફેર એ છે કે ત્રીજા, ચોયા, અને વાચમા વક્ત્રને, મંગલ જે નક્ષત્રમા અલ્પ થયો હોય તે નક્ષત્રથી ગળવાણું છે, નહીં કે પહેલા વે વક્ત્રમાં મંગલના સદવધો જેમ ગળવાણું વહેવામાં આવ્યું છે. એ વક્રોના પઠો પૂરતો પણ તજ્જવત વધે સહિતા પ્રયોમાં છે (વા. સં. ૬; ૧૧ થી ૨૩). પહેલા અને થીજા વક્ત્રું પઠ વધેમાં એક સરહુ છે મેદ એ કે વા. સ (૬; ૩) પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોયા વક્ત્રના પઠ તરીકે સુમિશ્નને પણ ગળાવવામા આવ્યો છે, થીજો તજ્જવત વધે સહિતા પ્રયોમાં એ છે કે મંગલ રોહિણીની પરિક્રમા કરી વક્ષિણમા જાય તે સર્વ માટે અમય કરનારો છે એમ મ. સં. (૧૯; ૭) માં કહ્યું છે વગરે વા. સં. (૬; ૧) મા એથી તદ્દન સહુ જ પટલે કે મરથી યાપ એમ વ્યુ છે. વઠો મ. સં. (૧૯; ૧) મા એમ પણ વહ્યુ છે કે એથી શોક અને અપ ઉત્પન્ન થાય. યાવો વિરોધ એકના એક પ્રથમાં અને એક જ અધ્યાયમા દેવલાય એ પ્રથમા મૂલ્યાવનનાં પળો ઘટાડો કરે છે મ. સં. માં કૃતિવાદિ સાત મહાપ્રોમા (૧૭; ૨૫), મધ્યદિ સાતમાં (૧૭; ૨૭), અતુરાધાદિ સાતમાં (૧૭, ૩૦), અને પતિષ્ઠાદિ સાતમા (૧૭, ૩૨) મંગલ વધી યાપ તે રેણું યું પઠ આવે તે જગાવ્યું છે પરંતુ ઘા. સં. (૬; ૧૧-૧૨) માં મંગલ વિચરણ કરે તે ઇં પઠ આવે તે જગાવ્યું છે તેથી વધેની ઘુલના કરવી અતુચિત છે છેવટે એ વહેવાણુ રહે છે કે મંગલ અનુક આકૃતિ અને વર્ણનો હોય તે ઇં પઠ આવે એ વાચતના કવચમાં વધે સહિતા પ્રથો (મ. સં. ૧૯; ૩૬. વા. સં. ૬; ૧૩) માં સગતિ છે.

રાહુચાર

મ. સં. ના વીસમા અધ્યાયમાં અને ઘા. સં. ના પાંચમા અધ્યાયમાં રાહુચાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

મદ્રયા ઘવાના કારણેનું વર્ણન કરવામા મ. સં. ના આ અધ્યાયનો થોડો ભાગ શોકવાના આવ્યો છે. વા. સં. થી આ કારણેને (૫; ૬૩) સંક્ષિપ્ત રીતે જગાવી દેવામા આવ્યા છે મ. સં. (૨૦; ૧૦-૧૧) માં વ્યુ છે કે પશુ, વ્યાલ, અને વિશાચના જેવી આકૃતિ વાઢા વાઢાકાઓ, વાત, ઝલ્લા, પાંડરરંગી સૂર્ય, મુમિષ્વપન (૨૦; ૩૬) અમ્ભસતિત, કરા, ધોંઝટી, પરીઓના રોવાનો અવાજ, વગેરે વગેરે જળાય અને યાપ તે રાહુનુ આગમન થયું એમ સમજવુ તેમા એમ પણ જગાવ્યુ છે કે (૨૦; ૫૬) હપરાતો, નિમિત્તો, શઙ્ગન, અને સ્પક્ષનો પવં કાલે ધાય તે પણ રાહુનુ આગમન થયું છે તેમ સમજવું. ઘા. સં. (૫, ૬૩) મા દુષ્કામા એમ જગાવ્યું છે કે વાયુ, હલ્વાપત, ધૂરિ, મૂમિકંપ, અધકાર, વજ્રાગત વગેરે યાપ તે રાહુનું આગમન યાપ છે આ રીતે આ વાચત પૂરતો વધેમા સંવાદ છે.

મ. સં. (૨૦; ૨, ૫૦) માં રાહુ કેવા રંગનો હોય તે યેવુ પઠ આવે એ વિધે જગાવતા સહ માપમાં વ્યુ છે કે રાહુ, ઓઢો, રાનો, મીઢો, મિવર્ન, અને વાઢો હોય તે અતુકમે પ્રાદાળ, દાપ્રય, વૈદ્ય, વિજાતિ અને દુદોનો નાથ થરનાર માનવો. ઘા. સં. (૫, ૫૩-૫૬) મા આ ઘટનાનુ વિસ્તૃત વળન વરવામાં આવ્યુ છે. એના વિસ્તારમાં ન હટારણં વાતુવર્ણ્ય પૂરતો અનુક રંગ વાઢો રાહુ યેવુ પઠ ધારે છે એ જોશ્વ એમાં વહ્યુ છે કે સ્વેત વર્ન વાઢો રાહુ પ્રાદાળનો (વા. સં. ૫; ૫૬), પીઢા રંગ વાઢો વૈનોનો (વા. સં. ૫, ૫૦), અને કાઢા રંગ વાઢો દુદોનો (વા. સં. ૫; ૫૬) નાથ કરે છે. આ હપરથી સમવાયે કે આ વાચત પૂરતી વધેમાં સંસ્પૃં સંગતિ છે

એક માસમાં સૂર્ય, ચંદ્ર-ચંદ્રેતુ-પ્રદળ થાય તો પૃથ્વી ઉપર સંપ્રામાદિ અણુમ થાય છે એમ મ. સં. (૧૨૦; ૫૦) માં જણાવ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૫; ૨૬) માં કહ્યું છે કે એ ઘટનાથી ઘણકોષ અને રાજાની સેનાનો નાશ થાય છે. આ રીતે પણ વળે સંહિતા પ્રંધોમાં આ વિલકુળ ઘટના વિષેનું પદ્ધતિ પણ સમગ્રમ સરતું જ છે.

પ્રદળ, મોઠાની ઘટના સંબંધમાં મ. સં. (૨૦; ૫૨-૫૪) માં વહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રદળ પછી પૂર્વમાં મોઠા થાય તો પૂર્વનો રાજા નાશ પામે (મ. સં. ૨૦; ૫૨), દક્ષિણમાં મોઠા પામે તો દક્ષિણલોનો નાશ થાય (મ. સં. ૨૦; ૫૩), પશ્ચિમ દિશામાં મોઠા થાય તો નાવિકોનો (મ. સં. ૫૨૫), અને વિશ્વલ, હુમ્રન, કાન્ત, ચંદ્ર મોઠા પછી તિચ્છે તો તે રાજાના વિજય માટે તથા ક્ષેમ અને શિવ માટે હોય છે (મ. સં. ૨૦; ૫૪). વા. સં. માં વહુ છે કે દક્ષિણમાં મોઠા થાય તો (૫; ૮૪) દક્ષિણના શત્રુઓમાં ક્ષય અને પૂર્વમાં મોઠા થાય તો છુપા, અને ઘણમય (૫; ૮૮) ઉત્પન્ન થાય છે. આમ આ ઘટના પૂરું બંધે પ્રંધોમાં સાદર્ય છે.

ઉપર જણાવેલી ઘાતો વધેમાં વર્ણવવામાં આવી છે તેવી સેની ગુલના કરવામાં આવી છે. એ ઉપરાંત, વળે સંહિતા-ઓમાં ઘની ઘાતો મિત્ર, મિત્ર પણ છે. જીવી રીતે, મ. સં. માં કેટલે મહિને પ્રદળ થાય તો શું અણુમ પદ્ધતિ મળે? વડે તિવિમાં પ્રદળ થાય તો શું હુરાર્ય પદ્ધતિ મળે? વળા માસમાં અને વડે રાશિમાં પ્રદળ થાય તો શું પદ્ધતિ મળે? પ્રલ પ્રદ મંડલ ઉપર યુધાદિની શિષ્ટિ વહી હોય તો શું પદ્ધતિ મળે? આકાશના અમુક માગમાં પ્રદળ થાય તો તેનું પદ્ધતિ શું? પ્રદળની ઉત્પન્નિમાં સ્થિતિત માન્યતાઓ શું છે? દલાદિ, દલાદિ ઘાતોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

કેતુચાર

મ. સં. ના એકવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના અગિયારમા અધ્યાયમાં આ કેતુચાર વર્ણવવામાં આવેલ છે.

વળે સંહિતાઓમાં આ કેતુચારનું વર્ણન જુદી, જુદી મૂલિકા ઉપર કરવામાં આવ્યું છે. છતાં મુખ્ય, મુરય ઘાતોમાં વળે વળે સંગતિ છે. વા. સં. માં કેતુના દિવ્ય, આંતરીશ, અને મોઠાદિ ત્રણ મોટા મેદો પાઠવામાં આવ્યા છે તથા કેતુનો સંહ્યા સંબંધેના અનેક નામ, મોટા મહર્ષિઓના નામ ઠાંકવામાં આવ્યા છે. તેમાં સુધારિ પ્રદોમી હવલ પતા કેતુઓના નામ અને પદ્ધતિ સહિત વિશદ વર્ણનો કરવામાં આવ્યા છે. આ ઘાતો મ. સં. માં નથી.

મ. સં. (૨૧; ૬) માં શુક્રાશી યમ શુષીના નક્ષત્રો કેતુથી આધુમિત થાય તો તેનું અણુમ પદ્ધતિ મળે એમ એક જ શ્લોકમાં સંક્ષિપ્ત પણ વહી દેવામાં આવ્યું છે જ્યારે વા. સં. (૧૩; ૫૪-૫૮) માં તે વે નક્ષત્રોને પ્રલેક પ્રયે જગાવી વળા કથા દેશો ઉપર આકાશનાં ઓઝા ઉતરે વે ઘનુ જ સરસ રીતે જણાવ્યું છે.

મ. સં. (૨૧; ૭-૧૮) માં અંધારકાશિ કેતુઓના નામો પદ્ધતિ સાથે વતાવવામાં આવ્યા છે તેમાંથી વા. સં. માં વ્યંચ (૧૧; ૨૭), કનક (૧૧; ૧૮), અને શુભકેતુ (૧૧; ૨૬)—એ ત્રણના વર્ણનોમાં શુભાશુભતા પૂરતું સામ્ય છે—વિગત અને વિહારમાં ન્યૂનાધિક્ય અને વૈવિધ્ય યાદ કરીએ તો પણ.

કેતુવેતુ મુખિક્ષદ છે એવું મ. સં. (૨૧; ૧૯) નું કથન વા. સં. (૧૧; ૮) ના વધન સાથે સાદર્ય ધરાવે છે.

અંધારકાશિ કેતુઓનું પદ્ધતિ ધુમનેતુ જેવું હોય છે એ વિદ્યાર્થ મ. સં. (૨૧; ૨૧) અને વા. સં. (૧૧; ૨૮) વળે સમાન છે. જલ કેતુ જલ આપે છે એ ઘાત પણ વળેમાં સમાન છે (મ. સં. ૨૧; ૪૬. વા. સં. ૧૧; ૪૬).

આ સિવાય વળે પ્રંધોમાં કેતુ સંબંધેના વર્ણનો અને પદ્ધતિઓ પોત પોતાની અનોખી વળે તત્ત્વો છે છતાં વળેમાં કોઈ ઘાતોનો વિષય નથી.

સૂર્યચાર

મ. સં. ના ત્રીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ત્રીજા અધ્યાયમાં સૂર્યચાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

મ. સં. (૨૨; ૨) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય વળે સૂર્ય સુરદમી, સ્પટિકની કાલિવાલો, મહાન સુતિવાલો હોય તો તે મુખિક્ષ કરનારો અને રાજાના હિલને કરનારો છે, વા. સં. (૧; ૪૦) માં વળન છે કે સૂર્ય નિર્મલ દેહવાલો, વિહારરહિત રંગવાલો દેહાય તો તે જગતનું મંગલ વતનાર થાય છે. મ. સં. (૨૨; ૨-૪) માં એમ પણ કહ્યું છે કે જો સૂર્ય રાત્રી દેહાય તો તે ઘણકોષ, મય, વળે મોંઘવારી હવલ કરે છે અને રાજા તથા સ્થિતિઓના અહિતને કરનાર થાય છે. પીઠારંગનો દેહાય તો તથા રાત્રા કિરણ વાલો દેહાય તો તે વ્યાધિ અને મરણને હમા કરે છે. વિરરિમ અને ઘુમ જેવો વાલો દેહાય તો તે શુષા, આર્તિ, અને રોગને દેનારો છે જ્યારે વા. સં. (૧; ૨૫) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય રક્ષ, અને શ્વેતવર્ણ હોય તો આદળોનો નાશ, રક્ષવર્ણ હોય તો ક્ષાન્તિનો નાશ, પીતલવર્ણ હોય તો વૈરનો નાશ અને કાઠા વર્ણનો હોય તો તે ઘટોનો નાશ કરે છે. તેમ જ તે જ પ્રંધ (૧; ૨૬) માં એ ઉપરાંત એમ પણ કહ્યું છે કે સૂર્યવિંધ વાકારવર્ણ દેહાય તો તે ક્ષીટમય અને ઘણના જેવું રંગવાલું હોય તો પરરાષ્ટ્રની મય હમા કરે છે. વળી તે જ પ્રંધ (૧; ૨૦) માં વિશેષ પ્રવારે કહ્યું છે કે સપ્તમના રંગ જેવો સૂર્ય દેહાય તો શુદ્ધ થાય છે અને ચંદ્રના રંગ જેવો દેહાય તો તે વેદાના રાજાનો નાશ કરે છે. મ. સં. (૨૨; ૧૬-૧૭) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય સોનાના રંગ જેવો દેહાય તો વળા, કોઈ વળા દેહાય તો

(૭; ૧૫) માં શ્રગ્વો, અતિવકા, વકા, અને વિકલા એ જે ચાર નામો યુધનો ગતિઓના વર્ધારાગ જણાવ્યા છે તે મ. સં. મા વિલકુલ જણાવ્યા નથી. વ્યા વ્યા નક્ષત્રોમાં યુધ વિચરણ કરે તો વર્ધે ગતિ થાય તે કાવતમાં વજ્રે પ્રયોમાં તજાવત છે તે આગલ વહેવારે ગ્યું છે છતાં અહીં પુનરુચારણ કર્યું છે તે એટલા માટે કે એ વસ્તુ રાસ નોંધવા યાગ્ય છે (મ. સં. ૧૮; ૬ થી ૧૦, વા. સં. ૭; ૧ થી ૧૨). આ વધી કાવતોમા સામ્ય અને વૈધમ્ય વજ્રે પ્રયોમા છે. પરંતુ નિષ્કોષ એક કાવતમાં વજ્રે પ્રયોમા સામ્ય વિશેષ છે અને વૈધમ્ય ઓછું છે. તે કાવત નીચે જણાવેલ નક્ષત્રોમાં યુધ વિચરણ કરે તો ઈં પદ્મ આવે તે સવધેની છે. મ. સં. (૧૮; ૨૮, ૨૯, ૩૨, ૩૧, ૩૧, ૩૦, અને ૩૬) મા વિશારા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ત્રણે ય પૂર્વા, ત્રણે ય હત્તરા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠામાં યુધ વિચરણ કરે તો જે પદ્મ હરણ થાય તે પદ્મ અને વા. સં. (૭; ૪, ૪, ૪, ૫, ૨, ૨, ૨) માં જણાવ્યું છે તે પદ્મ વર્ધે ઘણું જ સામ્ય છે-શુભતા અને અશુભતાની દૃષ્ટિ. વિગતમાં અને વિસ્તારમાં ધોડો તજાવત જે આવે છે તે હપેક્ષણીય જિષો છે. યુધ કેશા રંગનો હોય તો પ્રગલ્હ તે સવધેના કષન પૂરતો પળ વજ્રેમા સંવાદ છે (મ. સં. ૧૮; ૩૭. વા. સં. ૭; ૨૦).

અંગારકચાર

મ. સં. ના ઓગળીસમા અને વા. સં. ના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં આ અંગારકચાર વર્ણવ્યો છે.

મંગલના પાંચ વક વહેવામાં આવ્યા છે એ કાવત વજ્રે સંહિતા પ્રયોમાં સામાન્ય છે પરંતુ એ પાંચે ય વક્રોના નામ પૂરો વજ્રેમાં તજાવત છે. મ. સં. (૧૯; ૧૧) પ્રમાણે એ વક્રોના નામ હ્ણ, શોપમુલ, ધ્યાર, હોહિત, અને હોહમુરુર એમ આવવામાં આવ્યા છે અને વા. સં. (૬; ૧-૫) મા તેમને અનુક્રમે હ્ણ, અશ્રુમુલ, વ્યાલ, શ્વિરાનન, અને અસિમુલ મહ્યા છે. એ હપરની જોડે ઘવાલે કે પહેલે અને ત્રીજો વક્ર વજ્રેમાં સમાત છે પ્યારે ધીજા, ચોથા, અને પાંચમા વક્રના નામોમા ફેર છે. એ હપરાંત, વા. સં. પ્રમાણે ધીજો ફેર એ છે કે ધીજા, ચોથા, અને પાંચમા વક્રને, મંગલ જે નક્ષત્રમાં અક્ષ થયો હોય તે નક્ષત્રની ગણવાતું છે; ત્રીજો કે પહેલા મે વક્રમાં મંગલના હદયથી જેમ ગણવાતું વહેવામાં આવ્યું છે. એ વક્રોમા પદ્મો પૂરતો પળ તજાવત વજ્રે સંહિતા પ્રયોમાં છે (વા. સં. ૬; ૧૧ થી ૨૩). પહેલા અને ધીજા વક્રનું પદ્મ વજ્રેમાં એક સરહું છે. મેદ એ કે વા. સં. (૬; ૩) પ્રમાણે ધીજા અને ચોથા વક્રના પદ્મ તરીકે હુમિષ્ટને પળ ગણાવવામા આવ્યો છે. ધીજો તજાવત વજ્રે સંહિતા પ્રયોમા એ છે કે મંગલ રોહિણીની પરિક્રમ્ વધી દક્ષિણમા જાય તો ઘવે માટે અભય કરનરિ છે એમ મ. સં. (૧૯; ૭) માં વહ્યું છે પ્યારે વા. સં. (૬; ૬) મા એવી તદ્દન હલટું જ એટલે કે મરકી થાય એમ વહ્યું છે. વઢી મ. સં. (૧૯; ૬) મા એમ પળ વહ્યું છે કે એવી શોક અને મય હરણ થાય. ધાવો વિરોધ એકના એક પ્રથમાં અને એક જ અધ્યાયમાં દેશાય એ મંથના મૂલ્યાકનમાં ઘણો ઘટાડો કરે છે મ. સં. માં કૃતિકાદિ સાત નક્ષત્રોમાં (૧૯; ૨૫), મધાદિ સાતમાં (૧૯; ૨૭), અનુરાધાદિ સાતમાં (૧૯; ૩૦), અને ધનિષ્ઠાદિ સાતમા (૧૯; ૩૨) મંગલ વક્રની થાય તો સેટું ઈં પદ્મ આવે તે જણાવ્યું છે પરંતુ વા. સં. (૬; ૧૧-૧૨) માં મંગલ વિચરણ કરે તો ઈં પદ્મ આવે તે જણાવ્યું છે તેથી વજ્રેની દુલ્લગ કરવી અનુચિત છે. છેવટે એ વહેવાતું રહે છે કે મંગલ અનુક આકૃતિ અને વર્ણનો હોય તો ઈં પદ્મ આવે એ કાવતના કષનમાં વજ્રે સંહિતા પ્રયો (મ. સં. ૧૯; ૩૬. વા. સં. ૬; ૧૩) માં સગતિ છે.

રાહુચાર

મ. સં. ના વીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના પાંચમા અધ્યાયમાં રાહુચાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમ ઘજના કારણેનું વર્ણન કરવામાં મ. સં. ના આ અધ્યાયનો મોટો ભાગ રોચવામા આવ્યો છે. વા. સં. માં આ કારણેને (૫; ૬૩) સક્ષિત રીતે જણાવી દેવામાં આવ્યા છે. મ. સં. (૨૦; ૧૦-૧૧) મા વહ્યું છે કે પશુ, વ્યાલ, અને પિશાચના જેવી આકૃતિ યાલ્કા પાદકાલો, કાત, હલ્કા, પાટારંગી સૂર્ય, મુમિવપન (૨૦; ૩૬) અમ્બરનિત, કદા, ધીવઢી, પદ્મીઓના રોચાનો અલ્કા, વગેરે વગેરે જણાય અને થાય તો રાહુનું આગમન થયું એમ સમજતું. તેમા એમ પળ જણાવ્યું છે કે (૨૦; ૫૬) હરણતો, નિમિત્તો, શકુન, અને લક્ષ્મી પવે કાલે થાય તો પળ રાહુનું આગમન થયું છે તેમ સમજતું. વા. સં. (૫; ૬૩) માં દુકામાં એમ જણાવ્યું છે કે વાલુ, હલ્કાપાત, ધૂર, મૂમિકેપ, અધનાર, વજ્રાવાત વગેરે થાય તો રાહુનું આગમન થાય છે. આ રીતે આ કાવત પૂરતો વજ્રેમા સવાદ છે.

મ. સં. (૨૦; ૩, ૫૭) માં રાહુ મેવા રંગનો હોય તો જેવું પદ્મ આવે એ વિષે જણાવતાં હક માયામાં વહ્યું છે કે રાહુ, ધોલો, રાનો, પીઢી, વિવર્ણ, અને કાલો હોય તો અનુપમે ત્રાહ્ણ, શાનવ, વૈદ્ય, વિજાતિ અને શ્વેનો નાશ કરનાર માનવો. વા. સં. (૫, ૫૩-૫૬) માં આ ઘટનાનું વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એના વિસ્તારમાં ન હતરતાં વાનુર્વર્મ પૂરતો અનુક રંગ કાલો રાહુ જેવું પદ્મ આવે છે એ જોશ. એમાં વહ્યું છે કે હેંત વળે કાલો રાહુ ત્રાહ્ણનો (વા. સં. ૫; ૫૬), પીઢા રંગ કાલો વૈદ્યનો (વા. સં. ૫; ૫૭), અને કાલો રંગ કાલો શ્વેનો (વા. સં. ૫; ૫૬) નાશ કરે છે. આ હપરની સમગ્રો કે આ કાવત પૂરતો વજ્રેમાં સર્વે સંગતિ છે.

એક માસમાં સૂર્ય, ચંદ્ર-વૃષભ-પ્રહ્લય ધાય તો પૃથ્વી ઉપર સંપ્રામાદિ અશુભ ધાય છે એમ મ. સં. (૨૦; ૫૦) માં જણાવ્યું છે. જ્યારે વા. સં. (૫; ૨૬) માં કહ્યું છે કે એ ઘટનાથી શાશ્વતો અને રાજાની સેવાનો નાશ ધાય છે. આ રીતે પણ બંને સંહિતા પ્રંથોમાં આ વિલક્ષણ ઘટના વિષેનું જલ્પ પણ સમાગમ કરતું જ છે.

પ્રહ્લય, મોક્ષની ઘટના સંબંધમાં મ. સં. (૨૦; ૫૨-૫૪) માં કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રહ્લય પછી પૂર્વમાં મોક્ષ ધાયે તો પૂર્વનો રાજા નાશ પામે (મ. સં. ૨૦; ૫૨), દક્ષિણમાં મોક્ષ પામે તો દક્ષિણણોનો નાશ ધાય (મ. સં. ૨૦; ૫૩), પશ્ચિમ દિશામાં મોક્ષ ધાય તો નાવિકોનો (મ. સં. ૫૩), અને વિદ્યલ, મુદ્રમ, વાન્ત, ચંદ્ર મોક્ષ પછી તિલ્કે તો તે રાજાના વિજય માટે તથા ક્ષેમ અને શિવ માટે હોય છે (મ. સં. ૨૦; ૫૪). વા. સં. માં કહ્યું છે કે દક્ષિણમાં મોક્ષ ધાય તો (૫; ૮૪) દક્ષિણના શત્રુઓમાં ક્ષય અને પૂર્વમાં મોક્ષ ધાય તો ક્ષુધા, અને શાશ્વત મય (૫; ૮૮) ઉત્પન્ન ધાય છે. આમ આ ઘટના પૂરતું બંને પ્રંથોમાં સાદર્ય છે.

ઉપર જણાવેલી યાવતો શ્લોકમાં વર્ણવવામાં આવી છે તેથી તેની તુલના કરવામાં આવી છે. એ ઉપરાંત, બંને સંહિતા-શ્લોકમાં પળી નાવતો મિશ્ર, મિશ્ર વળ છે. જેવી રીતે, મ. સં. માં કેટલેક મહિને પ્રહ્લય ધાય તો શું અશુભ ફલ મળે? કઈ તિથિમાં પ્રહ્લય ધાય તો શું હારાવ ફલ મળે? કયા માસમાં અને કઈ રાશિમાં પ્રહ્લય ધાય તો શું ફલ મળે? પ્રહ્લય પ્રદ મંચલ ઉપર ડુપાદિની દષ્ટિ પડતી હોય તો શું ફલ મળે? આકાશના અસુક માંગના પ્રહ્લય ધાય તો તેનું ફલ શું? પ્રહ્લયની ઉપ-તિમાં સ્થિતિ માન્યતાઓ શું છે? દલ્યાદિ, દલ્યાદિ યાવતોનો વિષય કરવામાં આવ્યો છે.

કેતુચાર

મ. સં. ના એકવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના અગિયારમા અધ્યાયમાં આ કેતુચાર વર્ણવવામાં આવેલ છે.

બંને સંહિતાઓમાં આ કેતુચારનું વર્ણન જુદી, જુદી મૂલિકા ઉપર કરવામાં આવ્યું છે. છતાં મુખ્ય, સુર્ય યાવતોના બંને બંને સંબંધે છે. વા. સં. માં કેતુના દિવ્ય, જાંતરીસ, અને ગૌમાદિ ત્રણ મોટા મેદો પાઠવામાં આવ્યા છે તથા કેતુની સંક્રાન્તિ સંબંધેના અનૈક નાશ, મોટા મહર્ષિઓના મત ટાંચવામાં આવ્યા છે. તેમાં સૂર્યોદિ પ્રદોષી સ્વપ્ન યતા કેતુઓના મામ અને ફલ સંહિત વિશદ વર્ણનો કરવામાં આવ્યા છે, આ યાવતો મ. સં. માં નથી.

મ. સં. (૨૧; ૬) માં દક્ષિણથી યમ સુવીના નક્ષત્રો કેતુથી આધૂમિત ધાય તો તેનું અશુભ ફલ આવે છે એમ એક જ શ્લોકમાં સંક્ષિપ્ત વગેરે વધી શ્લોકોમાં આવ્યું છે. જ્યારે વા. સં. (૧૧; ૫૪-૫૮) માં તે છે નક્ષત્રોને પ્રત્યેક પ્રુપ્તે જગમી કયા કયા દેશો ઉપર આક્રમતાં ઓઠાં જતરે તે બહુ જ સરજ રીતે જણાવ્યું છે.

મ. સં. (૨૧; ૭-૧૮) માં અંગારકાદિ કેતુઓના નામો ફલ સાથે યાવવામાં આવ્યા છે તેમાંથી વા. સં. માં કવંચ (૧૧; ૨૭), કનક (૧૧; ૧૮), અને શુભકેટુ (૧૧; ૨૬)-એ ત્રણના વર્ણનોમાં શુભાશુભતા પૂરતું સામ્ય છે-વિચલ અને વિસ્તારમાં ન્યૂનાધિપત્ય અને વૈશિષ્ટ્ય વાદ કરીએ તો વળ.

શ્વેતવેતુ કુમિશદ છે એવું મ. સં. (૨૧; ૧૯) નું કથન વા. સં. (૧૧; ૮) નાં કથન સાથે સાદર્ય ધરાવે છે. અંગારકાદિ કેતુઓનું ફલ ધૂયવેતુ જેવું હોય છે એ સિદ્ધાંત મ. સં. (૨૧; ૨૧) અને વા. સં. (૧૧; ૨૮) બંને સમાન છે. જલ કેતુ જલ આપે છે એ યાવત પણ બંનેમાં સમાન છે (મ. સં. ૨૧; ૫૬. વા. સં. ૧૧; ૪૬).

આ યાવતો બંને પ્રંથોમાં કેતુ સંબંધેના વર્ણનો અને ફલોદેશો પોત પોતાની અનોહી હવે નચર્યાં છે છતાં બંનેમાં કોઈ યાત્રિનો વિરોધ નથી.

સૂર્યચાર

મ. સં. ના આવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ત્રીજા અધ્યાયમાં સૂર્યચાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

મ. સં. (૨૨; ૨) માં કહ્યું છે કે ઉદય વચ્ચે સૂર્ય સુર્યની, સ્પટિકની કાંતિવાલો, મહાન સુતિવાલો હોય તો તે શુભિષ્ટ કરનારો અને રાજાના હિતને કરનારો છે; વા. સં. (૩; ૫૦) માં વચન છે કે સૂર્ય નિર્મલ દેહવાલો, નિરાસરદિત રંગવાલો દેખાય તો તે જગતનું મંગલ કરનાર ધાય છે. મ. સં. (૨૨; ૩-૪) માં એમ પણ કહ્યું છે કે જો સૂર્ય રાત્રી દેખાય તો તે વજ્રકોષ, મય, અને મૌખ્યારી ઉત્પન્ન કરે છે અને રાજા તથા સ્વયંવિદોના અહિતને કરનાર ધાય છે. પીંકાર-ગનો દેખાય તો તપા રાતા કિરણ વાલો દેખાય તો તે વ્યાપિ અને મરણને ઉમા કરે છે. વિરિમ અને ધૂમ જેવો જાલો દેખાય તો તે ક્ષુધા, આર્તિ, અને રોગને દેનારો છે જ્યારે વા. સં. (૩; ૨૫) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય દશ, અને દેવતર્ણ હોય તો મ્નાત્રગોનો નાશ, રક્તવર્ણ હોય તો શનિયનો નાશ, પીતલવર્ણ હોય તો વૈદ્યનો નાશ અને કાઠા વર્ણનો હોય તો તે શત્રુનો નાશ કરે છે. તેમ જ તે જ પ્રંથ (૩; ૨૬) માં એ ઉપરાંત એમ પણ કહ્યું છે કે સૂર્યવિંચ વાઝારવનું દેખાય તો તે શીટમય અને રાશના જેવું રંગવાલું હોય તો પરરાષ્ટ્રથી મય ઉમા કરે છે. વઝી તે જ પ્રંથ (૩; ૩૦) માં વિરોધ કરારે કહ્યું છે કે સહ્યાના રંગ જેવો સૂર્ય દેખાય તો યુદ્ધ ધાય છે અને ચંદ્રના રંગ જેવો દેખાય તો તે દેશના રાજાનો નાશ કરે છે. મ. સં. (૨૨; ૧૬-૧૭) માં કહ્યું છે કે સૂર્ય ટોચના રંગ જેવો દેખાય તો ધર્ષા, સોદી ધર્ષાં દેખાય તો

શબ્દ, અમિ જેવો દેખાય તો ગરમી, મૃંગી દેખાય તો વિજયદાયક, અને ચિત્ર-વિચિત્ર દેખાય તો સસ્યનાશ કરનારો થાય છે. આ રીતે વજ્રે પ્રંયોમાં આ બાબત પૂરતું લગભગ સાદર્ય છે.

જેના જન્મવક્ષસ્ત્રને વિષયને એવો માસ્કર સેવે તો તેને તે પીઠાકારી થાય છે (મ. સં. ૨૨; ૧૪) ડ્યારે વા. સં. (૩; ૨૬) માં વહુ છે કે રાજાના જન્મવક્ષસ્ત્રમાં વિપાજમાન સૂર્ય છિદ્રવાહી દેખાય તો તે રાજાનો નાશ કરનાર થાય છે. જામ એકંદરે આ કાલમાં પણ વજ્રે સંહિતાઓમાં સામ્ય છે.

વર્ષવથી શ્વાહુત સૂર્ય જો પૂર્વદિશામાં દેખાય તો તે વંશ, અગાદિ દેશોનો હુનનારો થાય છે એમ મ. સં. (૨૨; ૫) માં વહુ છે ડ્યારે વા. સં. (૩; ૧૭) માં એમ વહુ છે કે સૂર્યમંડલમાં વર્ષવ દેખાય તો તે ડ્યાધિમયને સત્પત્ર કરે છે. આ રીતે આ ઘટના પૂરતુ પણ વજ્રે સંહિતા પ્રંયોમાં લગભગ એક્ય છે.

વજ્રે પ્રંયોમાં અન્ય બાબતો વર્ષા છે. પરંતુ એ જુદી જુદી છે એટલે તુલના નથી કરી.

ચંદ્રચાર

મ. સં. ના તેવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના ચોથા અધ્યાયમાં ચંદ્રચાર વર્ણવનામાં આવેલ છે

મ. સં. (૨૩; ૧૬) માં વહુ છે કે કાર્કે ઉત્તર મૃંગવાહી, ક્ષિપ્ર, શ્વેત, વિશાલ અને પવિત્ર ચંદ્ર પ્રગટ છે, તે ઉપરાંત (૨૩; ૩-૪) માં વહુ છે કે ઉત્તરમૃંગવાહી અરુમકાદિ દેશો અને દક્ષિણોક્ત સુત્રિય, વ્રાહ્મણ વગેરેનો નાશ કરે છે ડ્યારે વા. સં. (૪; ૧૬) માં વહુ છે કે જો ચંદ્ર ઉત્તર દિશામાં કાર્કેકે ઉંચો હોય તો ધાન્યરૂદિ, અને વર્ષાદિ કરે છે અને દક્ષિણ તરફ કાર્કેકે ઉંચો હોય તો હુમિલ્લ કરે છે. આ ઉપરાંત જાગણો કે વજ્રે વજ્રે આ બાબત પૂરતો મેદ છે અને સામ્ય પણ છે.

મ. સં. (૨૩; ૧૫-૧૬) માં વહુ છે કે હસ્ત, રુક્ષ, અને શ્યામ ચંદ્ર મયામહ છે ડ્યારે ક્ષિપ્ર, શુક્ર, મહાધીમાર ચંદ્ર પ્રગટ છે. તેમ જ શ્વેત, પીત, રુક્ષ, અને શ્યામ વાતુર્વર્ષ્ય માટે અતુકમે સુલભ છે અને વિપરીત હોય તો તે મયામહ છે, ડ્યારે (વા. સં. ૪; ૨૬) વહુ છે કે જો ચંદ્ર અસતુલ્ય, રુક્ષ, અરુગવર્ણ, કિરુગહીન, અને શ્યામવર્ણ હોય તો તે ક્રુધા, સપ્રામ, રોગ અથવા ચોરના મયને સર્જે છે. વહી (૪; ૩૦) માં વહુ છે કે ચંદ્ર હિમકળ, કુંદવુષ્ણ, અને કુમુદ કુકુમ્બ જેના શુભવર્ણવાહી હોય તો તે શુભદાયી છે. આ રીતે, વજ્રે પ્રંયોમાં આ ઘટનાનું સામ્ય છે.

મ. સં. (૨૩; ૨૫-૨૬) માં ચંદ્ર ગોવીપ્યાદિ વીધિમાં પ્રવેશ કરે તો અમુક શુભાશુભ ફલ આપે તેમ વહુ છે ડ્યારે વા. સં. (૪; ૪-૭) માં ચંદ્ર અમુક નક્ષત્રોમાં પ્રવેશ કરે તો અમુક શુભાશુભ ફલ આપે એમ વહુ છે. એટલે એકમાં વીધિ અને વીજામાં નક્ષત્રને તેથી તેથી તુલના કરે શકે નહિ.

શુક્રપક્ષમાં ચંદ્રનો મૌમાદિથી ઘાત થાય તો શુભાશુભ ફલ આવે અને કૃષ્ણપક્ષમાં ઘાત થાય તો શુભાશુભ ફલ આવે એ બાબતો ત્રિષ્ટ, મિષ્ટ રીતે વા. સં. (૪; ૨૧, ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૭) માં જણાવી છે ડ્યારે મ. સં. માં આવે મેદ-શુક્ર, કૃષ્ણ પક્ષનો-નથી પાઠવામાં આવ્યો અને ફલ વચન કરવામાં આવ્યું છે (૨૩; ૪૧, ૪૩, ૪૭, ૪૯, ૫૧). વજ્રે પ્રંયોમાંનું ફલ, શુભાશુભતાની દૃષ્ટિએ લગભગ સમાન છે. મ. સં. માં એક વૈચિષ્ટ્ય છે અને તે એ કે સૂર્યની ચંદ્રઘાતને પટ્ટ પણ આવ્યું છે (૨૩; ૪૬).

ગ્રહયુદ્ધ

મદ્રયુદ્ધની વર્ષા મ. સં. ના ચોવીસમા અધ્યાયમાં અને વા. સં. ના સત્તરમા અધ્યાયમાં કરવામાં આવી છે.

આ અધ્યાયની વર્ષા જેટલી રુષ્ટ વગે, ત્રિશદ રીતે, સિલ્હરપૂર્વક અને સત્તરતાથી વા. સં. માં કરવામાં આવી છે જેટલી મ. સં. માં નથી કરવામાં આવી. એ બાબત વજ્રે પ્રંયોમાં વર્ણવેલા આ અધ્યાયના વાચનથી બાષ્પાતલ: જણાઈ આવે છે. મદ્રયુદ્ધના મેદ, સહેલ, અશુભર્દન, અને અપસવ્યાદિ પ્રકાર વા. સં. (૧૭; ૩) માં જેવા પ્રતિવાદા છે તેવા મ. સં. માં નથી. આકંદ, પૌર, અને યાચીવા વા. સં. (૧૭; ૬-૭) માં જે પ્રમેદ છે તે પણ મ. સં. માં નથી. યુદ્ધ મંગલને ઝીલે, યુદ્ધ શુભને દુગે; દુલ્યાદિ દુલ્યાદિ એક મદ્ર વીજાને ઝીલે અગર દુગે તે વસ્તુ મદ્રના નામ આપીને વા. સં. (૧૭, ૧૩-૨૬) માં જેમ સત્તર રીતે દર્શાવે છે તેમ દર્શાવવાને વદલે મ. સં. (૨૪; ૧૧, ૧૩, ૧૫, ૧૭) માં માત્ર એમ જ વર્ષા દેવનામાં આવ્યું છે કે મૌમપાલ, સૌમપાલ, રાહુપાલ, અને શુક્રપાલ થાય તો શુભ ફલ આવે-જો કે મદ્રઘાતનું અશુભતાપૂર્વક આ ફલ વજ્રે સંહિતા પ્રંયોમાં સામાન્ય રીતે લગભગ સરખું છે. મ. સં. (૨૪; ૧૩) માં વર્ણવેલું સૌમપાલનું ફલ વા. સં. માં વિલુપ્ત નથી. ધોઝો ધોઝાને, સોદિત સોદિતને, પીઝો પીઝાને, અને વાઝો વાઝાને હોય તો શુભ ફલ આવે એ મ. સં. (૨૪; ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧) માં જેમ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ વા. સં. માં નથી તેથી આ બાબત મ. સં. ની ત્રિલયનાતા સ્વક છે એમ અસ્પષ્ટ કરેલું જોઈએ. એક અથવા એકથી વધારે મદ્રો રોદિતને હોય તો અમદ્ર થાય અને એનું ફલ મય છે એ વચન મ. સં. (૨૪; ૩૨) માં જેમ કાઝી આવે છે તેમ વા. સં. માં મયાય મઝનું નથી. તેથી અપમદ્ર કાઝી આ બાબત પણ મ. સં. ની વૈચિષ્ટ્ય દર્શક છે એમ કહેવું જોઈએ.

જઠનો પ્રમુ દુક છે અને સસ્યનો ગુફ છે એમ વહી એ અધિગ્રાયક પ્રહો હુનાય તો તે છે જઠ-સસ્યાદિક વસ્તુનો નાશ થાય એમ લેમ મ. સં. (૨૪; ૩૫-૩૭) માં વહુ છે તેમ, તથા વાત અને કફનો સ્થાની ગુર, ચંદ્ર, અને દુક છે તથા પિત્તનો મીમ છે તેથી એ પ્રહોનો પાત્ર ધાય તો એટલે કે હુનાય તો તે તે શાતુઓનો પ્રનોપ થાય એ જેવી રીતે મ. સં. (૨૪; ૩૬) માં વહુ છે તેવી રીતે અને દુક તથા ચંદ્ર સ્ત્રી પ્રહો છે હુનાદિ વહીને તે પ્રહો પ્રહુદમાં હુનાય તો સ્ત્રી-પુરુષાદિકને નુકસાન કરનાર તિવહે એમ લેમ મ. સં. (૨૪; ૪૨) માં વહુ છે તેમ વા. સં ના આ અધ્યાયમાં કિલિન્માત્ર નિર્દેશ નથી કરાયો. તેથી આ વાયતોના નિરુપને આપને મ. સં. ની વિલક્ષણતાની સૂચક પાળી જોઈએ અને એની એ વિષિષ્ટતાને સદે એવું મૂલ્ય એ રીતે અને એટલા પૂરું વા. સં. કરતાં વધે છે.

ગુર, ધાનિ, અને વુષ એ ત્રણ નાગર પ્રહો અને કેતુ, મૌમ, ચંદ્ર, રાહુ, અને દુક યાત્રી પ્રહો છે તે મ. સં. (૨૪; ૨) માંતું કથન અને વા. સં. (૧૭; ૬-૭) માંના કથન વધે યાદરય છે. નાગર પ્રહવા ધાત્રી નાગરોને મય, અને યાત્રી પ્રહવા ધાત્રી યાત્રીઓને મય એ મ. સં. (૨૪; ૭) ના સિદ્ધાંત અને વા. સં. (૧૭; ૮) ના સિદ્ધાંત વધે તાર્કિક સામ્ય છે. પ્રહુદમાં દક્ષિણ દિશાનો, હસ, વિવર્ણ, સ્પ્શ, ધ્યાન, અને તિરમિમ પ્રહ હુનાયેલો સમજવો અને સ્પુલ, ક્રિમ્પ, હુનર્ અને હુરમિમ પ્રહ પ્રહુદમાં પીચાયેલો સમજવો એવા મ. સં (૨૪; ૮-૯) ના કથન સાથે વા. સં (૧૭; ૯-૧૦) ના કથનની સુસંગતિ છે. આ રીતે, પ્રહુદ પૂરતા મને સંહિતા પ્રનોમાં સમાન તરનો પળ છે.

સારાંશ

મ. સં ની અને વા. સં. ની આ હુરના પછી મ. સં કરતાં વા. સં. આશ્વંતર અને શાહ-બને-દષ્ટિએ વધિયાત્રી છે એવી ચોક્કસ છાપ મારા મન ઉપર પડી છે એ તો મારે વહેવું જ જોઈએ. વસ્તુનું સંપૂર્ણ છતાં સંક્ષિપ્ત, સચોટ, વિશદ, અને અસંદિગ્ધ વર્ણન તથા પ્રતિપાદન શૈલી, માયાશુદ્ધિ, અને છંદર્થવિધ્યની દષ્ટિએ મ. સં. વા. સં. સાથે ટક્કર ફ્રીની શકે તેમ નથી. મ. સં. માં એકની એક વાતનું પુનરુચારણ, અરુપટતા, કોઈ સ્થલે વિશેષ વિસ્તાર તો કોઈ સ્થલે સંક્ષિપ્ત મનીને પળ કરેલો સંક્ષેપ, વસ્તુની ચંચળીમાં શૈથિલ્ય, અધ્યાયોની અવ્યવસ્થા, માયાદોષ, છંદોર્ભંગ અને નિસેજ નિરુપણ—આ દોષો મ. સં. ને વા. સં. આગલ શાંતી બનાવે છે.

છંદ અને માયા

મ. સં. ના જે લે દુષળો હતા તે તે મેં આગલ પ્રસંગોપાત જણાવ્યા છે. એ વધા દુષળો કરતાં તેનું છંદ વિપયક અને માયા વિપયક દુષળ પ્રમાણમાં મોટું છે. પરંપરા પાર્થક્યના દષ્ટિર્બિદુથી તેના ધીજા દુષળો વાર્દિક અંશે સમજાવી શકાય તેવા છે અને તેથી તે અંતર્ય પળ છે. પરંતુ છંદ અને માયા વિપયક દુષળ નવું દુષળ જ છે અને તેથી તે અક્ષંતર્ય છે. મેં આગલ જણાવ્યું છે તેમ પ્યોતિવુ, મંદ્ર, સંઝ, નેપજાદિ ઉપરના પ્રનોમાં મારાશૈથિલ્ય અને છંદોર્ભંગ જોવામાં આવે છે કારણ કે તે પ્રનો મુસ્ત્યલે પ્રંદની વસ્તુને જ ધ્યાનમાં યાત્રનાર હોય છે એટલે એ પ્રનોની રચના ઘસતે છંદ અને વ્યાકરણના વિષયો સ્વયં ઉપવાઈ જતા હોય તો એના જેવું ચાંદે રૂઢ નથી પરંતુ ન સચવાતા હોય તો એને વસ્તુના મોળે સાચવવાનો કોઈ વિષિષ્ટ પ્રયત્ન રેવવામાં આવતો નથી. આ સત્ય ઘટના છે અને એ રીતે મ. સં. ના છંદોદોષ તથા માયાદોષોને દોષોની કોટિમાં નહિ યાચાવવાનો આપને અધિકાર છે. પરંતુ એ તો સ્થાને જ સ્થિત મળાય યગારે એ દોષો મોટી સંખ્યામાં ન હોય. પરંતુ અહીંમાં તો મ. સં. ના સપર્યુક્ત અને દોષો પ્રમાણમાં ઘણા જ છે તેથી એ દોષો જ છે અને એ રીતે એ અક્ષંતર્ય છે એમ મારું માનવું છે. એ દોષોને સંસ્કારના ઘસેલા હવા પરંતુ એમ કરવા જતાં મારે આવા પ્રંધના વહેરને વદલવું પડત જે સંપાદકીય દષ્ટિએ વધારે પડતું કહેવાય. એટલે મેં એ દોષો એમના એમ રહેવા સીધા છે. પરંતુ અધ્યાયોને એમ સ્થળે કે એ દોષો મારી દષ્ટિમાં આશ્યા જ નથી તેથી એ વધા દોષો અપ્પાય વાર અને સ્થોક વાર મેં નીચે પ્રમાણે ચતાવ્યા છે તેથી એ દોષો મારી નજરમાં નથી આશ્યા એવો આશ્લેષ કરવાનું અધ્યાયોને ન પ્રાપ્ત ધાય. અલપ્ત, જે દોષો મને યહુ જ મોટા ત્રાય્યા રેને મેં () આવા શૈલમાં પાઠ સૂચવી શુધારવા, સંસ્કારવા યત્ન કર્યો છે.

છંદોર્ભંગ

- ૧૧, ૮, ૧૨, ૧૩, ૧, ૭, ૩, ૧૨, ૧૩, ૨૦, ૪૬, ૫૫, ૫૭, ૫૯, ૬૦, ૬૫, ૬૬. ૭; ૨, ૧૭, ૨૧, ૨૬.
 - ૫; ૬, ૮, ૧૧. ૬૧, ૮, ૧૨, ૧૪, ૧૬, ૧૮. ૭; ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૧૪, ૨૦, ૨૩, ૨૪. ૮; ૫, ૭, ૧૦, ૧૧, ૧૨,
 ૧૫, ૧૬. ૯; ૪, ૧૧, ૨૩, ૨૭, ૨૯, ૪૨. ૧૦; ૪, ૫, ૬, ૧, ૧૩, ૨૫, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૨, ૩૫, ૩૬, ૪૨,
 ૪૩. ૧૧; ૪, ૫, ૬, ૭, ૯, ૧૪, ૧૫, ૧૭, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૦, ૩૧. ૧૨; ૨, ૩, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૧. ૧૩; ૨૮,
 ૪૫, ૫૧, ૫૨, ૮૩, ૮૬, ૧૨૩, ૧૪૨, ૧૪૬, ૧૪૯, ૧૭૭. ૧૪; ૮, ૧૪, ૨૫, ૩૨, ૪૬, ૪૮, ૫૧, ૫૮, ૬૧,
 ૬૪, ૮૫, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૬૬. ૧૫; ૧૨, ૨૩, ૬૨, ૬૮, ૭૫, ૮૦, ૮૮, ૮૯, ૯૬, ૧૧૬, ૧૨૭, ૧૨૯,
 ૧૩૨, ૧૪૩, ૧૫૦, ૧૫૭, ૧૬૫, ૧૮૨, ૧૮૪, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૯૬, ૨૦૬, ૨૦૯, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૨૩, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૩૧,
 ૨, ૩૬, ૪૧. ૨૭; ૧૨. ૨૫; ૮, ૧૮, ૨૪. ૨૬; ૧, ૧૪, ૨૦, ૪૫, ૫૧, ૬૦.

ઉપર જોવાથી માલમ પટ્ટરો કે છેદોભંગનો દોષ લગમગ દરેક અધ્યાયમાં છે. ૧૫૬૪ શ્લોકોમાં ૧૪૭ શ્લોકો ધરતી દષ્ટિએ સ્વામી વાઙ્મા હોય એ કોઈ નાની ઘુની યાવત ન કહેવાય.

વ્યાકરણદોષ

નીચે જણાવેલ શ્લોકોમાં વ્યાકરણદોષ છે.

૩: ૧૧, ૨૫, ૫૨, ૬૫, ૭: ૧૫, ૧૦: ૨૦, ૧૨: ૭, ૧૩: ૧૫૮, ૧૪: ૧૩૩, ૧૫: ૧૧, ૧૧૦, ૧૩૦, ૧૩૫, ૨૩: ૫, ૨૪: ૩૦, ૨૫: ૧૬, ૨૬, ૨૯, ૪૧, ૨૬: ૨૫, ૫૦.

૧૫૬૪ શ્લોકોમાં ૧૬૫નીસ શ્લોકો વ્યાકરણદોષથી દૂષિત છે.

આ વક્ષે દોષો મ. સં. વા. સં. કરતા અનેક ઘુની ઉત્તરથી છે અને એ સરવાહુએ લખેલી નથી પણ પ્રકારના મારા નિર્ણયને વિશેષ પુષ્ટ કરે છે. ચતુર્દશપૂર્વધારી ભદ્રવાહુએ સંસ્કૃતમાં વોઈં લખ્યું હોવાનો જલેલ મઠતો નથી તેમ જ નિર્મુક્તિ-કાર ભદ્રવાહુએ પણ સંસ્કૃતમાં વોઈં લખ્યું હોવાનું દિતિહાસમાં નોંધાયું નથી. આ યાવત પણ, પ્રસ્તુત મ. સં. સરસ્વતીમાં લખાયેલી છે એ કારણે, એ ભદ્રવાહુકર્તૃક ન હોવી જોઈએ પણ મારા નિર્ણયને સુમન્યિત કરે છે. વિક્રમીય પંદરની છવી પછી કોઈં સાધારણ સુદ્ધિસંપત્તિ ધરાવનાર માગતે એને રચી કાઢી ભદ્રવાહુને નામે ત્રવાવી સાહિત્યિક અને ऐतिहासिक અનેક ઘોટાઢામાં એકનો ઉમેરો થયો છે. આ ઉપરથી એમ સમજાવવાનો મારો પ્રયાસ જરાય નથી. એ જૈનોમાં જ્યોતિષ અને સ્વગોલ વિષયક જ્ઞાન તેમજ પ્રયોગો તા. આગલ મેં વહું છે તેમ તાર્પણ એ છે કે મ. સં. નિર્મુક્તિવાર ભદ્રવાહુએ વહર લખેલી હોવી જોઈએ પરંતુ એ મ. સં. તે પ્રસ્તુત મ. સં. નહિ પરંતુ વોઈં અનેરી અને અર્થ હોવી જોઈએ જે કમનથી હાલ અનુપલબ્ધ છે.

ગ્રંથ સંપાદનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓનો પરિચય

A:—આ પ્રતિ પુનાના માઠારકર ઓરીએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં સમ્રાણલ પ્રતિઓના સંપ્રદાશથી મેલવવામાં આવી હતી. તેનો નંબર ૮૨૪/૧૮૧૫-૧૯૦૨ છે. ઊપરિક્ત ધયાનો સંવાલ તેને છેટે ૧૫૦૪ નોંધ્યો છે. તેની પુષ્ટ સંલ્યા ૪૫ ની છે. પ્રથમ પુષ્ટ સિવાયના વક્ષે પુષ્ટો વક્ષે વાહુએ લખેલા છે. દરેક વાહુમા સમમગ પંદર પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં લગમગ આઠનીસ થી વેંતાલીસ અક્ષરો સમાવવામાં આવ્યા છે. પુષ્ટની દરેક વાહુએ, ઉપર, નીચે તથા જમણા અને ડાબા હાથના માગ ઉપર એમ ચારેય માયમા લગમગ ૧૧ ઈંચનો હાસિયો રાલવામાં આવ્યો છે. પ્રતિની લંવાઈ, પહોઢાઈ ૧.૮×૪.૨ ઈંચ છે. પુષ્ટની દરેક વાહુના મધ્ય માગમાં અલ્પોળું નારું પિહ રાલવામાં આવ્યું છે. પ્રતિની શરૂઆત “ॐ નમઃ સર્વશાય” અને તેનો અંત “इति निर्मये भद्रवाहुके निमित्ते संहिते स्वप्राप्त्यायः पश्चिंशोऽध्यायः समाप्तः ॥” આ પ્રમાણે થાય છે આ પ્રતિને જે રાતા વક્ષમાં લખેલવામાં આવી છે અને તેના ઉપર જે નોંધ કરવામાં આવી છે તે નોંધ ઉપરથી પ્રતિલેખન સંવાલ ૧૫૬૪ જણાય છે. પરંતુ તે નોંધ મૂલ વાહી છે કારણ કે પ્રતિને અંતે પ્રંયામ ૧૫૬૪ નોંધેલ છે અને લેખન સંવાલ થો વોષ્વો ૧૫૦૪ લખ્યો છે. આ બે આકાશમાં નોંધ કરનારે ડતાવલથી મૂલ કરી નાહી છે. ધેય સુદિ પાંચમ અને મૌમવારે આ પ્રતિની પ્રતે છે. પ્રતિલેખન સુંદર થયું છે. અક્ષરો સુવાચ્ય છે. ધણે સ્થલે ડયા અક્ષરો છૂટી ગયા છે ત્યાં..... આથી રીતે તે યાવત વ્વાંકવામાં આવી છે. પ્રતિની હાલત સારી છે ક્વચિત્ ક્વચિત્ પ્રતિમા મને આ રાતી સાહીથી પણ ડરાવામાં આવ્યું છે. કોઈં વોઈં પુષ્ટમાં એક પંક્તિ વાહી સાહીથી અને આર પછીની થીની રાપી સાહીથી અને વહી પછી થીની વાહી સાહીથી આ પ્રમાણે પંક્તિઓ લલવામાં આવી છે. પ્રતિ ડુલ્લ હોઈં ગ્રંથ સંપાદનમાં મુલ્ય આધાર આ પ્રતિનો લેવામાં આવ્યો છે.

B:—આ પ્રતિ મુકાવાઈ જ્ઞાનમંદિર—લમોઈંમાંથી મેલવવામાં આવી હતી. તેમાં વક્ષે વાહુએ લખેલ—પહેલા તથા છેડા સિવાયના—૭૬ પુષ્ટ છે. પુષ્ટની દરેક વાહુ ઉપર લગમગ ચાર જેટલી પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં લગમગ ભેય-પનીસ કે ત્રીસ જેટલા અક્ષરો સમાવેલ છે. પ્રતિની લંવાઈ પહોઢાઈ ૧૧.૨×૫.૮ ઈંચ છે અને ઉપર, નીચે તથા જમણા અને ડાબા હાથના માગ ઉપર અનુક્રમે ૧૧ ઈંચનો તથા ૧-૧ ઈંચનો હાસિયો રાલવામાં આવેલ છે.

પ્રતિની શરૂઆત “ॐ नमः सिद्धेश्वर ॥ थ्री भद्रवाहुने नमः ॥” અને તેનો અંત “इति निर्मये भद्रवाहुके निमित्ते स्वप्राप्त्यायः पश्चिंशोऽध्यायः समाप्तम् ॥” આ પ્રમાણે છે. પ્રતિલેખન સંવાલ ૧૭૧૧ થયે પોષ વદિ થીજ અને શુક્રવારે અધાવદી-ગઢ ડૂઈં મહારાજાધિરાજા થી જૈસંધ સિંચે રાગે વૂં કરવામાં આવ્યું હતું. છેવટે લખિત મયે નથી રામ ॥ છ ॥ આવા કાન્દો છે. પ્રતિલેખન સાધારણ ગળાય અક્ષરો ઠાંચવામાં મુરુકેત્રી નહે તેમ થયો. કોઈં વોઈં સ્થલે ડયા અક્ષરો છૂટી ગયા છે ત્યાં.....આથી ડીતે તે દહીકવત વ્વાંકવામાં આવી છે. પણ એમ જૂલ સ્થલે જ વનવા આવ્યું છે. પ્રતિની હાલત ડીક છે. વોઈં પુષ્ટ વાહુ—વ્વ્યું નથી. આ પ્રતિનું માયા સૈધિલય ધણું છે. ‘સમુદીર’ વાન્દવતાવલો હોય તો ‘સમુદીર’ની અને ‘પ્રદિ’

शब्द 'शुद्धि' की बतावबानां आब्यो छे, आब्युं दरेक शब्दना संबन्धमां समजी केवुं, प्रतिना हांसियामां छुटी गयेल अक्षरो के शब्दो मूकवामां आब्यो छे, कोई कोई स्थले शब्दार्थ पण लखवामां आब्यो छे, आ अक्षरोमां अने प्रतिना अक्षरोमां साम्य जणावुं होई एम मानव मन लखवाम छे के प्रति करनारे पाठकधी प्रति मेळनी होवी जोईए अने जे जे अक्षरो के शब्दो पठता ताका ते बधा तेणे हांसियामां नोष्वा होवा जोईए, प्रामाग्य अने शुद्धिनी दृष्टि ए प्रति पठी आ प्रति आवे.

C:- आ अपूर्ण प्रति श्री हेमचंद्राचार्य जैन ज्ञानार्थिदर (वाडी पार्थनापनो जैन ज्ञानभंडार), पाठपथी मेळववामां आवी हसी. तेनो नंबर ६०१४ छे. बने बाहुए लखेल एवा सत्तावीस पृष्ठ छे. तेनी संवाई, पहोकाई ११-६४४-२ ईच छे. पृष्ठनी जमणी तथा डावी बाहु उपर ५ ईचनो अने उपर तथा नीचेना भाग उपर ५ ईचनो हांसियो राखवामां आवेल छे. पृष्ठनी दरेक बाहु उपर आसारे पंद्र पंक्तियो अने दरेक पंक्तिमां छुमार बावन, जेपन अक्षरो समाववामां आब्यो छे. प्रतिनी हालत धणी सारी छे. अक्षरो नरोद्धार अने सुवाच्य छे. अक्षरो ज्यां छुटी गयेल छे तां.....आवी रीते ए हकीकत दर्शाववामां आवी छे, A प्रतिमां मने ज्यां ज्यां संदिग्धता जगायेली तां आ प्रति धणी ज उपकारक बई पवेळी छे. जमणी तथा डावी बाहुना हांसियामां तथा पृष्ठना मध्य भागमां मोटा चांदला जेवुं चिह्न मूकवामां आवेल छे. प्रतिनी शरआत "श्री सर्वेश्वर" अने तेनो अंत "किंकिय राखैव कर्मादा" शब्दधी करवामां आवेल छे. प्रति अपूर्ण छे ए भागळ जणाववामां आब्युं छे. आदिलचार छुपीसुं वर्णन आ प्रतिमां मळी आवे छे. छेला पृष्ठना डावी बाहुना हांसियामां मुकेल चांदलाना चिह्नमां १६४० नो आंक मुकवामां आब्यो छे ते उपरमी अनुमान करी शक्य के आ प्रतिसुं लेखन संवत् १६४० मां करवामां आब्युं होय; कारण के ए आंक 'प्रथमम्' जणावतो नशी ए स्पष्ट छे.

D:- आ प्रति पाठपथीमां मेळववामां आवी हसी. तेनी पृष्ठ संख्या ८८ छे. आ प्रतिना प्रीजा भागना पृष्ठो उपर पीजी बाहुए लखवामांज बधी आब्युं. पृष्ठमां एकरे वार पंक्तियो अने दरेक पंक्तिमां अंदाज छत्रीस अक्षरो लखवामां आवेल छे. प्रति संपूर्ण छे. प्रतिनी संवाई, पहोकाई ११४५-२ ईच छे अने उपर, नीचे ८ ईचनो तथा जमणी, डावी बाहु उपर १-३ ईचनो हांसियो राखेल छे. प्रतिनी शरआत "श्री जिनाय नमः ॥" अने तेनो अंत "संवत् १९४५ना भावण सुद ११ सुपयारे ॥" आ प्रमाणे छे. आ छेला शब्दधी ए स्पष्ट याव छे के प्रतिलेखन संवत् १९४५ ना भावण सुद ११ नो सुपयारे पूरं करवामां आब्युं हई. प्रतिलेखन सारी रीते करवामां आवेल छे परंतु भाषा अने छंदनी दृष्टिए यहुं ज वैविध्य छे. ए रीते आ प्रति D प्रतिने अनुसरवारी गणी शक्य. क्वचित ज अक्षरो छुटी गया छे; तां.....आवी रीते ए यावत दर्शाववामां आवी छे. प्रति थोडा समय पठेव्य ज लखायेली छे एउठे प्रतिना वागळोनी हालत सारी होय एमां नवाई नशी, अक्षरो नरोद्धार अने सुवाच्य छे. प्रतिमां कयांय मूय चिह्नो के हांसियामां कोई यावत लखेजी नशी. वागळो जाहा वापरवामां आब्यो छे. उतावळमां पोतानी नोच खातर ज जाणे के नकळ न करवामां आवी होय तेम नकळ करी नाहीं छे. भाषानो कोई ज विचार करवामां आवेल नशी, शब्दे शब्दे व्याकरण दोपो जगया छे. छतां संकरस्पद स्थलोए एणे पण प्रकाश पावयौ छे एउला पूरती ते उपयोगी अने उपकारक गणाय.

पाठांतर

शब्द अने व्याकरण शुद्धि के पाठधी सत्यवादी हकी केने सर्व प्रथम परंद्दी व्यापी छे. अन्य पाठने शब्दभेदमां जणावो छे. पाठ परतेनी प्रतिओनी बहुमति पण पाठनी परंद्गीमां बीजे संवरे ध्यानमां राखी छे. कोई स्थले में () बीसमां पाठांतपो सूचव्या छे परंतु ते बधा कामचलाव समजवा. [] बीसमां मुकेल शब्द के अक्षर खास करीने छंदोर्मग दोष के न्याकरण बोध निवारवा मुकेल छे एम बतावे छे. जणापने अंत "भद्रबाहुसंहितायाम्", "नैर्मन्धे भद्र-बाहुके निमित्ते", अने "नैर्मन्धे भद्रबाहुके निमित्ते संहितायाम्" एवा समाप्ति सूक्त पदो प्रतिओनी बहुमति अनुसार मुपवा छे.

सूची अने परिशिष्ट

विषय तथा शब्दानुसार सूची प्रथनी उपयोगितामां बधायो करतो एम धारिने तैयार करी मुकेल छे. अभ्यासीनी मुपमाता अने संपुट खातर, सं. सं. ना जे ओकोनी वा. सं. ना जे ओको सपे में गुलवा करी छे ते वा. सं. ना ओको अभ्याय प्रमाणे में परिशिष्टमां मुकेल छे.

आभार

आ मंगना संबन्धमां भावपूर्णकीय तमाम प्रतिओ मेळनी आपी तेम ज मारा छटाहाने फारदार उदोजित करी मने जे अवार मवार प्रेरणा आपी छे ते खातर हुं आ स्थले मारा विद्यागुरु आचार्य जिनविजयजी, ऑन० धरेवदर-भारतीय विद्या भवन, ना अर्जत उपकारनी नोच लई कृतज्ञ थाई छुं.

भारतीय विद्या भवन
कोपाटी रोड, सुपई. ७
भागीदारी परिणाम, सं. २००५

अमृतलाल सचचंद गोपाणी.

परिशिष्ट

*

(For convenience of easy reference and study, I have put, in this Appendix, these stanzas of *Varahisamhita* which I have compared with those of *Bhadrabakusamhita* in the Introduction.)

अध्याय ३

दण्डे नरेन्द्रनृत्युत्पाधिभयं स्यात् कवचसंस्थाने । ध्वाह्ने च तस्करमयं दुर्मिक्षं कीलकेऽर्कस्थे ॥ १७ ॥

+ + +

रुसः श्वेतो विप्रान् रक्ताभः क्षत्रियान् विनाशयति ।

पीतो वैद्यान् कृष्णस्ततोऽपरान् शुभकरः क्षिप्रः ॥ २५ ॥

+ + +

श्यामेऽर्के कीटमयं मखनिमे मयमुदन्ति परचक्रात् । यस्यस्यै सच्छिद्रस्तस्य विनाशः क्षितीशस्य ॥ २९ ॥

शदारुधिरनिमे भानौ नमस्तलस्थे भवन्ति संप्रामाः ।

शशिसदशे नृपतिवधः क्षिप्रं ध्यान्यो नृपो भवति ॥ ३० ॥

+ + +

अमलवपुरवन्नमण्डलः स्फुटविपुलामलदीर्घदीधितिः ।

अविकृततनुवर्णविह्वञ्जगति करोति शिवं दिवाकरः ॥ ४० ॥

अध्याय ४

प्रतिदिवसमेचमर्कात् स्थानविशेषेण शौक्ल्यपरिवृद्धिः । भवति शशिनोऽपराङ्गेष्वध्वाद्गतो घटस्त्वेष ॥ २४ ॥
येन्द्रस्य शीतकिरणो मूलापाढाद्वयस्य या यातः । याम्येव वीजजलचरकाननहा वद्विमयदक्ष ॥ ५ ॥
दक्षिणपार्श्वेन गतः शशी विशाखापुराधयोः पापः । मध्येन तु प्रशस्तः पित्र्यस्य विशाखयोश्चापि ॥ ६ ॥
पटनगतानि पौष्णाद् द्वादश रौद्राश्च मध्ययोगीनि । ज्येष्ठाद्यानि तत्रक्षौण्ड्युपतिनातीत्य युज्यन्ते ॥ ७ ॥

+ + +

युगमेव याम्यकीर्त्या किञ्चिन्तुं स पार्श्वशायीति ।

विनिहन्ति सार्यवाहान् वृष्टश्च विनिग्रहं कुर्यात् ॥ १३ ॥

+ + +

प्रोक्तस्थानाभाषादुदशुचः सत्यवृद्धिवृष्टिकरः । दक्षिणतुंगश्चन्द्रो दुर्मिक्षमयाय निर्दिष्टः ॥ १६ ॥

+ + +

प्रत्यन्तान् शुभ्रपांश्च हन्त्युदुपतेः शुभे शुजेनाहते

शखलुद्रुपयद्दमेन शशिजेनावृष्टिदुमिसकृत् ।

श्रेष्ठान् हन्ति नृपान् महेंद्रगुरुणा शुभेण चारुपाश्रुपान्

शुभे याप्यमिदं फलं प्रहकृतं हृष्ये यथोक्तागमम् ॥ २१ ॥

+ + +

गान्धारतौवीरकसिन्धुवीरान् धान्यानि शैलान्द्रविडाधिपांश्च ।

द्विजांश्च मासान् दश शीतरश्मिः सन्तापयेद्वाभ्रपतिना विभिन्नः ॥ २३ ॥

+ + +

यौधेयान् सविधान् सकौरवान् प्रागीशानथ चार्जुनायनान् ।

हन्यादर्कभिस्रमण्डलः शीतानुर्देशमासर्षीहया ॥ २५ ॥

मगधान्मथुरां च पीडयेद् वेणुपाश्च तटं शशाङ्कजः ।

अपरश्रुतं युगं यदेद् यदि भित्त्वा शशिनं विनिर्गतः ॥ २६ ॥

क्षेमारोग्यसुभिस्रविनाशी शीतान्शुः शिखिना यदि भिषः ।

कृपादासुघनीविधिताश चीराणामधिभेन च पीडाम् ॥ २७ ॥

+ + +

भस्मनिमः पुरयोऽरुणमूर्तिः शीतकरः किरणैः परिहीनः ।
 इयायतनुः स्फुटितः स्फुरणो वा क्षुत्तरमरामयचौरमयाय ॥ २९ ॥
 प्रालेयकुन्दकुमुदस्फटिकावदातो यन्नादिवान्निस्तया परिमृज्य चन्द्रः ।
 उषैः कृतो निशि भविष्यति मे शिवाय यो हृदयते स भविता जगतः शिवाय ॥ ३० ॥

अध्याय ५

यद्येकस्मिन् मासे ग्रहणं रवितोमयोस्तदा क्षितिपाः ।
 खलक्षोभैः संक्षयमायान्व्यतिशयकोपश्च ॥ २६ ॥

+ + +

श्वेते क्षेमसुमिश्रं ग्राहणपीडां च निर्दिशेद्राहो । अग्निभयमनलवर्णे पीडा च हुताशयुक्तीनाम् ॥ ५३ ॥
 हरिते रोगोल्बणता सस्यानामीतिमिश्र विष्वंसः । कपिले शीघ्रगमसत्त्वम्लेच्छध्वंसोऽथ दुर्मिक्षम् ॥ ५४ ॥
 अरुणकिरणानुरूपे दुर्मिक्षावृष्टयो विहगपीडा । व्याघ्रे क्षेमसुमिश्रमादिशेन्मन्दवृष्टिं च ॥ ५५ ॥
 कापोत्तारुणकपिलश्यायामे धुद्रयं विनिर्देश्यम् । कापोतः शूद्राणां व्याधिकरः कृष्णवर्णश्च ॥ ५६ ॥
 विमलकमणिपीतामो वैश्यवर्चसो भवेत् सुमिक्षाय । साक्षिंभल्यग्निभयं वैरिकरूपं तु युक्तानि ॥ ५७ ॥
 वृषाकाण्डश्यामे हारिद्रे चापि निर्दिशेन्मरकम् । अशनिभयसम्प्रदायी पाटलिङ्कुसुमोपमो राहुः ॥ ५८ ॥
 पांशुशिलोदितरूपः स्रग्ध्वंलाय भवति वृष्टेश्च । धारविकमलसुरचारुपशुच्छलकोपाय ॥ ५९ ॥

+ + +

मस्ते क्रमाग्निमैः पुनर्ग्रहो मासपङ्कपरिवृज्या ।
 पथनोक्तापातरजः क्षितिकम्पतमोऽशानिपातैः ॥ ६३ ॥

+ + +

दक्षिणकुक्षियिनेदो दक्षिणपार्श्वेन यदि भवेन्मोक्षः ।
 पीडा नृपपुत्राणामभियोज्या दक्षिणा रिपवः ॥ ८४ ॥

+ + +

प्राक्प्रग्रहणं यस्मिन् पञ्चादपसर्पणं तु तज्जरणम् ।
 धुच्छलभयोद्विधाः क शरणमुपयान्ति तत्र जनाः ॥ ८८ ॥

अध्याय ६

यमुदयशोढकं करोति नवमाष्टसप्तमक्षेपु । तद्ग्रहसुष्णमुदये पीडाकरमग्निपातानाम् ॥ १ ॥
 द्वादशवृद्धमेकादशानशत्राद्धमिते कुजेऽशुमुत्तम् । हृष्यति रसानुदये करोति रोगानघृष्टिञ्च ॥ २ ॥
 म्याले त्रयोदशक्षांशतुर्दशाष्टा विपच्यतेऽस्तमये । दंष्ट्रिव्यालमृगेभ्यः करोति पीडां सुमिंसं च ॥ ३ ॥
 शपिराननमिति धनैः पञ्चदशात् षोडशात् विनिवृत्ते । तत्कालं मुखरोगं सभयं च सुमिक्षमावहति ॥ ४ ॥

अतिसुखालं सतद्दशाद् द्वादशातोऽपि वा तदनुषङ्गे ।
 दस्युगणेभ्यः पीडां करोत्यवृष्टिं सञ्चलमपम् ॥ ५ ॥

+ + +

मित्या मघां विशालां मिन्दन् भौमः करोति दुर्मिक्षम् ।
 मरकंकरोति घोरं यदि भित्वा रोहिणीं याति ॥ ९ ॥

+ + +

प्राजापत्ये धपणे मूले तिरुपूत्रासु शाने च ।
 विचरन् धननिषहानामुपघातकरः क्षमातनयः ॥ ११ ॥
 चारोदपाः प्रदास्ताः धयनमघादित्यमूलहस्तेषु ।
 पक्षपदाभिव्यधाराप्राजापत्येषु च शुजस्य ॥ १२ ॥

विपुलयिमलमूर्तिः सिंशुकाशोकवर्णः स्फुटदचिरमयुलस्ततनाघ्नप्रभाभिः ।
 विचरति यदि मानं चोत्तरं मेदिनीजः शुभहृदयनिपातां हार्दिदद्य प्रतामाम् ॥ १३ ॥

अध्याय ७

विचरञ्छ्रवणघनिष्ठाप्राजापत्येन्दुविश्वदैवानि ।

मृदन्द् हिमकरतनयः करोत्यवृष्टिं सरोगमयाम् ॥ २ ॥

+ + +

हस्तादीनि विचरन् पट्टक्षायुपपीडयन् गवामशुभः ।

जेहरसार्धविबृद्धिं करोति चोर्वा प्रमृताग्राम् ॥ ४ ॥

+ + +

पूर्वावृक्षत्रितयावेकमपीन्द्रोः सुतोऽभिमृदनीयात् ।

ध्रुच्छ्रतस्करामयमयप्रदायी चरन् जगतः ॥ ७ ॥

प्राकृतविमिश्रसंक्षिततीक्ष्णयोगान्तघोरपापाख्याः ।

सप्त पराशरठत्रे नक्षत्रैः कीर्तिता गतयः ॥ ८ ॥

प्राकृतसंज्ञा वायव्ययाम्यपैतामहानि बहुलाश्च ।

मिथ्या गतिः प्रतिष्ठां दाशिशिवपितृभुजगदैवानि ॥ ९ ॥

संक्षिप्तायां पुष्यः पुनर्वसुः फल्गुनीद्वयं चेति ।

तीक्ष्णयां भाद्रपदाद्वयं सशाक्राश्वयुक् पोष्णम् ॥ १० ॥

योगान्तिकेति मूलं द्वे चापाढे गतिः सुतस्येन्द्रोः ।

घोरा श्रवणस्वाप्तू षसुदैवं वारुणं चैव ॥ ११ ॥

पापाख्यं सावित्रं मैत्रं शक्राग्निदैवतं चेति ।

उदयप्रवासदिवसैः स पय गतिलक्षणं प्राह ॥ १२ ॥

चत्वारिंशत्त्रिंशद् द्विसमेता विंशतिर्द्विनवकं च ।

नव मासाद् दश चैवसंयुताः प्राकृताग्रानाम् ॥ १३ ॥

प्राकृतगत्यामारोग्यवृष्टिसस्यप्रवृद्धयः क्षेमम् ।

संक्षिप्तमिश्रयोर्मिश्रमेतदन्यास्तु विपरीतम् ॥ १४ ॥

ऋज्व्यतिवक्रा वक्रा विकला च मत्तेन देचलस्यैताः ।

पञ्चचतुर्ह्येकाहा ऋज्व्यादीनां पडभ्यस्ताः ॥ १५ ॥

+ + +

हेमकान्तिरथवा शुक्रवर्णः सस्यकेन मणिना सदृशो वर ।

स्निग्धमूर्तिरलघुश्च हिताय व्यत्यये न शुभकृच्छशिपुत्रः ॥ २० ॥

अध्याय ८

नक्षत्रेण सहोदयमुपगच्छति धेनु देवपतिमग्नी ।

तत्संज्ञं वक्तव्यं वर्षं मासक्रमेणैव ॥ १ ॥

वर्षाणि कार्तिकादीन्याग्नेयाद्भद्रयात्रुयोगीनि ।

प्रमशस्त्रिभे तु पञ्चममुपात्त्यमन्त्यं च यद्वर्षम् ॥ २ ॥

+ + +

पितृपूजापरिवृद्धिर्माघे हार्दिंश्च सर्वभूतानाम् ।

आरोग्यवृष्टिधान्यार्घसम्पदो मित्रलामश्च ॥ ६ ॥

फाल्गुनवर्षे विधाद् क्वचित् क्वचित् क्षेमवृद्धिसस्यानि ।

दौर्भाग्यं प्रमदानां प्रचलाध्वोरा नृपाञ्चोभ्राः ॥ ७ ॥

चैत्रे मन्दा वृष्टिः प्रियमन्नं क्षेमगवतिषा मृदव ।

वृद्धिस्तु फौलाधान्यस्य भवति पीडा च रूपयताम् ॥ ८ ॥

घशाग्ने धर्मपरा विगतमयाः प्रमुदिताः प्रजाः सृष्ट्याः ।

यशस्वितामवृत्तिर्निष्पत्तिः सर्वसस्यानाम् ॥ ९ ॥

ज्येष्ठे जातिकुलाद्यनश्रेणीश्रेष्ठा नृपाः सधमेहाः ।
 पीड्यन्ते धान्यानि च हित्वा कर्गुं शयीजातिम् ॥ १० ॥
 थापादे जायन्ते सस्यानि कचिद्वृष्टिरन्यत्र ।
 योगक्षेमं मध्यं व्यप्राश्य भवन्ति भूपालाः ॥ ११ ॥
 श्रावणवर्षे क्षेमं सम्यक् सस्यानि पान्मुपयान्ति ।
 धुद्रा ये पापण्डापीड्यन्ते ये च तद्भुक्ताः ॥ १२ ॥
 भाद्रपदे यद्भीजं निष्पांसिं याति पूर्वसस्यं च ।
 न भवत्यपरं सस्यं कचित् सुमिक्षं कचिच्च भयम् ॥ १३ ॥
 श्वयुजेऽर्धेऽजस्रं पतति जलं प्रमुदिताः प्रजाः क्षेमम् ।
 प्राणचयः प्राणभृतां सर्वेषामन्नघातुष्यम् ॥ १४ ॥
 उद्गारोग्यसुमिक्षक्षेमकरो याकपतिश्चरन् मानाम् ।
 याम्ये तद्विपरीतो मध्येन तु मध्यफलदायी ॥ १५ ॥
 विचरन् भद्रयमिष्टस्तत्सापं पत्तरेण मध्यफलः ।
 सस्यानां विध्वंसी विचरेद्दधिकं यदि कदाचित् ॥ १६ ॥
 अनलमयमनलयर्णे व्याधिः पीते रणागामः श्यामे ।
 हरिते च तस्करेभ्यः पीडा रक्ते तु शालभयम् ॥ १७ ॥
 धूमामेऽनागृष्टिस्त्रिदशगुरौ नृपघ्नो विद्या हृष्टे ।
 विपुलेऽमले सुतारे रात्रौ हृष्टे प्रजाः स्वस्थाः ॥ १८ ॥
 रोहिण्योऽभलम च पत्तरेतनुर्नाभिस्यपादाद्वयम्
 सापं हृष्टिपलदैवतं च कुसुमं शुभैः शुभं तैः फलम् ।
 देहे शूरनिपीडितेऽग्न्यनिलजं नाभ्यां भयं धुक्कृतम्
 पुण्ये मूलफलक्षयोऽथ हृद्ये सस्यस्य नादौ धुयम् ॥ १९ ॥

+ + +

चक्रलुपांशुजटिलः पृथुमूर्च्छिः शुभुद्गुन्दुकुसुमस्फटिकामः ।
 प्रहृदतो न यदि सत्पयघर्त्सी हितकरोऽमरगुहमेतुजानाम् ॥ ५३ ॥

अध्याय ९

नागपञ्चैरायतवृषणोऽङ्गुलमृगाजद्वहनाख्याः ।
 मभ्यन्यायाः कैश्चित् त्रिमाः क्रमाद्धीधयः कथिताः ॥ १ ॥
 नागा तु श्वनयाम्यानलानि पैतामदाग्निमात्तिस्रः ।
 गौर्षीध्यामधिन्याः दौष्णं द्वे स्थापि मद्रपदे ॥ २ ॥

+ + +

उत्तरर्षीधिषु शुक्रः सुमिक्षाक्षिपहृदतोऽस्तमुदयं वा ।
 मभ्यास्तु मध्यफलदः कष्टफलो दक्षिणस्यास्तु ॥ ८ ॥

+ + +

मरपीपूर्वं मण्डलवृक्षचतुर्षु सुमिक्षाः समाधत् ॥ यद्वाङ्गमहिषयास्त्रिककलिङ्गदेनोपु मयजननम् ॥ १० ॥
 अत्रोदितमारोहेद्ब्रह्मोऽपरो यदि तितं ततो हन्यात् । भद्राभ्यशूरसेनकपोपककोटियर्षनृपान् ॥ ११ ॥
 मक्षतुष्टयमाद्रांषं द्वितीयममितागुसस्यसम्पत्ये । त्रिमाणांशुमकरं विशेषतः शूरचेष्टानाम् ॥ १२ ॥
 मय्येनात्रावान्ते श्लेष्ठाटविकाभ्यजीविगोमस्तान् । गोनर्दनीचशद्रान् पदेद्वाङ्गानयः सृष्टाति ॥ १३ ॥
 विचरन् मपादिपञ्चकुमुदितः सस्यप्रणानाष्टष्टुक्रः । शुक्लस्वत्सयजननो मीचोन्नतिसंकरकरश्च ॥ १४ ॥
 पिशाचेऽथष्टग्यो हृन्वग्ये नादिकाभ्युत्तराद्रान् । पुण्ड्रापरान्वदातिचपनयातिद्विष्टस्यामुद्रान् ॥ १५ ॥
 सात्यार्थं भरिततपं मण्डलयेतश्चतुर्थममयत् ॥ मङ्गलप्रसुमिक्षामिहृद्ये मित्रमेदाय ॥ १६ ॥
 मन्त्राभ्यान्ते गुर्याः किरातभर्तुः पिनादि श्रेष्ठावृत् ॥ प्रस्यगतापन्तिपुण्ड्रिद्वज्जनाशूरसेनाश्च ॥ १७ ॥

ज्येष्ठार्धं पञ्चशै क्षुचस्कररोगदं प्रधाधयते । कादमीरादमकमरस्यान् संचाहदेयीमयेगतीश्च ॥ १८ ॥
 आरोगेऽप्राभीरान् द्रविडाम्यद्युधिगतसौराणान् । नाशयति सिन्धुसौवीरकांश्च काशीभ्यरस्य वधः ॥ १९ ॥
 पष्टे पण्णक्षत्रं शुभमेतन्मण्डलं घनिष्ठाद्यम् । भूरिधनगोकुलाकुलमनस्वधान्यं कश्चित् सभयम् ॥ २० ॥
 अशारोगे शूलिकगान्धारावन्त्यः प्रपीड्यन्ते । वैदेहवधः प्रत्यन्तयवनशकदासपरिवृद्धिः ॥ २१ ॥

+ + +

प्रजापत्ये शकटे भिन्ने हृत्वेय पातकं घसुधा । केदास्थिशकलवला कापालेमिव व्रतं धत्ते ॥ २५ ॥
 सौम्योपगतो रससस्यसङ्घपापोशना समुद्दिष्टः । आद्रांगतस्तु कोदालकलिङ्गहा सलिलनिकरकरः ॥ २६ ॥
 बरमकवैदभाणां पुनर्वसुस्ये सिते महाननयः । पुष्ये पुष्टा वृष्टिविंशाघरगणनिमर्दश्च ॥ २७ ॥
 बालेषुपासु भुजङ्गमदारुणपीडावहश्चरन्धुक् । भिन्दन् मर्धा महाप्राप्रदोपरुद्धुरिमुष्टिकरः ॥ २८ ॥
 भारये शवरपुलिन्दप्रभ्यंसकरोऽग्निवहमोक्षाय । आर्यग्ये कुरुजाह्वलपाञ्चालप्रः सलिलदायी ॥ २९ ॥
 कौरवचित्रकराणां हस्ते पीडा जलस्य च निरोधः । कृपकृदण्डजपीडा चित्राख्ये शोभना वृष्टिः ॥ ३० ॥
 स्वातो भ्रूतवृष्टिदूतवणिग्रताविकान् स्पृशत्यनयः । एन्द्राग्नेऽपि सुवृष्टिवेणिजां च मये विजानीयात् ॥ ३१ ॥
 मैत्रे क्षत्रविरोधो ज्येष्ठार्ध्यां क्षत्रसुरयसन्तापः । मौलिकभिपजां मूले त्रिष्वपि चैतेष्वेनावृष्टिः ॥ ३२ ॥
 आन्ये सलिलजपीडा विश्वेशे व्याधयः प्रकुप्यन्ति । अघणे अघणव्याधिः पाण्डिभयं घनिष्ठासु ॥ ३३ ॥

शतभिपजि शौण्डिकानामजैकपे द्यूतजीविनां पीडा ।

कुरुपाञ्चालानामपि करोति व्यासिन सितः सलिलम् ॥ ३४ ॥

बहिर्युष्म्ये फलमूलतापहृदायिनां च रेवत्याम् ।

अभिन्यां हयपानां याम्ये तु किरातयवनानाम् ॥ ३५ ॥

+ + +

सौम्योऽस्तोदययोः पुरो भृशसुतस्यावस्थितस्तोयहृद्
 रोगान् पित्तजकामलां च कुरुते पुष्पाति च धूमिकम् ।

इत्यात् प्रवजिताग्निदोत्रिकभिपप्रङ्गोपजीध्यान् हृष्यान्

वैश्यान् गाः सड्वाहनैर्नरपतीन् पीतानि पञ्चाहिशम् ॥ ४३ ॥

द्विपिभयमनलामे शस्त्रकोपश्च एके कनकनिकपगौरै व्यापयो दैत्यपूज्ये ।

हरितकपिलरूपे भ्वासकासप्रकोपः पतति न सलिलं पाद्मसारुक्षसितामे ॥ ४४ ॥

अध्याय १०

यदा विशाखासु महेन्द्रमन्त्री सुतश्च भानोर्दहनर्क्षयातः ।

तदा प्रजानामनयोऽतिघोरः पुरप्रमेदो गतयोर्ममेकम् ॥ १९ ॥

+ + +

वैद्वर्षकान्तिरमलः शुभदः प्रजानां याणातसीकुसुमवर्षनिभश्च दास्तः ।

पञ्चापि वर्णमुपगच्छति तरसवर्णान् स्वर्गात्मजः क्षपयतीति मुनिप्रवादः ॥ २१ ॥

अध्याय ११

ह्रस्वस्तनुः प्रसन्नः क्षिप्रस्त्वृजुवचिरसंस्थितः शुक्लः ।

उदितो धाप्यभिष्टः सुमिस्रसौख्यावहः केतुः ॥ ८ ॥

+ + +

क्षिप्र्याः प्रभासमेता द्विशिखाः षष्टिः शनैश्चराङ्गयहाः । अतिकृफला दृश्याः सर्वत्रैते कनकसंघाः ॥ १८ ॥

+ + +

कंका नाम धरुणजा ह्यग्निदाद्रांशुवसंस्थानाः । दाशिवत् प्रभासमेतास्तीव्रफलाः केतवः मोकाः ॥ २६ ॥

पण्यतिः कालमुताः कवन्धसंघाः कवन्धसंस्थानाः ।

चण्डा भयप्रदाः स्यू रूपताराश्च ते शिपिनः ॥ २७ ॥

+ + +

स्निग्धौ सुमिक्षिशिबदावधाधिकं दृश्यते कनामायः । इशं चर्षाण्युपतापं जनयति शक्लमकोपकृतम् ॥ ३८ ॥

+ + +
जलकेतुरपि च पश्चात् स्निग्धः शिखयाऽपरेण चोन्नतया ।
नव मासान् स सुमिक्षं करोति शान्तिं च लोकस्य ॥ ४६ ॥

+ + +
अश्विन्यामदनकपं भरणीषु किरातपार्थिवं हन्यात् ।
बहुलासु कलिनेशं रोहिण्यां शूरसेनपतिम् ॥ ५४ ॥
औशीनरमपि सौम्ये जलजाजीवाधिपं तथाऽऽर्द्रासु ।
वादित्येऽद्मकनायं पुष्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ ५५ ॥
असिकेशं मौजङ्गे पिच्येऽङ्गं पाण्ड्यनाथमपि भान्ये ।
मौजपतिकसार्यग्णे सावित्रे दण्डकाधिपतिम् ॥ ५६ ॥
चित्रासु क्रुद्धसेनाधिपस्य मरणं सप्तमविशोत्तमः ।
फादमीरककाम्योजौ नृपती प्रामङ्गने न स्तः ॥ ५७ ॥
इक्ष्वाकुरत्नकनायो हन्येते यदि भवेद्विशालासु ।
मैत्रे पुण्ड्राधिपतिर्ज्यैष्टास्वथ सार्यमौमयधः ॥ ५८ ॥

अध्याय . १७

ः आसन्नकमयोगान्देदोहेङ्गांशुमर्दनापसव्यैः ।
ः शुद्धं चतुष्प्रकारं पराशराचैस्त्रिभिर्दत्तम् ॥ ३ ॥

+ + +
रविपान्दो मध्ये पौरः पूर्वोऽपरे स्थितो यायी ।
पौरः बुधगुरुरविजा नित्यं शीतांशुराम्बुदाः ॥ ६ ॥
केतुकुङ्कपाहृशुक्ता यायिन पते हता प्रह्ला हन्युः ।
आम्बुदायिपौरान् जयिनो जयदाः स्वर्गस्य ॥ ७ ॥
पौरं पौरैण हते पौराः पौरान् नृपान् विनिर्ग्रन्ति ।
पर्वं याव्याम्बुदा नागरयायिग्रहाश्चैव ॥ ८ ॥
दक्षिणदिक्स्थः परुषो वैपथुरप्राप्य सन्निवृत्तोऽणुः ।
धाधिगृहो विहृता निष्प्रमा विवर्णश्चयः स जितः ॥ ९ ॥
उक्त विपरीतलक्षणसम्प्रद्यो जयगतो विनिर्दिष्टः ।
विपुलः स्निग्धो ह्युतिमान् दक्षिणदिक्स्थोऽपि जययुक्तः ॥ १० ॥

+ + +
शुक्राणां जितेऽवनिस्तुते वाह्नीका यायिनोऽग्निघातांश्च ।
शशिजेन शूरसेनाः कलिङ्गसात्वथाश्च पीड्यन्ते ॥ १३ ॥
सौरिणारे विजिते जयन्ति पौराः प्रजाश्च सीदन्ति ।
कोष्ठागारम्लेच्छक्षत्रियतापाश्च शुक्रजिते ॥ १४ ॥
भूमिन हते शशिजे वृक्षसरित्तापसाद्मकनरैर्द्राः ।
उत्तरदिक्स्थः क्रतुदीक्षिताश्च सन्तापमायान्ति ॥ १५ ॥
शुक्रणा बुधे जिते म्लेच्छशूद्रचौरार्थयुक्तपौरजनाः ।
श्रिगतं पावैतीयाः पीड्यन्ते कम्पते च मदी ॥ १६ ॥
रविजेन बुधे ध्यस्ते नाविकयोधाब्जसधनगार्मिण्यः ।
शुक्राणां जितेऽग्निकोपः सस्याभ्युदयायिविध्वंसः ॥ १७ ॥
जीषे शुक्रामिहते क्रुद्धतगान्धारकैकया मद्राः ।
शाच्या पत्ता पङ्गा गावः सस्यानि नश्यन्ति ॥ १८ ॥

भीमेन हते जीवे मध्ये देवो नरेभ्यरा गावः ।
 सारेण चार्जुनायनवसातियौघेयशिविविभ्रा ॥ १९ ॥
 शक्तिवनयेनापि जिते बृहस्पती म्लेच्छसत्यशास्त्रभृतः ।
 उपयान्ति मध्यदेशश्च संक्षयं यच्च भक्तिफलम् ॥ २० ॥
 शुक्रे बृहस्पतिहते यायी श्रेष्ठो विनाशमुपयाति ।
 ब्रह्मक्षत्रविरोधः सलिलं च न यास्यस्यजति ॥ २१ ॥
 कोशलकलिङ्गयङ्गा वत्सा मत्स्याश्च मध्यदेशयुताः ।
 महतीं मजन्ति पीडां नपुंसकाः दूरसेनाश्च ॥ २२ ॥
 बुद्धविक्षिते भृशुतनये बलमुख्यवधो नरेन्द्रसंभ्रामाः ।
 सौम्येन पार्वतीयाः क्षीरविनाशोऽल्पवृष्टिश्च ॥ २३ ॥
 रविजेन सिते विजिते गणमुखाः शास्त्रजीविनः क्षत्रम् ।
 जलजाश्च निपीड्यन्ते सामान्यं भक्तिफलमन्यत् ॥ २४ ॥
 असिते सितेन निहतेऽर्घ्यवृद्धिरहिविहगमानिनां पीडा ।
 क्षितिजेन टंकणान्ध्रीद्रकाशिवार्वहीकदेशानाम् ॥ २५ ॥

सौम्येन पराभूते मनेद्वयणिगिबहुरूपशुनागाः । सन्ताप्यन्ते शुरणा स्त्रीबहुला महिषकशाकाश्च ॥ २६ ॥

अध्याय २१

यक्षक्षत्रमुपगते गर्भश्चन्द्रे भवेत् स चन्द्रयशात् । पञ्चतयते दिनशते तत्रैव प्रसवमायाति ॥ ७ ॥
 सितपक्षमयाः कृष्णे शुक्ले कृष्णा ह्युसम्भवा राशौ । नक्तं प्रभवयाद्याहनि सन्ध्याजाताश्च सन्ध्यायाम् ॥ ८ ॥

+ + +

ह्लादि मृदूदकिलयशाफदिग्मयो माततो वियद्विमलम् ।

क्षिाघसितवहुलपरिषेपरिषृतौ हिममयूलाकां ॥ १४ ॥

पृथुपहुलक्षिाघधनं घनसूचीसुरफलोहिताधयुतम् । काकाण्डमेचकामं वियद्विशुदेन्दुनक्षत्रम् ॥ १५ ॥

सुरवापमन्द्रयर्जितविद्युत्प्रतिसूर्यका शुभा सन्ध्या ।

शशिशिवशाकाशाखाः शान्तरवाः पक्षिमृगासंघाः ॥ १६ ॥

+ + +

पथनघनवृष्टियुचाश्वंश्रे गर्भोः शुभाः सपरिवेपाः । घनपथनसलिलविद्युत्स्तानितैश्च हिताय येदाश्वे ॥ २२ ॥
 मुकारजतनिकाशास्तमालनीलोत्पट्टाजनामासः । जलचरसत्वाकारा गर्भेषु घनाः प्रभूतजलाः ॥ २३ ॥

+ + +

गर्भोपधातलिङ्गान्पुरकादानिपांस्तुपातदिग्दाहाः । क्षितिकम्पस्युरकीलककेतुप्रहयुद्धनिर्घाताः ॥ २४ ॥
 दधिपदिवृष्टिविद्युत्परिवेन्द्रघनूपि दर्शनं राहोः । इत्युत्पातैरेभिस्त्रिविधैस्त्वान्येहृतो गर्भः ॥ २६ ॥

+ + +

शतमिषगान्धेपाद्रांस्वातिमघासंयुतः शुभो गर्भः ।

पुष्पाति बह्विन्द्वसान् हन्युत्पातैर्दत्त्रिविधैः ॥ २९ ॥

अध्याय २३

हस्ताप्यसौम्यविश्रायोष्णधनिद्रासु योदना द्रोणाः । शतमिषगोन्द्रस्वातिसु वरवारः कृत्तिकासु ददा ॥ १ ॥
 श्रवणे मघानुराधानरणीमूलेषु ददा चतुर्युकाः । फल्गुन्यां पञ्चकृतिः पुनर्यसौ विंशतिद्रोणाः ॥ ७ ॥
 येन्द्राद्राश्वे योम्भे विंशतिः सापमे च ददाश्वधिकाः । भाद्रिपुंश्व्याप्यंग्गनाजापत्येषु पञ्चकृतिः ॥ ८ ॥
 पञ्चदशाने पुष्ये कीर्तिता च वाजिमे ददा टी। च । रोद्रेऽष्टादश कथिता द्रोणा निदपत्रवेधेषु ॥ ९ ॥

अध्याय ३०

सन्ध्याकाले स्निग्धा दण्डतडिन्मत्स्यपरिधिपरिवेपाः ।
सुरपतिचापैरायतरविकिरणाश्चाशु वृष्टिकराः ॥ ८ ॥

+ + +

ध्वजातपत्रपर्वतद्विषाश्वरूपधारिणः । जयाय सन्ध्ययोर्घना रणाय रक्तसक्षिमाः ॥ २७ ॥
पलालधूमसञ्जयस्थितोपमा बलाहकाः । बलान्यरुद्धमूर्तयो विवर्धयन्ति भ्रूभृताम् ॥ २८ ॥
विलम्बिनो ह्रमोपमाः खरारुणप्रकाशिनः । घनाः शिवाय सन्ध्ययोः पुरोपमाः शुभावहाः ॥ २९ ॥
दीप्तविहङ्गशिवामृगघुष्टा दण्डरजःपरिघादियुता च ।
प्रत्यहमकैविकारयुता या देवानरेशासुभिन्नवधाय ॥ ३० ॥

अध्याय ३३

दिवि भुक्तशुभफलानां पततां रूपाणि यानि तान्युक्ताः ।
धिष्ण्योक्तादानिविद्युत्तारा इति पञ्चधा मिक्षाः ॥ १ ॥
उक्ता पक्षेण फलं तद्विष्णवादानिस्त्रिभिः पक्षैः ।
विद्युद्दोमिः पहिमस्तद्वत्ताप विपाचयति ॥ २ ॥
तारा फालवाङ्करी फलार्धदात्री प्रकीर्तिता धिष्ण्या ।
तिष्ठः सम्पूर्णफला विद्युद्योक्तादानिश्चेति ॥ ३ ॥
अदानिः स्वनेन महता मृगजाश्वमृगाद्मवेदमतरुपशुपु ।
निपतति विदारयन्ती धरातलं चक्रसंस्थानां ॥ ४ ॥
विद्युत्सर्वभ्रासं जनयन्ती तटतटस्वना सहसा ।
कुटिलविद्याला निपतति जीवेन्धनराशिषु ज्वलिता ॥ ५ ॥

+ + +

उक्ता शिरसि विशाला निपतन्ती वर्द्धते प्रतनुपुच्छा । दीर्घा भवति च पुरुषं मेधा बहयो भवन्त्यस्याः ॥ ८ ॥
प्रेतप्रहरणखरकरमनककपिर्दंष्ट्रिलाङ्गलमृगामाः । गोधादिधूमरूपाः पापा या चोभयशिरस्का ॥ ९ ॥
श्वजह्वपकरिगिरिकमलेन्दुतुण्णसंवरजतदंसाभाः । श्रीवःसवज्रशंखसस्त्रिकरूपाः शिवसुमिक्षाः ॥ १० ॥

+ + +

संस्तरातौ चन्द्रार्कौ तद्विस्तृता या सभूमकम्पा च । परचक्रागमनृपयपशुभिर्क्षाष्टिमपजननी ॥ १२ ॥

+ + +

शुक्ला रक्ता पीता कृष्णा चोक्ता द्विजादियर्णग्री ।
क्रमशश्चेतान् हन्युर्मूर्धोरःपाशेषुच्छस्याः ॥ १४ ॥
उत्तरदिगादिपतिता विप्रादीनामनिष्टदा रुक्षा ।
क्रज्जदी स्निग्धा दण्डा नीचोपगता च तद्वक्ष्ये ॥ १५ ॥
इयामा वारुणनीलासुग्दहनासितमस्मनिमा रुदा ।
सग्न्या दिनजा धमत्र दलिता च परागममयाय ॥ १६ ॥
नक्षत्रप्रदघाते तद्भस्मीनां क्षयाय निर्दिष्टा ।
उदये प्रती रयीन्दु पौरैतरमृत्युधेऽस्ते वा ॥ १७ ॥
भाग्यादित्यधनिष्ठा मूलेषुक्ताहतेषु सुवतीनाम् ।
विमलत्रियर्षीढा पुष्यानिलविष्णुधेयेषु ॥ १८ ॥
हृष्यसौम्येषु मृषाणामुमेषु सदादजेषु चौपणाम् ।
क्षिमेषु बलाविदुषां पीडा साधारणे च हने ॥ १९ ॥

अध्याय ३४

चापशिखिरजततैलदरीरजलामः स्वकालसम्भृतः ।
 अविकलद्वृत्तः क्षिण्णः परिवेषः शिवसुभिक्षकरः ॥ ४ ॥
 सकलमगनानुचारी नैकाभः क्षतजसदिभो रुक्षः ।
 असकलशकटशरासनशृंगाटकवत् स्थितः पापः ॥ ५ ॥
 क्षिण्णिलसमेऽतिघर्षे बहुघर्षे नृपवधो भयं धूमे ।
 हरिचापनिभे शुद्धान्प्रशोककुसुमप्रभे चापि ॥ ६ ॥

+ + +

प्रतिदिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशं रक्षतवोर्भरैन्द्रवधः ।
 परिविष्टयोरभीक्ष्णं लज्जास्तनभःस्थयोस्तद्वत् ॥ ९ ॥
 सेनापतेर्भयकरो ह्निमण्डलो नातिशस्त्रकोपकरः ।
 त्रिमभृति शस्त्रकोपं युद्धराजभयं नगररोधम् ॥ १० ॥
 वृष्टिरुवहेण मासेन विग्रहो वा प्रहेन्दुभनिरोधे ।
 होराजन्माधिपयोर्जन्मक्षे चाशुभो राक्षः ॥ ११ ॥
 परिवेषमण्डलगतो रवितनयः क्षुद्रधान्यनाशकरः ।
 जनयति च वातवृष्टिं स्थावरकृषिकृषिहृता च ॥ १२ ॥
 भौमे कुमारवल्गपतिसैन्यानां विद्रवोऽग्निशस्त्रभयम् ।
 जीवे परिवेषगते पुरोहितामात्यनृपपीडा ॥ १३ ॥
 मन्त्रिस्थावृत्लेखकपरिवृद्धिश्चन्द्रजे सुवृष्टिश्च ।
 शुके यापि क्षत्रियराज्ञां पीडाभियं चाक्षम् ॥ १४ ॥
 क्षुब्धनलमृत्युनराधिपशस्त्रेश्वो जायते भये केतौ ।
 परिविष्टे गर्भभयं राहो व्याघ्रिर्नृपमयं च ॥ १५ ॥

+ + +

याति चतुर्षु नरैन्द्रः सामात्यपुरोहितो घर्षं मृत्योः ।
 प्रलयनिय विद्धि जगतः पञ्चादिषु मण्डलक्षेषु ॥ १७ ॥

अध्याय ३६

उदगादिपुरोहितनृपवल्गपतियुयराजदोषदं स्वपुरम् ।
 सितरकपीतकृष्णं त्रिप्रादीनामभाषाय ॥ १ ॥
 नागरनृपतिजयावहमुदग्विदिकस्यं विघर्षनाशाय ।
 शान्ताशायां दृष्टं सतोरणं नृपतिविजयाय ॥ २ ॥
 सपदिशुतं सततोत्थितं च भयदं नरैन्द्रराष्ट्राणाम् ।
 चौपाटविकान् हन्याद् भूमानलशक्रवागामम् ॥ ३ ॥
 गन्धर्षनगरमुत्थितमाण्डुरमशोनिपातवातकरम् ।
 दीप्ते नरैन्द्रमृत्युर्वाभेऽरिभयं जयः सव्ये ॥ ४ ॥
 अनेकघर्षाकृति चे प्रकाशते पुरं पताकाध्वजतोरणाग्धितम् ।
 यदा तदा नागमनुष्यवाजिनां पियत्यसृग्भूरि रणे घसुन्धरा ॥ ५ ॥

अध्याय ४६

यानत्रेयत्पातान् गर्गाः प्रोषाच तानहं घक्ष्ये । तेषां संक्षेपोऽयं प्रकृतेरन्यात्वमुत्पातः ॥ १ ॥
 मपचारेण नराणामुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति । संघर्षयन्ति दिव्यान्तरिक्षभीमस्तदुत्पाताः ॥ २ ॥
 मनुजानामपचारदपक्ता देयताः सृजन्त्येतान् । तत्प्रतिघाताय वृषः शान्तिं राष्ट्रं मयुजीत ॥ ३ ॥

द्विष्यं ब्रह्मक्षैषैकृतसुत्कानिर्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादि यदान्तरिक्षं तत् ॥ ४ ॥
 भूमं चरस्विरमयं तच्छान्तिभिराहतं शममुपैति । नामसमुपैति मृदुतां शाम्यति नो दिव्यमित्येके ॥ ५ ॥
 दिव्यमपि शममुपैति प्रभूतकनकाक्षगोमहीदानैः । रक्षापतने भूमो गोदोहात् कोटिहोमाश्च ॥ ६ ॥
 आत्मसुतकोशावाहनपुरोहितेषु लोकेषु । पाक्रमुपयाति दैवं परिकल्पितमद्य नृपतेः ॥ ७ ॥
 धनिमित्तमद्भ्रचलनस्वेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि । लिङ्गाचांयतनानां नादाय नरेशदेशानाम् ॥ ८ ॥
 दैवतयात्राशकटाक्षचन्द्रयुगेन्तुभङ्गपतनानि । सभयानसनासदानसद्भाश्च न देशानृपशुभदाः ॥ ९ ॥
 क्रषिधर्मपितृब्रह्मप्रोक्तं वैरुतं द्विजातीनाम् । पट्टडलोऽरुपालोद्भवं परशुनामनिष्टं तत् ॥ १० ॥

गुरुसितशनैश्चरोत्थं पुरोधसां विष्णुजं च लोकानाम् ।

रश्मन्दिशाखसमुत्वं माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् ॥ ११ ॥

वेदव्यासे मन्त्रिणि विनायके वैरुतं चनृनये । धातरि सप्रिभ्वकर्मणि लोकामावाप निर्दिष्टम् ॥ १२ ॥
 दैवयुमाखु मांरिवनिताप्रेष्येयु धैरुतं पत्स्यात् । तन्नरपतेः कुमारकुमारिकाश्रीपरिजनानाम् ॥ १३ ॥
 रक्षयिशाचमुहान्नगानामेतदेव निर्देयम् । मासैश्चाप्यष्टमिः सर्वपापमेव फलपाकः ॥ १४ ॥
 बुद्धा देवभिकारं शुचिः पुरोवाह्यहोषितः ज्ञातः । ज्ञानकुसुमानुलेपनयज्ञैरभ्यर्चयेत् प्रतिमाम् ॥ १५ ॥
 मधुपर्केण पुरोधा भक्ष्यैर्यलिमिश्र मिधिवदुपतिष्ठेत् । स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिनमन्त्रैश्च तद्धिज्ञैः ॥ १६ ॥

इति निवृषणिकारे दान्तयः सतरानं द्विजविबुधगणार्चा गीतनृत्योत्सवाश्च ।

विधिवद्वनियार्थैः प्रयुक्ता न तेषां भवति दुरितपाको दक्षिणामिथ रुद्रः ॥ १७ ॥

राष्ट्रे यस्यान्निः प्रदीप्यते दीप्यते च नेपथयान् । मनुजेभ्यस्त्व षोडा तस्य सप्तस्य त्रिषेयां ॥ १८ ॥
 जलमांसाद्रज्ज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे रथो रीडः । सैन्यग्रामपुरेषु च नाशो बडेभ्यं वृत्ते ॥ १९ ॥
 प्रासादमनतोरणैरेतादिष्वनलेन दम्बेषु । तद्धिता वा पण्मासात् परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ २० ॥

धूमोऽनग्निस्समुत्थो रजस्तमश्चास्त्रिज महाभयदम् ।

व्यधे निद्यूङ्गनाशो दर्शनमपि चास्त्रि दोषकरम् ॥ २१ ॥

नगरचतुष्पादाण्डजमनुजानां महद्वरं ज्वलनमाहुः । धूमाग्निविस्फुल्लिङ्गैः शय्याभ्ररकेशगैर्मृत्युः ॥ २२ ॥

आयुषज्वलनसर्पाखनाः कोशनिर्गमनवेपनानि वा ।

धैरुतानि यदि वाऽऽयुषेऽपराध्याशु रीडरणसंकुलं वदेत् ॥ २३ ॥

मन्त्रिबोहनेः क्षीरनृक्षात्समिद्धिहानिव्योऽग्निः सर्पणः सर्पिषा च ।

अश्यादीनां वैरुते शान्तिरेव दैवं चासिन् पाञ्चनं ग्राहणेभ्यः ॥ २४ ॥

शास्त्रामेङ्गुक्साहृशाणां निर्दिशेत्त्रणोद्योगम् । हसने देशश्रदा रुदिते च व्याधिग्राह्यम् ॥ २५ ॥

राष्ट्रविमेदस्त्वनृती यालपघोऽतीथ वृत्सुमिते पाले । वृक्षात् क्षीरखावि सर्वप्रव्यथयो भवति ॥ २६ ॥

मघं वाहननादाः संग्रामः शोणिते मधुनि रोगः । ज्ञेहे तुर्मिक्षभयं महद्वय निःसृते सलिले ॥ २७ ॥

शुष्करीरोहे धीयांरसंक्षयः शोषणे च विरजानाम् । पतितानामुत्थाने सयं मयं दैवजनितं च ॥ २८ ॥

भूजितवृक्षे शत्रुतां कुसुमफलनृपनघाय निर्दिष्टम् । धूमस्तसिन् ज्वालाऽथवा मयेत्पवघायैव ॥ २९ ॥

सर्पसु तद्यु जल्पसु वाऽपि जनसक्षयो त्रिनिर्दिष्टः । वृक्षाणां विरुत्ये दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥ ३० ॥

अग्गन्धधूपाम्बरपूजितस्य च्छत्रं निघायोपरि पादपस्य ।

शुत्वा शिषं रुद्रजपोऽथ कर्वां रुद्रेभ्य इत्यग्र पडरुहोमः ॥ ३१ ॥

पायसेन मधुना च भोजयेद् ग्राहणान् घृतयुनेन भूपतिः ।

मेदिनी निगदिताश्च दक्षिणा वंरुते तरुने महर्षिभिः ॥ ३२ ॥

+ + +

दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां क्षुद्रयं सपरवचम् । रोगो ह्यनृतुमयावा नृपघोऽनभ्रजातायाम् ॥ ३८ ॥

शीतोष्णविपयांसे नो सभ्यवृत्तु च सभ्रवृत्तेषु । पण्मासाद्राद्रुमय रोगभयं दैवजनितं च ॥ ३९ ॥

भान्यतां सहाहं प्रदन्धयर्षं प्रधाननृपमरणम् । रक्तं शस्त्रोद्योगो मासास्त्रियवसादिभिर्मरकः ॥ ४० ॥

धान्यादिरप्यत्वक्फलात्सुमाधैर्वर्षितमयं विधात् । अद्भारपासुवर्षिं विनाप्राप्तयाति नगरम् ॥ ४१ ॥

उपला विना जलघर्षवैरुता वा प्राणिनो यदा वृष्टाः । छिद्रं धाप्यतिवृष्टीं सत्यानामीतिसज्जनम् ॥ ४२ ॥

क्षीरघृतक्षौद्राणां दध्ने रुधिरौष्णवारिणां वषे । देशविनाशो ज्ञेयोऽसृग्घ्नं चापि नृपयुद्धम् ॥ ४३ ॥
यद्यमलेऽकं छाया न हृद्यते हृद्यते प्रतीया वा । देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं विनिर्देश्यम् ॥ ४४ ॥
व्यञ्जे नमसीन्द्रघनुर्दिवा यदा हृद्यतेऽथवा रात्रौ । प्राच्यामपरस्तां वा तदा भवेत् क्षुब्धयं सुमहत् ॥ ४५ ॥

सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां योगः स्मृतो वृष्टिविकारकाले ।

धान्याश्रमोकाञ्जनदक्षिणाश्च देयास्ततः शान्तिमुपैति पापम् ॥ ४६ ॥

धूपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण दूर्यतां कुरुते । शोषश्चाशोष्याणामन्येषां वा हृदादीनाम् ॥ ४७ ॥
शेहासृष्ट्यांसवहाः संकुलकलुषाः प्रतीयाश्चापि । परचमस्यागमनं नद्यः कथयन्ति पण्मासात् ॥ ४८ ॥
ज्वालाधूमकाथा रुदितोत्कृष्टानि चैव कूपानाम् । तत्रजखितानि च जनमरकाय प्रदिष्टानि ॥ ४९ ॥
तौयोपत्तिरस्त्राते गन्धरसमिपयंथे च तोयानाम् । सलिलाशयप्रिकृती वा महद्भयं तत्र शान्तिरियम् ॥ ५० ॥
सलिलविकारे कुर्यात् पूजां वरुणस्य वारुणमैत्र्यैः । तत्रैव च जपहोमं शममेव पापमुपयाति ॥ ५१ ॥
प्रसवविकारे स्त्रीणां द्वित्रिचतुःप्रभृतिसम्भूतो वा । हीनातिरिक्तकाले च दशकुलसंज्ञयो भवति ॥ ५२ ॥
यद्बोधूमहिएगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेषाम् । पण्मासात्स्वतिकलं शान्तौ श्लोकौ च गर्गौकी ॥ ५३ ॥
नार्यः परस्य विषये त्यक्तव्यास्ता हितार्थिना । तर्पयेच्च द्विजान् कामः शान्तिं चैवात्र कारयेत् ॥ ५४ ॥
चतुष्पदाः सव्येभ्यस्त्यक्तव्याः परभूमिषु । नगरं स्वामिनं पूषमन्यथा हि निनाशयेत् ॥ ५५ ॥

पर्योनावभिगमनं भवति तिरश्चमसाधु धेनूनाम् ।

उक्षणां वान्योऽन्यं पियति श्वा वा सुरभिषुत्रम् ॥ ५६ ॥

मासत्रयेण विद्यात् तस्मिन्निःसंशयं परागमनम् । तत्रप्रतिघातार्थेतौ श्लोकौ गर्गेण निर्दिष्टौ ॥ ५७ ॥
त्यागो विरासन दानं तत्सस्यानु शुभं भवेत् । तर्पयेद्वाक्षणाश्चान् जपहोमांश्च कारयेत् ॥ ५८ ॥
स्यालीपारेण धातारं पशुना च पुरोहितः । प्राजापत्येन मन्त्रेण यजेद्ब्रह्मदक्षिणाम् ॥ ५९ ॥
यानं बाहवियुक्तं यदि गच्छेत् प्रजेच बाह्युतम् । तृप्तयं भवति तदा चक्राणां सादभङ्गं च ॥ ६० ॥

वनभिहतदूर्यनादः शन्दो वा ताहितेषु यदि न स्यात् ।

व्युत्पत्तौ वा तेषां परागमो नृपतिमरणं वा ॥ ६१ ॥

गीतरवदूर्यनादा नभसि यदा च चरस्विरान्यत्यम् । मृग्युस्तदा गदा वा निस्वरसूर्यं पराभिभवः ॥ ६२ ॥
गोलांगुलयोः सङ्गे दूर्वाशूपांतुपस्करविकारे । प्रोष्ठुक्रनादे च तथा शस्त्रभयं मुनियत्रञ्चेदम् ॥ ६३ ॥
धायध्येष्वेषु नृपतिर्वासुं सङ्कभिरर्चयेत् । आ वायोरिति पञ्चमं जाप्याश्च प्रयतद्विजेः ॥ ६४ ॥
माङ्गणान् परमाग्नेन दक्षिणाभिश्च तर्पयेत् । बह्वन्नदक्षिणा होमाः कर्तव्याश्च प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥

पुरपक्षिणो वनचरा वन्या वा निर्भया विशन्ति पुरम् ।

नर्कं वा दिवसचराः क्षपाचरा वा चरन्त्यहोनि ॥ ६६ ॥

सन्ध्याद्वयेऽपि मण्डलमागन्तो मृगा निदह्ना वा । क्षीतायां दिश्यथवा क्रोशन्तः संहता भयदाः ॥ ६७ ॥
श्वानः प्रयदन्त इव द्वारे वसन्ति जम्बुका दीताः । प्रविशेन्नरेन्द्रभवेन कपोतकः कौशिको यदि वा ॥ ६८ ॥
शुक्लट्टकं प्रदोषे ह्यमन्तादीं च फोमिलालापाः । प्रतिलोममण्डलचराः द्येनाद्याश्चाम्बरे भयदाः ॥ ६९ ॥
गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसंघसम्पाताः । मधुवल्मीकाम्मोहहसमुद्भवाश्चापि ताशाय ॥ ७० ॥
श्वभिरस्थिशनाययवप्रवेदानं मदिदरेषु मरकाय । पशुशालव्याहारे नृपमृशुर्मुनित्रयश्चेदम् ॥ ७१ ॥
मृगपक्षिकारेषु कुर्याद्धोमान् सद्रक्षिणान् । देवाः कपोत इति च जप्तव्याः पञ्चभिर्द्विजैः ॥ ७२ ॥
सुरेया इति धरेन देया गावश्च दक्षिणा । जपेच्छानुनसूक्तः वा मनोनेदक्षिरांति च ॥ ७३ ॥

व्योतिषं केवलं फालं चास्तु-दिव्येन्द्रसंपदा । लक्षणं व्यञ्जनं चिह्नं लघ्न-विद्योपधानि च ॥ १८
 घटा-ञ्जलं च सर्वेषां विरोधं च पराजयम् । तत् सर्वमतुपूर्व्येण प्रव्रवीहि महामते ! ॥ १९
 सर्वानेतान् यथोद्दिष्टान् भगवन् ! वक्तुमर्हसि । प्रश्नं शुश्रूषयः सर्वे वयमन्ये च साधवः ॥ २०

॥ इति नैग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते ग्रन्थाङ्गसंचयो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

एतः श्रोवाय भगवान् दिग्वासाः श्रमणोत्तमः । यथावच्छास्त्रविन्यासं द्वादशाङ्गनिशारदः ॥ १
 भवद्विषयं शहं पृष्टो निमित्तं जिनमापितम् । समास-व्यासतः सर्वं तन्निबोधं यथाविधि ॥ २
 प्रकृतेर्योऽन्यथाभावो विचारः सर्वं उच्यते । एवं विकारे विज्ञेयं भयं तत् प्रकृतेः सर्दा ॥ ३
 उल्कानां प्रभवं रूपं प्रमाणं फलमाकृतिः । यथावत् संप्रवक्ष्यामि तन्निबोधत तत्त्वतः ॥ ४
 भौतिकानां क्षीरारणां स्मृतात् प्रच्यवतामिह । संभवश्चोऽन्तरिक्षे* तु सग्नैरुक्तेति संहिता ॥ ५
 स्य तारा तथा धिष्ण्यं विद्युद्वाशनिभिः सह । उल्काविकारा योद्धव्या ते पतन्ति निमित्ततः ॥ ६
 तारातारा प्रमाणं तु धिष्ण्यं तद् द्विगुणं भवेत् । विद्युद्विशाल-कुटिला रूपतः क्षिप्रचारिणी ॥ ७
 अशनिश्चक्रसंस्थाना दीर्घा भवति रूपतः । पौरुषी तु भवेदुल्का प्रपतन्ती विवर्धते ॥ ८

चतुर्भागफला तारा धिष्ण्यमर्धफलं भवेत् । [रूकाः पि(पी)तास्तु मध्यास्तु श्रेताः

स्निग्धास्तु पूजिताः] पूजिताः पद्मसंस्थाना माङ्गल्यास्ताश्च पूजिताः ॥ ९

पापाः पापफलं दद्युः शिवाश्चापि शिवं फलम् । व्यामिश्राश्चापि व्यामिश्रं येषां ये प्रतिपुङ्गवाः ॥ १०
 इत्येतावत् समासेन शोकमुल्कासुलक्षणम् । पृथक्त्वेन प्रवक्ष्यामि लक्षणं व्यासतः पुनः ॥ ११

॥ इत्युल्कालक्षणो द्वितीयोऽध्यायः ॥

नक्षत्रं यस्य यत्सुप्तः पूर्णमुल्कां प्रताडयेत् । भयं तस्य भवेद् धीरं यतस्तर्हि कम्पते हर्तुम् ॥ १
 कनेकवर्णनक्षत्रमुल्का इत्युप्यंदा समाः । तस्य वेदास्य तावन्ति भयान्युप्राणि निर्विदोत् ॥ २
 येषां वर्णेन संयुक्ता सूर्यादुल्का प्रवर्तते । तेभ्यः संजायते तेषां भयं येषां दिशं पतेत् ॥ ३
 नीलाः पतन्ति या उल्काः सस्यं सर्वं विनाशयेत् । त्रिवर्णां त्रीणि घोरानि भयान्युल्का निवेदयेत् ॥ ४
 विकीर्यमाणाय कपिला विशेषं धामसंस्थिता । खण्डा भ्रमन्त्यो विह्वलिः सर्वा उल्का भयावहाः ॥ ५
 उल्काऽगनिश्च धिष्ण्यं च प्रपतन्ति यतोमुखाः । तस्यां दिशि विजानीयात् ततो भयमुपस्थितम् ॥ ६
 सिंह-व्याघ्र-वराहोष्ट्र-द्वीपि-श्वान-सरोपमाः । शूल-पट्टिशसंस्थाना घनु-बोण-गदाविभीः ॥ ७
 पाश-व्यासिंसिंहशः परश्व-भेदुंसनिमाः । शंख-माजोरसदृशाः पक्षीकौटुप्रसंनिभाः ॥ ८
 गोर्धो-सर्प-द्रुगालानां सदृशाः शल्यरुस्य च । मेघार्ज-महिपाकाराः काकाऽऽकृतिवृकोपमाः ॥ ९

1 A वसुदिव्येन्द्रसंपदा, C चास्तुदेवेन्द्र° । 2 A चिह्नं । 3 C तथा दिव्योपधानि च । 4 A महावपः । B महत्तमः । 5 A अङ्गसंचयो । 6 A C दिग्वासा श्रवणो । 7 B C यथावस्थानु वि । 8 B D निबोधय । 9 A विकारे विज्ञेयः । 10 A स प्रकृतेरन्यथाभावः । 11 B यथावत् सर्वं । 12 B वल्लवः । 13 A संनवाश्रयिणी° । 14 A C °रिखं । 15 B C D निवत्त्रि । 16 A C उल्लाली । 17 B मादसं पूर्व्यं योद्धव्यता पंक्तिरुल्लभ्यते । 18 A D मांगल्यान्ताश्च । 19 A पापयोपफलं, C पापयो-फलं । 20 A B °लक्षणः, C लक्षणं । 20 C °पुंसस्तुर्णं । 21 A यत्सुप्तः । 22 A D इत् । 23 B वत्संति । 24 B येषां । 25 C दिशि । 26 B C वानकसिंघताः । 27 C भ्रमन्त्यः । 28 C विक्रिणाः । 29 A मूल° । 30 A गदाहाया, C गदामयाः । 31 C °वज्रानि । 32 A परसर्वेभ्यः, C परसुभ्यः । † This second half is not found in B and D. ‡ 33 B, C, and D वल्लवः । 34 B, C, and वृ° । 35 A बोधा । 36 D सेपते ।

- ऋक्ष-वानरसंस्थानाः ऋग्वन्द्वसदृशाश्च यौः । अलार्त्त-चक्रसदृशा घक्रार्क्षप्रतिर्माश्च यौः ॥ १०
 शक्ति-लाङ्गलसंस्थाना यस्याश्चोर्भवतः क्षिप्राः । सा खान्यमाना नागर्माः श्वेतान्ति स्वभावतः ॥ ११
 अल्काऽऽनिश्च विद्युश्च संपूर्णा कुर्वते फलम् । पतन्ती^{१०} जनपदा श्रीणि उल्का तीव्रं प्रवावते^{११} ॥ १२
 यथावदनुपूर्वेण तत् प्रवक्ष्यामि^{१२} तत्त्वतः । अंभवतो देशैर्माणैर्भ मध्येनानन्तरं^{१३} तर्तः ॥ १३
 पुच्छेन घट्ट(ठ)तो देशं पतन्त्युल्का विनाशयेत्^{१४} । मध्यमा नै प्रशास्यन्ते नभस्युल्काः पतन्ति याः ॥ १४
 झोहृवलो^{१५}ऽन्वगामिन्सो प्रशस्याः स्युः प्रदक्षिणाः । उल्का यदि पतेचित्रीं पक्षिणींमदिवार्यं सा ॥ १५
 श्याम-लोहितवर्णी^{१६} भै सदाः कुर्याद् महद्भयम् । उल्कायां भस्मवर्णायां परचक्राऽऽगमो^{१७} भवेत् ॥ १६
 अग्निमग्निपमा कुर्याद् व्यार्थि^{१८} साक्षिप्रसंनिर्भा । नीला कृष्णा^{१९} भै धूसा च शुद्धा वाऽसिसर्भयुतिः ॥
 उल्का नीचैः क्रमा क्षिप्रां प्रवन्ति(न्ती) भयमादिदोन् ॥ १७
 शुद्धा रक्षा च पीता च कृष्णा चापि यथाक्रमम् । चा(च)तुर्वर्णा^{२०} विभक्त्या साधुनोक्ता यथाक्रमम् ॥ १८
 इदीच्यां माहागान् हन्ति प्राच्यानापि च क्षत्रियान् । वैश्यान् निहन्ति यान्यायां प्रतीच्यां क्षुद्रपातिनी ॥ १९
 उल्का रूपेण वर्णेन खं खं वर्णं प्रवावते^{२१} । क्षिप्रा चैवानुलोमा च प्रसन्ना च न चाघते ॥ २०
 श्रीं चादिलार्त्तं पतेदुल्का वर्णतो वा दिशोऽपि वा । तं तं वर्णं निहन्त्याशु वैश्यान् र इवार्थिभिः ॥ २१
 अनन्तरां^{२२} दिशं दीप्ता येपामुल्काऽऽगतः पतेत् । तेषां क्षियञ्चैर् गर्भाश्च भयमिच्छन्ति दारुणम् ॥ २२
 कृष्णा नीला च रक्षाश्च प्रतिलोमाश्चै गहिर्वाः । पशु-पक्षिसुतंस्थानी भेरवाश्च भयाप्रहाः ॥ २३
 अनुगच्छति या उल्का याहा उल्का समन्तर्वरः । वर्णांस्तारिणी नाम सा तु राष्ट्रं विनाशयेत् ॥ २४
 रक्षा पीता नभस्युल्कीः इयेनपाङ्गेन संनिर्भाः । अन्येषां गहिर्वातां च सत्त्वानां सदृशास्तु यौः ॥ २५
 उल्कासा न प्रशास्यन्ते निपतन्त्यः सुदाकृणाः । यासु प्रपतमानास्तु मृगा विविधमातृयाः ॥ २६
 शब्दं सुब्रन्ति दीप्ताश्च दिशु मासर्भकाम्यथै । क्रव्यादाश्चाऽऽस्तुं दृश्यन्ते^{२७} या ररा विहृताश्च याः ॥ २७
 संपूरा याः सनिर्वाता उल्काद्यापामुयः । समूहिकंपाः परुषा रजस्विन्यो^{२८}ऽपसन्वर्गाः ॥ २८
 महानादिल-चन्द्रो च याः सृष्टान्ति दहन्ति वा । परचक्रंभव^{२९} चोरं^{३०} क्षुपा-ज्याधि-जनक्षयम् ॥ २९
 एवमैर्षीसंयुक्ताः कुर्यान्त्युल्का महाभयम् । जटापदवदुल्कामिर्दिशं^{३१} परयेद् यदाऽऽहृताम् ॥ ३०
 युगान्तं इति विन्दान्ति भद्रयाहुवचो पया । पक्षी-श्री-मृक्षी-चन्द्रार्क-नन्द्यावत्त-घटोपमाः ॥ ३१

1 C not found. 2 A भारान*. 3 CD क्रव्यादा. 4 C *सदा. 5 O सुवाः. 6 C
 संस्थाता. 7 C वासांतो. 8 B एवमाना; D श्वेतभाव. 9 B नागोमाः. * D इयेनपसमीकसक्तिमा. 10
 A C पतन्ति. 11 AB प्रवोपते. 12 B प्रवक्ष्यामि. † Sts from this are numbered as 11, 12
 etc in C. 13 B देय*. 14 A *माणैः. 15 CD *नोवरकः. 16 D पुनः. 17 B विनाशये. 18 A *मि.
 19 AB जेद्वेणो. 20 A पदे क्षिप्रा; C पतेक्षप्रा; D पत्रक्षिप्रा. 21 A D दक्षिणा. 22 C *महत्तपः.
 23-24 A वर्णाश्च, B *वर्णोमा. 25 B *चक्रगमो. 26 B सदापि. 27 C *संयमा. 28-29 C *दक्षिणार्त्तः.
 30 A सतम*. ‡ B एवमैर्षीसंयुक्ताः कुर्यात्सदृशाः; D पतेद्वैर्षीसंयुक्ताः कुर्यात्सदृशाः. 31 B
 *यतो. 32 A तु सग, B D रक्षेज. 33 A स. 34 A प्रवावते. 35-36 D वासादिहृताम्. 37 B
 अन्वर्तः, C अन्वर्ता, D अनेन वा. 38 B क्षिप्रा; C क्षिप्रा. 39-40 C युगान्तिताः. 41 A *राजसु-
 संस्थाना, C *राजसंस्था. 42 B सर्वगतः. 43 A यथा. † This first half is missing in D. 44 C धूमराधुयु.
 45 B उल्कावर्णः, C क्षेत्राः क्षिप्रायाः. 46 C क्षिप्राः. 47-48 A श्वेतः. 49 A प्रपतमानासु.
 50 B मातृप. 51 A *कामया. 52 C च. 53 C *मान्यते. 54 A रजः. 55 A *सदाया, C सतसदायाः.
 56 A B C *चन्दः. 57 B नृपय. 58 C it is not found in this Ms. 59-60 A एवमैर्षीसंयुक्ताः.
 61 B C D दिशः. 62 BC *दृश्यन्ते; D *दृश्यन्ते. 63 C युगान्तं. 64 BD
 क्षिप्राः. ‡ A B D एवमैर्षीसंयुक्ताः कुर्यात्सदृशाः. 65 B यदा. 66 B चंद्र is twice found in this Ms
 before and after एष.

- धर्ममातृष्वजाकारा पताका-मत्स्य-कूर्मवत् । वाजि-धारणरूपाश्च शङ्ख-यादित्त-छत्रवत् ॥ ३२
 सिंहासन-रथाकारा रूप्यपिण्डव्यवस्थिताः । रूपैरेतैः प्रकाशन्ते^१ सुर्गमुल्काः समाहिताः ॥ ३३
 नक्षत्राणि विमुञ्चन्त्यः क्षिग्धाः प्रत्युत्तर्माः शुभाः । सुवृष्टिं क्षेममारोग्यं सख्यसंपत्तिरुत्तमाः ॥ ३४
 सोमो राहुश्च शुकश्च केतुर्मामश्च पापिनः^२ । बृहस्पतिपुंघवः सूर्यः सौरिक्ष्वाऽपीह^३ नागरीः ॥ ३५
 हन्युर्मध्येन सा उल्का ग्रहाणां^४ नाम विद्युर्ता । सनिर्घातां सधूम्रा वा तत्र विन्द्यादिवं फल्गु ॥ ३६
 नगरेषूपसृष्टेषु^५ नागराणां महद्भयम् । याम्येषु^६नुपसृष्टेषु यायितानं^७ तद्भयं भवेत् ॥ ३७
 सन्त्यानां रोहिणी वीष्ण्यं चित्री त्रीण्युत्तराणि च । मैत्रं चोल्कां यदा^८ हन्यात् तदा स्यात्पार्थिवाद् भयम् ॥ ३८
 यावत् वैष्णवं पुष्यं यद्युल्काभिः प्रताडयेत् । ब्रह्म-क्षत्रैर्भयं विन्द्याद् राज्ञश्च भयमादिशेत् ॥ ३९
 यथा ब्रह्मं तथा ऋक्षं चातुर्वर्ण्यं विभावयेत् । अतः परं प्रवक्ष्यामि सेनासूल्का यथाविधि ॥ ४०
 सेनायास्तु समुद्योगे^९ रात्रीं विषदमानयीं । उल्का यदा पतन्तीति तदा वक्ष्यामि लक्षणम् ॥ ४१
 चन्द्रच्छेत्^{१०} सोममर्कं^{११} वा यद्युल्कां संविदारयेत् । स्वावराणां विपर्यासं अस्मिन्नुत्पातदर्शने ॥ ४२
 अस्त्रं यातमथाऽऽदिसं सोमं चोल्का लिखेद् यदा । आगन्तुर्विष्यते सेना यथादेशं यथाऽऽगमम् ॥ ४३
 उद्ग्राच्छतोममर्कं वा यद्युल्का प्रतिलोमतः । प्रविशेन्नागराणां स्याद् विपर्यासस्तथागते ॥ ४४
 एषैवास्त्रगते^{१२} उल्का आगन्तूनां भयं भवेत् । प्रतिलोमा भयं कुर्याद् यथास्त्रं चन्द्र-सूर्ययोः ॥ ४५
 उदये भास्करस्योल्का याऽप्रतोऽभिर्प्रसर्पति । सोमस्यापि जयं कुर्यादेपां पुत्सरा वृत्तिः^{१३} ॥ ४६
 सेनामभिमुखी भूत्वा यद्युल्का प्रतिदृश्यते । प्रतिसेनावधं विन्द्यात्सिन्धुत्पातदर्शने ॥ ४७
 अथ यद्युभयां सेनाभेदकं प्रतिलोमतः । उल्का तूष्णं प्रपद्येत् उभयत्र भयं भवेत् ॥ ४८
 येषां सेनासु^{१४} निपतेदुल्कां नीलिमहदभयीं । सेनापतिवधैस्तेषामैचिरात्^{१५} संप्रजायते ॥ ४९
 उल्कास्तु लोहिताः सूक्ष्माः पतन्त्यः घृतनीं प्रति । यस्य राज्ञः प्रपद्यन्तं कुमारो हन्ति तं नृपम् ॥ ५०
 उल्कास्तु वहवः पीताः पतन्त्यः घृतनां प्रति । घृतनां व्याधित्वां प्राहुस्तस्मिन्नुत्पातदर्शने ॥ ५१
 इन्द्रशाम्यः^(१) प्रपयेत् उल्काः श्वेताः समंततः । ब्राह्मणेभ्यो भयं घोरं तस्य सैन्यस्य निर्दिशेत् ॥ ५२
 उल्का व्यूहेष्वनीकेषु या पतेत्त्रिंशद्गता । न तदा जायते युद्धं परिरथा नाम सा भवेत् ॥ ५३
 उल्का व्यूहेष्वनीकेषु घृष्टतोऽपि पतन्ति याः । क्षय-व्ययेन पीडयेरन्नुभयोः सेनयोर्नृपाः^(पाच) ॥ ५४
 उल्का व्यूहेष्वनीकेषु प्रतिलोमीः पतन्ति^{१६} यैः । संप्रानेषु निपतन्ति जायन्ते किंयुक्तां वनीः^{१७} ॥ ५५

1 A वाश्र 2 A स्वस्यासनः; BD स्वस्यासन । 3 B "दिदि"; C विधान । 4 BD "ववस्थिताः
 C मयनेपना । 5 BCD प्रसंसते । 6 A स्त्रं स्त्रं; C सम्पद् । 7 A विमुञ्चन्ते । 8 D प्रत्युत्तमा । 9 A
 दोऽपि नः; C योपिनः । 10 A दौरि; D सौर । 11-12 A ब्राह्मणावधः । 13 C ब्रह्मवेला; D ब्रह्मवेला ।
 14 CD it is not found in these Mess. 15 C सविद्युता; D सविद्युता । 16 A सनिर्घाता ।
 17 D नागरेषु । 18 A उपसृष्टेषु । 19 A पापिष्ठा; BD यायिषु । 20 A पापिनः । 21 A रात्री । 22-23
 A चोमवदा; B चोममदो । 24 B "छत्र" । 25 A यजुद्योगे । 26 C राज्ञः । 27 C चैव शुभाशुभं । 28
 A ब्रह्म; C उद्गच्छन्त । 29 C सोममर्क । 30 A BD यद्युल्काभिः । 31 A BD विदारयेत् । * C निर्दि-
 श्यवचनं यथा । 32 A परैवास्त्रमने, C एषैवास्त्रमनं । 33 A पि । 34 BD this is not found in
 these Mess. 35 A सितात् । 36 C सेना । 37 C प्रतिपते । 38 A उल्का is twice found in this
 Ms. 39 C नीला । 40 C महा । 41 C "वधं" । 42 C विद्यात् । 43 C रथिः । 44 C एष्यत् । † C
 सेनायाधि समावयाति तस्मिन्नुत्पातदर्शने । ‡ C this stanza is not found in this Ms. § ABD
 संप्रानेषु निपतेत् उल्कास्तेषां च मुमति । ¶ A BD या पतन्ति च सायकाः । § A परिधानमस्याः लुब्धः ।
 || ABD क्षयं व्ययेन धाराभ्रानुपमेरय सेनयोः । 45 A घृष्टो । 46 A निपतन्ति । 47 A मः । 48-49
 C शत्रुहन्ताः; D केतु काचना ।

वल्का यत्र समायान्ति यथामावे तथासु च । येषां मध्यान्तिकं यान्ति तेषां स्वाद्विजयो ध्रुवम् ॥ ५६
 चतुर्विंशु यदा घृतना वल्का गच्छन्ति संततम् । चतुर्विंशं तदा यान्ति भयान्युप्राणि संघर्षः ॥ ५७
 अग्रतो या पतेदुल्का सा सेना तु प्रशस्यते । निर्यक् संचरते^{१०} मार्गं प्रतिजोमी भयावहा ॥ ५८
 यतः सेनामभिपतेत्^{११} तसं सेनां प्रयाधयेत् । विजयं तु समाख्याति येषां सोल्का पुरःसरा ॥ ५९
 हिन्मरुपां नृपतये^{१२} वन्य^{१३} मुल्का प्रदापयेत्^{१४} । प्रतिजोमा विजोमा प्रतिपतो^{१५} मयं सृजेते ॥ ६०
 यस्यापि जन्मनक्षत्रं वल्का गच्छेच्छरोपरी^{१६} । विद्वारणा तस्य याच्या व्याधिना वर्षासङ्करैः ॥ ६१
 वल्का येषां यथात्सुपा दृश्यते प्रतिजोमतः । तेषां ततो मयं विन्यादनुजोमा शुभागमम् ॥ ६२
 वल्का यत्र प्रसर्पन्ति घ्राजमाना दिशोदिशम् । सप्तरात्रान्तरं^{१७} वर्षं दशाहो^{१८}दुचरं भयम् ॥ ६३
 पापासुल्कासु यथासु^{१९} यदा देवः प्रवर्षति^{२०} । प्रशातं तद्भयं विन्याद् भद्रवाहुवचो यथा ॥ ६४
 ययातिवृष्टिः^{२१} क्षिगां च दिशि शान्ता पतन्ति याः । वल्कासु भवेत्क्षेमं सुमिक्षं^{२२} मन्दरोगवात् ॥ ६५
 ययामार्गं ययाशुद्धिं यथाद्वारं यथाऽऽगमम् । यथाविकारं विज्ञेयं ततो यूयाच्छुभाऽऽगमम् ॥ ६६
 त्रियिश्च करणं चैव नक्षत्राश्च सुहृत्तैः । प्रहाश्च शकुनाश्चैव दिशो वर्षाः प्रमाणवः ॥ ६७
 निमिच्छादनुपूर्वाश्च पुत्रपा^(?) फालवो घडात् । प्रमावाश्चागतिश्चैवसुल्कानां फलमादिशेत् ॥ ६८
 यथावदुक्तसुल्कानां लक्षणं जिनभाषितम् । परिवेषान् प्रवक्ष्यामि ताम्निषोषत वत्ततः ॥ ६९

॥ इति भद्रवाहुसंहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥

ध्यातः संभवस्यामि परिवेषान् यथाक्रमम् । प्रशस्त्वानप्रशस्तौश्च यथावदनुपूर्वैः ॥ १
 पञ्च प्रकारा विज्ञेयाः पञ्च वर्षाश्च भीतिकाः । प्रह-नक्षत्रयोः कालं परिवेषीः समुत्थिवाः ॥ २
 रुक्षाः खण्डाश्च वामौश्च प्रव्यादासुघसनिमाः । अप्रशस्तौः प्रकीर्तन्ते^३ विपरीतगुणान्विताः ॥ ३
 रात्रौ तु संभवस्यामि प्रयमं वेपु लक्षणम् । ततः पश्चादिवा भूयो तन्निषोषं यथाक्रमम् ॥ ४
 क्षीर-शङ्खनिर्मक्षत्रे^५ परिवेषो^६ यदा भवेत् । तदा क्षेमं सुमिक्षं च रात्रौ^७ विजयमादिशेत् ॥ ५
 सर्पिस्त्रैलनिकाहसु प्रविषेपो यदा भवेत् । न चाऽऽहृष्टोऽतिमात्रं च महामेषस्तदा भवेत् ॥ ६
 रूप्य-पार्ष्णितामर्शं परिवेषो यदा भवेत् । महामेषांसिदामीक्ष्यं^८ तपयन्ति जलेर्महीम् ॥ ७

* C अनुपुष्पा सुपर्वसा । 1 A स्तरं । 2 A भोपपत्तिकं । 3 C संपत्ता; D संततः । 4 A B D यदा । 5 A पुण्य; B तुमग; D खण्य । 6 A B संपत्ताः । 7 A B अग्रतो । 8 D पतयुल्का । 9 C D सु । 10 A गान्तये; B मान्तये । 11 A प्रतिजोमी । 12 A B अभिपत्ति । † A तस्य सेनामसौ जयः; BD तस्य सेनामसौ जयः । ‡ A B D तं विजयं कुर्यात्तयो पतेत्सोल्का यदा पुता । 13 A एवं श्रीरूप; B एवं धीरुपा; D एवं रूपा । 14 A *तेय । 15 A *दद; B *द्वय; C वेध । 16 A B प्रजापयेत् । 17 A च वृत्ति; B च वृत्ती । 18 A भवेत्; C भवहृती । 19 A त्वते; C D क्षते । † C विद्वार्य-मागपासता तस्य पीडा समादिशेत् । 20 C सहाह्वयंवे । 21 A देशामा; C दशना । 22 D रात्रयम् । 23 A प्रवर्षति । 24 A *मिद्वल्का; B D *तिवृष्वा । 25 A B विज्यात; D विजयवा । 26 C समुत्थित । 27 C *भतेगता । 28 B वल्काप्यायः तृतीयः; C वल्कावलक्षणं तृतीयोऽध्यायः । 29 A B D *पूर्वतः । 30 B परिवेषा । 31 B सुवृत्तियः । 32 A वाता । 33 C प्रशस्तौ । 34 C न प्रशस्तैः । 35 A B विपरीता । 36 C it is not found in this Ms. । 37 C निषोषत । 38 D यत्ततः । 39 C *प्रिदातरु । 40 C it is not found in this Ms. । 41 C परिवेषे । 42 A यथा । ‡ C This second half is not found in this Ms. The next stanza also is not found. 43 D रात्रः । 44 D त्वमव । 45 C *पता । 46 C *प्रभावत् । 47 A B D *पेपः । 48 C श्रीं ।

- इन्द्रायुधसवर्णोऽस्तु परिवेषो यदा भवेत् । सङ्ग्रामं तत्र जानीथाद् वर्षं चापि जलागमम् ॥ ८
- शुष्को नीलं^६ शुभं वर्षं पीते तु व्याधिमादिशेत् । *रुद्धे भस्मनिभे चापि दुर्बुद्धिर्भयमादिशेत् ॥ ९
- यदा तु सोममुद्भिर्न परिवेषो रुणद्धि हि । जीमूतवर्णस्त्रिगुणश्च महामेषस्तादा भवेत् ॥ १०
- अभ्युन्नतो यदा श्वेतो रुद्धः सन्ध्यानिशाकरः । अचिरेणैव कालेन राष्ट्रं चौरैर्विलुप्यते ॥ ११
- घन्त्रस्य परिवेषस्तु सर्वरात्रं यदा भवेत् । शस्त्रं जनक्षयं चैव तस्मिन् देशे विनिर्दिशेत् ॥ १२
- आस्करं तु यदा रुद्धः परिवेषो रुणद्धि हि । तदा मरणमाख्याति नागरस्य महीपतेः ॥ १३
- आदित्यपरिवेषस्तु यदा सर्वदिनं भवेत् । शुद्धयं जनमात्रं शस्त्रकोपं च निर्दिशेत् ॥ १४
- हरिते^{१५} सर्वसत्यानामीतिर्भवेति द्राक्षणा । वृक्ष-गुल्म-लतानां च पर्वतनीनां^{१६} तथैव च ॥ १५
- सतः खण्डस्तु दृश्येत ततः प्रविशते परं । प्रयत्नं^{१७} तत्रं बुधैर्व^{१८} रक्षणे पुर-राष्ट्रयोः ॥ १६
- रफो^{१९} वा यदाभ्युदितं^{२०} कृष्णपर्वन्त एव र्थं । परिवेषो रविं^{२१} रुन्ध्याद् रार्लेभ्यस्तत्रमादिशेत् ॥ १७
- यदा त्रिर्बर्णपर्वन्तं^{२२} परिवेषो दिवाकरम् । तद्राष्ट्रंमचिरात् कालाद् दस्सुभिः^{२३} परिलुप्यते^{२४} ॥ १८
- हरितो नीलपर्वन्तः परिवेषो यदा भवेत् । आदित्ये यदि वा सोमे रार्लेभ्यस्तत्रमादिशेत् ॥ १९
- दिवाकरं बहुविधः^{२५} परिवेषो रुणद्धि हि । राष्ट्रक्षोभी भवेत् तस्य गवां मरणमादिशेत् ॥ २०
- संदाभिमुच्यते^{२६} शीघ्रं दिवसैश्चाभिदधते^{२७} । गवां विलोपमपि चं दस्य राष्ट्रस्य निर्दिशेत् ॥ २१
- अंशुमाली^{२८} यदा तु स्वात् परिवेषः सप्तन्तवः । तदा सपुरराष्ट्रस्य देशस्य रुजमादिशेत् ॥ २२
- मह-नाक्षत्र-चन्द्राणां परिवेषः प्रगृह्यते^{२९} । अमीक्ष्यं यत्र वर्तते(वेत?)तं देशं परिवर्जयेत् ॥ २३
- परिवेषो विरुद्धेषु नक्षत्रेषु ग्रहेषु च । कालेषु वृष्टिर्विद्येया भयमन्यत्रं निर्दिशेत् ॥ २४
- अध्रश्चिर्धेतो गच्छेत् वा^{३०} दिशं^{३१} त्वभियोजयेत् । रक्तं^{३२} धीं विमुखां चापि अयं कुर्वति शाश्वतर्षं ॥ २५
- यदाऽध्रश्चिर्दृश्येत परिवेषसम्बन्धितः । नागरा यायिनो^{३३} हन्युस्तदा यत्रेन संयुगे ॥ २६
- नानारूपो यदा दृष्टः परिवेषं^{३४} प्रमर्दति^{३५} । नागरास्तत्र वाप्यन्ते^{३६} यायिनो^{३७} तत्र संशयः ॥ २७
- त्रिकोणो^{३८} यदि दृश्येत परिवेषः^{३९} कथञ्चन । त्रिमागशस्त्रैर्बध्योऽसाविति निर्मन्थशासने ॥ २८
- चतुरस्रो यदा चापि परिवेषः प्रकाशते । क्षुधया व्याधिभिश्चापि चतुर्भागे विशिष्यते ॥ २९
- अर्धचन्द्रनिकाशास्तु परिवेषो रुणद्धि^{४०} हि^{४१} । आदित्यं^{४२} यदि वा सोमं^{४३} राष्ट्रं सङ्कुलतां ज्ञेयेत् ॥ ३०
- आकार्यैर्दालिकैर्प्रसृतैः परिवेषो रुणद्धि हि । आदित्यं यदि वा सोमं पुररोधं निवेदयेत् ॥ ३१

1 A B 'शुवर्णः'. 2 C वर्षः. 3 C 'गमे'. 4 B D नील. * Before this there is one more line in C which is as under-नक्षत्रप्रतिमानस्तु मुद्रामेषस्तादा भवेत्. 5 A D दुर्बुद्धिः. 6 D 'वर्णः'. 7 A B D चद्रश्च. 8 C सागरात्. 9 B D दृश्यते. 10 B D इति; C रतिः. 11 C तस्मिन्नाप्युदितं ॥ 12 D वर्तवती. 13 A B D तत्र. 14 A B D प्रपद्यं. 15 C बुधैर्व. 16 A रक्तं. 17 C अभ्युदयेत्. 18 D ये. 19 A B रवी, D रवि. 20 C विन्ध्यात्. 21 A राज, C राजा. 22 B C D त्रिवर्णो. 23 B C D पर्वतं. 24 A तद् दृष्टु. 25 A विषयेन. 26 B C विलुप्यते; D परिलुप्यते. 27 C राजा. 28 C 'रिधं'. 1 A B दिशते बहुधा वापि. 29 C हन्यते. 30 C This and the following stanza are not found in C. 30 A भियुजयेत्; B भियुजयेत्. 31 B D दिश. 32 D 'भियुजयेत्'. 33 B अर्धमाली; D अर्धमाली. 34 A B परिवृष्टते; C परिवृष्टेत्. 35 B D अन्यात्. 36 B D मादिशेत्. 37 A B D तं. 38 A देशं. 39 C त्रिभयोजयेत्. 40-41 B रिक्तं; C रक्तं; D रक्तं. 42 C साततः. 43 C परिवेषः. 44 C समुद्रिया. 45 A D यायिनो, C यायिनं. 46 B परिवेषा; C परिवेषः. 47 C D प्रमर्दते. 48 A B वर्दन्ते; D वर्दन्ते. 49 A B यायिनो. 50 A B त्रिकोटी. 51 A परिवेषं. 52 C 'सूय'. 53-54 A B D प्रकाशते. 55 A आदित्ये. 56 A सोमे. 57 B D प्रकाशं. 58 B पत्रच्छन्. C D 'आकार्यः'. 59 C 'नागाः'.

समन्ताद् वेष्टते ^१ यस्तु मुच्यते च मुहुर्मुहुः । सहामं तत्र जानीयाद् वारुणं ^२ पर्युपस्थितम् ॥	३२
यदा प्रहमयच्छाद्य परिवेषः प्रकाशते । अपिरेणैर फालेन संकुलं ^३ तत्र जायते ॥	३३
यदि राहुमपि प्राप्तं परिवेषो रुणद्धि चेत् । तदा सुवृष्टिर्जानीयाद् व्याधिसत्र भयं भवेत् ॥	३४
पूर्वसंध्यां नागराणामागन्तूनां चं पश्चिमां । अर्धरात्रेषु रापूल मध्याह्ने रक्ष्ण उच्यते ॥	३५
धूमकेतुं च सोमं च नक्षत्रं च रुणद्धि हि । परिवेषो यदा राहु ^४ यदा यात्रा न सिद्ध्यति ॥	३६
यदा तु प्रह-नक्षत्रे ^५ परिवेषो रुणद्धि हि । अभावस्तस्य देशस्य विज्ञेयः पर्युपस्थितः ॥	३७
श्रीमि यत्रं विरुध्यन्ते नक्षत्रं चन्द्रमा प्रहः । ज्यहार्दं वा जायते ^६ वर्षं नासाद् वा जायते भयम् ॥	३८
उत्स्रानसु साधनं ज्ञेयं परिवेषेषु ^७ तस्यतः । उलक्षणं संप्रवक्ष्यामि विद्युतां ^८ क्षत्रिनोपत ॥	३९

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाह्यके निमित्ते परिवेषो^९ऽध्यायश्चतुर्थः ॥

अयातः संप्रवक्ष्यामि विद्युतां ^{१०} नामविस्तरम् । प्रशस्तीं वाऽप्रशस्तीं च यथावदनुपूर्वैर्धैः ॥	१
सौदामिनी च पूर्वा च कुम्भेन्दुमोर्ध्वं ^{११} शुभा । निरश्रीं मिथकेरी च क्षिप्रमा चाक्षनिर्लया ^{१२} ॥	२
पलासां नाममिर्वर्षं ज्ञेयं कर्मभिरर्चितैः । भूयो व्यासेन वक्ष्यामि प्राणिनां पुण्यशालिनाम् ॥	३
क्षिप्राम्क्षिप्रेषु चात्रेषु विद्युत् प्राच्यां जलावहा । कृष्णा तु वृष्णमार्गसा यावत्पर्षावर्हा भवेत् ॥	४
अथ रदिममती ^{१३} क्षिप्रया हरिता हरितप्रमा । दक्षिणा दक्षिणावर्त्तां ^{१४} कुयोदुदकसप्तवर्म् ॥	५
रदिममती ^{१५} मौदिनी ^{१६} भाति विद्युत्परदक्षिणे ^{१७} । *हरिता भाति रोमाक्षं ^{१८} सौदकं ^{१९} पर्वोद् घर्त्तुं ॥	६
अपरेषी तु या विद्युत्परते चोत्तरासुरी । कृष्णाभ्रसस्त्रिर्वा क्षिप्रया साऽपि कुर्वन्जलागमम् ॥	७
क्षंपरोत्तरा तु या विद्युत् मन्दतोया हि सा स्मृता । जदीच्यां श्यामवर्णसा रक्षीं तु सीं तु ^{२०} वर्षति ॥	८
या तु पूर्वोत्तरा विद्युद् दक्षिणीं च पलायते । चरत्यूर्ध्वं च तिर्यग् सा साऽपि ^{२१} श्रेया जलावर्हा ॥	९
सौदकोद्गमयो वाऽपि क्षिप्रया रदिममती भृशम् । सयोपा चाप्ययोपा च दिक्षु सर्वासु वर्षति ॥	१०
शिशिरे पापि वर्षन्ति रथाः पीताश्च विद्युतः । नीलाः श्रेता वसन्तेषु न वर्षन्ति कथञ्चन ॥	११
हरिता मधुवर्णाश्च मीमे रक्षीश्च निम्बलाः । भवन्ति तार्क्षि-नौरक्षि वर्षासपि ^{२२} निरोपकाः ॥	१२

1 A B D चप्यते । 2 C नीम । 3 C पर्युपस्थितम् । * C भयमाप्स्यति वारुणम् ॥ 4 A संक्षामं । † This stanza is thus found in C - राहुणा वेपदामार्दं परिवेषो रुणद्धि हि । यदा अर्द्धं विजानीयाद्वाशधिमत्र भय भवेत् ॥ ‡ C नागरापूर्वसंध्या । 5 A *संध्या । 6 A पश्चिम । 7 C पश्चिम । 8 This line and the next line also are not found in C and D 7 A राह । 8 A *नक्षत्र । 9 A B यात्रा । 10 A *यदा । B महात् । 11 A B विजायते । 12 This stanza is not found in B. 12 A परिवेषो तु । 13 C ... उलक्षणं सं निरोपत ॥ 13-14 A विद्युत्पर । 15 B परिवेषो-भ्रमरो नाम । 16 B D विद्युत् । 17 C प्रशच्छाद् ; D प्रशच्छम् । 18 C अत्रशच्छाद् ; D अत्रशच्छम् । 19 B अनुपूर्वतः । 20-22 A B D कुम्भेन्दुमोर्ध्वं । 23 C विरथा । 24 C प्रासिनी । 25 A स्थिता । C संया । 26 B C D कर्म । 27 B C D निरर्कित । 28 B C *पारशाम् । D *पञ्चमा । 29 C माता । D *द्वयोपदा । 30 A B *पलासां । C *वती । 31 C *वती । 32 A B *संध्या । ॥ C सुरदिमकतकामावे । 33 B *वती । 34 B D मेदिनी । 35 B विद्युत्परदक्षिणे । C विद्युत्परदक्षिणे । D विद्युत्परदक्षिणे । * C हरितां चं प्रमायेत् । 36 B रोमाक्षः । D रोमाक्षः । 37 D साऽपि । 38 B पर्वोद्घर्त्तुं । C पारशाम् । 39 B C D बहुर । 40 A C अत्रोपदे । 41 B D *पलासां । 42 A *जलागम । †† C अपरोत्तरा संदकोया अक्षिणा सा विपिपते । 43 B D सार्धं ; C सार्धं । 44 A महात् । 45-46 D These two words are missing 47 A दक्षिणी । 48 D not found †† A सार्धमयाऽप्यपि । †† C हेमन्ते काश्चर्यान्तु हरिणे मित्रेण वरुणा ॥ 49 This and the following stanza are not found in C. 49 A वला । 50 D मातः । 51 D गोता । 52 A B मापि ।

शारदी(शो) नाभिवर्षन्ति नीला वर्षाश्च विद्युतः । हेमन्ते श्यामताम्रास्तु तडितो निर्जलाः स्मृताः ॥ १३
 रकारणेषु चाग्नेषु हरिताहरितेषु च । नीलानीलेषु वा स्निग्धा वर्षन्तेऽनिष्टयोनिषु ॥ १४
 अथ नीलाश्च पीतार्च रक्षाः श्वेताश्च विद्युतः । एतां श्वेता पतत्यूर्ध्वं विद्युदुदकसम्प्लवम् ॥ - १५
 वैश्वानरपथे विद्युत् श्वेता रक्षा चरेद् यतः । विन्वात् तदाऽर्शनिवर्षं रक्षाधाममितो भयम् ॥ १६
 यदा श्वेताऽभ्रवृक्षस्य विद्युच्छिरसि सचरेत् । अथ वां प्रहयोर्मध्ये यातवर्षं सृजेन्महत् ॥ १७
 अथ चन्द्राद् विनिष्कस्य विद्युन्मण्डलसंस्थिता । श्वेताऽऽर्भा प्रविशेदकं विन्वादुदकसम्प्लवम् ॥ १८
 अर्धं सूर्याद् विनिष्कस्य रक्षा समलिनी भवेत् । प्रविद्य सोमं वा तस्य तर्षं पृष्टिर्भयङ्कुर ॥ १९
 विद्युत्तं तु यथा विद्युत् साहयेत् प्रविशेदर्थं । अन्योऽन्यं चालिलेयातां वर्षं विन्वात् तदाऽशुभम् ॥ २०
 राहुणा सद्यत् चन्द्रमादित्यं चापि सर्वतः । कुर्याद् विद्युद् यदां सार्भां तदा सख्यं न रोहति ॥ २१
 नीला वात्रा च गौरी च श्वेता वाऽभ्रान्तरं चरेत् । सधोर्षी मन्दघोर्षी वा विन्वादुदकसम्प्लवम् ॥ २२
 मध्यमे मध्यमं वर्षं अधमे अधमं दिशेत् । उत्तमं चोत्तमे मार्गे चरन्तीनां च विद्युताम् ॥ २३
 वीष्यन्तरेषु या विद्युच्चरतीमर्कल विदुः । अमीक्ष्यं दर्शयेद्यापि तत्र दूरगतं फलम् ॥ २४
 रक्षावत् साधनं श्रेय विद्युतामपि तत्त्वतः । अत्राभ्राणां प्रवक्ष्यामि लक्षणं तन्निबोधत ॥ २५

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते विशुद्धक्षणं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥

अभ्राणां लक्षणं कृत्स्नं प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् । प्रशस्तमप्रशस्तं च तन्निबोधत तत्त्वतः ॥ १
 स्निग्धाण्यभ्राणि यावन्ति वर्षदानि न संशयः । उत्तर मार्गमाश्रित्य तिथौ मुखे यदा भवेत् ॥ २
 हृदीच्यान्यथ पूर्वाणि वर्षदानि शिवानि च । दक्षिणाण्यन्यपराणि स्युः समूत्राणि न संशयः ॥ ३
 कृष्णानि पीतनाभ्राणि श्वेतानि च यदा भवेत् । श्वेतेनिर्दिशमास्य वर्षदानि शिवानि च ॥ ४
 अम्बराणां च सत्त्वानां सटशानि चराणि च । सुस्निग्धानि च यानि स्युर्वर्षदानि शुभानि च ॥ ५
 शुद्धानि स्निग्धवर्णानि विद्युच्चिर-धनानि च । सद्यो वर्षं समाख्यान्ति तान्यभ्राणि न संशयः ॥ ६
 शकुनैः कर्तव्यापि सभवंति शुभैर्यदा । तदा वर्षं च क्षेमं च सुभिक्षं च जयं भवेत् ॥ ७
 पक्षिणा द्विपदाना च सटशानि यदा भवेत् । चतुःपदानां सौम्याना तदा विन्वान्महज्जलम् ॥ ८
 यदा रातः प्रयागे तु वात्यभ्राणि शुभानि च । अनुनागाणि स्निग्धानि तदा रातो जयं भवेत् ॥ ९

1 B चान्येषु । 2 C हिम्ब । 3 A not found । 4 A not found । 5 A श्वेता is doubly found here. 6-7 C तान्यतमम् । 8 C विसाद् । 9-10 B च विद्युता । 11-12 B सनिर्वोषः C सनीर्वयः, D सनिव । 13 A मे, B प्रयमे । 14 C श्वेता च, D सतने । 15 C तदा । 16 C सत कालिष्ठा । 17 C नश्येत् । 18 C सा दु । 19 C पृष्टि । 20 A B D विद्युत् । 21-22 A B D विद्युत् । 23 A B D पद्मागुवा । 24 A B D तदा । 25 B C D शुभम् । 26 A सत्ये, B सत्यतः । 27 A B विद्युदा, C विद्युता । 28 B साचा, C सास्र । 29 C अवयो । 30 C वाऽप्ययोषा । * A B D दक्षिणाकल्पसमवे । 31 C दीर्घान्तरेषु । 32 A B चर, D चरती । 33 A कामफल, B स्वामफल, C सफल । 34 B दूर । 35 C अभ्रणां । 36 C समवक्ष्यामि । 37 C लक्षणानि । 38 C निरोषत । 39 C तस्य । 40 A B D प्रशस्तान् । 41 A B D अप्रशस्तान् । 42 A B D रात् । 43 A मुखोः, C सूरये । 44 C शुभानि । 45 C सुसुद्धानि । 46 C सर्वतः । 47 A स्वगति । 48 A not found । 49 A D तपोनिर्देशं, B तपादंसत् । 50 A शिवानि । 51 A B D अप्सराणां । 52 A सत्त्वानां, B D सत्त्वानाम् । 53 B सत्त्वानां । 54 A B चरणाणि, C अचरणाणि । 55 B शिवानि । 56 A शुद्धानि । 57 A B D शिष्टं । 58 D शिष्टं । 59 A B D कर्षणे । 60 A वदेत् । 61 C पदां च । 62 A B D जयं वदेत् । 63 A रात् । 64 A पपाने, C सप्रयागे । 65-66 A B D शुभान्यथा । 67 C सप्र । 68 C भवेत् ।

- स्वायुधानामश्वाणां हस्तिनां सदृशानि च । यान्यप्रतो प्रधावन्ति जयमात्स्यान्त्युपस्थितम् ॥ १०
 *ध्यजानां च पताकानां घण्टानां तोरणस्य च । सदृशान्यप्रतो यान्ति जयमात्स्यान्त्युपस्थितम् ॥ ११
 शुष्ठानि क्षिप्रघर्षाणि पुरस्तात् पृष्ठतोऽपि वा । अत्राणि^१ क्षीतरूपाणि जयमात्स्यान्त्युपस्थितम् ॥ १२
 चतुःपदानां^२ पक्षीणां^३ क्रव्यादानां च दंष्ट्रिणाम् । सदृशप्रतिष्ठोमानि वृषभमात्स्यान्त्युपस्थितम् ॥ १३
 †असि-शक्ति-तोमराणां राहानां चक्र-चर्मणां । सदृशप्रतिष्ठोमानि सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत् ॥ १४
 धनुषां कवचानां^४ च बालानां सदृशानि च । सण्डान्यभ्राणि रूक्षाणि सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत् ॥ १५
 नानारूपप्रहरणैः सर्वे यान्ति परस्परम् । सङ्ग्रामं तेषु जानीयादतुलं प्रत्युपस्थितम् ॥ १६
 अश्व-वृक्ष^५ समुच्छाय योऽर्जुणोर्मसमं प्रजेत् । यस्य राहो वधस्तस्य भद्रबाहुवचो यथा ॥ १७
 बालाऽश्व वृक्षमरणं कुमारामात्ययोर्वदेत् । एवमेवं च विज्ञेयं प्रविराज्ञां^६ यदा भवेत् ॥ १८
 तिर्यक्षुं यानि गच्छन्ति रूक्षाणि^७ च घनानि च । निवर्त्तयन्ति तान्याशु चमूं^८ सर्वां^९ सनायवाम् ॥ १९
 अधिद्रवन्ति घोषेणं महता यां चमूं पुनः । सविशुतानि वाऽभ्राणि तदा विन्द्याबभ्रुवधम् ॥ २०
 रुधिरौ-दक-वर्षाणि निर्धंगन्धीनि यानि च । प्रजन्तंभ्राणि अत्यन्तं^{१०} सङ्ग्रामं तेषु निर्दिशेत् ॥ २१
 विस्तरं^{११} रवमाणाश्च शकुना यान्ति पृष्टतः । यदा^{१२} चाभ्राणि^{१३} धूम्राणि^{१४} तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २२
 मलिनानि विवर्णानि^{१५} दीप्तीयां विशि यानि च । क्षीतान्येव यदा यान्ति भयमात्स्यान्त्युपस्थितम् ॥ २३
 समहे^{१६} वाऽपि नक्षत्रे प्रहयुद्धे^{१७} शुभे तिव्यौ । सन्ध्रमन्ति^{१८} यदाऽभ्राणि तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २४
 र्भुङ्क्ते^{१९} शकुने पाऽपि निमित्ते वा शुभे यदा । सन्ध्रमन्ति यदाऽभ्राणि तदा विन्द्यान्महद्भयम् ॥ २५
 अश्वप्रार्थितो गच्छेत् वां दिशं त्वमियोजयेत् । विपुला क्षिप्रगीं क्षिप्रया जयमाख्याति निर्भयम् ॥ २६
 यदा तु धान्यसहानां^{२०} सदृशानि^{२१} भयन्ति हि । जभ्राणि तोयवर्षाणि सखं तेषु समृद्धति ॥ २७
 विरागाभ्यर्णुलोमानि शुद्ध-रत्नानि यानि च । सुखावराणीति^{२२} जानीयात् स्वावराणां च संश्रये^{२३} ॥ २८
 क्षिप्रगानि विष्ठोमानि नील-मीतानि यानि च । चलानीति^{२४} विजानीयाच्चलतां^{२५} च समागमे^{२६} ॥ २९
 स्वावराणां जयं विन्द्यात्स्वावराणां शुतिर्यदा । ययिनां^{२७} च जयं विन्द्याचर्डीभ्राणां शुतावपि ॥ ३०
 राहो तत्परिहरेत्तु क्षेयान्यभ्राणि सर्वशैः । तत् सर्वं^{२८} सफलं^{२९} विन्द्याच्छुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ ३१
 ॥ इति नि(त्रै)र्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते अश्वरक्षणो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

1 B D स्वायुधानां; C यदाऽयुधानाम्; 2 A सख्यानाम्; B D सत्सनाम्; 3 C अभिधारन्ति ।
 * C This stanza is not found in this Ms. 4 B पुरतः; 5 B भ्रम्राणां; 6 A पदानां च ।
 7 C पक्षानां; 8 C पक्षिणां; † D संग्रामं तेषु निर्दिशेत् । † This stanza is missing both in
 C and D. 9-10 C घनपानानां; 11 C ते; 12 C निर्दिशेत्; 13 A अश्व वृक्ष; B अश्व वृक्ष;
 D स्वभयवृक्षः; 14 B दोन्त्यां; 15 C लोभं; 16 A भयवशं; B भिमरणं वृद्धे; D भ्राणिश्च । 17 B
 भन्त्यानां; C प्रतिग्राहं; D प्रतिग्राहा । 18 C तिर्यपि; 19 A D रूपाणि, C धूम्राणि; 20 A शेषेयः;
 D चतुः; 21 A सर्वां; B सर्वा; D सर्वं; 22 C च नायकां, D तिनयकां; 23 C घोरैप; 24 C
 तिर्य; 25 A B D प्रजन्तवभ्रामणोः; 26 A B D not found; 27 A C तिर्य; 28-29 A B D
 धान्यभ्राणि; 30 A B D मधुवामि; 31-32 A महामयम्; B D भयं महत्; 33 A विरगाणि; 34 A
 समागमे; B संश्रये; 35 C अश्वभुजे; 36 A सम; 37 C भवेति; † C This stanza is
 not found; 38 C दक्षिणा; 39 A वाप्यसन्धानां; 40 A सत्सनां; 41 A विरगाणि; † This
 line as well as the next stanza are not found in B; 42 A स्वावराणां; 43 A विरगरीयात् ।
 44 C D संश्रये; 45 A चलानीति, D चञ्चलानीति; 46 D जानीयात्; 47 A चलानाम्; 48 A
 समागमम्; 49 A चला; 50 C जयिनां; 51 C शर्यां; 52 C तिमन्ति; 53 C सर्वतः; 54 C
 तत । 55-56 C सर्वमसं; 57 B C वृषात् ।

- अथातः संप्रवक्ष्यामि सन्ध्यानां लक्षणं ततः । प्रशस्तमप्रशस्तं च यथातत्त्वं निबोधत ॥ १
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये यदा सन्ध्या विराजते । नागराणां जयं विन्द्यादक्षं गच्छति चाविनाम् ॥ २
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये शुक्ला सन्ध्या यदा भवेत् । उत्तरेण गतो^१ सौम्या ब्राह्मणानां जयं विदुः ॥ ३
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये रक्ता सन्ध्या यदा भवेत् । पूर्वेण च गता सौम्या क्षत्रियाणां जयावहा ॥ ४
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये पीता सन्ध्या यदा भवेत् । दक्षिणेन गता सौम्या वैश्यानां सां जयावहा ॥ ५
- उद्गच्छमाने वाऽऽदित्ये कृष्णसन्ध्या यदा भवेत् । अपरेण गता सौम्या शूद्राणां च जयावहा ॥ ६
- सन्ध्योत्तरा जयं कुर्यात् दक्षिणा^२ च पराजयम् । पूर्वा क्षेमं सुभिक्षं च पश्चिमा तु भयङ्करा ॥ ७
- आग्नेयी^३ अग्निमाख्याति नैऋती रोद्रनाशिनी । चायन्या यर्षणं^४ हन्यात् ईशानी च शुभावहा ॥ ८
- एवं संपत्कराद्येषु नक्षत्रेष्वपि निर्दिशेत् । जयं सा कुरुते सन्ध्या साधकेषु समुत्थिता ॥ ९
- उदयास्तमनेऽर्कस्य वाय्वभ्राण्यप्रतो भवेत् । सप्रभाणि सरदमीनि तानि सन्ध्या विनिर्दिशेत् ॥ १०
- अभ्राणां यानि रूपाणि सौम्यानि विकृतानि^५ च । सर्वाणि तानि सन्ध्यायां^६ तथैव प्रतिचारयेत् ॥ ११
- एवमस्तमने काले र्यां सन्ध्यां सर्वं लक्ष्यते । लक्षणं यत्^७ तु सन्ध्यानां^८ *शुभं च यदि वाऽऽशुभम् ॥ १२
- ह्निगधवर्णमती सन्ध्या वर्षदा सर्वशो भवेत् । सर्ववीथिगता वाऽपि सुनक्षत्रां विशेषतः ॥ १३
- सर्वरात्रपरिवेयीं सविद्युत्परिखायुता । सरदमी^९ सर्वर्षीः सन्ध्यां सद्यो वर्षं प्रयच्छति ॥ १४
- प्रतिस्यांगमस्ताश्च शक्रचौपरजस्तथा । सन्ध्यायां यदि दृश्यन्ते सद्यो वर्षं प्रयच्छति ॥ १५
- सन्ध्यायामेकरश्मि तु यदा सृजति भास्करः । उदितेऽस्तमिते चापि विन्द्याद् वर्षमुपस्थितम् ॥ १६
- आदित्यपरिवेषत्तु सन्ध्यायां यदि दृश्यते । वर्षं महद् विजानीयाद् भयं वाऽर्थं प्रवर्षणे^{१०} ॥ १७
- त्रिमण्डलपरिक्षिप्तो अथवा पञ्चमण्डलः । सन्ध्यायां दृश्यते सूर्यो महावर्षस्य संभवः ॥ १८
- घोतयन्ती दिशः सर्वा यदा सन्ध्या प्रदृश्यते । महामेघं^{११} तदा विन्द्याद् भद्रबाहुवचो यया ॥ १९
- सर-सहाग-प्रतिमा-कूप-कुम्भनिभा च या । यदा दृश्यति सुक्षिग्धा सा सन्ध्या वर्षदा स्मृती^{१२} ॥ २०
- धूमवर्णा बहुच्छिद्रा रण्डपापसमा यदा । या सन्ध्या दृश्यते नित्यं सा तु राशो भयङ्करा ॥ २१
- अनाष्टिभयं रोगं^{१३} दुभिक्षं राजविद्रवम् । रूक्षायां विच्छ्रितायां च सन्ध्यायां च विनिर्दिशेत् ॥ २२
- द्विपदाश्रतुःपदाः कूराः पक्षिणस्तु भयङ्कराः । सन्ध्याया यदि दृश्यन्ते भयमाख्यान्त्युपस्थितम् ॥ २३
- विंशतियोजनानि स्युर्विद्युद्भ्रान्ति च सुप्रभा । ततोऽधिकं तु स्वनितं^{१४} अत्रं यत्रैव दृश्यते ॥ २४
- पञ्चयोजनिका सन्ध्या वायुवर्षं च दूरतः । त्रिरात्रा(त्रे) सप्तारात्रा(त्रे) च सद्यो वा पाकनादिशेत् ॥ २५
- चल्कावत् साधनं सर्वं सन्ध्यायामभिलिर्दिशेत् । अतः परं प्रवक्ष्यामि मेघानां तन्निबोधत ॥ २६
- ॥ इति नैऋत्ये भद्रबाहुके निमित्ते सन्ध्यालक्षणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

१ C चिह्न । २ C जाविनाम् । ३ A गतो । ४ C च । ५ B यथावद्, C जयङ्करा । ६ B यथावद्, C जयङ्करा । ७ A, B राज । ८-९ B सन्ध्या कुर्यात् । १० A अग्नेय । ११ C वर्ष । १२ C हन्यात् । १३ C सुभायया । १४ C सद्युच्छ्राणेषु । १५ C विगतानि । १६ C सा सन्ध्या । १७-१८ C यानि । १९-२१ C उदये चापि । * C स्यावराणां शुभावहम् ॥ २२ C सर्व । २३ C नक्षत्राणि । २४ C साकारा । २५ C सपरिवेया । २६ A सविद्युता । २७ C सुरदिम । २८-२९ C सर्वसन्ध्यायां । ३० A सद्युत् । ३१-३२ A चावर्षणे शुभ । ३३ A *वृक्षस्य । ३४ A मेघा, B D *मेघ । ३५ C तिवा । ३६ C घोर । ३७ A C *विद्रवम् ; B *विस्तरम् । ३८ A विद्यात् । ३९ B स्वनितं, C च तत् ।

- अतः परं प्रवक्ष्यामि मेघानामपि लक्षणम् । प्रशस्तमप्रशस्तं च यथावदनुपूर्वशः ॥ १
- यदाह्नननिभो मेघः शान्तायां दिशि दृश्यते । क्षिग्धो मन्दगतिश्चापि तदा विन्याजलं शुभम् ॥ २
- शुद्धवर्णो यदा मेघः शान्तायां दिशि दृश्यते । क्षिग्धो मन्दगतिश्चापि निवृत्तः स जलावहः ॥ ३
- क्षिग्धाः सर्वेषु वर्णेषु स्वां दिशं संसृता यदा । सवर्णविजयं कुर्युर्दिशु शान्तासु ये स्थिताः ॥ ४
- यथास्थितं शुभं मेघमनुपश्यन्ति पश्चिर्णः । जलाशया जलपरास्तादा विन्याजलं शिवम् ॥ ५
- क्षिग्धवर्णाश्च ये मेघा क्षिग्धनार्दाश्च ये सदा । मन्दगाः सुसुहूर्ताश्च ते सर्वत्र जलावहाः ॥ ६
- सुगन्धगन्धा ये मेघाः सुस्वराः^{१०} स्वादुसंस्थिताः । मधुरोदकालु ये मेघा जलायं जलास्तथा ॥ ७
- मेघां यदाऽभिवर्षन्ति प्रयाणे दृषियीपतेः । मधुरां मधुरेणैव तदा सन्निवर्षविष्यति ॥ ८
- पृथगो वर्षतः श्रेष्ठं^{११} अत्रतो विजयद्वारम् । मेघाः कुर्वन्ति ये दूरे सगर्जित-सविद्युतः ॥ ९
- मेघशब्देन महता यदा निर्वाति पार्थिवः । पृथतो गर्जमानेन तदा जयति दुर्जयम् ॥ १०
- मेघशब्देन महता यदा तिर्यग् प्रधावति । न तत्र जायते युद्धं^{१२} उभयोः परिपस्तुं सैः ॥ ११
- मेघा यत्राभिवर्षन्ति स्कन्धाचारिसमन्तवतः । सनायकां विद्रव्ये सा चर्मूर्नात्र संशयः ॥ १२
- रक्षां वातं प्रकुर्यन्ति व्याधयो विष्टगन्धिर्नः । ह्यलक्ष्मश्च विवर्णश्च मेघो वर्षं न कुर्वते ॥ १३
- सिंहैः शृगाल-मार्जारा व्याघ्रा मेघा रवन्ति^{१३} ये^{१४} । महता मेघशब्देन रुधिरं वर्षन्ति ते घनाः ॥ १४
- पश्चिन्नापि क्रन्वादा वा पश्यन्ति^{१५} समुत्थिताः । मेघास्तदाऽपि रुधिरं^{१६} *वर्षन्ते तत्र दर्शने ॥ १५
- अनाद्यष्टिमयं घोरं दुर्मिक्षं मरणं^{१७} तथा । निवेद्यन्ति ते मेघा षडे भवन्तीदृशां दिवि^{१८} ॥ १६
- विषो सुहूर्त्तैरेणे नक्षत्रे रक्षितेऽनुभवे^{१९} । संनमवन्ति यदा मेघाः पापदास्ते भयद्वराः ॥ १७
- एवं लक्षणसंयुक्ताश्चमूं वर्षन्ति ये घनाः । चमूं सनायकां सर्वा हन्तुमाख्यान्ति सर्वतः ॥ १८
- रक्तं पांशुः सधूमं वा क्षौद्रं^{२०} केश-ऽस्थि-शैकराः । मेघा वर्षन्ति विषये यस्य राशो हवस्तु सः ॥ १९
- कारं वा कटुकं वाऽथ दुर्गन्धं^{२१} ससंनानाग्रम् । यस्मिन् देवोऽभिवर्षन्ति सै वै^{२२} देशो^{२३} विनश्यति^{२४} ॥ २०
- प्रवातं पार्थिवं यत्र मेघश्चित्रं^{२५} प्रवर्षति^{२६} । वित्रस्तो^{२७} वष्यते^{२८} राजा विपरीतस्त्रदाऽपरे ॥ २१
- सर्वथैव प्रयाणेन नृपो येनाभिपिच्यते । रुधिरादिविशेषेण सर्वपाताय निर्दिशेत् ॥ २२
- मेघाः सविशुर्वक्षेर्वं सुगन्धाः सुस्वराश्च ये । सुवेषाश्च सुवाताश्च सुधियाश्च सुभिन्नदाः ॥ २३
- अध्राणां यानि रूपाणि सन्ध्यायामपि यानि च । मेघेषु^{२९} तानि सर्वाणि समाप्त-न्यासतो विदुः ॥ २४

1 BCD यदि । 2 G क्षाशा । 3 G शिषेवः । 4 G जना । 5 C यदा । 6 C अन्नं । 7 C पश्यति । 8 C दक्षिणः । 9 A B *नया; C *चन्द्रा । 10 A मधुरा; C सुमिथाः । 11 C मधुरतोयाः । 12 C मेघा । 13 C जलदा । 14 A सतो । 15 C मधुरात् । 16 C सुस्वरात् । 17 A श्रेष्ठं; C मेघम् । 18 A शत्रुमान; C नृपमानेषु । 19 A दुर्गन्धः । 20 B सिद्धिम्; D युधिः । 21-22 B परितेजयोः । 23 A *घामारे । 24 C *काऽपि । 25 C द्रव्यम् । 26 C धूमम् । 27 A हरे । 28 C विविधाभि वा । 29 A विषम् । 30 A द्रवन्ति । 31 A चरुः । 32 A B D भीलम् । 33 B पश्यन्ते; C वासन्ते; D वास्यन्ते । 34 B रुधिरं । * C नाशं वा करकापि य ॥ B करं काममेव च ॥ D करं काममेव वा ॥ 35 A मरणं । † C ये दितां दिशि निस्सन्ताः ॥ 36 B D भवन्ति राजा । 37 A मुषि । 38 A D सुहूर्त्तैः । 39 C कारे । 40 A कथा; C गुणे । ‡ A अनुभवे भवति ये मेघा । † C पीडयन्ति सिमन्तयः । 41 B तैर्दुः । 42 C *गु । 43 B हरे । 44 A वल्ल्या; B वा धनः; C not found. 45-47 A मेघा देते । 48 C. विवर्षन्ति साराशः । 49 A पश्यात् । 50 A वर्षति । 51 A वित्रान्य; B वित्रयो; D वित्रयो । 52 A चर्षते; B वष्यते । 53 A B D युवाः सपरितार्यं च । 54 A B D सुविद्युता । 55 C सौम्याः । 56 C शुभ्याः । 57 C जवेयाः । 58 C सुवेयाः । 59 B सुवीरार्थः; C बहना; D सुपायाः । 60 C जवेये ।

उरुकायत् साघनं हेयं^१ मेघेष्वपि तर्दाऽऽदिशेत् । अतः परं प्रवक्ष्यामि वातानामपि^२ लक्षणम् ॥ २५

॥ इति नि(नै)र्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते मेघकाण्डं नामाष्टमोऽध्यायः ॥

- आयातः संप्रवक्ष्यामि वातलक्षणमुत्तमम् । प्रशस्तगप्रशस्तं च यथावदनुपूर्वशः ॥ १
- वर्षं भयं तथा क्षेमं राहो जय-पराजयम् । मारुतः कुरुते लोके जन्तूनां पुण्य-वापजम् ॥ २
- *आदानासैव पावाच पत(च)नाच विसर्जनात् । मारुतः सर्वगर्भोणां बलवान्नायकश्च सैः ॥ ३
- दक्षिणस्यां दिशि यदा वायुर्दक्षिणकाष्टिकः । तिसमुद्रानुराग्यो^४ नाम स गर्भोणां तु संभवः ॥ ४
- तेन संजनितं गर्भं वायुर्दक्षिणकाष्टिकः । धारयेद् धारणे^५ मासे पाचयेत् पाचने तथा ॥ ५
- घारितं पाचितं गर्भं वायुरुत्तरकाष्टिकः । प्रमुञ्चति ततस्त्रोयं वर्षतमारुतोच्यते ॥ ६
- आपादीर्पूर्णिमायां^७ तु पूर्वघातो यदा भवेत् । प्रया(वा)ति दिवसं सर्वं सुवृष्टिस्तु तर्दां मर्दां ॥ ७
- वाप्यानि सर्वबीजानि^८ जायन्ते निरुपद्रवम् । शूद्राणामुपघाताय सोऽत्र लोके परत्र च ॥ ८
- दिवसाधं यदा वाति पूर्वमासौ^९ तु सोदकौ^{१०} । चतुर्भागेण मासस्तु शेष^{११} हेयं^{१२} यथाक्रमम् ॥ ९
- पूर्वाधंदिवसे हेयौ^{१३} पूर्वमासौ^{१४} तु सोदकौ^{१५} । पश्चिमे पश्चिमौ मासौ हेयौ द्वावपि सोदकौ ॥ १०
- हित्वा पूर्वं तु दिवसं मध्याह्ने यदि वाति^{१६} चेत् । वायुर्मध्यममासास्तु तदा मेघो^{१७} न वर्षति ॥ ११
- आपादीपूर्णिमायां तु दक्षिणो मारुतो यदा । न तदा वापयेत् किञ्चित् ब्रह्म-क्षत्रं च पीडयेत् ॥ १२
- घन-धान्यं^{१८} विन्नेयं^{१९} बलवन्तं च संभ्रयेत् । दुर्भिक्षं मरणं^{२०} व्याधिस्रंसं मासं प्रवर्त्तते ॥ १३
- आपादीपूर्णिमायां तु पश्चिमो यदि मारुतः । मध्यमं वर्षणं सस्यं धान्याथं मध्यमं तथा ॥ १४
- दृष्टिर्जाति^{२१} च राजानो^{२२} वैराणि च प्रकुरुते^{२३} । परस्पररोपघातार्थं स्वराष्ट्र-परराष्ट्रयोः ॥ १५
- आपादीपूर्णिमायां तु वायुः स्यादुत्तरो यदा । वापयेत् सर्वबीजानि^{२४} सस्यं ज्येष्ठं समृद्धयति^{२५} ॥ १६
- क्षेमं सुनिश्चमारोग्यं प्रदान्ताः^{२६} पार्थिवास्तथा । बर्हदकास्तदा मेघा मही^{२७} धर्मोत्सवाकुर्वी ॥ १७
- आपादीपूर्णिमायां तु वायुः स्यात् पूर्वदक्षिणः । राजैर्भृत्यैर्विजानीयाधित्रं सस्यं तथा जलम् ॥ १८
- ऋचिशिष्प[च]ति सस्यं कचिचापि विपद्यते । धान्यार्थो मध्यमो हेयो तदाऽऽप्रेत्र^{२८} भयं^{२९} नृणां^{३०} ॥ १९
- आपादीपूर्णिमायां तु वायुः स्याद् दक्षिणपरः । सस्यानामुपघाताय चौराणां तु विवृद्धये^{३१} ॥ २०
- मस्त्र-पांगु-रजैस्कीर्णां तदा भवति मेदिनी । सर्वस्त्रागं तदा कृत्वा फर्तव्यो धान्यसहस्रहः ॥ २१
- विद्रवन्ति च राष्ट्राणि क्षीयन्ते नगराणि च । श्वेतासिमैदिनी ज्ञेया मास-शोणित-कर्दमा ॥ २२

1 C सर्वं । 2 C सना । 3 B D वात । 4 C संक्रमम् । 5 A एततः । 6 A वापजम् । (पापयोः) । * A B अदातं षव घातं च पाचनश्च विसर्जनः; D In addition to this line, the line that is found in A and B is also found in this Ms. 7-8 C स्यात्; † A धारापद्धारणे से । 9 B श्लेषो । 10 C मध्यमं । 11 A धारणे । 12 C आपादं । 13 AB पूर्णिमासौ; D पूर्णिमासौ । 14-15 B समापदा, C समापदा; D समापदा । 16 B जीवानि । 17 C निरुपद्रवाः । 18 A मासे; C मामं । 19 A C सोदकम् । 20 A शेषो; BD शेषो । 21 A हेयो; B D हेयो । 22 C हेयो । 23 C मासो । 24 C सोदको । ‡ C पूर्वाह्ने प्रहरे यत्र पश्चिमेन च वाति चेत् । 25-26 A वा भवेत् । 27 C मासो । 28 B C D दोषो । 29 A ते । 30 A विन्नेयं । 31 C कामरं । § C तस्मिन्नायं महद्रवम् । 32 A B D उद्वृत्तन्ते 33-34 A तथा राजा; B तथा राषी, D यथा राजा । 35-36 C यदि कुर्वते; D प्रवर्त्तते । 37 A परासरो यथा शोय । 38 A जीवानि । 39 B प्रवर्त्तते; D प्रवर्त्तते । 40 A यतन्तो । 41 C हेतोः । 42 A D मही; C सदा । 43 A D कुला; C बोधयते; D प्रवर्त्तते । 44-45 A राजां मुषी । 46-48 C हे मध्यमं । 49 D भवेत् । 50 A सस्यद्वयः । 51 C रतां ।

आपादीपूर्णमायां तु वायुः स्नाहुत्तरपरः । मक्षिका दंशमशका जायन्ते प्रव्यस्तदा ॥	२३
मध्यमं फचिदुत्कृष्टं वर्षं सखं च जायते । नूनं च मध्यमं किञ्चिद् घान्यायं तत्र निर्दिशेत् ॥	२४
आपादीपूर्णमायां तु वायुः पूर्वोत्तरो यदा । वापयेत् सर्वपीजानि *तदा चौराञ्च धातयेत् ॥	२५
श्लेष्मपि च यद्द्वीजसुष्यते तत् समृद्धयति । क्षेमं धेयं मुभिर्क्षं च मद्राहावृचो यदा ॥	२६
षड्दुका सस्यती यतोत्सवस्तमाकुल्य । प्रशान्र्वडिम्भ-डमरीं शुभीं भवति मेदिनी ॥	२७
पूर्वो ^{११} वारिः स्मृतः श्रेष्ठः तथा चाप्युत्तरो भवेत् । उत्तमस्तुं तयेशानो मध्यमस्त्वपरोत्तरः ॥	२८
अपरस्तु तयो न्यूनैः शिष्टो ^{१२} वारिः प्रकीर्तितः । पापे ^{१३} नक्षत्र-करणे मुहूर्ते च तथा भृशम् ॥	२९
पूर्वयातं यदा हन्यादुदीर्णो दक्षिणोऽनिलः । न तत्र वापयेद् घान्यं कुर्यात् संचयमेव च ॥	३०
दुर्भिर्क्षं चाप्युत्कृष्टं च शक्यं रोगं जनक्षयम् । कुरुते सोऽनिलो धोरं आपादाभ्यन्तरं परम् ॥	३१
पापपाते हुं पातानां ^{१४} श्रेष्ठं ^{१५} सर्वत्र चादिशेत् । श्रेष्ठानपि ^{१६} यदा हन्युः पापं ^{१७} तदाऽऽदिशेत् ॥	३२
यदा वावाश्रत्वारो भृशं वान्त्सपसव्यैः । अल्पोदं ^{१८} सस्यसहार्तं ^{१९} भयं व्याधिं प्रकुर्वते ॥	३३
प्रदक्षिणं यदा वाति त एव सुरशीतलाः । क्षेमं मुभिश्चमारोग्यं राज्यवृद्धिर्जयस्तथा ॥	३४
समन्वतो यदा वान्ति परस्परविपातिनः ^{२०} । शक्यं ^{२१} जनक्षयं ^{२२} रोगं सस्ययातं च कुर्वते ॥	३५
एवं विप्राय पातानां ^{२३} संयतां भेक्षवर्तिनः । प्रशस्तान्यत्र पश्यन्ति ^{२४} यसेयुस्तत्र निश्चितम् ॥	३६
आहारस्थितयः सर्वे जङ्गमस्थावरास्तथा । जलसम्भवं ^{२५} च सर्वं तस्यापि जननां ^{२६} ऽऽकोऽनिलः ॥	३७
सर्वकालं प्रवक्ष्यामि वार्तानां लक्षणं ^{२७} परम् । आपादीयत् तत् साध्यं यत् पूर्वं सम्प्रकीर्तितम् ॥	३८
पूर्वभावो यदा तुणं सतादं वाति फर्कशः । स्वस्थाने नाभिधर्पेत् महदुत्पद्यते भयम् ॥	३९
प्राकार-परिस्थानां वा शैघ्राणां च समन्ततः । निवेद्यति राष्ट्राणां विनाशं वाटशोऽनिलः ॥	४०
सप्तारात्रं दिनाधं ^{२८} च यः कश्चिद् वाति नारुतः । महदुत्थं च विज्ञेयं वर्षं वाऽर्थं महद् भवेत् ॥	४१
पूर्वसन्ध्यां यदा वायुरपसव्यं प्रपद्यते । पुरावरोधं कुरुते याथिनां ^{२९} तु जयावहः ॥	४२
पूर्वसन्ध्यां यदा वायुः संप्रवाति प्रदक्षिणः । नागराणां जयं ^{३०} कुर्यात् मुभिर्क्षं यावि ^{३१} विद्रवम् ॥	४३
मध्याह्ने चापरात्रे च तथा वाऽऽचननोदये । वायुस्त्पूर्णं यदा वाति तदाऽऽश्टिर्भयं रजा ॥	४४
यदा रात्रिः प्रयातस्य प्रतिभोमोऽनिलो भवेत् । अपसव्यो समागस्ये(त्य)स्तदा सेनावधं ^{३२} विदुः ॥	४५
जनुलोमो यदा क्षिण्यः संप्रवाति प्रदक्षिणः । नागराणां जयं कुर्यात्सुभिर्क्षं च प्रदीपयेत् ॥	४६

1 A *काण्डं । 2 A तिभिः । 3-4 C नाप संतपः । 5-6 A स्नाहु पूर्व-उत्तरः । * C धीतानां समुपद्रवम् ॥ 7 A *वदे । 8 A सन्धेः । 9 C प्रशान्वा । 10 C These letters are missing in this Ms. 11 C सदा । 12-13 C पूर्वोत्तरः । 14 A B D उत्तरः । 15 A कोपरः ; C परोपरा । 16 C ततो । 17 A नूनं ; B D नूनः । 18-19 A सस्ययातः ; C शिष्टोपायाः ; D शिष्टा वायाः । 20 A वाते । 21 A दक्षिणावहः ; B दक्षिणोऽनिलः । 22 A *वातेषु । 23 A नागनायः । 24 A D धेष्टः । 25 A श्रेष्ठानपि । 26-27 A पयोपुत्रं । 28 A भयमव्ययः ; C यममन्त्रयः । 29 A B D *कोदकं । 30 A B D पचयाने । 31 A परिधिपानिलः । 32 A सप्तं । 33 C *सर्वं । 34 C वापयाम् । 35 C संययता । 36 C सिन्धाय । 37 C सिन्धिषाः । 38 B *सम्प्रभं । 39 C उक्तोः । 40-41 A B D चरानाभिधर्पम् । * C सप्तरोचमवं ततः । 42 A रिषा वादः ; B रिषा वादः ; D रिषा वादः । 43 A B D वातो । 44 A B D महदात् । † A वरराजस्य द्रवात् पुरः ; B पर मन्त्रस्य द्रवात् परम् ; D *रमन्त्रस्य द्रवात्पते । 45 B उदितो ; A वादिनाः । 46 D भयं ; 47 A B D वावि । 48 A शिद्रवाम् । 49 B C D वृष्टिः । 50 A राज्ञः ; C राज्ञः । 51 A B D समागस्ये ; C समागस्ये । 52 A *सर्वं । † C मरिचकाण्डस्य च यदा शिवं जयावहः ॥ 53 A D मरीचकम् ।

अनुलोमाश्च शब्दश्च तदा क्षिप्रं जयावहः । दशाहं द्वादशाहं वा पापघातो यदा भवेत् ॥	४७
अनुबन्धं तदा विन्याद् राजशृत्सुं जनक्षयम् । यदाऽभ्रपर्जितो घाति वायुस्तूर्णमकालजः ॥	४८
पांशु-भस्मसमाकीर्णः सस्वघाती भयावहः । सविद्युत्सरजो वायुहर्षगो वायुभिः सह ॥	४९
प्रवाति ^१ पश्चिमवदेन क्रूरेण स भयावहः । प्रवान्ति सर्वतो वाता यदा तूर्णं मुहुर्मुहुः ॥	५०
यतो यतोऽभिगच्छन्ति तत्र देशं निहन्ति ते । अनुलोमो यदाऽनीके सुगन्धो वाति मारुतः ॥	५१
आयातश्च ततो राजा जयमाप्नोति सर्वतः । प्रतिलोमो यदाऽनीके दुर्गन्धो वाति मारुतः ॥	५२
तदा यत्नेन साध्यन्ते वीरकीर्तिसुलब्धयः । यदा सपरिधा सन्ध्या पूर्वं बालनिलो भृशम् ॥	५३
पूर्वस्मिन्नेव दिग्भागे पश्चिमा बध्यते चमूः । यदा सपरिधा सन्ध्या पश्चिमो वाति मारुतः ॥	५४
अपरस्मिन् दिशो भागे पूर्वा ^२ बध्येत सौ चमूः । प्रशस्तस्तु यदा वातः ॥ प्रतिलोमोऽनुपद्रवः ॥	५५
तदा यान्प्रार्थयेत् कामोस्तान् प्राप्नोति ^३ नराधिपः । अप्रशस्तो यदा वायुर्नोभिपश्यत्युपद्रवम् ॥	५६
प्रवातस्य नरेन्द्रस्य चमूर्होरयते ^३ तदा । तिथीनां करणानां च सुहूर्त्तानां च ज्योतिषाम् ॥	५७
मारुतो षडवान् नेवा तस्माद् यत्रैव मारुतः । वायमानेऽनिले पूर्व ^४ मेघांस्तत्र समादिशेत् ॥	६०
उत्तरे वायमाने तु ईजलं तत्र समादिशेत् । ईशाने वर्षणं ^५ हेर्षमाग्नेये नैर्ऋतेऽपि च ॥	६१
याम्ये च सङ्ग्रहं ^६ श्रूवाद् भद्रबाहुवचो यथा । सुगन्धेषु प्रशान्तेषु स्निग्धेषु मार्दवेषु च ।	
वायमानेषु वातेषु सुभिक्षं क्षेममेव च ॥	६२
महतोऽपि ससुद्रुतः सतडिन् साभिगर्जितैः । मेघोन्निहनते ^७ वायुर्नैर्ऋतो ^७ दक्षिणाभिजः ॥	६३
सर्वलक्षणसंपूर्णो मेघा सुख्या जलावहाः । सुहूर्त्तान्दुत्थितो वायुर्हन्त्याह सर्वोऽपि नैर्ऋतैः ॥	६४
सर्वथा बलवान् वायुः स्वचक्रे ^८ निरभिग्रहैः । करणादिभिः संयुक्तो विशेषेण शुभा-ऽशुभः ॥	६५

॥ इति नि(नै)र्ऋत्ये भद्रबाहुके नैमित्ते वातलक्षणं
नाम नवमोऽध्यायः ॥

* The stanzas from now upto 59 are wrongly numbered as will be seen from the context. This first half should be dropped and the second half of the stanza and the first half of the succeeding stanza should form one whole st. † A B I यदापि गर्जितो वाति । 1-2 B प्रतिपक्षवदेन । ‡ This line and the following line are not found in C. In B it is thus found:—अपं ततः ततो चमामाप्नोति सर्वतः ॥ ¶ This line is thus found in C:— यदा यत्नेन सध्यन्ते धरातलेषु कीर्तय । § It is clear from the numbering of the stanzas that two sts. are missing in A. They are also not found in C but they are found as follows in B and D and form a regular part of the text:— will be seen—यदा सपरिधा सन्ध्या दक्षिणो वाति मारुतः...etc ॥ and यदा सपरिधा सन्ध्या उत्तरो वाति मारुतः... etc etc. ॥ Thus there should be such stanzas to make the sense complete 2-5 A दक्षिणा वषट्ते । ॥ A B D अनिपश्यत्युपद्रवम् ॥ 6 A हार्मो । 7 A मासे नि । C छमेतु ** C प्रतिलोमो विसद्रवः ॥ 8 C नातयते । 9 C दुरा । 10 A D पूर्व । C पूर्णो । § A B D एतौ वापप्रीडे विदुः । 11 A B D अपं । 12 A B D विशेषं । 13 A B D वायवह । 14 C सह गर्जितान् । 15 A कामेव । 16 C विनातयेत् । 17 C शिक्वातो । 18 A नैरिदा । B मारुतः । 19-20 A B I सुवर्षे निरवसरः ।

- जयातः संप्रवक्ष्यामि प्रवर्षणं^१ नियोधत । प्रहात्मप्रशस्तं च यथावदनुपूर्वैः^२ ॥ १
- ज्येष्ठे^३ मूलमतिक्रम्य पतन्ति^४ विन्द्वो^५ यदा^६ । प्रवर्षणं तदा हेयं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २
- यापादे^७ शुद्धपूर्वा^८ भ्रीजे^९ मासे तु पश्चिमे । देवप्रतिपदायां^{१०} तु यदा कुर्यात् प्रवर्षणम् ॥ ३
- चतुःषष्टिमादकानि^{११} तदा वर्षति^{१२} वासवः^{१३} । निष्पद्यन्ते च सखानि सर्वाणि निरुपद्रवम् ॥ ४
- धर्म-कामार्था^{१४} वर्तन्ते^{१५} परचक्रं प्रणश्यति^{१६} । क्षेमं^{१७} सुमिक्षमारोग्यं दशरात्रं^{१८} त्वपमहम् ॥ ५
- उत्तरा^{१९}धामापादाभ्यां^{२०} यदा देवः^{२१} प्रवर्षति^{२२} । विज्ञेयां द्वादशा द्रोणीं^{२३} त्वो वर्षं सुमिक्षदम् ॥ ६
- तदा निम्नानि वातानि^{२४} मध्यमं वर्षणं भवेत् । सखानां चापि निष्पत्तिः सुमिक्षं क्षेममेव च ॥ ७
- श्रवणेन^{२५} वारि^{२६} विज्ञेयं^{२७} श्रेष्ठं सखं च निर्दिशेत् । चौराश्च प्रवर्षं^{२८} हेया व्याघयोऽत्र पृथग्विधाः ॥ ८
- श्रेत्रान्य^{२९}(प्य)त्र न रोहन्ति दद्यात्^{३०} नास्ति जीवितम् । अंष्टादशाहं जानीयादपमहं^{३१} न संशयः ॥ ९
- षादकानि धनिष्ठानां^{३२} सप्तपञ्चं समादिशेत्^{३३} । मही^{३४} सख्यती^{३५} हेयां वाणिज्यं च वितन्यति ॥ १०
- क्षेमं सुमिक्षमारोग्यं सप्तपञ्चमपमहं^{३६} । प्रवल्गुं दृष्टिणो ज्ञेया मूपकाः शलभीः शुकीः ॥ ११
- राशिर्युं वारिणो^{३७} विन्द्यात् सखानां चान्युपद्रवम्^{३८} । चौरास्तु प्रवल्गुं हेया न च कश्चिदपमहं^{३९} ॥ १२
- पूर्वाभाद्रपदायां^{४०} तु यदा मेघः^{४१} प्रवर्षति । चतुःषष्टिमादकानि तदा वर्षति सर्वैः^{४२} ॥ १३
- सर्वधान्यानि जायन्ते बलयन्तश्च तरकराः । नागकं^{४३} ह्यभ्यवे^{४४} चापि दशरात्रमपमहं^{४५} ॥ १४
- नवतिरीदकानि स्युरुत्तरायां समादिशेत्^{४६} । खलेषु वापयेद् बीजं सर्वसखं^{४७} सष्टद्वयति^{४८} ॥ १५
- क्षेमं सुमिक्षमारोग्यं विशत्रार्थमपमहः । दिवसानां विजानीयाद् सद्रवाहुवचो यथा ॥ १६
- चतुःषष्टिमादकानीह रेवत्यामिनिर्दिशेत्^{४९} । सखानि च समृद्धान्ते सर्वाण्येव यथाक्रमम् ॥ १७
- उत्पद्यन्ते^{५०} च राजानः परस्परविरोधिनाः^{५१} । यान्युग्यानि^{५२} शोभन्ते बलवद्भ्रातृन्धनम्^{५३} ॥ १८
- एकोनानि^{५४} तु पद्माशदादकानि समादिशेत् । अश्विन्यां कुर्वते यत्र प्रवर्षणमसंशयैः^{५५} ॥ १९
- भवेत्^{५६} (!)सुमये^{५७} सखं^{५८} पीढ्यन्ते यवनाः शकाः । गान्धारिकाश्च कान्धोजाः^{५९} पाञ्चालाश्च चतुष्पदाः ॥२०

1 A D प्रवर्षणं; B मेघवर्षं । 2 A यदा उद्° । 3 A B °पूर्वतः । 4 A D ज्येष्ठो । 5 B C D पतन्ते । 6 A ते विन्द्वो; 7 A B D यथा । 8 A C भापाद-न । 9 C-मत्र । 10 C पूर्वां च । 11 D भीष्म° । 12 C D देवः । 13-14 C प्रतिपादनेह । 15 A यद्; D वदा । 16 C °षादकानि; D °रादकानि । 17 C स्युरात्र । 18 A वर्षन्ति । 19 B माघवः । 20 A °कामार्थं; B °कामार्थं; C धर्मार्थकाम । 21 A D प्रवर्तन्ते । 22 C प्रताम्यति । 23 B D सुमिक्षं । 24 B D क्षेमं । 25 C दशरात्रा । 26 A त्वच; C त्वद्° । 27 B उत्तराए; C उत्तरां । 28 B मयादाभ्यां । 29 C देवः । 30 C वर्षं । 31 C विज्ञेयं । 32 B द्रोणीं; C श्रेष्ठं । 33 A सुमिक्षम् । 34 B वाप्यानि । 35 A भ्रमणेन । 36 A B D वारि । 37 A B D विज्ञेया । 38 B प्रवल्गुः । 39 A C D सखानि । 40 B न दर्पं; C महानां । 41 C भवमहः । 42 C धनिष्ठानि । 43 A चपय; C सप्तपञ्चमहं । 44 C बदेवः । 45 A मदा; C मही । 46 C °वर्ती; D °पदा । 47 C विन्दाव् । 48 C °रात्रानि । 49 A उपमहः । 50 B C सुखमा; D सुखमा° । 51 A दूषा; B D शुभाः । 52 A D वारि; B वारि । 53 A B वार्यो; D वार्यो । 54 A B D हेया । 55 A °व्यपद्रवम् । 56 A उपमहः । 57 A पूर्° । 58 A °सप्तपदायां । 59 B C D देवः । 60 A B स्युरात्रा । 61 A माघवः । 62 A नादिक; B माघं । 63 A जन्तानि । 64 A °सुरमहः । 65 A B D नवतिम् । 66 A वारि सं । 67 C सर्वमुत्तं । 68 A च वापते; C प्रोहति । 69 A B D विनाशत्रम् । 70 B चतुःषष्टा; C D चतुःषष्टिः । 71 A C D षादकानि । 72 A B °मरि । 73 C D बदेकमे । 74 A °वितोपहर; C °वितारिणः । 75 A B D वारि सुग्यानि । 76 A बल्यं । 77 A B °रि । 78 C °वर्षणम् । 79 C पद्माशदाः । 80 D नं न सं° । 81 C मयादि वा । 82 B भवेत्; C भवेत् । 83 C मघवो । 84 C वारि । 85 A सञ्जोचो; B C D वार्यान्जोः ।

- एकोनविंशतिर्विन्ध्यादाढकानि न संशयः । भरण्यां वासवश्चैव यदा कुर्यात् प्रवर्षणम् ॥ २१
- व्यालाः सतीसृपाश्चैव *मरणं व्याधयो^४ रुजैः । सस्यं कनिष्ठकं श्येयं प्रजाः सर्वाश्च दुःखिताः ॥ २२
- आढकान्येकपञ्चाशत् कृत्तिकासु समादिशेत् । तदात्वपग्रहो श्येयः सप्तविंशतिरात्रकः ॥ २३
- द्विमासिर्हसदा मेघंश्चित्रं सस्यमुपद्रवम् । निम्नेषु वापयेद् वीजं मथ्यमग्रेविनिर्दिशेत् ॥ २४
- †आढकान्येकनवतिं †रोहिण्यामभिनिर्दिशेत्^{१०} । अपग्रहं विजानीयात् सर्वमेकादशाहिकाम् ॥ २५
- क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं नैऋतीयं बहूदकम् । स्थलेषु वापयेद् वीजं राक्षो^{११} विजयर्मादिशेत् ॥ २६
- ‡आढकान्येकनवतिं सौम्येर्धे वर्षते यदा । †तदाऽऽप्यपग्रहं विन्ध्याद्वासरणिं^{१३} चतुर्वश^{१४} ॥ २७
- महामालार्थं पीडयन्ते ईवहुव्याधिं विनिर्दिशेत् ॥ सुभिक्षं चैव विज्ञेयं दंष्ट्रिणः प्रवलासथा ॥ २८
- आढकानि तु द्वात्रिंशदाद्रांयामभिनिर्दिशेत् । दुर्भिक्षं^{१७} व्याधिर्मरणं सस्यधातुमुपद्रवम् ॥ २९
- श्रावणे प्रथमे मासे **वर्षित्वा न च वर्षति । प्रोष्टपदं च वर्षित्वा श्लेषकालं न वर्षति ॥ ३०
- आढकान्येक[न]वतिं विन्ध्याद्यैव पुनर्वसोः । सस्यं निष्पद्यते क्षिप्रं व्याधिश्च बलवान् विदुः ॥ ३१
- चत्वारिंशच्च द्वे वाऽपि जानीयादाढकान्यथ । पुण्येण मन्दवृष्टिश्च निम्ने वीजानि यापयेत् ॥ ३२
- पक्षमध्वयुजे मासे पक्षं प्रोष्टपदे तथा । अपग्रहं विजानीयाद् बहुलेऽपि प्रवर्षणम् ॥ ३३
- ††सस्यधातं विजानीयाद् व्याधिभिश्चोदकेन च । साधवो दुःखिता विन्ध्यात्प्रोष्टपदमपग्रहः ॥ ३४
- मघासु रारी विज्ञेया सस्यानां च समुद्रवम् । कुशिव्याधिश्च बलयाननीतिश्च तु जायते ॥ ३५
- फाल्गुनीषु च पूर्वासु यदा देवः^{३६} प्रवर्षति । खारी तदाऽऽदिशेत् पूर्णां तदा †क्षिणां च तत्सुपम् ॥ ३६
- सस्यानि कलयन्ति स्युर्वाणिज्यानि^{३७} दिशन्ति^{३८} च । अपग्रहश्चतुर्दशैश्चक्रावणे सप्तारात्रिकः ॥ ३७
- उत्तरायां तु फाल्गुन्यां पष्टिसप्त च निर्दिशेत् । आढकानि सुभिक्षं च क्षेममारोग्यमेव च ॥ ३८
- दानशीलाश्च मतुजा(मानवा) धर्मशीलाश्च साधवः । अप[ग्र]हं विजानीयात् कार्तिके द्वादशाहिकम् ॥ ३९
- पञ्चाशीतिं विजानीयाद् हस्ते प्रवर्षणं यदा । तदा निम्नानि वाप्यानि पञ्चवर्णं^{४०} धं जायते^{४१} ॥ ४०
- सद्दामाश्चात्र वर्धन्ते शिल्पिकानां सुसोत्तमम् । श्रावणा-ऽध्वयुजौ मासौ^{४२} तथा कार्तिकमेव च ॥ ४१
- अपग्रहं विजानीयान्मासे मासे दशाहिकम् । चौराश्च बलवन्तश्च उत्पद्यन्ते च पार्थिवाः ॥ ४२
- द्वात्रिं(विं)शंमाढकानि स्युश्चित्रायां वर्षणं यदा । चित्रं विन्ध्यात् तदा सस्यं चित्रं वर्षं विनिर्दिशेत् ॥ ४३
- निम्नेषु^{४४} वापयेद् वीजं स्थलेषु परिवर्जयेत् । मध्यमं^{४५} तं^{४६} विजानीयाद् भद्रयाहुवचो यथा ॥ ४४
- द्वात्रिंशदाढकानि स्युः स्वातौ प्रवर्षणं यदा । चायुष्टिर्द्विंशत्तद्विंशंमेकं च वर्षति ॥ ४५

1 A एकोना, C एकादशाना । 2 A B D तदा व्यालाः । 3 A B D it is not found in these Ms. * A स्युर्व्याधिषो विविधैः रुजैः । 4 C व्याधि । 5 C चौरवः । 6 A B D द्वौ । 7 A D मासक । 8 C देवः । 9 C अथ । † C The first quarter is missing in this Ms. ‡ B The three following quarters are not found in this Ms. 10 A B D मपि । 11 C राशश्च । 12 C अथम् । 13 D This st. is not found in this Ms. † B यदा प्रवर्षणं विद्यात् 13 A सप्त । 14 A मेकादशाहिका । 15 A महामात्रा; B महामात्रा; C महामात्रा । § A B D चतुर्व्याधिश्च जायते । † A B D क्षेमं सुभिक्षं मारोग्य । 16 A द्वात्रिंशत् । 17 C D सुभिक्षम् । 18 C क्षेम । ** C वर्षं चैव पुनः पुनः । †† This stanza is preceded by the following stanza in B C D:— चतु.पष्टिमाढकानि स्वदा वर्षति वासवः । पश्चात्संश्रयं पु प्रथमं कुरुते च प्रवर्षणम् ॥ 19 A मेघः । †† A एषी चरत् सुखम् । 20 A वजयो । 21 A विविदग्धि । 22 C चतुर्विंशत् । 23 A पञ्चवर्णं । 24-25 A विज्ञायते । 26 A B D वातः । 27 A दशतिहायम् । 28 B द्वित्रिंशत् । 29 C विधेषु । 30-31 C मध्यमानां समा । 32 C विद्यात् । 33 A श्रमिः; C मग्धि । 34 A मध्यवृष्टिः । 35 A B वर्षम् ।

विज्ञानाय विज्ञानीयात् कारिरेव न संग्रयः । सस्यं संपश्यते सर्वं यागिज्यं पीड्यते न हि ॥ ४६
 अपमहं तु जानीयाद् दग्धां शौष्पादिकम् । क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं *तां समां नाऽत्र संशयः ॥ ४७
 विज्ञानीयादनुराधायां कारिं प्रवर्षणं यदा । क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं परचक्रं प्रशाम्यति ॥ ४८
 दूर्गं प्रवासिका यागिन् धर्मशीलाश्च मानवाः । मेत्री च स्यादरा ह्येया शान्त्यन्ते चेतयिष्यदा ॥ ४९
 प्येष्टायामाढकानि स्तुभ्यतुःपठि विनिर्दिशेत् । स्वल्पेण वापयेद् वीजं तदा भूदाहिविभवः ॥ ५०
 मूले कारी विज्ञानीयात् सस्यं सर्वं समृद्धति । एकंमूलाणि पीड्यन्ते चोराश्च प्रयच्छाश्च ये ॥ ५१
 एतद् व्यासेन कथितं समासेन पुनः शृणु । भद्रवाहुवचः धृत्या मतिमाननघवारयेत् ॥ ५२
 द्वात्रिंशदढकानि स्युः नक्रमालेषु (१) निर्दिशेत् । समक्षेत्रे द्विगुणितं तत् त्रिगुणं वाधितेषु च ॥ ५३
 एत्कायत् साधनं चात्र चवर्षणं च विनिर्दिशेत् । शुभाऽशुभं ततो वाच्यं सन्त्यग्हात्वा यथानमम् ॥ ५४

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते वर्षाध्यायो दशमः ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि गन्धर्वनगरं तथा । शुभाऽशुभं^{११} तु^{१०} भूतानां नैर्ग्रन्थे निगुणे^{१२} यथा^{१३} ॥ १
 पूर्ववद्रे यदा घोरं^{१४} गन्धर्वनगरं भवेत् । नागराणां पथं विन्ध्यात् तदा^{१५} घोरमसंशयम् ॥ २
 *क्षत्तं याते यथाऽऽदित्ये गन्धर्वनगरं भवेत् । यापिनां च तदा विन्ध्याद् बधं पोरमुपस्थितम् ॥ ३
 रक्तं गन्धर्वनगरं दिशं^{१६} दीप्तं यदा धृशम् । शक्नोत्पातं^{१७} तदा विन्ध्याद् दारुणं समुपस्थितम् ॥ ४
 पीतं गन्धर्वनगरं दिशं^{१८} चाम्पां^{१९} यदा^{२०} भृशम्^{२१} । ईशाधिं तदा विज्ञानीयात् प्राणिनां श्लुत्सन्निसम् ॥ ५
 कृष्णं गन्धर्वनगरमपरस्यां^{२२} स्रुतं^{२३} दिशि । बधं^{२४} तदा विज्ञानीयाद् भयं वा शत्रुयोजनम् ॥ ६
 श्वेतं गन्धर्वनगरं दिशं सौम्यां यदा भृशम् । राक्षो विजयमाख्याति नगरस्य धनान्धितम् ॥ ७
 सर्पास्त्रि यदा दिक्षु गन्धर्वनगरं भवेत् । सर्वे वर्षा विरुष्यन्ते सर्वदिक्षु परस्परम् ॥ ८
 पथितं सस्यपाताय माञ्जिष्टं हरिणं (तं)^{२५} तर्षी । अव्यक्तवर्णं क्रूरते बलक्षोभं समन्ततः ॥ ९
 गन्धर्वनगरं शिगं सप्राकारं सतोरणम् । शान्तदिशि समाधित्यं राक्षसद् विजयद्वारम् ॥ १०
 गन्धर्वनगरं (रे) व्योम्निं^{२६} परुषं^{२७} यदि दृश्यते । धातानिनिषापास्तुं^{२८} तत् शरोस्त्रि सुदारुणम् (गान्) ॥ ११
 श्द्रीऽऽयुधसवर्णं^{२९} च धूर्मीमिसदृशं च यत् । तदाग्निभयमाख्याति गन्धर्वनगरं नृणाम् ॥ १२
 सण्डं विशीर्णं^{३०} छिद्रं^{३१} धीं गन्धर्वनगरं यदा । तदा तस्करसहानाम् स भवो^{३२} जायते भुवि ॥ १३

* C परपठं प्रशाम्यति ॥ † C This st. is missing in this Ms. 1 A B D दूरः । 2 A सापत्यते; C शस्त्रे । 3 C च भयं । 4 C लक्ष्मं । 5 C रत्नाणि । ‡ A B D तदा पीरा। प्रवर्षेते । G A B D समासः । 7 A B D भूयतां । 8 A B D पुनः । § A मतिमानुपगृह्णीव भद्रवाहुवचवर्णम्; B D मतिमानुपधरेत् भद्रवाहुवचवर्णम् ॥ 9 A B D *विशमम् । 10 C नक्तं भवेत्; D नक्तं तु । 11 D निर्दिशेत् । 12 A B D समक्षेत्रेणु । 13 A B D त्रिगुणं । 14 A B D धादिषु । † C निर्दिशेत् प्राणोदरेः । 15-16 A B D *शुभां* । 17-18 A C संप्रमादिषुम् । 19 A चीर्णं । 20 C वर्षं । 21 C वृषणम् । ** C This is missing in this Ms. 22 B त्रिंशं । 23 A B *मापयत् । 24 C दिशि । 25 A D शीशं; B चीशं । 26 C समाधितं । 27 A दिशाम्; B भवेत् । †† C the same latter half is found in this Ms as in st. 4. 28 C अपरां । 29 A B स्रुतं; C संप्रुतं । 30 A B D बधं । 31 C नगरं । 32 C संघनान्धितम् । 33-34 C दारुणम् । 35 C भयं तथा । 36 C सण्डं । 37 C दूरं । 38 A शान्तं च । 39 A सविपातास्तु । 40 C चंद्रं । 41 A B D *सुवर्णं । 42 B वृषं । 43 C त्रिभिर्णः; D त्रिभिर्णम् । 44 B *वर्णं; D तस्करं । 45 A D it is not ft. B C । 46 A *वर्षणम्; C *नक्षत्रम् । 47 A C अतपोः ।

यदा गन्धर्वनगरं सप्राकारं सतोरणम् । * दृश्यते तस्करान् हन्ति तदा यवांतै(यान् वन)वासिनः ॥	१४
† विद्विष्यतापसस्य तु गन्धर्वनगरं यदा । परचत्रेण महता नगरं परिवार्यते ॥	१५
गन्धर्वनगरं क्षिप्रं दक्षिणे जायते यदा । स्वपक्षगमनं चैव जयं दृष्टिं जलं वहेत् ॥	१६
यदा गन्धर्वनगरं प्रकटं १० द्वाभिवत् । दृश्यते पुरोधार्थं तद्भवेन्नैनं सशयः ॥	१७
अपसस्यं विशीर्णं १० तु गन्धर्वनगरं यदा । तदा विलुप्यते राष्ट्रं बलक्षोभश्च जायते ॥	१८
यदा गन्धर्वनगरं प्रविशेयौभिदक्षिणम् । अपूर्वां लभते राजा तदा स्फीतां वसुन्धराम् ॥	१९
सप्वजं सपताकं वा सुस्निग्धं सु[प्र]विष्टितम् । शान्तां ११ दिशं प्रपद्येत राजदृष्टिं तदाऽऽदिशेत् ॥	२०
यदा ११ मेघनैर्मिश्रं सवितुत् सपलाहकम् । गन्धर्वनगरं स्निग्धं १४ विन्द्यादुदकसप्लवम् ॥	२१
सप्वजं सपताकं वा गन्धर्वनगरं यदा । क्षीतां दिशं समाश्रित्य नियतं राजमृत्युदम् ॥	२२
विदिक्षुं १५ चैवं सर्वांस्तु गन्धर्वनगरं यदा । संकरः सर्वेषणां तदा भवति दाहणः ॥	२३
द्विघर्षं वा त्रिघर्षं वा गन्धर्वनगरं यदा । चातुर्वर्ष्यमयं भेदं तदात्रापि विनिर्दिशेत् ॥	२४
अनेकवर्षसप्तानं गन्धर्वनगरं भवेत् । क्षुभ्यन्ते १६ तत्र राष्ट्राणि ग्रामाश्च नगराणि च ॥	२५
सद्गामाश्चातुर्वर्तन्ते मासं शोणितकरैःमासः । एतस्मिन्नक्षणे-त्पाते भद्रबाहुवचो यथा ॥	२६
रक्तं गन्धर्वनगरं क्षत्रियाणां भयावहम् । पीतं वैश्यान् निहन्त्यास्तु कृष्णं शूद्रान् सितं द्विजान् ॥	२७
अरण्यानि तु सर्वाणि गन्धर्वनगरं यदा । आरण्यं जायते राष्ट्रं अचिरात्त्रा १७ सशयः ॥	२८
अम्बरेर्पूर्वकं विद्याद् भयं प्रहरणेषु १८ च । अग्निजेर्पूर्वकरणेषु भयमग्नेः समादिशेत् ॥	२९
शुभा-ऽशुभं विजानीयाचातुर्वर्ष्यं यथाक्रमम् । १९ दिक्षु सर्वांस्तु नियतं भद्रबाहुवचो यथा ॥	३०
उल्कावत् साधनं दिक्षु जानीयात् पूर्वकीर्तितम् । सर्वगन्धर्वनगरं यथावदनुपूर्वशः ॥	३१
॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते गन्धर्वनगरं नाम एकादशोऽध्यायः ॥	

अथातः सप्रषद्वयामि गर्भान् सर्वांश्च सुरावहान् । भिक्षुकानां ११ विज्ञेयेण परदत्तोपजीविनाम् ॥ १
 ज्येष्ठा-मूलममावासां मार्गशीर्षं प्रपद्यते १२ । मार्गशीर्षप्रतिपदि गर्भोपानं प्रयतते ॥ २
 दिवं समुत्थितो १३ गर्भो रात्रौ विसृजते जलम् ॥ रात्रौ समुत्थितश्चापि दिवा विसृजते जलम् ॥ ३
 सप्तमे सप्तमे मासे सप्तमे सप्तमेऽहनि । गर्भो १४ वैविडभिरगच्छन्तिं वादुर्गं चादुर्गं फलम् ॥ ४

* In C the following latter half is found — यदापरक्षगमनं जयं दृष्टिं बलं च १५
 1 A तस्कोः 2 A ये वत् । † C The following two sts are not found in C 3 B
 परिचर्येत् । 4 A दृष्टिः 5-6 C चापुष्पम्; D सुमकरः 7 C पुरतो वायुः 8 C हजयोः 9 A
 तु सीर्षः 10 C विलीयैव । 11 A D विवेदयतेःभिः; B विवेदयतेः 12 A साप्य; B तेषां; D तं ।
 13 A these two letters are missing 14 C विद्यात् । 15 C दृश्यते । 16 A अत्रमहदम्; C राजा
 विनयति । 17 A तस्युः । 18 C वसुः । 19 C वर्षास्तुः । † C The second half of this st
 and the first half of the following st are missing in this Ms So the second half
 of st 24 becomes the second half of st 23 20 A क्षुभ्यन्ते । 21 A C *वाः । ‡ D The
 following four sts are not found in this Ms 22 A चक्रान् । 23 C विपत्तेन न । 24 A
 अम्बरेषु; B अरिषुः । 25 B प्रहरणेषु । 26 A *ज्येष्ठः; C *श्रेष्ठोः । † C This second half is
 not found in this Ms 27 B वसुस्तुः 28 A विहरणाम् । 29 C प्रयतते । 30 A विरक्तोः
 31 A तुभिवचोः ॥ C This second half is not found in C so that the first half of every
 succeeding st becomes the second half of the preceding st in C 32 A गर्भोः
 33 A not found here; C चक्रः 34 C प्रपद्यति ।

- पूर्वसन्ध्यासमुत्पन्नः पश्चिमायां प्रयच्छति । पश्चिमायां समुत्पन्नः पूर्व्यायां च प्रयच्छति ॥ ५
- नक्षत्राणि मुहूर्त्वांश्च सर्वमेवं समादिशेत् । पण्मासान् समतिक्रम्य ततो देवः प्रवर्षति ॥ ६
- गर्भाधानादि ये मासार्ते च मासा अवधारिणः । विपाचनत्रयश्चापि त्रयः कालाभिवर्षणाः ॥ ७
- श्रीतवातश्च विद्युच्च गर्जनं परिवेषणम् । सर्वगर्भेषु शस्तेः* निर्मन्थाः सायुदार्शिनः ॥ ८
- गर्भास्तु विविधा ज्ञेयाः शुभा-ऽशुभा यदा तदा । पापलिङ्गा निरुदका भयं ददुरसंशयः ॥ ९
- रुक्पापाता दिशां दाहा निर्घाताः पांशुवृष्टयः । गृह्युदं निवृत्तिश्च ग्रहणं चन्द्र-सूर्ययोः ॥ १०
- महाणां चरितं चक्रं साधूनां^१ कोपसंभवम् । गर्भाणामुपघाताय न ते गाह्या विपश्चितैः ॥ ११
- धूमं रजः पिशाचांश्च शङ्खमुल्कं सनागर्जः । वैलं घृतं सुरामस्त्रि क्षारं^२ लाक्षां यत्तां^३ मधु ॥ १२
- अङ्गारकार्कं नस्ताम् केशान् मांस-शोणित-कर्दमान् । विपच्यमाना मुञ्चन्ति गर्भाः पापभयावहाः ॥ १३
- फार्तिकं^४ वाऽथ पीपं च चैत्र-वैशाखमेव च । श्रावणं चाश्विनं सौम्यं गर्भं विन्द्याद् बहूदकम् ॥ १४
- ये तु पुण्येणं दृश्यन्ते हस्तेनाभिजितौ तथा । अश्विन्यां संभवन्तश्च ते पश्चात्त्रैव शोमनाः ॥ १५
- आर्द्राऽऽश्लेषामु ज्येष्ठासु मूले वा संभवन्ति ये । गर्भागमनदक्षाश्च^५ तेऽपि तांश्च वरोदकाः ॥ १६
- ज्वलित्यं चापि वैशाखं स्रवन्तं कार्तिकं जलम् । हिमामेन गमिका मन्दोदास्ते प्रकीर्तिताः ॥ १७
- स्वातौ च मैत्रदेवे च वैष्णवे च सुवारुणे^६ । गर्भास्तु धारणा ज्ञेया संभवन्तो बहूदकाः ॥ १८
- पूर्वासुपीची(चि)मेशानीं ये गर्भा दिशमाश्रिताः । ते सस्वन्वत्स्वोयाघास्ते गर्भास्तु सुपूजिताः ॥ १९
- बायव्यां(यायां) तु वारुण्यां गर्भा ये संभवन्ति च । मध्यमं वर्षणं द्युः सर्वसंपदमेव च ॥ २०
- शिष्टं सुभिर्क्षं विक्षेयं जघन्या नात्र संशयः । मन्दगाश्च पता चा च सर्वतश्च सुपूजिताः ॥ २१
- मारुतः तत्प्रभवाः(क्षाः) गर्भा धूमन्ते^७ मारुतेर्न^८ च । वाता(तो) वर्यन्तु गर्मांश्च करोत्यपकरोति च ॥ २२
- शुष्पानीलाश्च रक्षाश्च पीताः शुक्लाश्च सर्वतः । व्यामिश्राश्चापि ये गर्भाः क्षिप्याः सर्वत्र पूजिताः ॥ २३
- अप्सरणां तु सदृशाः पक्षिणां जलचारिणाम् । वृक्ष-पर्वतसंस्थाना गर्भाः सर्वत्र पूजिताः ॥ २४
- षापी^९—कूप-तडागानि नद्यश्चापि मुहुर्मुहुः । पूर्यते^{१०} तादौर्गर्भस्तोयङ्किन्नधरावहैः ॥ २५
- नक्षत्रेषु तिथौ चापि मुहूर्ते करणे दिशि । यत्र यत्र समुत्पन्नाः क्षिप्याः सर्वत्र पूजिताः ॥ २६
- *सुसंस्थानाः सुवर्णाश्च सुवेपाः स्वभ्रजौ घनाः । सुचिन्दवः स्थिता गर्भाः सर्वे सर्वत्र पूजिताः ॥ २७
- कृष्णा रूक्षाः सुरण्डाश्च विद्वन्तः पुनः पुनः । विस्वरी रूक्षशब्दाश्च गर्भाः सर्वत्र निदिताः ॥ २८
- अश्वकारसमुत्पन्ना गर्भास्ते तु न पूजिताः । चित्राः स्रवन्ति सर्वाणि गर्भाः सर्वत्र निदिताः ॥ २९
- मन्ददृष्टिमानादृष्टि भयं राजपराजयम् । दुर्भिर्क्षं मरणं रोगं गर्भाः कुर्वन्ति तादृशम् ॥ ३०

1 A D *मांसं ; 2 A वर्षेणु; D वर्षति । * C भद्रपाहुवचो यथा ॥ † C सवदा ज्येष्ठा तदा ।
 3 B सप्तम् ; 4 B सना सत्र ; C सनीरजा; D सनागजा । 5 A क्षौरं । 6 A च सग; D not found.
 7 A अङ्गारकं; B अङ्गारकम्; C अङ्कारकं । 8 A मुष्येण । 9 A अनिजनाः । 10 A *गमनदक्षाः; B *गमणपष्ठाः; C *गमनपूर्वाः । 11 A घातु; C पक्षाद् । 12 C वरोदका । † C This is not found in this Ms. 13 A सुदारणे, C सवारणे, D सदारणे । † C From this line onwards five lines are missing in this Ms. 14 B सत्त्वा, D संवदं । 15 D सत्त्वम् । 16 D क्षिपते । 17 B मारुतं; C मारुत । 18 A CD वपं । 19 A पूते; B D पूर्यते । * C this st. is not found in this Ms. 20 A शुद्रजा । 21 A CD विधरा । † Before this stanza, the following st. is found in B C D.—अयुष्माश्चतिदीताश्च बहूदका विद्वताश्च ये । चित्राः स्रवन्ति सर्वाणि गर्भाः सर्वत्र निदिताः ॥

- मार्गशीर्षे तु गर्भास्तु ज्येष्ठामूलं समादिशेत् LOपौषमासस्य गर्भास्तु विन्वादापाडिकाम् युथा ॥ ३१
 माघजातस्त्वपणे विन्वान् प्रोष्ठपदे च फाल्गुनात् । चैत्रामश्रयुजे विन्वाद्भ्रं जलविसर्जनम् ॥ ३२
 मन्दोर्दाः प्रथमे मासे पश्चिमे ये च कीर्तिताः । शेषा बहुदका श्रेयाः प्रशस्तेर्लक्षणैर्यदा ॥ ३३
 यानि रूपाणि दृश्यन्ते गर्भाणां यत्र यत्र च । तानि सर्वाणि श्रेयानि भिक्षूणा भैक्ष्यवर्तिनाम् ॥ ३४
 सन्ध्याया यानि रूपाणि मेघेष्वश्रेषु यानि च । तानि गर्भेषु सर्वाणि यथावत्क्षं निरीक्षयेत् ॥ ३५
 ये केचिद् विपरीतानि पठ्यन्ते^१ तानि सर्वशः । लिङ्गाणि तोय-गर्भेषु भयदेषु भवेत् तदा ॥ ३६
 गर्भा यत्र न दृश्यन्ते तत्र विन्वानमहङ्गयम् । उत्पन्ना वा श्रवन्त्यास्तु भद्रवाहुवचो यथा ॥ ३७
 निर्गन्धा यत्र गर्भास्तु न परयेयुः कदाचन । तं देशं प्रथमं त्यक्त्वा सगर्भं त्वरितं श्रयेत् ॥ ३८

॥ इति नैर्गन्धे भद्रवाहुके निमित्ते गर्भलक्षणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

- श्रेयातः संप्रत्यक्षयामि यात्रामत्र सुखावहाम् । निर्गन्धदर्शिता^१ तथ्या^२ पार्थिवाणां जिगीषिणाम् ॥ १
 आस्तिकाय विनीताय श्रद्धानाय धीमते । कृतज्ञाय सुभक्त्या *यात्रा सिष्यति श्रीमते ॥ २
 अहङ्कृत उपा(धा)^३र्क्षं नास्तिक पिशुन शिशुम् । कृतघ्न चपल^४ 'मीरु'^५ श्री^६(?) जहात्युषं घटम् ॥ ३
 शूद्रान् साधून् समागम्य वैभवाश्च विपश्चिवात्^७ । ततो यात्राविधिं कुर्यान्नृपसं पूजयद्विद्विनाम् ॥ ४
 राज्ञा बहुधुतेनापि प्रपुत्र्या ज्ञाननिश्चिताः । अहङ्कार परित्यज्य तेभ्यो गृहीत निश्चयम् ॥ ५
 ग्रह-नक्षत्र-करण तिथयो मुहूर्त्तोः स्वराः । लक्षण व्यञ्जनो-स्याता निमित्त साधुगङ्गलर्भं ॥ ६
 पूर्वं च पूजिता ह्येते निमित्ता मूर्ध्तरपि । तस्माद्दे पूजनीयाश्च निमित्ताः सतत नृपैः ॥ ७
 [इत्यथरथपादात् ऋल सल चतुर्विधम् । निमित्ते तु तथा श्रेयं तत्र तत्र शुभाऽऽशुभम् ॥ ८
 गति-स्व-मदोपेता हीयन्ते हस्तिनो यथा । अहोरात्रान्यान्यमाक्रौषु (?) तत् प्रधानवधस्तथा ॥ ९
 यावच्छायाकृतिरैर्हीयन्ते बाजिनो यदा । विमनरुहा विगदयः प्रधानस्य वधस्तथा ॥ १०
 मेष-शङ्खस्वनाभार्क्षं हेम-रत्रविभूषिताः । छायोप्रहीणाः^{११} कुर्वन्ति तत् प्रधानवधस्तथा ॥ ११
 शीर्षे शूल-मलोपेत^{१२} विख्याताश्च पदातयः । परस्वरेण भिद्यते तत् प्रधानवधस्तदा ॥ १२
 **निमित्ते लक्ष्येदेता चतुरङ्गा तु बाहिनीम् । नैमित्तः स्वर्पतिर्विद्यः^{१३} पुरोधार्थं ततो^{१४} विदुः ॥ १३

○ From the second half of this st the portion covering some 15 sts is not found in C and D both Contextually it is not fitting and hence it is not embodied in the text here but is placed after the seventh stanza in the thirteenth chapter as it is found there in C and D and is contextually fitting also there 1 C दयम् । 2 C विवर्जितम् । 3 C प्रथमे । 4 A B C यथावत् । 5 A सन्ते । 6 C न वेद । D न च तेषु । 7 A missing in this Ms 8 A C D देसिनाम् । 9 A तस्या । * C यात्रां सिष्य निषीयते । 10 A B D तया । 11 A च फल । † C चायेव नृप सः । 12 A भाद । 13 A छी । 14 A सिष्यिनाम् । 15 C सवलक्षणम् । ‡ A This is not found in this Ms 7 A B D यम् दुर्गवत् भवेत् । § A आहारमात्रेण, C आहारोन्वतमात्रेण ; D अहोरोमात्रेण । 16 A आनाता C आनाया । 17 B आया । 18 A प्राथम्येण । || A this st is not found in this Ms ** A B Before this st one line which is probably latter half of a stanza is found but it is dropped in the constituted text as it is not found in C and D It is this -दृग्नेः त्रय बुभुक्षिपरीता न सताय ॥ 19 A स्थितो । 20 A तपुरेण । 21-22 A B D शुभाशुभम् ।

- चतुर्विधोऽयं विष्कम्भस्तस्य विन्ध्याः प्रकीर्तिताः ।
 स्निग्धो जीमूतसंकाशः सुखनः^९ सास(शास्त्र)विच्छुम्भः^९ ॥ १४
- नैमित्तः साधुसंपन्नो राज्ञः कार्यहिताय सः । संधा(धा)ता पार्थिवो^{१०} युक्तः समाचस्थायकोविदः ॥ १५
- स्कन्धाधारनिवेशेषु कुशलः स्वपतिः स्मृतः । काय-शस्य-शलाकामु विनो^{१०}-न्माद-ज्वरेषु^{१०} च ॥ १६
- चिकित्सीनिपुर्णः कार्यः रक्षा वैद्यस्तु यात्रिकः । ज्ञानवानल्पवैगम्भी च क्षातो^{१०} मुक्तो^{११} स(श)मभियः ॥ १७
- मानो-न्मार्न-प्रभायुक्तो पुरोधो गुणवाञ्छितः । *स्निग्धो गम्भीरघोषश्च मासावसं^{११}(?)समायुधैः ॥ १८
- छायी-उक्षणपुष्टश्च सुवर्णः पुष्ट(?) सुवाक् । सयलः^{१२} पुरुषो विद्वान् क्रोधनश्चपलः शिशुः ॥ १९
- हिंस्रो^{१३} विवर्णः^{१४} पिन्नो वा निरोमा निवरोपगत(?) । रक्तमद्यः^{१५} पिङ्गनेत्रो गौरस्ताम्रः पुरोहितः ॥ २०
- नित्योद्विग्नो नृपहीनो युक्तः प्रार्क्षः सदाहितः । एवमेवान् यथोद्दिष्टान् सत्कर्मेषु च योजयेत् ॥ २१
- ईतरेतरयोगेन न सिद्धयन्ति कदाचन । अशान्तः शान्तकरणः शांतः पुष्पभिचारिणाम् (?) ॥ २२
- ईयधेवाऽ-सुरयुद्धे च निमित्तं देवतैरपि । कृतप्रमाणं च यस्मात् यद्वृत्तं^{१६} देवतैरपि ॥ २३
- ज्ञान-विज्ञानमुक्तोऽपि लक्षणैर्वैविकजितः । तं(न)साधुकार्यगो ज्ञेयो यथा वैश्रो रथस्तथा ॥ २४
- यस्तु लक्षणसंपन्नो ज्ञानेन च समायुतः । स साधुकार्यगो ज्ञेयो यथा सर्वाङ्गिको^{१७} रथैः ॥ २५
- अल्पेनापि तु ज्ञानेन कर्मज्ञो लक्षणाश्रितः । तद् विन्धात् सर्वमतिमान् राजकर्मसु सिध्यति ॥ २६
- अपि^{१८} लक्षणवाग्युख्यः कंचिदर्थं प्रसाधयेत् । ज्ञानेन बलहीनस्तु वेदवानपि साधयेत् ॥ २७
- यथाऽऽप्यः पथिको भ्रष्टः पथि द्विश्यलनायकः । अनैमित्तस्तथा राजा नष्टे श्रेयसि द्विश्यति ॥ २८
- यथा तमसि चक्षुष्मान् रूपं साधु पश्यति । अनैमित्तस्तथा राजा न श्रेयः साधु वांशति ॥ २९
- ईयथा यत्रो रथो गन्वा चित्रं(?) ताव(?) यथास्वनाम् । अनैमित्तस्तथा राजा न सेनाफलमीहते ॥ ३०
- चतुरङ्गान्वितो^{१९} युद्धं कुलाडो वर्जितं यथा । अथनष्टं^{२०} न गृह्णाति वर्जितं सूक्ष्मं तुना ॥ ३१
- चतुरङ्गबलोपेतैस्तथा राजा न शक्नुयात् । अवि(व)नष्टफले भोङ्गं निमित्तेन विवर्जितम् ॥ ३२
- तस्माद्राजा निमित्तं अष्टाङ्गकुशलो^{२०}(सं) वरम् । विभृयात् प्रथमं श्रीसाऽभ्यर्चयेत् सर्वसिद्धये ॥ ३३
- आरोग्यं जीवितं लाभं सुखं मित्राणि^{२१} संपदं । पर्माऽ-र्थ-काम-मोक्षाय तदा यात्रा नृपस्य दि^{२२} ॥ ३४
- शैत्यी-ऽऽसनं यानयुग्मं^{२३} हस्त्य-वं स्त्री-नरं स्थितम् । वस्त्रान्त-स्वप्न-योधांश्च यथास्थानं स योक्षयति ॥ ३५

1 A B विष्टमः । 2 A तस्मात्तथा, B तस्याश्चाथ । 3 A B D सुखम् । 4-5 A B D सस्वित्वात् । 6 A D संधाय, B ससंधाय । 7 A पार्थिवयो । 8 A B D विदोषः । 9 A *उत्पादः; B *उत्पातः । 10 A *करेषु; 11 A B D विधिक्रियास्तानि । 12 A B D पुनः । 13 A *धान्याल्पः; B *धान्याल्पः । 14 A शीतः; 15 B स्थिरासनः । 16 A मनोगत्यायेन । 17 A B D वदुष्यात् । 18 A D छात्रैवेच्छेत्पि; B शान्तये शुचिः । * This st. and the following three sts. are not found in this Ms. 19-20 A *वस्त्रमात् युधः । 21 B वयोः । 22 A साधनः । 23 B ईसो; D हिंसो । 24 B विवर्णः; D नृपयः । † B निरोमाविपरोपगात्; D निरोमाविदुरोपरात् । 25 A *साधु । 26 A शिशुः । 27 A समा । ‡ C In place of this line the following is found in C: -पृथगेच सदा विरं उवो यात्रा समुद्रति । § C Five sts. including this also are not found in this Ms. 28 B वृक्षतः; D निवृत्तः । 29 B D चक्रे । 30 A *रगः; D अथ । 31 A सर्वोङ्कारसः । 32 A अर्थः । † A B D In place of this line the following line is found in these Mss. -1-पथं योदसिको भ्रष्टः पथिः द्विश्यलनामवात् । 33 C सर्वाङ्गिकः । § C Three following sts. including this are not found in this Ms. 34-35 A चतुरङ्गान् विपुद् । 36 B अनष्टं । 37 B तत्र । 38-39 A C चतुरङ्गबलोऽपि । 40 C सुपरं सकुशलं । 41 C शुचिम् । 42 A मिथ्यानि । 43 C संवतिः । † A B D पर्मापे-काम जनीयात् । 44-45 A B D न पश्यति । ** C Four sts. including this are not found in this Ms. 46 A युगं । 47 A B *युग्मः ।

- भृत्या-ऽमात्याः पूज्या राज्ञा स्थाप्याः सुलक्षणाः । एषा कुलक्षणे राजा लक्षणोऽप्यवसीदति ॥ ३६
 तस्माद् देवै च काले च सर्वज्ञानवता वरम् । सुमनाः पूजयेद् राजा नैमित्त दिव्यचक्षुषम् ॥ ३७
 न वेदा नापि चाङ्गानि न विद्याश्च पृथक् पृथक् । प्रसाधयन्ति तानर्थान्निमित्तं यत् सुभाषितम् ॥ ३८
 अतीतं वर्तमानं च भविष्यद्यश्च किञ्चन । सर्वं विज्ञायते येन तज्ज्ञान नेतरं मतम् ॥ ३९
 स्वर्गं प्रीतिकल प्राहुः सौख्य धर्मविदो जनाः । तस्मात् प्रीतिः सरया सर्वस्य जगतः सदा ॥ ४०
 स्वर्गेण तादृशा प्रीतिर्विषयैर्वापि मासुषैः । यदि स्पष्टा निमित्तेन सता प्रीतिस्तु जायते ॥ ४१
 तस्मात् स्वर्गास्पदं पुण्यं निमित्तं जिनभाषितम् । पावनं प्रवरं श्रीमत् कामदं वा प्रसादयः ॥ ४२
 रागद्वेषो च मो(ह)द्वेष च वर्जयित्वा निमित्तवित् । देवेन्द्रमपि निर्भीतो यथाशास्त्रं समादिशेत् ॥ ४३
 सर्वोप्यपि निमित्तानि निमित्तान्यपि सर्वशः । निमित्तं पृच्छतो यानि निमित्तानि भवन्ति तु ॥ ४४
 यथान्तरिक्षात् पतितं यथा भूमौ च तिष्ठति । तथाङ्गजनिता चेष्ट(श्र) निमित्तं फलमात्मकम् ॥ ४५
 तथैवान्धो यथा निम्ने सेतुयन्त्रे च तिष्ठति । चित्ते निम्ने तथा तद् वै विन्ध्याद् बधफलात्मकम् ॥ ४६
 बहिरङ्गादिविषयमन्तरङ्गाच्च चिन्तितम् । तज्ज्ञं शुभाऽशुभाऽभ्यान्निमित्तज्ञानकोविदः ॥ ४७
 सुनिमित्ते हि सयुक्तस्त्वपरं साधुवृत्तं (?) । अदीनमान-सकल्पो मन्यादि^{१३} लक्षयेद् विधिर्म ॥ ४८
 छद्मरस्तु यदा नर्देद्व्यमाने^{१४} हुताशने । स्निग्धसुखं च निर्भ्रान्तं राजा विजयमावहेत् ॥ ४९
 एव ह्य-वृषाश्चाऽपि सिंह-व्याम्राश्च सुस्वरीः । नर्दयन्ति तु सैन्यानि तदा राजा प्रमदति ॥ ५०
 स्निग्धोऽल्पघोरो धूम्रोऽथ गौरवर्णो महान्जुः । अदक्षिणोऽप्यवच्छिन्नः सेनानी विजयावहः ॥ ५१
 छण्णो वा विकृतो रूक्षो वामावर्तो हुताशने । हीनार्थिर्धूमबहल स प्रस्थाने भयावहः ॥ ५२
 सेनाप्रे ह्यमानस्य यदि पीता शिखा भवेत् । श्यामाऽथवा यदा रक्ता परीजयति सीं चर्म ॥ ५३
 यदि होतुः पथे शीघ्रं जुह्वतः शृङ्गमप्रतः । पार्श्वतः पृष्ठतो वाऽपि तदेवं फलमादिशेत् ॥ ५४
 यदि धूनाभिभूता स्याद् वातो भस्म निपातयेत् । आहूतैः कम्पते वाऽऽन्य^{१५} न सा यात्रा विधीयते ॥ ५५
 राजा परिजतो वापि हुष्यते मन्त्रशासने^{१६} । होतुराज्यविलोपे च तस्यैवं वर्धमादिशेत् ॥ ५६
 यथाव्यमाजने केशा भस्मास्तीनि पुनः पुनः । सेनाप्रे ह्यमानस्यै मरणं तत्र निर्दिशेत् ॥ ५७
 आपो होतुः पतेद्वस्तात् पूर्णपात्राणि वा सुवि । कालेन स्याद् बधस्तत्र सेनाया नात्र सशयः ॥ ५८
 र्यदा होता तु सेनायाः प्रस्थाने स्थलते सुहुः । वाधयेद्^{१७} ब्राह्मणान् भूमौ तदा स्वबधमादिशेत् ॥ ५९
 धूनः कुण्मगन्धो वा पीतको वा यदा भवेत् । सेनाप्रे ह्यमानस्य तदा सेनापराजयः ॥ ६०
 मूपको नकुलस्थाने वराहो गच्छतेवतरा (?) । वामावर्तः पतङ्गो वा राक्षो व्यसनमादिशेत् ॥ ६१

* C This and the following stanza are not found in this Ms 1 B D सर्वं^१

2 A प्रसादत । 3-4 C पतितमत्र । 5 C न । † This line and the following line are not found in this Ms 6 A चत । 7 A नारिमकाम् । 8 A वध, C वन^२ । 9 C समन्तात् । 10 A सन्निपातः, C सुनिबन्धेन, D सन्निमित्तेन । 11 A B D तत्परं । 12 A साधु चेष्टा; B साधु वेतया; D साधु वेतया । 13 C हन्यादीन् । 14 B दिधा, D दिधम् । 15 C तुङ्गारति । 16 C इष्टी । 17 A नर्देद्व्यमाने; D नर्देन्व्यमाने । 18 B वापते; C सखना । 19 D तदा । 20-21 A नाव म्; † Before this stanza, the following additional stanza is found in A - यदि होतु पथे शीघ्रं जुह्वतः एतपि मन्त्रः । पार्श्वतः पृष्ठतो वाऽपिराजा विजयमादिशेत् ॥ 22 A आहूयते । 23 A राध, B वाप्य; C जायि । 24 C *तापने । 25-26 C तस्य स्वसनम् । 27 A धूममानस्य । † C This and the following stanza are not found in this Ms 28 A वीचये; D वाचयत् ।

- मक्षिका वा पतङ्गो वा यद्वाऽप्यन्यः सरीसृपः । सेनापे निपतेत् किञ्चिद्दूयमाने वधं वदेत् ॥ ६२
- शुष्कं प्रदहते^१ यदा वृष्टिर्वाप्यवर्षति^२ । ज्वाला धूमाभिभूवा तु ततः सैन्यो(सेना) निवर्तते ॥ ६३
- दुर्द्धं प्रदक्षिणं देवा यदि गच्छन्ति वा दिशम् । राज्ञो विजयमाचष्टे वामतस्तु पराजयम् ॥ ६४
- जुह्वत्यनुपसंपर्शस्वानं तु यत् पुरोहितः । जित्वा शत्रूर्न रणे^३ सर्वान् राजा शुभो निवर्तते ॥ ६५
- *यस्य वा सम्प्रयातस्य प्रसृष्टे वृष्टतोऽपि वा । पतत्युल्का सनिर्घाता वधं तस्य निवेदयेत् ॥ ६६
- सेनां यान्ति प्रयातां यां क्रव्यादाश्च जुमुप्सिताः । अमीक्ष्यं विस्वरा घोरा सा सेना वध्यते परैः ॥ ६७
- प्रयाणे निपतेदुल्का प्रतिलोमा यदा चमूम् । निवर्तयति मासेनं तत्र यात्रा न सिध्यते^४ ॥ ६८
- †छिन्ना मिन्ना प्रदश्येत यदा संप्रस्थिता चमूः । निवर्तयेत् स क्षीर्न न सा सिद्ध्यति कुत्रचित् ॥ ६९
- यस्याः प्रयाणे सेनायाः सनिर्घाता मही चलेत्^५ । न तथा संप्रयातव्यं साऽपि वध्यते सर्वैः ॥ ७०
- अग्रतस्तु सपापाणं तोयं वर्षति वासवः । सङ्ग्रामं धोरमज्यतं^६ जयं राज्ञश्च शंसति^७ ॥ ७१
- प्रतिलोमो^८ यदा वायुः सपापाणो रजस्करः । निवर्तयति प्रस्थाने परस्परजयावहः ॥ ७२
- मारुतो दक्षिणो वापि(ति) यदा हन्ति परां चमूम् । प्रस्थितो प्रमुञ्चं तस्य विन्वान् तत्र पराजयम् ॥ ७३
- यदा सूर्यान् परं^९ सेनां^{१०} समागत्य महाजनः । तस्य विजयमालयाति भद्रयाहुवचो यथा ॥ ७४
- हीनाद्वा जटिला यद्वा व्याधिर्वाः पापपांशवैः । पण्डाः पापस्तरा ये च प्रयाणे ते तु निन्दिताः ॥ ७५
- तप्तं प्रमज्जितं दृष्टा मङ्गलं मङ्गलार्थिना । कुर्यादमङ्गलं यस्तु तस्य सोऽपि न मङ्गलम् ॥ ७६
- पीडितोऽपचयं कुर्याद्वाशुष्टो वध-वन्धनम् । ताडितो मरणं दद्याद् वासितो रुदितं^{११} तथा ॥ ७७
- पूजितः सोत्तराङ्गेन लाभं राज्ञः समादिशेत् । तस्मात्तुं मङ्गलं कुर्यात् प्रशस्तं^{१२} साधुदर्शनम् ॥ ७८
- देवतं^{१३} तु यदा वाह्यं^{१४} राजा सत्कुर्यै स्वं पुरम् । प्रवेशयति तद्राजा वाह्यस्तु लभते पुरम् ॥ ७९
- विजयन्त्यो विवर्णाश्च राज्ञो वाह्यो यदा ग्रहः । पराजयं समाख्याति तस्मान् तां परिवर्जयेत् ॥ ८०
- सर्वार्थेषु प्रमत्तश्च यो भवेत् वृथिवीपतिः । दितं न शृणुतश्चापि तस्य विन्वान् पराजयम् ॥ ८१
- अभिद्रवन्ति यां सेनां विस्वरं मृगपक्षिणः । शुभ-मानुष-शृगाला वा सा सेना वध्यते परैः^{१५} ॥ ८२
- मग्नं द्रुगधं च शकटं यस्य राज्ञः प्रयायिनः । देवोपसृष्टं जानीयात् तत्र गमनं शिवम् ॥ ८३
- उल्का वा विद्युतोऽथ वा कनकाः सूर्यरश्मयः । क्वणितं यदि वा छिद्रं सा सेना वध्यते परैः ॥ ८४
- प्रयातायास्तु सेनाया यदि कश्चिन्निवर्तते । चतुर्भद्रो द्विपदो वा न सा यात्रा विशिष्यति ॥ ८५
- प्रयातो यदि वा राजा निपतेद् पाहनात् क्वचित् । अन्यो वाऽपि गजाऽ-श्वो वा साऽपि यात्रा जुमुप्सिता^{१६} ॥ ८६
- *क्रव्यादाः पक्षिणो^{१७} ; यत्र निलीयन्ते ध्वजादिषु । निवेदयन्ति ते राजस्य घोरं चमूवधम् ॥ ८७

1 A सुपतेः । 2 A दुर्द्धः । C जुहुयात् । 3 A प्रदक्षे, C प्राप्यते । 4 C वृष्टिम् । 5 C वायुः । 6 C दपसन्ति । 7 D जुहुत । 8 A *सर्षणः, C *सकृषं, D *सर्षणं । 9-10 C शशुपणात् । * A, B, D यत्नां चमूवर्षाणां । 11 A या सेना, B मासेना, D सा सेना । 12 A, D सिध्यते । † C not found in this Ms. 13 C *उले । 14 C आप्याति । 15 A, B राज्ञश्च, C राजस्य । 16 C संप्रति । 17 A, B D अप्रतिलोमः । 18 C तु या, D तु याति । 19 C परा, D अपरं । 20 A, B, D सेना । 21 A, B, D वासिता । 22 C वेपि यातवः, D पापसंभवः । 23 C रश्मिः । 24 B, D सेते हर्षेण, C दतः सम्यह । 25 A *ह, B, D *स । 26-27 A, B कुशोत्र साधु, D साधु साधु । 28 A, B, D संवत्सम् । 29 A देवतं, B देवतं । 30 A वारा, B वाद्या, D वाद्या । 31 B स्त्रीष्टव । † C not found in this Ms. ‡ C दिशि दिशि समाश्रित्य । 32 C स्रैः । 33 A न सिध्यते । 34 A दक्षिणः ।

- सुहृद्बुद्धयदा राजा निवर्तन्तो निमित्तितः । प्रयातः परचक्रेण सोऽपि वध्येत संयुगे ॥ ८८
- *यदा राज्ञः प्रयातस्य रथश्च पथि भङ्ग्यते । युगाद्यं चोपकरणं तस्य राज्ञो वधं दिशेत् ॥ ८९
- प्रयागे पुरुषा वाऽपि यदि नश्यन्ति सर्वशः । सेनाया बहुशश्चाऽपि हता दैवेन सर्वशः ॥ ९०
- यदा राज्ञः प्रयातस्य दानकं हृत्ते जनः । हिरण्यव्यवहारेषु साऽपि यात्रा न सिध्यते ॥ ९१
- प्रवरं घातेयद् भृत्यं प्रयागे यदि पार्थिवः । अमिपिञ्चेत् सुवं चापि चमूखस्यापि वध्यते ॥ ९२
- विपरीतं यदा कुर्यात् सर्षकार्यं सुहृदुहृदुः । तदा तेन परित्रम्णा सा सेना परिवर्तते ॥ ९३
- †परिवर्तेद् यदा घातः सेनामध्ये यदा यदा । तदा तेन परित्रम्णा सा सेना परिवर्तते ॥ ९४
- विशाखा-रोहिणीभ्यां तु नक्षत्रैरुत्तरैश्च यत् । पूर्वोहे च प्रयातस्य ह्यसेन्यो निवर्तते ॥ ९५
- पुट्येण मैत्रयोगेर्न योऽश्विन्यां च नराधिपः । अपराहे विनिर्याति वाञ्छितं स समाप्नुयात् ॥ ९६
- दिवा हस्ते तु रेवतां वैष्णवे च न शोभनम् । प्रयाणं सर्वभूतानां विशेषेण महीपतेः ॥ ९७
- हीने सुहृते नक्षत्रे तिथौ च करणे तथा । पार्थिवो योऽभिनिर्याति अचिरम् सोऽपि वध्यते ॥ ९८
- ‡यथामयुक्तिं (१) वा राजा मात्रामधिकमुपवे । तदा ससैन्यो वध्येत यदि नैव निवर्तते ॥ ९९
- विश्वरानुत्सर्वांश्चापि कारयेत् पथि पार्थिवः । स सिद्धायो निवर्तते भद्रबाहुवचो यथा ॥ १००
- वसुधा चारि वा यत्नं यानेषु प्रतिहीयते ॥ चैषादयो निपतन्ते ससैन्यो वध्यते नृपः ॥ १०१
- सर्वेषां शत्रुतानां च प्रशस्तानां स्वरः शुभः । तूर्णं विजयमाख्याति प्रशस्तानां च दर्शनम् ॥ १०२
- फलं वा यदि वा पुष्पं ददते यस्य पादपः । अवालजं प्रयातस्य न सा यात्रा विधीयते ॥ १०३
- येषां निचसनं किञ्चित् विपरीतं सुहृदुहृदुः । शालिकीं पिठरो वाऽपि तस्य तद् चपनीहृते ॥ १०४
- ‡आचाराद्यं भवेन्नृणां तद् विनाशाय वक्ष्यते । निवर्तयन्ति ये केचित् प्रयाता बहुशो नराः ॥ १०५
- यात्रायुपस्थितोपकरणं तेषां च स्याद् ध्रुवम् वधैः । पञ्चमं विरसं दग्धं दग्धभूमिषु मीहृते (१) ॥ १०६
- तस्य व्याधिभयं चाऽपि मरणं वा पराजयम् । रथप्रहरणं चैवं ध्वज-ध्यानं यो नृपः ॥ १०७
- चित्रं कुर्यात् कचिन्नैलं स च मन्त्री च वध्यते । त्रियते पुरोहितो वाऽस्य छत्रं वा पथि भङ्ग्यते ॥ १०८
- §..... । अनमिष्यलं वा स्यात् सोऽपि राजा विनश्यति ॥ १०९
- द्विपदश्चतुःपदो वाऽपि स(ना)कर्म्युञ्जति विस्तरैः । बहुशो व्याधितात्तां वा सा सेना विद्रवं ब्रजेत् ॥ ११०
- *सेनायास्तु प्रयातायाः कलहो यदि जायते । द्विधा त्रिधा वा सा सेना *विनश्यति न संशयः ॥ १११
- †जायते चक्षुषो व्याधिः स्कन्धावारे प्रयायिनाम् । अचिरेणैव कालेन साऽग्निना दहते चमूः ॥ ११२
- ‡व्याघ्रयश्च प्रयातानामतिशीलं विपर्ययेर्न । अत्युर्णं चातिरुद्धं च राज्ञो यात्रा न सिध्यति ॥ ११३
- ‡निविष्टो यदि सेनाग्निः क्षिप्रमेव प्रशाम्यति । संपवह्य सद्गतस्य (१) मज्ज्यते साऽपि वध्यते ॥ ११४

* C This and next stanza are not found in this Ms. I A दानकाऽयते ।

- 2 B दानवः; C दानकं । 3 A D विप्यते, C वध्यते । † D This st. is not found in this Ms
4 A B D °मातु । 5 A B D मित्र° । 6 A C °देवेन 7-8 A तेन चेत्, B D देवेन च । 9 C
व्यसनः । 10 B विरसः; C विदाली; D विरले । ‡ C not found in this Ms. 11 A न निवर्तते;
C न वर्तते । 12 C ध्रुवो । 13 C याने । 14 C उदीयते । § C यदा ससैन्यो वध्येत यदा वा वा न
निवर्तते । 15 B विचसनं, C न विपयं । 16 B D स्फालिहा । 17 A B D ऽपि पतो । ° C This st.
and next also are not found in this Ms. 18 B आवातरं । 19 B वधो वा; D वरा ।
20 B not found. 21-22 C °प्रदणानां च । 23 C चजयानां । 24 C विद्रं । 25 A विरते ।
§ This first half is not found in any of the Ms., 26 A अग्नेः । 27 B D सङ्घः; C हतं ।
28 C हर्षितं । 29 C स्यात् । ** C not found in this Ms. † A विद्रयन्ति यदाः सितम् । 30 B D
नवर्तते । ‡ C not found in this Ms. †† A उपपदावदुत्सः; B उपपदावदुत्सः ।

- देवतावेष्टने^१ वषं^२ धीराणां कल्कने^३ तथा । विन्द्यान्महद्भयम् घोरं शान्तिं तत्र तु कारयेत् ॥ ११५
- देवतान् दीक्षिताम् धृष्टान् पूजयेत् ब्रह्मचारिणः । तत्सोपां तपोभिश्च पापं रात्रां प्रशाम्यति ॥ ११६
- उत्पातकाश्च जायन्ते हस्त-श्व-रथ-पक्षिपु । भाजनेषु अनेकेषु राजवन्धश्चमूवधः ॥ ११७
- ज्वाता विकृताश्चापि दृश्यन्ते ये प्रयायिनाम् । सेनायां चतुरङ्गायां तेषामोत्पातिकं फलम् ॥ ११८
- * भेरी-शङ्ख-मृदङ्गाश्च प्रयाणे ये यथोचिताः । निवध्यन्ते^(१) प्रयातानां विस्तरा वाहनाश्च ये^२ ॥ ११९
- यद्यमतस्तु प्रयायेत् फाकसैन्यं प्रयायिनाम् । विस्तरं विभृणं वाऽपि येषां त्रिचाचमूवधम् ॥ १२०
- रात्रौ^३ यदि^४ प्रयातस्य गायन्ते^५ ग्रामिकैः पुरो^६ ।
- चण्डानिलो^७ नदी^८ (दिं) शुष्येत्^९ †सोऽपि वष्येत पार्थिवः ॥ १२१
- दिवर्ती-ऽतिथिभूलेभ्यो^{१०} ऽदरवीं तु मुञ्चते यदा । ऽयदा भक्ष्यानि^{११} भोज्यानि^{१२} तदा राज्ञां विनश्यति ॥ १२२
- द्विपदाश्रतुःपदा वाऽपि यदाऽसीक्ष्यं रस्मन्ति^{१३} ये^{१४} । परस्परं सुसम्बद्धं सा सेना वष्यते परैः ॥ १२३
- ज्वलन्ति यस्य शस्त्राणि नमन्ते निष्कमन्ति^{१५} च । सेनायाः शस्त्रकोशेभ्यः साऽपि सेना विनश्यति ॥ १२४
- नर्दन्ते^{१६} द्विपदा यत्र पक्षिणो वा चतुःपदाः । कण्यादास्तु विशेषेण तत्र संग्राममादिशेत् ॥ १२५
- विलोमेषु र्थं वातेषु^{१७} दिनेषु^{१८} वाहनेषु च । शकृनेषु च दीप्तिषु युध्यतीं तु पराजयः ॥ १२६
- युद्धेप्रियेषु^{१९} हृष्टेषु^{२०} नर्दन्तु^{२१} वृषभेषु च । रक्तेषु चाभ्रजालेषु^{२२} सन्ध्यायां युद्धमादिशेत् ॥ १२७
- ध्रुवेषु च विवर्णेषु बुद्धोपकरणेषु च । दृश्यमानेषु सन्ध्यायां सर्वैः संग्राममादिशेत् ॥ १२८
- फणिले रक्ष-भीते वा हरिते च तले^{२३} चर्मैः । स सद्यः परसैन्येन वष्यते नाऽत्र संशयः ॥ १२९
- काका गुम्राः शृगालाश्च कर्कशं ये^{२४} चात्तिपत्रियाः । पश्यन्ति^{२५} यदि सेनायां^{२६} प्रयातायां भयं भवेत् ॥ १३०
- चल्लक्षं वा विराला वा मूपका वा यदीं भृशम् ।
- वासन्ते^{२७} यदि^{२८} सेनायां नियतं सोऽस्त्रिको^{२९} (सौत्रिको ?) वधः ॥ १३१
- प्रान्थीं वा यदि बाऽऽरण्यां दिवीं व(वा)सन्ति^{३०} निर्भयम् ।
- सेनायां संग्रयातायां सोऽस्त्रिको(सौत्रिको ?)ऽत्र भयं भवेत् ॥ १३२
- मेयुनेन विपर्यासं यदा कुर्याविज्ञातयः । रात्रौ दिवीं च सेनायां^{३१} सौत्रिको^{३२} (कं) वधनादिशेत् ॥ १३३

1 A वेष्टने; B वेष्टो । 2 A वाष्य; B चाऽपि; D वाष्य । 3 A B D कल्कना । 4 A C D पक्षिषु । * C this st. is numbered twice in this Ms. 5 C मानार्दते । 6 C वा भयावहाः । 7 C तपोऽप्रतः । 8 B °वचान् । 9 C यदि । 10 C रात्रौ । 11 B मायते; C दावये; D गायते । 12 A पामिषा; B पामिका; C पामिडे । 13 A C पुरो । 14 A चन्द्रा; C चन्द्रो । 15 C नीलो । 16 C नदी । 17 C पुषो । † C यस्य व्याधिगर्भकरं । ‡ This st is missing in A. 18 B तेषां । 19 B भूतेभ्यः । 20 B D द्वा । § C The following latter half is found in this Ms. मत्स्येभ्यः सेनाया तदा सोऽपि विनश्यति । 21 B भक्ष्यानि; D भक्ष्याणि । 22 D भोज्यानि । 23 D राजा । 24 C दन्ति । 25 A वेद; B वे । 26 C सुसंग्राम । 27 C ननत्रि । 28 C नर्दन् । 29-30 D प्रयातेषु । 31 A B C दीनेषु । 32 A वष्यतां । 33 C पश्यन्तेषु । 34 C तुषे । 35 C तदास्तु । 36 C तलेषु । 37 C तस्य । 38 B तले; C तपेत् । 39 C चर्मैः । 40-41 A B D कर्कशः । 42 All Ms. have got बदन्ति. It may be पान्ति or दपन्ते । 43 C वा सेना वष्यते युधम् । 43 A भद्रकाः । 44-45 A B D भृशानि वा । 46 C पश्यन्ति वा । 47 A तेषां; B D तेषां । 48 B वेत्तिरो; C नोऽस्त्रिको; D नोहिरौ । 49 A D गुम्रा; B गुम्राः । 50 D अरण्यां । 51 C यदि । 52 B C पश्यन्ति; D पश्यन्ति । 53 The same variants as under 48. 54 C मिथुने तु । 55 All the Ms. have either got कुर्या or कुर्यान्ति but grammatically कुर्याः is better. 56 A B D विद्यासि । 57 A B D वा वाने । 58 The same variants as under 48. But here C has got सौत्रिक which is quite correct.

चतुःपदाना मनुजा यदा कुर्वन्ति वासितम् ।	
सृगा वा पुरुषाणा तु सत्रापि ^१ सोऽस्तिको ^२ (सौप्तिको ?) वर्धः ॥	१३४
एकपादस्त्रिपादो वा त्रिशुद्धो यदि वाऽधिकः । प्रसूयते पशुंर्यत्र तत्रापि सौप्तिको ^३ वर्धः ॥	१३५
अर्धपूर्णासुरादीना शेरते च यदा भृशम् । पदान्विलिख्यमानास्तु ह्येवं यस्य स वध्यते ॥	१३६
निष्कृत्यन्ति ^४ पादैर्वा ^५ भूमौ वालान् किरन्ति च । प्रहृष्टाश्च प्रपश्यन्ति ^६ तत्र सङ्ग्राममाविशेत् ॥	१३७
न चरन्ति यदा प्राप्तं न च पान विधन्ति वै । श्वसन्ति ^७ वाऽपि धावन्ति विन्द्यादग्निभयं तदा ॥	१३८
श्रीश्वस्वरेण क्षिप्त्वेन मधुरेण पुनः पुनः । हेपन्ते ^८ गर्वितास्तुष्टास्तदा राज्ञो जयावहाः ॥	१३९
प्रहेपन्ते ^९ प्रयातेषु ^{१०} यदा वादित्रनिःस्वने ^{११} । लक्ष्यन्ते बहवो हृष्टास्तंस्व राज्ञो भुवं जयम् ॥	१४०
यदा मधुरशब्देन हेपति ^{१२} खलु वाजिनः । क्रुयाद्भ्युत्थित सेन्य तदा तस्य पराजयम् ॥	१४१
अभ्युत्थिताया सेनाया लक्ष्यते यच्छुभाऽशुभम् । वाहने ग्रहरणे वा तर्तुं तर्तुं फलं ^{१३} समीहते ^{१४} ॥	१४२
सन्नाहिको ^{१५} यदा युक्तो ^{१६} नष्टसेन्यो ^{१७} वहिर्मजेत् ^{१८} । तदा राज्यप्रणाशस्तु अचिरेण भविष्यति ॥	१४३
अपवाहं नरेन्द्रस्य ह्यमाहृते ह्यः । सेनायामन्यराजानां ^{१९} तदा मार्गन्ति नागराः ॥	१४४
अर्द्धयुक्ताः प्रधावन्ति ^{२०} वाजिनस्तु युयुत्सवः । हेपमानां ^{२१} प्रमुदितास्तदा ज्ञेयो जयो भुवम् ॥	१४५
पादं ^{२२} पादेनं मुक्त्वानि ^{२३} निःक्रमन्ति ^{२४} यदा ह्याः । पृथग् पृथग् ससृष्टयन्ते ^{२५} तदा विन्द्याद्गयावहम् ॥	१४६
यदा राज्ञः प्रयातस्य वाजिना सप्रणाहिकः । पथि च म्रियते यस्मिन्नचिरात्मानो भविष्यति ॥	१४७
॥ शिरस्वास्त्रे च दृश्यन्ते यदा हृष्टास्तु वाजिनः । तदा राज्ञो जय विद्यान्नचिरात् समुपस्थितम् ॥	१४८
ह्याना जघने ^{२६} पायो ^{२७} पुच्छे पादेषु वा यदि । दृश्येतामिरथा धूर्मास्तदा विद्यान्महर्षयम् ॥	१४९

1 A B D मनुजा । 2 A वासिताम्, B वासिन, C मासित । 3 A सत्रापि, B सत्रास्ति । 4 A सोऽस्तिको, B सोप्तिको, D सोक्तिको । 5 B विदा । 6 A वपु, D वस्तु । 7 A सोऽस्तिको, B सोप्तिको, D सोक्तिको । 8 B विध । 9 A अस्तु । 10 A यदाव, B यदान, C यूर्मि । 11 A विलिखनान, B लिखमानः, D विलिख्यमाना । 12 C ह्य । 13 A B D निष्कृत्यति । 14 A B D वाहना । 15 A चाकां, B बाला, D बाला । 16 A B वस्यन्ते, D वस्यते च । 17 A D चास, B चासं । 18 C अस्तिव । 19 A B D हेपन्ति । 20 A प्रहेप्यन्ते, B D प्रहेप्यते । 21 C प्रवाणेषु । 22 B निस्रना । * A B D प्रहृष्टा यत्र बहुदा । † C तदा बुद्ध समाविशेत् । ‡ C This and the following st are not found in this Ms 23 B शब्द° । 24 B D मुखायोनः । 25 B वेदवेद, D वेदवव । 26 B D सत्र । 27-28 B D मलवम् । 29 B D ईहते । 30 A सन्नाहिकां । 31 A युक्तेषु, B D युक्ते । 32 A सैन्ये, B तेषु सैन्ये, D तेषु सैन्ये । 33 B वहि, D वहि । § C The second half and the first half of the next stanza are not found in this Ms 34 A अपवाहः, D अपवाहा । 35 A प्राजेन, C D प्राजान । 36 D नागरा । 37 C प्रधावति । 38 A B D वागिन । 39 B हेप माना, C हेपमाना । 40-41 B पादपादेन । 42 C युयुत्सु । 43 B निष्क्रमन्ति, C निष्क्रमती । 44 A C ससृष्टय, B ससृष्टः । The following st is additionally found in A only but as it is not found in other three Mss I have not included it in the text - विन्द्याद् प राजाया राज्य पश्चिमाद्धं यदा उच्यते तु । पूर्वाद्धं उच्यतेन ह्यानां विजयं यदेव ॥ १३१ ॥ It occurs in this Ms after 149th st . ¶ C The second half is found as under in this Ms - ह्याव व स्वामिन विप्र विपरीते धनागमा ॥ 45 C च यदा । 46 C नाम्या । 47 B ज्ञायेत, C दृश्यते । 48 C धूम । 49 A महा ।

हेपमानस्य दीप्तास्तु निपतन्त्यर्चिषो ^१ सुरात् । अश्वस्य विजयं श्रेष्ठमूर्द्ध्वदृष्टिर्न संसते ^२ ॥	१५०
*श्वेतस्य कृष्णं दृश्येत पूर्वपथे तु वाजिनः । हन्यात् तं स्वामिनं शिश्रं ^३ विपरीते ^४ वधागमम् ॥	१५१
वाचकस्य वधं विन्याद् यदा रून्वे हयो ज्वलेत् । पृष्ठतो ज्वलमाने तु भयं सेनापतेभवेत् ॥	१५२
तंश्वेव तु यदा धूमो निर्वाचति प्रहेपितः ^{११} । पुरस्वापि तदा नागं निर्दिशेत् प्रत्युपस्थितम् ॥	१५३
सेनापतिवधं विद्याद् बालस्थानं ^{१२} यदा ज्वलेत् । ग्रीणि वर्षाप्यनाद्युष्टितदा तद्विषये भवेत् ॥	१५४
अन्तःपुरविनाशाय मेदू ^{१३} प्रज्वलते ^{१४} यदा । उदरं ज्वलमानं च कोर्दनाशाय वा ज्वलेत् ॥	१५५
शेस्ते दक्षिणे पार्श्वे हयो ^{१५} जयपुरस्कृतः । स्वगर्भंशायिनश्चाहुर्जयमीश्वर्यसाधकः ॥	१५६
वामार्धंशायिनश्चैव तुरङ्गा निलभेय च । राज्ञो यस्य न संदेहस्तस्य मृत्युं समादिशेत् ॥	१५७
सौमुष्यन्ते ^{१६} (?) यदा नागः पश्चिमधरणस्तथा । सेनापतिवधं विद्याद् यदाऽन्नं च न भुञ्जते ॥	१५८
सदन्ता(ः) पादचारी वा नाभिमार्गं(न्यं)ति ^{१७} हस्तिनः । यस्यां तस्यां तु सेनायामचिराद्गर्भमादिशेत् ॥	१५९
शनिपतन्त्रप्रतो बद्धे प्रसन्ति वा रुदंति वा । निष्पद्यन्ते ^{१८} समुद्धिंशो यस्य तस्य वधं वदेत् ॥	१६०
रुद्रं नदन्ति ^{१९} विपमं निस्तरं ^{२०} निशि हस्तिनः । दीप्यमानास्तु केचित्तु तदा सेनावधं ध्रुवम् ॥	१६१
गो ^{२१} न्नाम-वाजिनं शीर्षं मुस्ताच्छोणितविन्दयः । द्रवन्ति बहुशो यत्र तस्य राज्ञः पराजयः ॥	१६२
नरं यस्य विपद्यन्ते प्रयाणे वारणाः ^{२२} पथि ^{२३} । कपालं गृह्य धावन्ति दीनास्तस्य पराजयः ॥	१६३
यदा धुनन्ति सीदन्ति निपतन्ति किरन्ति च । खादमानास्तु विद्यन्ते तदाऽऽज्यन्ति पराजयम् ॥	१६४
हेपन्त्यमीक्षणमन्वास्तु ^{२४} विलिखन्ति रसैर्धराम् । नदन्ति ^{२५} च यदा नागस्तदा विन्याद् ध्रुवं जयम् ॥	१६५
पुष्पाणि पीत-रक्षानि शुक्लानि च यदा गजाः । अभ्यंतराप्रदन्तेषु दर्शयन्ति तदा जयम् ॥	१६६
यदा मुञ्जति शुण्डाभिर्नागा नादं पुनः पुनः । परसैन्योपघाताय तदा विन्याद् ध्रुवं जयम् ॥	१६७
पादैः पादात् विकर्षन्ति तलेर्वा विलिखन्ति च । गजास्तु यस्य सेनायां विरुध्यन्ते ध्रुवं परैः ॥	१६८
भक्ता यत्र विपद्यन्ते न मद्यन्ते च योजिताः । नागास्तत्र वधो राज्ञो महाऽमालस्य वा भवेत् ॥	१६९
यदा राजा निवेशेव भूमौ कण्टकसङ्कुले । विपमे सिकताकीर्णे सेनापतिवधो ध्रुवम् ॥	१७०
शिमशान्तस्त्रि-रजःकीर्णे पन्नदग्धयनरपतो । शुक्रवृद्धैःसमाकीर्णे निविशो(ष्टो) वधमीहते ॥	१७१
पोविदारसमाकीर्णे श्रेष्मान्तकमहाहमे । पितृ-भालनिविष्टस्य प्रामुयाद्य चिराद् वधम् ॥	१७२
असारवृक्षभूमिष्टे ^{२६} पापाज-गुणकुलिते । देवतायतनाजान्ते निविष्टो वधमामुयात् ॥	१७३

1 C हेपमानस्य । 2 C अर्चितो । 3-4 C हुयं च दृश्य । 5 A B D संसते । * C This st. is not found in This Ms । 6 A पु । 7 B वाजिनं । 8 A शिश्र । 9 A विपरीतः । 10 C वाचकस्य । † C This st. occurs in this Ms. after 150th st. 11 A प्रमोहनः; B D प्रमोहवः । ‡ C The order of this st. is interchanged with the next in this Ms. 12 A बालस्थानं; B बालस्थानं D बालस्थानं । 13 C नद्रे । 14 C प्रज्वलते । 15 D वेत् । 16 A यदा । 17 C समश्रे । 18 C यथानं । 19 A अश्वस्यसाधकः; B आश्वस्यसाधकः, C आश्वस्यसाधकः । 20 A वामार्धे । § C This and the following st. are not found in this Ms. 21 B सौमुष्यन्ते । 22 A नाभिमन्ति, B नाभिसर्षति । 23 A तद्विन्दमन्वाद्यः । § A निष्पद्यन्ति गृह्याथ च; B D निष्पद्यन्ति गृह्याथः स्युः । 24 B D निष्पद्यन्ति; C साहिना । 25 C यस्य तुरगाः । 26 C चरं; D रुद्र । 27 B पदति । 28 C विलसन् । 29 B दन्तिनः । 30-31 C गधात् । 32 C रुग्णः । 33 A न सद् । 34 C यस्य । 35 A वारणे, C वरणा । 36 C वति । 37 A B D राघवमानः । 38 A मेपाद्युः । D मेपाद्युः । 39 C वदन्ति । 40-41 C पराजयम् । 42 D योजिताः । * A B D मन्त्रसङ्घटसङ्घटम् । † C This and the following st. are not found in this Ms. 43 D वधं । 44-45 A पितृद्विपम्; D विराट् वधम् । 46 A नृनिष्टं, C वापट ।

अमनोऽः फलेः पुष्पैः पापपक्षिसमन्विते । अधोमार्गे^१ निविष्टश्च युद्धमिच्छति पार्थिवः ॥ १७४
 *नीचे निविष्टस्य सदा नीचेभ्यो भयमादिशेत् । यथा दृष्टेपु देशेषु^२ तद्देश्यः(?) प्राप्नुयात् वधम् ॥ १७५
 यत् किञ्चित् परिहीनं स्यात् तत् पराजयलक्षणम् । परिवृद्धं च यत् किञ्चिद् दृश्यते विजयावहम् ॥ १७६
 दुर्बलाश्च दुर्गन्धाश्च कुवेपा व्याधिनस्तथा । सिनाया ये नराश्च स्युः शस्त्रवध्या भवन्त्यथा ॥ १७७
 तयाहातप्ररूपेण राज्ञो जय-पराजयः(यो) । विज्ञेयः(यो) सप्रयातस्य भद्रबाहुवचो यथा ॥ १७८
 परस्य विपर्य^३ लब्ध्वा अग्निदग्धां न लेपटेत् । परदारान् हिंसेत् पशवः^४ पक्षिणस्तथा ॥ १७९
 अग्निं कृतेषु मध्यस्तु शस्त्रान्तर निधापयेत् । निरापराधचित्तानि नाददीत^५ कदाचन ॥ १८०
 देवतान् पूजयेद् युद्धार्थं लिङ्गस्थान् ब्राह्मणान्^६ गुरुर्भू । परिहारं नृपतिर्दद्याद्भ्रातृमाय तज्जिनाम्(?) ॥ १८१
 राजवंश^७ नै^८ वोच्छिद्यद् बाल-वृद्धाश्च^९ पण्डितान् । न्यायेनार्थाः^{१०} सम दद्यात् तथा राज्येनै^{११} वर्धते ॥ १८२
 धर्मोत्सवान् विवाहाश्च सुताना कारयेद् युवः । न चिर धारयेत् कन्या तथा धर्मेण वर्द्धते ॥ १८३
 कार्याणि धर्मतः कुर्यात् पक्षपात विसर्जयेत् । व्यसनेर्विप्रयुक्तश्च यचोत्सिक्तैस्तुल्यप्रदं ॥ १८४
 यथोचितानि सर्वाणि यथा न्यायेनै^{१२} पश्यति^{१३} । राजा कीर्त्तिं समाप्नोति तदा प्रसन्नयमोदते ॥ १८५
 इमं^{१४} यात्राविधिं कृत्वा योऽभिजानाति तत्त्वत । न्यायतश्च प्रयुञ्जीत प्राप्नुयात्सै^{१५} महत्^{१६} पदम्^{१७} ॥ १८६

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते यात्राविधिनाम त्रयोदशमोऽध्यायः ॥

अथातः सप्रवक्ष्यामि पूर्वकर्मविपाकजान् । सुभा-ऽशुभान् समुत्पातान् राज्ञो जनपदस्य च ॥ १
 प्रकृतेर्यो विपर्यासः स जल्पातः प्रकीर्त्तितः । दिव्या-ऽन्तरिक्ष-भौमाश्च व्यासमेपा नियोधत ॥ २
 यदात्युष्ण भवेच्छीते शीतमुष्णे तथा ऋता । तदा तु नवमे मासे दशमे वा भय भवेत् ॥ ३
 सप्ताहमष्टरात्रं च नवरात्रं दशाहिकम् । यदा निर्पतते वर्षं प्रधानस्य वधाय तत् ॥ ४
 पक्षिणश्च यदा मत्ता पशवश्च पृथग्विधाः । विपर्ययेण ससक्ता विन्याज्जनपदे भयम् ॥ ५
 धारण्या आममायान्ति वन गच्छन्ति नाराः । रुदन्ति चाथ जल्पन्ति तदाऽऽरण्या कल्पते ॥ ६
 अष्टादशस्य मासस्य तथा सप्तदशस्य च । राजा च त्रियते यत्र भय^७ रोगश्च जायते ॥ ७
 शिराणा कर्णै-सरणे चला^८ नोमर्गैरेव हि^९ । नृयात् तत्र वध राहः पन्मासात्पुत्रमभिषिणः ॥ ८
 दर्पेण हसते^{१०} (ने) चापि क्रन्दन्^{११} युद्धसभये । स्थावराणा वध^{१२} विचात्रिमास^{१३} स्थावरात्मकम् ॥ ९
 पक्षिणः पशवो मर्त्याः प्रसूयन्ति विपर्यये । यदा तर्ही तु पन्मास भय राजवधस्तदा ॥ १०

1 A B D हतं । 2 A D अगतं, B मयेत । * C This st. is not found in this Ms
 3 B missing in this Ms 4 A कथम् । † C दर्शयविदग्धश्च । ‡ सेनायासेन पारमेय राजमन्त्रस्य
 तथा ॥ † A C वृत्तप्रतिरूपेण । 5 A विपयोः । 6 A दद्यात् । 7 A हिंसन्ते, B हिंसन्, C हिंसते ।
 8 A उत्तरतः । 9 B वधः । 10 A सा । 11 C नावदीन । 12 C सितः । 13-14 C धर्मचारिण्यम् ।
 † B दग्धमवजित, C विससृजेण, D दग्धमभेजिनम् । 15-16 C रात्रवशेन । 17 C वाच्छिद्यत् ।
 18 C बाल-वृद्धश्च । ** C शान्तामसमादाय । 19 A व्यापेतार्थाः । 20 A राजे न । 21 A वर्द्धे,
 C रात्रेन । †† C This and the following stanza are missing in this Ms 22 A वचोत्सिक्तः
 B C वचोत्सिक्तः । 23 A सुलप्रमः । 24 A ज्ञायते । 25 A सप्यति । 26 A भेत् । C प्रीतेः । D
 प्रेया च । 27 A ह्य । 28 A प्राप्नुयाद्यत् । 29 B शुभद्वयस्य C कीर्त्तिसुखम् । 30 A वसुम् । 31 A
 दगरात्रिकम् । 32 A न । 33 A सप्तः । 34 C महः । 35 C राहस्य । 36 A वस्यते । 37 A वपकानो ।
 38 A नये । 39 A जले । 40 B दर्पणे, C सर्पेण । 41 A B D दस्यते, C राहता । 42 A तद्वत्
 B कद्रो, C इद्वत् । 43 C भय । 44 A नृमाम । 45 C नात्र ससयः । 46 C missing in this Ms

- विकृतैः^१ पाणि-पादाद्यैर्न्यूनैश्चाप्यधिकैस्तथा । यदा त्वेतैः प्रसूयन्ति क्षुद्भयानि तदादिशेत् ॥ ११
- पण्मासं द्विगुणं चापि परं बाध चतुर्गुणम् । राजा च त्रियते तत्र भयानि च न संशयः ॥ १२
- मयानि रुधिरा-ऽस्थिनि धान्या-ऽद्धार-वसास्तथा । *भेषो^२ वा वर्षते यत्र भयं विधाद्यतुर्विधम् ॥ १३
- प्रसर्पन्ति जलचराः पक्षिणो द्विपदास्तथा । वर्षमाणो जलं^३ हन्याद् भयमारयाति दारुणम् ॥ १४
- निरिन्वनो^४ यदा चाग्निरीक्ष्यते^५ सततं पुरे । स राजा नश्यते देशाच्छण्मासात् परतस्तदा ॥ १५
- दीप्यन्ते यत्र शस्त्राणि वज्राण्यन्वा नरा राजाः । वर्षे च त्रियते राजा देशस्य च महद्भयम् ॥ १६
- चैल्लवृक्षरसा यद्बन्तु प्रभवन्ति विपर्ययात् । समस्ता यदि धा व्यस्तास्तदा विन्याद् भयागमम् ॥ १७
- दधि क्षौद्र घृतं^६ तोयं^७ दुग्धं^८ रेतैर्विमिश्रितम् । निश्रवंति यदा वृक्षास्तदा व्याधिभयं विदुः ॥ १८
- रंके^९ शर्कराभय वक्ष्ये नीले^{१०} श्रेष्ठिमयं विदुः । अन्येष्वेषु विचित्रेषु वृक्षेषु तु भयं विदुः ॥ १९
- विस्वरं रचमानस्तु चैत्यवृक्षो यतः पतेत् । ततो भय समाख्याति देशजं^{११} पञ्चमासिकम् ॥ २०
- नानावस्त्रैः समाच्छन्ना यदा दृश्यन्ते वै^{१२} दृग्भाः । राष्ट्रजं तद् भयं विन्याद् विशेषेण तदा विपे^{१३} ॥ २१
- शुक्लवस्त्रो द्विजान् हन्ति रंके^{१४} क्षत्रं^{१५} तदाश्रयम् । पीतवस्त्रो यदा व्याधिं तदा च वैश्यपातकः ॥ २२
- नीलवस्त्रो निहन्त्याशु शूद्रांश्च प्रभृतिभ्रान् । पशु-पक्षिभयं चित्रं विवर्णैः^{१६} क्षीभयङ्करः ॥ २३
- मधुराः क्षीरवृक्षाश्च श्वेतपुष्प-फलास्तु ये । सौम्यायां दिशि यत्तार्थं^{१७} जानीयात् प्रतिपुद्गलाः ॥ २४
- कपायमधुरांस्त्रिकीं लणवीर्यविलासिनैः । रक्तपुष्प-फलाः प्राच्यां सुदीर्घर्षुप-क्षत्रयोः^{१८} ॥ २५
- अम्बुः सलवणाः स्निग्धाः पीतपुष्प-फलाश्च ये । दक्षिणां दिशि विज्ञेया वैश्यानां प्रतिपुद्गलाः ॥ २६
- कटु-रुण्टकिनो रूक्षैः कूर्पीपुष्प-फलाश्च ये । वारुण्यां दिशि^{१९} धृक्षाः स्युः शूद्राणां प्रति पुद्गलाः ॥ २७
- महान्तश्चतुराश्रश्च स्वगाहाश्च वैरोपिताः । वनमध्ये स्थिताः सन्तः स्यावराः प्रतिपुद्गलाः ॥ २८
- ह्रस्वाश्च तरयो येऽन्ये अन्त्ये जाता वनस्य च । अचिरोद्भवकारा ये वायिनां प्रतिपुद्गलाः ॥ २९
- ये विदिक्षु विमिश्राश्च विकर्मणुं विजातिषुं । पुद्गलाश्च तु ये येषां ते तेषां प्रतिपुद्गलाः ॥ ३०
- येतो राजा द्विजान् हन्ति रक्तः क्षत्र-नृपान् वदेत् । पीता वैश्यविनाशाय कृष्णः शूद्रनिपूद्ये^{२०} ॥ ३१

1 A B विकृतिः । 2 A सूते । 3 A यविके । 4 C पतेतु । 5 A वन्ति । 6 C मधु । * B This line and the succeeding line are missing in this Ms 7-8 C तेषवान् । 9 C सरीसृप । 10-11 C जहादन्व । 12 A निरवधते । 13 A missing in this Ms 14 A ईसते, O दीप्यते । 15 C चित्रं । 16 A भुव । 17 C दुग्ध । 18 C वि° । 19 C °वर्ण° । 20 C °विकर्मणुः । † C This appears as 27th stanza in C. 21 C राज्ञो । 22 C पुत्र° । 23 A नीरे । 24 A राष्ट्र, B D श्रेष्ठ° । ‡ A B D त्रियो भेद च मन्दे च वृक्षा येषु न सन्वन् ॥ § C This at appears in C as 26 th stanza 25 D वराज । 26 A ते । 27 C तद्वत् । 28 A विजोः, C त्रियो । 29 C द्विजान् हन्ति is twice written here 30 D क्षेत्र । 31 A समुदाय । 32 C वदा भृतिकरास्तान् । 33 A B विवर्णं । 34 C तु । 35 C हृष्ण° । 36 C लक्ष्म्या । 37 C वदयते । 38 C द्विजानो । 39 A B D °मन्द° । 40 A B D °मधुरा । 41 A B D °विनाश्या । 42-44 C हृत्कारो विवदयेत् । 45 C D भाग्य । ¶ B This and the next line are missing in this Ms. A D दक्षिणस्यां न पालुष्य । 46 C D वृक्षाः । 47 C क्षेत्र° । 48 C मति । 49 C त्रितो° । 50 A विनिशाश्च । 51 A D विकर्मणुं । 52 A °प्रविजाहृति, B प्रविजायति । ** C प्रतिपुद्गलाश्च येषां तेषामुपात्तन पणम् ॥ 53 A रजो, B त्रिपे, D त्रियो । 54 A D स्तु मृत्यु, B स्तु मृचयेत् ।

परचत्र नृपभयं क्षुवाभ्याधि-धनेक्ष्वचम् । एवं लक्षणस्युक्ताः स्थावाः शुर्मुर्महद्भयम् ॥	३२
कीटदष्टस्यं वृक्षस्य व्याधितस्य च यो रसः । विघ्नः ^३ स्रवते ^४ गन्ध ^५ न दोषाय स कल्पते ॥	३३
वृद्धा द्रुमा निहन्त्याशुं मरणे पर्युपस्थिताः । ऊर्द्धाः शुष्का भवन्त्येते ^६ तस्मात् तालक्षयेद्बुधः ॥	३४
यथा वृद्धो ^७ नरो ^८ कश्चित् प्राप्य हेतु विनश्यति । तथा वृद्धो द्रुमः कश्चित् प्राप्य हेतु विनश्यति ॥	३५
इतरे-तरयोगास्तु वृक्षादिवर्णनामभिः । वृद्धा-वलो-ग्रमूलाश्च चलच्छैर्याश्च साधयेत् ॥	३६
हसने ^{११} रोदने ^{१२} नृत्ये ^{१३} देवताना प्रसर्पणे । महद्भय विजानीयात् पण्मासात्रिगुणो ^{१४} (ण) परम् ॥	३७
चित्राश्चर्यसुलिङ्गानि निमीलन्ति वदन्ति ^{१५} वा । ज्वलन्ति ^{१६} र्थं विगन्धीनि भय राजवधोद्भवम् ॥	३८
तोय-धान्यानि सहसा रुदन्ति च हसन्ति च । भार्जारवच र्थांसति ^{१७} तत्र विन्द्याद् महद्भयम् ॥	३९
वादित्रशब्दाः श्रूयते ^{१८} देशे यस्मिन् मानुषैः । स देशो राजदण्डेन ^{१९} पीड्यते नात्र सशयः ॥	४०
तोय-गान्यानि ^{२०} सर्वाणि वहन्ति रुधिर यदा । पष्ठे मासे समुद्भूते सप्रागः शोणितालुल ^{२१} ॥	४१
त्रिरस्थार्थानि ^{२२} तोयानि तृणं घान्ति पय क्षयम् । गच्छन्ति वा प्रतिश्रोतः ^{२३} परचक्रगमस्तदा ॥	४२
वधन्ते ^{२४} चापि शीर्यन्ते चलन्ते वा तदाश्रयार्त्तं । सशोणितानि दृश्यन्ते यत्र तत्र महद्भयम् ॥	४३
शर्षेकोशात् प्रभावन्ते ^{२५} नदन्ति ^{२६} विचरन्ति वा । यदा रुदन्ति ^{२७} दीप्यन्ति सप्रागरेतु निर्दिशेत् ॥	४४
थानानि वृक्ष-वेदमानि धूमायति ज्वलति वा । अकालं ^{२८} फल पुष्प तत्र मुख्यो विनश्यति ॥	४५
भजने यदि श्रूयते ^{२९} गीत-वादित्रनिस्वनाः । यस्य तद्भवन तस्य शारीर जायते भयम् ॥	४६
पुष्पे पुष्प ^{३०} फले ^{३१} पुष्प ^{३२} फले र्थां विफल ^{३३} यदा ॥ विध्वते वितथ विन्द्यात्तथा जनपदे भयम् ॥	४७
चतु पदाना सर्वेषा मनुजाना यदाऽभ्यरे ^{३४} । श्रूयते ^{३५} व्याहृत ^{३६} घोर तदा मुख्यो विघटते ^{३७} ॥	४८
निर्घाते कम्पने ^{३८} भूमौ ^{३९} शृङ्खलवृक्षप्ररोहणे । देशपीडां विजानीयान्मुख्यश्चात्र न जीवति ॥	४९
स्तिरी ^{४०} भूमिं प्रयातस्य यदा सुद्रवता प्रजेत् । निमज्जन्ति र्थं चक्राणि तस्य विन्द्यात् महद् भयम् ॥	५०
वल्मीकस्यां ^{४१} जनने मनुजस्य ^{४२} निवेशने । अरण्य विशतश्चैवं तत्र विद्यान्महद् भयम् ॥	५१
महापिपीलिकावृन्द सदक्राभूल ^(?) विद्युत् ॥ तत्र तत्र च सर्वं वद्राष्ट्रभङ्गस्य चादिशेत् ॥	५२

1 A D °जन° । 2 B D °दग्धस्य । 3 A विघ्न° । 4 A missing in this Ms 5 A गगन । 6 C स्रवति । 7 A त वेदा ते । 8 C यथा । 9 A छन्दे, B छेद् । 10 A नरम् । * A This second half is missing in A but as it fits in with the context and as it is found in B C D it is placed there † A B D वृक्षादिवर्णनायम् । ‡ A B D वृक्षा बाले इ वृक्षमात्र वसाणा उत्तराश्व साधयेत् । 11 A B D हसते । 12 A B D रोदते । 13 A B D त्रिलं । 14 A B D वृगुणात् । § C चित्रान्नर्थासु निगानि । 15 C missing in this Ms 16-17 A कुड भाये । 18-19 C पवते । 20 A एतेषां । 21 A दाहुन । 22 A B D तोयावहानि । 23 A D °भ्यासानि । 24 C तदा जय । 25 C बलितोभ । 26 C चभ्यते । 27 A D प्रवेत्, B दर्पयेत् । 28 C °प्राप्तयेया, दाश्चरोत्ता । 29 C प्रवर्धते । 30 A नन्दन्ति, C निर्दति । 31 A C D रुदति । § A This st is missing in A but as it is found in B C D it has been incorporated in the text 32 A वृषन्ते, D स्रवते । ¶ D This is found in this Ms as the 51st st 33 A पुष्पे । 34 A फल, C यदा । 35 A वासि, C कश्चित् । 36 A वासि । 37 A फल ॥ C भय जनपद विद्यात् भद्रबाहुवचो यथा ॥ 38 A चरे, B D खरे । 39 A स्त्वतेऽथा । 40 C व्याधयः । 41 C तिनश्यते । 42 A कम्पते B D कन्दने । 43 A B भूमि, D भूमि । 44 A शुष्कः, B शुष्क । 45 D श्रोत° । ** C In place of this st the following st is found in C - यदा सुपरद्य हानि निरतनि नदीवरे । तदा राष्ट्रभव विद्यात् भद्रबाहुवचो यथा ॥ 46 A not found in this Ms 47 A वल्मीकस्य । 48 A तुगन्ते, B C °स्यात् । 49 A तु जय । 50 A वदनेनेव, B वतने, D वामने । †† D This is not found in this Ms

महापिपीलिकाराशिर्विस्तुरंतो विपद्यते । उहाणुत्तिष्ठते यत्र तत्र विद्यान्महद्भयम् ॥	५३
श्वपिपीलिकाट्टम् निन्नमूढं विसर्पति । यर्षं तत्र विजानीयाद्भद्रवाहुवचो यथा ॥	५४
रौहो(जो)पकरणे भग्ने चलिते पातितेऽपि वा । ऋष्यादसेवने चैव राजपीडां समादिशेत् ॥	५५
याजि-वारण-वानानां मरणे छेदने हृते । परपक्रागमं विद्यादुत्पातज्ञो जितेन्द्रियः ॥	५६
क्षत्रियाः पुष्पितेऽश्वत्थे ^५ ब्राह्मणाश्चायुधुम्बरे । वैश्याः वृक्षेऽथ पीडयन्ते न्यमोक्षे शूद्र-दस्वर्वः ॥	५७
इन्द्रायुधं ^६ निशिध्रेतं ^७ विप्रान् रक्तं च क्षत्रियान् । निहन्ति पीतकं वैश्यान् कृष्णं शूद्रभयङ्करम् ॥	५८
भग्यते नदयते वत्सु कम्पते शीर्यते जलम् । चंतुर्मासं परं राजा त्रियते भग्यते तदा ॥	५९
पितामहेषु सर्वेषु ^८ पंभवेन्द्रकृतं जलम् । त्रैमासिकं विजानीयादुत्पातं ब्राह्मणेषु चम् ॥	६०
रुक्षा विवर्णा विकृता यदा सन्ध्या भयातका । मारीं कुर्युः सुविकृतां पक्षे-त्रिपक्षकं ^९ भयम् ॥	६१
यदा वैश्वने ^{१०} गमने कश्चिदुत्पातः समुदीर्यते । राजानश्च सचिवांश्च पञ्चमासान् स पीडयेत् ॥	६२
यदोत्पातोऽयमेकश्चिद्द्रव्यते विकृतं कश्चित् । तदा व्याधिश मारी च चतुर्मासान् परं भवेत् ॥	६३
यदा चन्द्रे वरुणे वोत्पातः कश्चिदुदीर्यते । मरकः सिन्धु-सौवीर-सुराप्र-वस्तुभिषु ॥	६४
मोजेषु ^{११} च भयं विचार्यं पूर्व ^{१२} च त्रियते नृपः । पञ्चमासात् परं विद्याद् भयं घोरमुपस्थितम् ॥	६५
रुद्रे ^{१३} च वरुणे कश्चिदुत्पातः समुदीर्यते । सप्तपक्षं भयं ^{१४} विद्याद् ब्राह्मणानां न संशयः ॥	६६
इन्द्रस्य प्रतिमायां तु यद्युत्पातः प्रदृश्यते । सङ्ग्रामे त्रिषु मासेषु राक्षः सेनापतेर्वधः ॥	६७
यद्युत्पातो मलन्देवे ^{१५} तस्योपकरणेषु च । महाराष्ट्रान् महायोद्धान् सप्त मासान् प्रपीडयेत् ॥	६८
यद्युत्पाते यद्युत्पातस्तस्योपकरणेषु च । चकारुडाः प्रजा हेर्वाश्चतुर्मासान् वयो ^{१६} नृपे ^{१७} ॥	६९
प्रशुभ्रे ^{१८} धांऽथ उत्पातो गणिकानां भयावहः । विशालायां च द्रष्टव्यं मयं चैवाऽष्टमासिकम् ॥	७०
यदाप्रतिमायां तु किञ्चिदुत्पातजं भवेत् । चौरा मासा त्रिपक्षाद्वा ^{१९} विलीयन्ति रजन्ति वा ॥	७१
यद्युत्पातः श्रियाः कश्चित् त्रिमासैस्त्वरुते फलम् । वणिजां पुष्प-वीजानां ^{२०} वृन्तिता-लेख्यजीविनाम् ॥	७२
वीरस्थाने इन्द्रज्ञाने च यद्युत्पातः समीर्यते ^{२१} ।	
चतुर्मासान् क्षुधा-मारी पीडयन्ते व्रतनिश्चये ^{२२} (व्रतनिश्चये ये) ॥	७३
यद्युत्पातः (ताः) प्रदृश्यते (यंते) विश्वकर्मणि (मौण) माश्रितः (ताः) ।	
पीडयन्ते शिल्पिनः सर्वे पञ्चमासात्परं ^{२३} भयम् ॥	७४

* These three sts. are not found in A B D but as they have got fitting context they have been embodied in the text 1 B after भग्ने, द्रव्ये is found in this Ms. 2-3 A B these two words are missing in these Mss 4 A सत्ये; B D शय्ये । 5 C °दानकः । 6 C इन्द्रियायुध । 7 C निशेव । † C This is dropped in C. Therefore the first half of the succeeding st. forms the second half of every preceding st. in C. 8 C विषा-महर्वि । 9 C °सोमेषु । † C घर्मदेते तथा वटे । 10 वरान्ते पक्षिक । 11 B D वर्यः । 12 C वर्य । 13 A वै गमणे । 14 A it is not found in this Ms. 15 C च वर्यः । § A B D वापेषु व वारेषु वातप्रवृत्तं सभूमिषु व 16 A B D भोजनेषु । 17 A B D वर्य । 18-19 A B D सर्वेषु । 20 A वर्ये; B वर्ये; D सादे । 21 A उत्पातः । 22 C वर्य । 23 C वटे कश्चित् । 24 C सर्वे । 25 C वरी भयम् । 26 A भयम् । 27-28 C प्ररजयितु । || A गिरीडां चैव वृथ; B D गिरीडां चैव वृथ । † A B D तयो दुष्टस्य मारिकः । 29 A शूद्रज्ञान । § C पीडयन्ते नाप भयम् । 30 A विषयः । 31 C मात्तम् । ** C तथा उरुपोपजीविनाम् । 32 C समीर्यते । 33 C °वर्षा । 34 A व्रतनिश्चये; B व्रतनिश्चयः । 35 A B D °मात्तम् ।

भद्रप्राणी विकुर्वन्ति (न्ती) स्त्रियो हन्तीर्ह सुव्रती* । आत्मानं वृत्तिनो ये च पणमासात् पीडयेत् प्रजाम् ॥ ७५
 इन्द्रार्ण्याः समुत्पातः कुमार्य (री.) परिपीडयेत् । त्रिपर्श्वदक्षिरोणेण कुक्षि-कर्णं क्षिरोऽवरैः ॥ ७६
 धन्वन्तरे समुत्पातो वैद्यार्णा स भयङ्करः । पाण्मासिकविकारराशश्च रोगजात् जनयेत्प्रणाम् ॥ ७७
 जामदग्ने^१ (ग्ने) यदी रामे^२ विकारः कश्चिदीयेते । तापसाश्च तपाह्याद्यैः त्रिपर्श्वेण जिघासति ॥ ७८
 पञ्चविंशतिरात्रेण कवन्ध यदि दृश्यते । सन्ध्याया भयमात्पाति महापुरुषविद्रवम् ॥ ७९
 सुलसावा^३ यदोत्पातः पण्मास सर्पिजीविनः । पीडयेद् गुरुडे^४ यस्मै वासुकास्तिकैर्मक्षिपु ॥ ८०
 मूलेपुं^५ यैः समुत्पातैः सदैर्षपरिवारिकैः । मासेन पीडयेत्पूर्णे निर्मन्धवचनं यथा ॥ ८१
 अर्हं^६ वरुणे^७ रुद्रे^८ गृहे^९ शुके^{१०} नृपे^{११} भवेत् । पञ्चाल-गुरु-शुकेपुं पाषकेपु पुरोहिते^{१२} ॥ ८२
 चाते^{१३} ऽभी^{१४} वासुमद्रे च विश्वकर्म-प्रजापतौ । सर्वस्य तद् विजातीयात् वक्ष्ये^{१५} सामान्यज फलम् ॥ ८३
 पन्द्रस्य वरुणस्यापि रुद्रस्य च यधूपु च । महाराजसुत्पातो राजाप्रमहिषीपु च ॥ ८४
 एके^{१६} यस्मै यदीं भार्या या चान्य-केवलीः स्त्रियै । कुर्वन्ति किञ्चिद् विद्वत् प्रधानव्रीपु तद्भयम् ॥ ८५
 एव देशे च जातौ च कुले^{१७} पाशविडं-भैक्षिपुं । तज्जातिप्रतिरूपेण स्वैः स्वैर्देवैः शुभं वदेत् ॥ ८६
 उरुच्छलमानः सविता पूर्वतो विकृतो^{१८} यदा । स्थावरस्य विनाशाय वृष्टतो वायिनाशनः ॥ ८७
 हेमवर्णः सुतोयार्थं मधुवर्णो भयङ्करः । शुक्ले च सूर्यवर्णोऽस्मिन् सुमिक्ष क्षेममेव च ॥ ८८
 हेमन्ते शिशिरे रक्तः पीतो भ्रीष्म-वसन्तयोः । वर्षासु शरदि शुक्लो विपरीतो भयङ्करः ॥ ८९
 दक्षिणे चन्द्रशुक्ले तु यदा तिष्ठति भार्गवः । जम्बुत्कु(ग)त^{१९} तदा राजा बल ईर्न्धीस्तपार्थिव^{२०} ॥ ९०
 चन्द्रशुक्ले यदा भौमस्तिष्ठते^{२१} विकृतो^{२२} भृशम् । प्रजास्तत्र विपद्यन्ते शुक्रवैः पार्थिवाश्चलाः ॥ ९१
 शनैश्चरो यदा सौम्यैश्शुक्ले^{२३} पश्यति तिष्ठति । तदा वृष्टिभय घोरं दुर्भिक्षं प्रकरोति च ॥ ९२
 भिनत्ति सोमं मध्येन ग्रहेष्वन्यतमो यदा । तदा राजभय^{२४} विन्धात् प्रजैश्शोभं च दारुणम् ॥ ९३
 राहुणा गृह्यते चन्द्रो यस्य नक्षत्रजन्मनि । रोग मृत्युभय चाऽपि तस्य कुर्वन्न सदाय ॥ ९४
 भूरुप्रहृषुर्भ्रान्तो गृह्यते दृश्यते^{२५} ऽपि^{२६} वीं । तदा ध्रुव्यन्ति सामन्ता राज्ञी राष्ट्रं च पीडयते ॥ ९५
 लिखते^{२७} सोमः शुक्लेन भीमं^{२८} शुक्रं गुरुं यथा । शनैश्चर^{२९} चाधिष्ठत पद्म भयानि तदा दिशेत् ॥ ९६

1 A रुद्रा D गृहा । 2 B अर्हन्ती । 3 C सुमत । * C अन्याश्च प्रतिमा कश्चिद् पङ्क्तिर्गते
 प्रदीपयेत् ॥ 4 A प्रतिवीराशः । 5 B व्रजम् ; D प्रजम् । 6 A B D इन्द्रार्ण्याम् । 7 C स उत्पात ।
 8 A नृवक्ष्य ; C नृपक्षाय । 9 A जिघासान् । 10 B वामदक्ष्य, C वामदग्नेय, D वामदग्ने । 11-12 C
 क्षारामे । 13 B तपाशाश्च, C तपोशाश्च D तपायाते । 14 A नृ । 15 A सलसावा ; B कुलसावा,
 D सलसावा । 16-17 C गुरुह्याशः । 18 C वास्तुकैर्गु- । 19 A B D मूले । 20-21 A B D
 पला यदुत्पातः । 22 A सदैव । 23 A B परिचारिक ; C परिवारक । 24 C अरणात् । 25 B D
 वरुणेन्द्रः । 26 B D भद्रे । 27 A ग्रहे, C शक्रे । 28 A शुक्ले । 29-30 C व्याधिभय भवेत् । 31 A
 काशुके ; B शुपु । 32 A B D पुरोहित । 33-34 A B D वाताग्नौ । 35 C राज्ञः । 36 C मयम् ।
 † C Thus and the following stanza are not found in this Ms 37-39 A वेणकापरवद् ।
 40-41 D वेणकस्तु यः । 42 C कले । 43 A D पातडः । 44 A C भिनत्तिपु । 45 C लिखते ।
 46 C सुदीपयेत् । 47 B अन्व, C अन्वन्तरे ; D अन्वुक्षत । 48 C दृष्टे । 49-50 C दृश्यमानसदाय ।
 51 A B D विद्वत् । 52 A B C अधिष्ठत । 53 A C शुक्रवः । 54 C गुरो । 55 C भीमा ।
 56 A सभय, C राजभय । 57 C राज्ञः । 58 A B D यदा स गृह्यते । 59-61 C सर्वतो भृशम् ।
 62 C राज । 63 A B D लिखते । 64 A B D सोमः । 65 B दानैश्चरो ।

यदा वृहस्पतिः शुक्रं भिद्येदथ विज्ञेयतः । पुरोहितास्तदाऽमात्याः प्राप्नुवन्ति महद्भयम् ॥	९७
प्रहाः परस्परं यत्र भिन्दन्ति प्रविशन्ति वा । तत्र शस्त्रबाणिस्यान्ति विन्द्यादर्थविपर्ययम् ॥	९८
सतो प्रहमन्यं श्वेतं प्रविशेत लिखेत् तदा । ब्राह्मणानां मिथो भेदं मिथःपीडां विनिर्दिशेत् ॥	९९
एवं ज्ञेयेषु वर्णेषु स्वयम्भैश्चारयेद् प्रहः । वर्णनः स्वमयानि स्युस्तनुतान्युपलक्ष्येत् ॥	१००
श्वेतो महो यदा पीतो रक्तकृष्णोऽयवा भवेत् । स्ववर्णविजयं कुर्यात् यथास्वं वर्णशङ्करम् ॥	१०१
उत्पात्ता विविधा ये तु प्रहाऽऽघाताश्च दारुणाः । उत्तराः सर्वभूतानां दक्षिणा मृगशृङ्गिणाम् ॥	१०२
करङ्कं शोणितं मांसं विद्युतश्च भयं वदेत् । दुर्मिक्षं जननारिं च शीघ्रमाख्यान्युपस्थितम् ॥	१०३
शब्देन महता भूमिर्यदा रसति ^१ कल्पते । सेनापतिरमात्यश्च राजा राष्ट्रं च पीडयते ॥	१०४
फले फलं यदा मिश्रितं पुष्पे पुष्पं च दृश्यते । गर्भोः पतन्ति नारीणां युवराजा च व्रण्यते ॥	१०५
नर्वनं जल्पनं हासमुक्तीलनं-निमीलने । दिवा यत्र प्रकृर्वन्ति तत्र विन्द्यामहद्भयम् ॥	१०६
विशावा यत्र दृश्यन्ते देशेषु नगरेषु वा । अन्यराजा भवेत्तत्र प्रजानां च महद्भयम् ॥	१०७
भूमिर्यत्र चमो ^२ याति विशति ^३ वसुधां जलम् । दृश्यन्ते वाऽन्वरे देवास्तदा राजवधो भ्रुवम् ॥	१०८
धूम-स्वालां रजो भस्मं यदा मुञ्चन्ति देवताः । तदा तु म्रियते राजा मूर्खतस्तु ^४ जनक्षयः ॥	१०९
मृग-पक्षि ^५ -पशूनां च भाषणे ष्वलने गमे । जनक्षयाः प्रभूतारतु विकृते वा नृपचवः ॥	११०
विहृवाकृति-संस्थाना जायन्ते यत्र मानवाः । तत्र राजवधो ज्ञेयो विकृतेन मुखेन वा ॥	१११
चक्रः सेनापतेश्चापि ^६ भयं दुर्मिक्षमेव च । शीघ्रेण ह्यथवा वृष्टिस्तदा स्यान्नर संशयः ॥	११२
द्वारं शङ्खगृहं ^७ वेदम राक्षो देवगृहं तथा । धूमयान्ते यदा राक्षस्तदा मरणमादिशेत् ॥	११३
परिधौऽगर्लौ कपाटं द्वारं हन्वन्ति वा स्यम् । पुररोधस्तदा विन्द्यान्नैगमानां महद्भयम् ॥	११४
यदा द्वारेण नगरं शिवा प्रविशते दिवा । वास्यनाना विहृवा वा तदा राजवधो भ्रुवम् ॥	११५
अन्तःपुरेषु द्वारेषु विष्णुमित्रे(तीर्थे) तथा पुरे । अट्टालकेऽथ हष्टेषु मधु लीनं विनाशयेत् ॥	११६
धूमकेतुहृतं मार्गं शुक्रश्चरति वै यदा । तदा तु सप्त वर्षाणि महान्त्वमनयं वदेत् ॥	११७
युक्त्वा प्रहृतं मार्गं यदा भौमः प्रपद्यते । *भयं स(सा)र्वजनिकं करोति बहुधा नृणाम् ॥	११८
भौमेनापि हृतं मार्गं यदा सौरिः ^८ प्रपद्यते ^९ । तदाऽपि शूद्र-चौराणामनयं ^{१०} कुरुते नृणाम् ॥	११९
सौरिणं तु हृतं मार्गं वाचस्स ^{११} (वाचस्पतिः) प्रपद्यते ^{१२} । भयं सर्वजनानां तु करोति बहुधा तदा ॥	१२०
राजद्वीपो निपतते भ्रद्यतेऽथः कदाचन । पण्मासात्पञ्चमासाद्वा नृपसन्धं ^{१३} निवेदयेत् ॥	१२१

* C this is missing in C. † B This second half is not found in this Ms.

1 C शब्दः । 2 A B D विवर्धनम् । 3 A सुवर्णः । 4 A स्वर्णसकरम् ; C स्वं चायं संकरम् ; D सुवर्णसंकरम् । 5 B C D करं । 6 A B D प्राणितं । 7 A C D विहृवा । 8 A रसति । 9 A B D कलने । 10 C सग्मीलन । † this is not found in A B D. 11 A सृष्टिं च । 11-12 C नमयं नृपिणां । 13 A C D विशति । 14 A वयं च ; B वपुयं ; D वपुवं । 15 A वस्य । 16-17 C वीरसैव । 18 C स्थिरमासः । § A B D सर्वं जना सदं वा च । § C वीर्यं तत्र प्रजानां च विकृते तु नृपे वधः ॥ 19 A B D राक्षः । 20-21 A वैद्विष्यया । 22 A अयं । † C missing in this Ms. 23-24 A परितार्थका । † C this st. is found with some variations in the following manner in this Ms.—शूदे अन्तःपुरे द्वारे मंडे गोपुरोन्नवः । अट्टालकेष्वथानेषु मधु लीनं च शोभनम् । * C क्षत्रिणाणां नृपविषं वदाऽपि भयमादिशेत् ॥ 25-26 A वाचस्सं । 27 A प्रतिपद्यते । 28 D कञ्चक्ष्यं । 29 B चोमयं ; C यदा सौरिः ; D वाचस्सं । 30 A B D प्रतिपद्यते । † A B D राजद्वीपो नृपतेर्भ्रद्यते वा कदाचन । 31 C नृपुं ।

निर्जावभापणे हासे जलरोधे ^१ प्रधावने । जातमात्रस्य तु गिशो ^२ सुमहद्भयमादिशेत् ॥	१२२
निवर्तते ^३ यदा छाया परिप्रलीं जलाश्रयात् । प्रदृश्यते च दैत्यानां ^४ सुमहद्भयलक्षणम् ॥	१२३
अँद्वारे द्वारकरणे कृतस्य च विनाशनम् । हतस्य भद्रेण वाऽपि तदा ह्युत्पातलक्षणम् ॥	१२४
यजते छादनं यस्य ज्वलिताङ्गमवाऽपि वा । स्पन्दते वा स्थिर किञ्चित् कुंलहानिं तदाऽऽदिशेत् ॥	१२५
दैवहा भिक्षुव ^५ प्राणाः साधवश्च पृथग्विधाः । परित्यजन्ति त देसं भुवमन्यत्र शोभनम् ॥	१२६
युद्धानि कलहा वाधा विरोधा-ऽरिविधुद्वय । अमीक्ष्य यत्र चर्तन्ते त देशं परिचर्षयेत् ॥	१२७
विपरीता यदा छाया दृश्यन्ते वृक्ष-वेदमनि । यदा ग्रामे पुरे वाऽपि प्रधानवधमादिशेत् ॥	१२८
भँदावृक्षो यदा शाखासुल्करा ^६ सुञ्जते द्रुतम् । भोजकस्य वध वि-द्यात् सर्पाणां वधमादिशेत् ॥	१२९
पाशुवृष्टिस्तथोल्कां च निर्घाताश्च सुदाहरणा । यदा पतन्ति युगपद् प्रन्ति राष्ट्रं सनायकम् ॥	१३०
रसाश्च विरसा यत्र नायकस्य च दूषणम् । तुलामानस्यं हसनं राष्ट्रनाशाय तद्भवेत् ॥	१३१
शुद्धप्रतिपदि चन्द्रे सम भवति मण्डलम् । भयकरं तदा तस्य नृपस्थाथ न सशयः ॥	१३२
समाभ्या यदि शृङ्गाभ्या यदा दृश्यते चन्द्रमाः । धान्यं भवेत् ^७ तर्वां न्यूनं ^८ माद्वृष्टिं विनिर्दिशेत् ॥	१३३
घामशृङ्ग यदा वा स्वादुघृत दृश्यते शृशम् । तदा सृजति लोकस्य दारुणत्व न सशयः ॥	१३४
रुर्भस्थित नृणां पाप तिर्यक्श्च राजमन्त्रिणाम् । अधोगतं च वसुधा सर्वां हन्यादसशयम् ॥	१३५
शस्त्र रक्ते भय पीते धूमैः दुर्मिश्चविद्वे । चन्द्रे तदोदिते ग्रेय भद्रवाहुचको यथा ॥	१३६
दक्षिणात्परतो दृष्ट चोरदूर्तं भयङ्करम् । अपरे तोयजीवानां व्यायव्ये हन्ति वै ^९ गर्दम् ॥	१३७
राक्षसीदिपु घालिपु विधादिपु च लिङ्गिपु । बाहनेषु च दृष्टेषु विन्द्याङ्गवसुपस्थितम् ॥	१३८
रुर्भं वृषो ^{१०} यदा नर्देत् तदा स्याद्य भयङ्कर । कहुदं ^{११} चलते ^{१२} वापि तदाऽपि स भयङ्कर ॥	१३९
व्याघ्रय प्रँद्वला यत्र माल्य(य)गन्धं ^{१३} न वायते ^{१४} । ईआहृतिपूर्णं हुम्भाश्च विनश्यन्ति भयं वदेत् ॥	१४०
नवयस्य ^{१५} प्रसङ्गेनं ज्वलते ^{१६} मधुरीं गिरां ^{१७} । अरुघतीं ^{१८} न पश्येत स्वदेहं यदि दर्पणे ॥	१४१
न पश्यति स्वकार्याणि परैर्कार्यविशारद । मैथुने यो निरक्तश्च न च सेवति मैथुतम् ॥	१४२
न मित्रचित्तो ^{१९} भूतेषु ^{२०} स्त्री वृद्ध सेवते ^{२१} शिशुम् । विपरीतश्च सर्वत्र सर्वदा स भयावहः ॥	१४३
अमीक्ष्य पापस्यस्य(श्च) निरुत्साहो विचिन्तितं । अलदमीपूर्णां ^{२२} नं चिरात् ^{२३} प्राप्नोति स महद्भयम् ॥	१४४
क्रत्यादा ^{२४} शकुना यत्र बहुशो विरुतस्तना । यत्रेन्द्रियार्थां पिशुनां ^{२५} धियां हीनाश्च मानवाः ॥	१४५
मिनिपतति हुमदिछन्नो वपुश्च ^{२६} ह्यलक्षणम् । रत्नानि यस्य नश्यन्ति बहुशं प्रज्वलन्ति वा ॥	१४६

1 D छटरोध । 2 A B C न is additionally found before this word in these Ms
3 C परिवच्छा । 4 A D दैत्यानां, C दैत्याणां । * A thus st is missing in this Ms † C
सर्भमुत्पातलक्षणम् ॥ ‡ B thus is not found in this Ms 5 A B C *सुचरे । 6 A सर्पोणा B D
शपोका । 7 C मानुष्य । 8 A B D तुलामालस्य । § A B D सम चन्द्रमसंशयम् । 9 B भवति; C
वदा । 10-11 B दुर्मिश्च, 10 D हु स । † B D दारुणत्वमय भयम् । 12 A चोद्धत च, B चोरोधत ।
‡ A चयो व्यवहित चां वयाम् । 13-14 B D वायव्यम् । 15 B D वृष्टो, C वृक्षो । 16 A नाति, C
गर्भेत् । 17 C हुकुदा । 18 C छमते । 19 A प्रछया । 20 A रुभन । 21 C दारयेत् । § C
माहृति पृतिगन्थाश्च विनाशाय न सनय । 22 A च । 23 A प्रसृहोत्; B D प्रसृहोत् । 24 A उज्जलो ।
25-26 C वा न सपदा । 27 A B भयुहरी । ** C विहर्षुधति यो नतः । 28 A B *भूतो; D *दितो ।
29 A विचेपु; B वृष्टेपु । 30 C नविष । 31 A विचक्षित, C भद्रविस्मृतिः । 32-34 A अवित्रापिपत् ।
35 C शिशुणा । 36 A C जिया । †† O not found in this Ms 37 A सनयः ।

क्षीयते वा त्रियते वा पञ्चमासात् परं नृपः । गैजस्यारोहणे यस्य यदा दन्तैः प्रभिद्यते ॥	१४७
दक्षिणे राजपीढा स्वास्तेनायास्तु बधं वदेत् । मूलभङ्गस्तु यातारं करिकान्तं ^(१) नृपं वदेत् ॥	१४८
मध्यमं रोगजाध्यक्षमग्रजे सपुरोहितम् । विडाल-नकुलो-न्ध्रु-रु-काक-कङ्कुमसप्रभाः ॥	१४९
यदा भङ्गो भवत्येषां तदा ब्रूयादसत् फलम् । शिरो-नासाप्रकण्ठेन सातुखारं निशंसतेः ॥	१५०
साक्षार्थी ^(२) सञ्चिवं यच्च न सत् प्राह्वान्तु वाजिनाम् । नाभ्यङ्गतो महोरस्कः कण्ठे वृत्तो सुरोरितः ॥	१५१
स पार्श्वं ददन्वासुघो नो गृह्यते हि सः ^(३) । अन्योन्यसमुदीभन्ते हेप्पस्थानगतया हयाः ॥	१५२
शयना-ऽऽसने परीक्षा आममारी वदेत् ततः । सन्ध्यायां सुप्रदीप्तायां यत्र सेनासुरता ^(४) हयाः ॥	१५३
त्रासयन्तो विभेषन्तो घोरात् पादसमुद्धृताः । दिवसं यदि वा रात्रं हेपन्ति सहसा ^(५) हयाः ^(६) ॥	१५४
सन्ध्यायां सुप्रदीप्तायां तदा विन्ध्यात् पराजयम् । उद्धुक्तां ^(७) (उन्मुता) रुदन्तो वा दीनं दीनं समन्वतः ॥	१५५
ह्या यत्र तदोत्पालं ^(८) निर्दिशोद्राजसृजये । विच्छिद्यमाना ^(९) हेपन्ते ^(१०) यदा रूक्षस्वरं हयाः ॥	१५६
सैरवद्वीमनादेन तदा विन्ध्यात् पराजयम् । उत्तिष्ठन्ति निपीदन्ति विश्वसन्ति ^(११) भ्रमन्ति च ॥	१५७
रोगार्ता इव हेपन्ते तदा विन्ध्यात् पराजयम् । ऊर्द्धमुखा विलोकन्ति विन्ध्याजानपदे भयम् ॥	१५८
शान्ताः प्रहृष्टा धर्मात्वा ^(१२) विचरन्ति यदा हयाः । बालानां ^(१३) वीक्ष्यमाणान्ते न ते प्राह्या विपश्चितैः ^(१४) ॥	१५९
मूर्धं पुरीपं बहुशो विष्णुमाह्नाः ^(१५) प्रकुर्वतः । हेपन्ते दीननिद्रार्त्तास्तदा सुर्वन्ति ते जयम् ॥	१६०
सम्भयन्तोऽयं लाङ्गूलं हेपन्तो दुर्मना हयाः । मुहुमुहुश्च जुम्भन्ते तदा शलभभयं वदेत् ॥	१६१
यदा विरुद्धं हेपन्ते स्वल्पं विकृतिकारणम् । तदोपसर्गो व्याधिर्वा सयो भवति रात्रिजः ॥	१६२
मूर्ध्यां प्रसित्वा प्राप्तं तु हेपन्ते प्राङ्मुखा यदा । अन्धारोर्धाश्च ^(१६) यद्वीश्च ^(१७) तदा छिद्यति क्षुद्रयम् ॥	१६३
शरीरं केसरं पुच्छं यदा ज्वेलति वाजिनः । परचक्रं प्रयातं च देशभङ्गं च निर्दिशेत् ॥	१६४
यदा बालाः प्रक्षरन्ते पुच्छं चटपटायते । वाजिनः सस्फुलिङ्गा वा तदा विन्ध्यान्महद्भयम् ॥	१६५
हेपन्ते तु यदा राक्षः ^(१८) पूर्वाहे नाग-वाजिनः । तदा सूर्यमहं विन्ध्यादपरारहे तु चन्द्रजम् ॥	१६६
शुक्लं पाष्ठं तृणं वाऽपि यदा संदंशते हयः । हेपन्ते सूर्यमुद्गीक्ष्य तदाऽभिभयमादिशेत् ॥	१६७
यदा शेवालजलेवाऽपि मग्नं हृत्वा सुरतं हयाः । हेपन्ते विह्वला यत्र तदाप्यभिभयं भवेत् ॥	१६८
वल्गासमाना हेपन्ते संदश्य दशनीन् हयाः । सङ्घामे विजयं क्षेमं भर्तुः ^(१९) पुष्टिं ^(२०) विनिर्दिशेत् ॥	१६९
प्रसारयित्वा शीवां च स्वम्भयित्वा च वाजिनाम् । हेपन्ते विजयं ब्रूयात्सङ्घामे नात्र संशयः ॥	१७०
शमया ब्राह्मणा वृद्धा न पूज्यन्ते तथा पुरा । सप्तमासात् परं यत्र भयमाख्यात्युपस्थितम् ॥	१७१
जनाह्वानि तूर्वाणि नर्वन्ति विह्वलं यदा । पण्डे मासे नृपो वष्यः भयानि च तदाऽऽदिशेत् ॥	१७२
छत्तिन्नासु यदोत्पातो वीप्तायां दिशि दृश्यते । आग्नेयीं वा समासृत्य त्रिपक्षादग्नितो भयम् ॥	१७३
रोहिण्यां तु यदा ^(२१) घोषो ^(२२) निर्वातो ^(२३) यदि दृश्यते । सर्वाः प्रजाः प्रपीड्यन्ते पण्मासात्परतस्तदा ॥	१७४
उल्कापातः सनिर्घातः सवातो यदि दृश्यते । रोहिण्यां पञ्चमासेन कुर्याद्द्वोरं ^(२४) महद्भयम् ^(२५) ॥	१७५

* O From here onwards some six stis are not found in this Ms. 1 BD हंतः । 2 A करितं, D करिकान्तं । 3 A साक्षाधी । 4 A B D महा । 5 B D सुजाः । 6 A D संययो, B संययो । 7 A ह्या । 8 A B D उचमानां । 9 A D रुदन्ति च, B रुदन्ति च । 10 A B D विच्छिद्यते । 11 A B D हेपन्तेः । 12 A B D विश्वसति । 13 C योज्या । 14 C संयीक्ष्यमाणः । 15 C निमित्ततः । 16 A विष्णुः । 17-20 C भररोहाचरद्वाश । 21 C ग्राहे । † C पूर्वगता सवाजिनाम् । ‡ B यदाखेजो-सेषारि, C यदा सेनाजले वाऽपि । 22 C तदा संदशना । 23 C कर्तुः । 24 C वृष्टिम् । 25 A B महा । 26 B सेयो । 27 A D निर्घातो; B निर्घाते । 28-29 A B कलहयानुदम् ।

स्यं नक्षत्रज्ञेषु यत्कृपाताः पृथग्विधाः । देवतार्जनेलीनं ^१ च प्रसाध्यं भिक्षुणा सदा ॥	१७६
बाहून् महिषीं पुत्रं बलं सेनापतिं पुरम् । पुरोहितं नृपं ^२ विचं ^३ झन्त्युत्पाताः समुच्छ्रिताः ॥	१७७
एषामन्यतरं हत्वा निर्वृतिं यान्ति ते सदा । परं द्वादशरात्रेण सद्यो नाशयिता मिता ॥	१७८
यत्रोत्पाताश्च ^४ दृश्यन्ते यथाकालमुपस्थिताः । तेन संबन्धोपेण राजा देशस्य नश्यते ॥	१७९
देवान् भद्रजितान् विप्रॉसस्माराजाऽभिपूजयेत् । तदा शान्यति तन् पापं यथा साधुभिरोरितम् ॥	१८०
यत्र देशे सञ्जुत्पाता दृश्यन्ते भिक्षुभिः क्वचित् । तत्रो देशादतिक्रम्य ब्रजेपुरन्यतस्तदा ॥	१८१
संविचते ^५ भिक्षुदे ^६ देशे निरुत्पाते प्रियातिथौ । विहरन्ति सुखं तत्र भिक्षवो धर्मचारिणः ॥	१८२
“ ॥ इति नैर्घ्नन्थे भद्रबाहुके निमित्ते उत्पातकाण्डं नाम चतुर्दशमोऽध्यायः ॥	

अथातः सप्रवक्ष्यामि ग्रहचारं जिनोदितम् । तं गदितः प्रवक्ष्यामि शुक्रवारं नियोजत ॥	१
भूतं भव्यं भवदृष्टिमवृष्टिं भयमग्निना । जया-ऽजय-रुग-ऽर्थाश्च सर्वान् सृजति भार्गवः ॥	२
त्रियते वा प्रजा तत्र वसुधा च प्रकम्पते । दिवि मध्यं यदा गच्छेदर्धरात्रेण भार्गवः ॥	३
दिवि मध्ये यथा दृश्येच्छुक्रः सूर्यपथं स्थितः ^७ । सर्वभूतभयं कुर्वीद्विशोषाढ्वर्णसङ्करः ॥	४
अकाले उदितः शुक्रो निवृत्तो वा यदा तदा । त्रिसावत्सरिकं प्रीप्तं शरदं चेतिभिर्भवेत् ॥	५
शुक्र-भार्गव-चन्द्राणां रश्मयस्तु यदा हताः । एकाहमपि दीप्यन्ते ^८ तदा विन्द्याङ्गं ललु ॥	६
भरण्यादीनि चत्वारि चतुर्नक्षत्रकाणि ह । पदैव मण्डलानि स्युस्तेषां नामानि लक्षयेत् ॥	७
सर्वभूतहितं रक्तं परुषं रोचनं तथा । ऊर्द्धं ^९ चण्डं ^{१०} च तीक्ष्णं च निरुक्तं तानि साधयेत् ॥	८
प्रथमं च द्वितीयं च मध्यमे शुक्रमण्डले । तृतीयं पञ्चमं चैव मण्डले साधुनिन्दिते ॥	९
षष्ठ्यर्थं चैव षष्ठं च मण्डले प्रवरे स्मृते । आद्ये द्वे मध्यमे विन्द्याग्निदिते त्रिकपञ्चमे ॥	१०
श्रेष्ठे चतुर्थ-षष्ठे च मण्डले भार्गवस्य तु । शुभपक्षे प्रशंसन्ति सर्वेष्वलमनोदयम् ॥	११
अथातो यक्रगतिमान् भार्गवो नाभिवर्षति । विकृतानि च यत्नते सर्वमण्डलदुर्गते ॥	१२
प्रथमे मण्डले शुक्रो यदास्तं यास्युदेति वा । मध्यमा सस्यनिष्पत्तिर्वर्ष ^{११} च मध्यमं नृणाम् ^{१२} ॥	१३
मोजान् फलिङ्गासुब्बांश्च काश्मीरान् द्रपु-मालवान् । यवनान् सौरसेनांश्च गो-द्विजान् शबरान् वषेत् ॥	१४
पूर्वतो ^{१३} नरकालिङ्गो मागधो ^{१४} जयते ^{१५} नृपः । सुवृष्टिं क्षेममारोग्यं मध्यदेशे विनिर्दिशेत् ॥	१५
यदा चान्ये तिरोहन्ति ^{१६} तत्रस्वभार्गवं प्रहाः । वृण्डीं निजह्नीं वययः ^{१७} क्षत्रिया लंबंशाकुनाः ^{१८} ॥	१६
धर्मिणः ^{१९} सु(द्व)रसेनाश्च मास्यकीर्तीं अनेकशः । किराता महिषाश्चैव पीडयन्ते शुक्रपीडिते ^{२०} ॥	१७
द्वितीयमण्डले शुक्रो यदास्तं यास्युदेति वा । शरदस्योपपाताय विपमा वृष्टिमादिशेत् ॥	१८
अदिच्छत्रं च ^{२१} वच्छं ^{२२} च ^{२३} स्वोयत्तं च पीडयेत् । पुरोहिता अमात्याश्च भोजराजा विनश्यति ॥	१९

1 A द्वावर्द्धनि; B देवता च नि; C देवताश्च नि । 2 D °रक्त । 3-4 A नृपचित्तं । 5 A पातत्या । B वातोत्पाता । * A तदा कलह लघुप्रितम्; B तथा कलहमुत्पिठं । † B not found in this Ms. 6 C सुवृष्टो; D सुवृष्टे । 7 C मध्यमे; D निक्षरे । 8 A D °भाषितम्; C विदोषण । ‡ This second half is missing in this Ms. 9-11 C सूर्यं यदाऽऽधिता; 10 C °रथ; 11 A B मस्थियो । 12 C पीडयन्ते । 13-14 A ऊर्द्धोऽथ; 14 B D दृष्ट । § C D अथ गोवृषमर्तमानम् । 15 C चित्र वर्ष । 16 C missing in this Ms 17 A D सालोसी । 18 B तयो । 19 C जायते । 20 A D भर्मिणे-दृष्टि । 21-23 C वहीरापा. सावरया; 21 B D कुण्डी; 22 A विजह्वा; 23 A विजय । 24-25 C कलशानेके । 26 C निवृत्ता । 27 C मन्त्राग्जान । 28 A पीडयते; B °पीडिता । 29-31 A चक्रवर्त्तं ।

- यदा वाऽन्ये तिरोहन्ति तत्रस्यं भार्गवं प्रहाः । निपादाः पाण्डि(ण्डु)का^१ म्लेच्छाः संकुलस्थाश्च साधवः ॥२०
कोटिकाः^२ पुरुपाद्वाश्च शिल्पिनो बर्षाः शकैः । बाहिका यवनाश्चैव मण्डूकाः केकराम्बया ॥ २१
पाञ्चालाः कुरवश्चैव पीड्यन्ते शङ्कु-ग(गा)न्ध(धा)राः^३ । एकमण्डलमयुक्ते भार्गवे पीडिते फल्म् ॥ २२
हृतीये मण्डले शुक्रो यदास्तं यात्युदेति वा । तदा धान्यं सनिचयं पीड्यन्ते मूढकेतव्यैः ॥ २३
वाटधानाः^४ कुनाटाश्चैव कौलकूटश्च पर्वतः । ऋषिपयः कुरु-पाञ्चालाश्चातुर्वर्गश्च पीड्यते ॥ २४
वाणिजीः कुलजाः पण्ड्या वनवासी तथाऽश्मकाः ।
अवन्ती(आवन्त्या)श्चापरान्ताश्च सपर्य्याः(?) सचराचरीः ॥ २५
पीड्यन्ते भय-शस्त्राभ्यां क्षुवारोणेण चार्दिताः । स्रष्टसंस्थानवर्गेश्च विचार्यं नृपपीडनम् ॥ २६
पतुर्थे मण्डले शुक्रो कुर्यादस्तमनोदयम् । तदा सत्यानि^५ धायन्ते महामेधाः सुमिश्रदाः ॥ २७
पुण्यशीलो जनो राजा प्रजाश्चापि पुरोहितः^६ । बहुधान्यां^७ महीं विद्यादुत्तमं देवैर्वर्षणम् ॥ २८
धन्वथा(जा)श्चाप्यावन्तश्च मूलिका-त्रयामकास्तथा । बाह्यो^८ विद्विश्च दन्ताश्चैव पीड्यन्ते सर्पपास्तथा ॥ २९
यदा चान्ये प्रहा चान्ति सौर्यी(?) म्लेच्छसकुल्याः । दङ्कनाश्चैव पुलिन्दाश्च किराताः सौष्टर्गिकाः(?) ॥ ३०
पीड्यन्ते पूर्ववत् सर्वं दुर्भिक्षेण भयेन च । ऐश्वर्याको म्रियते राजा शेषाणां क्षेममादिशेत् ॥ ३१
यदा वा पञ्चमे शुके कुर्यादस्तमनोदयौ । अनाद्युष्टिमयं घोरं दुर्भिक्षं जनयेत् तदा ॥ ३२
सर्पश्वेतं तदा धान्यं क्रेतव्यं^९ सिद्धिं^{१०} मिच्छता । व्याज्या देशास्तथा वेने निर्धन्यैः साधुवृत्तिभिः ॥ ३३
सीराण्यं^{११} वासकृष्णाश्च कर्णाटीः कमनोरकटीः । वाल्हीकाश्चैव विदर्भाश्चैव मत्स्य-काशी-सत्तरकराः ॥ ३४
स्त्रीताश्च रामदेशाश्चैव सूरसेनास्तथैव च । जायंते^{१२} वत्सराजानः परं यदि तदा हताः ॥ ३५
क्षुधा-मरण-रोगेभ्यश्चतुर्भागो भविष्यति । एषु देशेषु चान्येषु^{१३} भद्रवाहुवचो यथा ॥ ३६
यदा चान्येऽमिनाच्छन्ति तत्रस्यं भार्गवं प्रहाः । सुराष्ट्राः सिन्धु-सौवीराः मन्त्रि^{१४}(वि)साराश्च साधवः ॥ ३७
शान्तं^{१५} कच्छ-सैवेयाः^{१६} साम्बर्षी^{१७}श्चाजुना जनाः । पीड्यन्ते तेषु^{१८} देशेषु म्लेच्छस्य म्रियते नृपः ॥ ३८
यदा तु मण्डले षष्ठे कुर्यादस्तमनोदयम् । शुक्रस्तदा प्रकुर्वीत भयानि तत्र शुद्धयम् ॥ ३९
वच्छाः पाञ्चाल-वाल्हीका गन्धाराश्चैव गमेलकाः^{१९} । विदर्भाश्चैव दशार्णाश्चैव पीड्यन्ते नात्र संशयः ॥ ४०
द्विगुणं धान्यमर्षेण मोत्तरं वर्षयेत्^{२०} तदा । क्षत्रैः^{२१} शस्त्रं च व्याधि च मूर्च्छयेत् वादशेन^{२२} यत्^{२३} ॥ ४१

1 B पडिगा; C पडिका । 2 C सकलस्थाः । 3 A कोटिदाः; B D कोटिजाः । 4 C सौरपादाः ।
5 A पर्वता सवा । 6 C कलाः । 7 C बाहिकाः । 8 B D सपुण्यधराः; C सांयुगादराः । 9 B मूढकेतवः ।
C इन्द्रदेश्याः; D सपुण्येत्तवः । 10 A वाटधानाः । 11 C कुनाटाः; D कुनाटाः । * C दावैदो ऋषयस्तथा ।
† C पाञ्चालाः कुरवश्चैव पीड्यन्ते नात्र संशयः । ‡ C चातुर्वर्गस्तथा पात्या सर्वं च वनवासिणः । 12 B
वाणिजाः; D धागजाः । 13 B सापत्याः; C गौमत्याः; D सावत्याः । 14 B सवराधराः; C सधराचराः; D
सधराचराः । 15 C विचर्यं संदपीडितम् । 16 A साध्यानि । 16 B हिता । 17 A C धान्यं । 18 A
मेघं; C संदं । § B अर्षथाश्चाप्यन्तश्च मूलकाश्चामकास्तथा । C हन्ते पञ्चावाचविश्व बुलेःश्चामकास्तथा । D
अन्ते पञ्चाप्यन्तश्च मूलकाश्चामकास्तथा । 19-20 C बाह्ये विद्याः; D बाह्यैर्विद्याः । 21 C D कामाः । 22 A
सौरिकाः; B सौरितुः । 23 C कौटकाः । 24 B कतव्यं; C कतव्यं । 25 C मृति । 26 B त्रिसार्ण्यः; C D
त्रिसार्ण्यः । 27-28 A कुवाला सुनयेत् कलाः; B कुनाला सुरयेःकलाः; 28 D कमनोच्छदाः । 29 C कारमीराः ।
30 C बहुवाः । 31 A B D देवाः । 32 A जयते । 33 C नान्येषु । 34 A B मन्त्रिः; C मन्त्रिः; D
मन्त्रिः । 35 A B D भाषयति । 36 C पीयेयाः । 37 A मन्त्रिस्ताः । 38 A बहुः । 39 C यथा ।
40 B गमेलिकाः; C गमेलिकाः । 41 A B विचरताः । 42 C महायय । 43 B D वर्षणं । 44 A C
शस्त्रं । 45 D तारते । 46 C यः ।

यदा वाऽन्वेऽभिगच्छन्ति तत्रस्यं भार्गवं प्रहाः । हिरण्यौपधयश्चैव शौण्डिका ^१ दूतलेखकाः ॥	४२
काश्मीरा वर्वराः ^२ पौण्ड्रा ^३ भृगुकच्छम (च्छा) अनु (न्) प्र(प)जाः ^४ ।	
पीठ्यन्तेऽवन्तिनाश्चैव भ्रियन्ते च नृपास्तथा ॥	४३
नागवीथीति विज्ञेया भरणी-कृत्तिकाऽध्विनी । सत्त्वानां ^५ रोहिणी चाद्रो गर्जवीथीति निर्दिशेत् ॥	४४
पेरावणपथं विन्द्यात् पुष्याऽऽश्लेषा-पुनर्वसुः । फाल्गुनी च मघा चैव वृषवीथीति सञ्ज्ञिता ॥	४५
गोवीथी रेवती चैव द्वे च प्रोष्ठपदे तथा । जरद्ववपथं विद्याच्छ्रवणं वसु-व्याहणम् ^६ ॥	४६
अजवीथी विशाखा च चित्रा स्वातिः करस्तथा । ज्येष्ठा-मूला-ऽजुगधामु मृगवीथीति सञ्ज्ञिता ॥	४७
धमिनिद्र द्वे तथापदे वैश्वानरपथः स्मृतः । शुक्रस्याप्रगताद्विर्णाल सस्थानात्प फलं वदेत् ॥	४८
तज्जार्त्तप्रतिरूपेण जघन्यो-त्तम-मध्यमम् । स्नेहादिषु शुभं मृयाद् भक्षा(क्षया)दिषु ^७ भयं वदेत् ॥	४९
तिष्यो ज्येष्ठा तथाऽऽश्लेषा सन्ध्यार्त्ता(या) मूलमेव च । हस्त चित्रा मघा-ऽऽपदे शुभो दक्षिणतो व्रजेत् ॥	५०
शुष्यन्ते ^८ तोय-धान्यानि राजानः क्षत्रियास्तथा । उग्रभोगोश्च पीठ्यन्ते धननाशो ^९ विनाशकः ^{१०} ॥	५१
वैश्वानरपथो नामा यदा हेमन्त-श्रीधनयोः । मारुता-ऽग्निभयं मृत्युः रारी च चतुःपट्टिका ॥	५२
एतेषामेव मध्येन यदा गच्छति भार्गवः । विषम सर्वमाख्याति वीजानि तु स्थले वपेत् ॥	५३
रारी द्वारिणिका ज्ञेया मृगवीथीति सञ्ज्ञिता । व्याधयश्च त्रिषु ज्ञेया यदा चरति भार्गवः ॥	५४
एतेषां तु यदा शुको व्रजत्युत्तरस्तथा । विषमं सर्वमाख्याति भृशं निध्रे ^{११} वपेत्तदा ^{१२} ॥	५५
कोद्रवाणां वीजाना रारी षोडशिका वदेत् । अजवीथीति विज्ञेया पुनरेषा न सञ्ज्ञयः ॥	५६
कृत्तिका रोहिणी चाद्रो मघा मैत्रं पुनर्वसुः । स्वातिस्तथा विशाखासु फाल्गुन्योरुभयोस्तथा ॥	५७
दक्षिणेन यदा शुभो व्रजत्येतेर्बदा समम् । मध्यम वर्षमाख्याति समे वीजानि वापयेत् ॥	५८
*निष्पद्यते तथा शस्त्रं मन्देनाप्यथ वारिणा । जरद्ववपथश्चैव रारी द्वादशिका भवेत् ॥	५९
एतेषामेव मध्येन यदा गच्छति भार्गवः । तदाऽपि मध्यमं वर्षं मीर्षं पूर्वा ^{१३} विशिष्यते ॥	६०
सर्वं निष्पद्यते धान्यं न व्याधिर्नापि चेतयः । रारी तदाऽष्टिका ज्ञेया सीं वीथी सर्त्तसञ्ज्ञितीं ॥	६१
एतेषामेव ^{१४} यदा शुको व्रजत्युत्तरस्तथा । मध्यमं सर्वमाचष्टे नैतयो तापि व्याधयः ॥	६२
निष्पत्तिः सर्वधान्याना भयं चात्र न मूर्च्छति ^{१५} । रारीचतुष्क विज्ञेय वृषवीथीति सञ्ज्ञिता ॥	६३
धमिनिच्छ्रवणं चापि धनिष्ठा वारुण तथा । रेवती भरणी चैव तथा भाद्रपदाऽध्विनी ॥	६४
इतिचयास्तदा विपद्यन्ते रारी विन्धाष पञ्चिका । पेरावणपथो ज्ञेयो श्रेष्ठं एवं प्रकीर्त्तितः ॥	६५
पूति ^{१६} गा ^{१७} यदा दक्षिणतो भार्गवः प्रतिपद्यते । वृहदक तदा विद्यात् मह्य(हृद्)धान्यं स्थले वपेत् ॥	६६
जलजानि तु शोभन्ते ये च जीवन्ति चारिणा । रारी तदाष्टिका ज्ञेया गजवीथीति ^{१८} सञ्ज्ञिता ॥	६७

1 A शौण्डिका । 2 C हुंरा । 3 A पौद्र, B वोगयाः । 4 A मेदं, B भद्रं, C दारं ।
5 B भद्रया, C D पृथगाः । 6 A सन्ध्यार्त्ता, B सीध्यार्त्ता । 7 C D वात्रं । 8 A *वाणम् । 9 C
*नुगताम् । 10 B C तज्जार्त्त, D ते ज्ञान । 11 C पृष्ठा । 12 B सन्ध्यायो, C सत्त्वानां, D सन्ध्यात् ।
13 A पीठ्यन्ते । 14 C मघयोया । 15 A *नामा । 16 A B विनाशकम्, D विनाशिकाः । 17 A O
पृथ । 18-19 C न च वक्षराः । * A This is not found in this Ms. 20 A हृषि । 21 A
पूर्वा । † C This second half and the next stanza are missing in this Ms. 22 A स ।
23 A सा च । 24 A मंजया । 25 A B C एषामव । 26 C शुभनि । ‡ C This st. follows
the next st. in this Ms. 27-28 A मघपथ । 29 A एषा । § D This st. is not found
in this Ms. 30 C राववीथी ।

ए(ति)यामेव तु मध्येन यदा याति ^१ तुं भार्गवः । खलेपूमानि ^३ धीजानि जायन्ते निरुपद्रुतम् ॥	६८
* निचर्याश्च विनश्यन्ति स्वारी द्वादशिका भवेत् । दानशीला नरा ह्यष्टा नागवीथीति संक्षिता ॥	६९
ए[ति]यामेव यदा शुक्रो व्रजत्युत्तरत्तस्तादा । खले धान्यानि जायन्ते शोभन्ते जलजानि ^९ वा ॥	७०
सर्वोत्तरा नागवीथी सर्वदक्षिणतोऽग्निर्जा ^{१०} । गोवीथी मध्यमा श्रेया मार्गाश्चैव त्रयः स्मृताः ॥	७१
उत्तरे उत्तरं विन्धान्मध्यमे मध्यमं फलम् । दक्षिणे तु जघन्यं स्याद् भद्रयाहुवचो यथा ॥	७२
† यत्रोदितश्च विचरेन्नक्षत्रं मार्गवस्ताया । नृपं पुरं धनं ^{१२} मुख्यं पशुं हन्याद्विलम्बकः ॥	७३
आदित्ये विचरेद्रोगं मार्गोऽनुत्त्वामयं भयम् । गर्भोपघातं कुरुते षडलनेनाविलम्बितम् ^{१३} ॥	७४
इ(द्)ति ^{१४} व्याधि-मयान् धोरान् कुरुते तर्हं प्रकोपनम् । प्रविशान् भार्गवः सूर्ये जिज्ञेनाथ विलम्बिना ॥	७५
प्रथमे मण्डले शुक्रो विलम्बी डमरायते ^{१७} । पूर्वापरा दिशो हन्यात्पुष्टे तेन विलम्बिना ॥	७६
द्वितीये मण्डले शुक्रश्चिरगो मण्डलेरिते ^{१८} । हन्याद्देशान् ^{१९} धनं ^{२०} तोयं सकलेन विलम्बिना ॥	७७
तृतीये चिरगो ^{२१} व्याधिं मृत्युं सृजति भार्गवः । चलितेन विलम्बेन मण्डलोक्ताश्च वा दिशः ॥	७८
† चतुर्थे विचरन् शुक्रो सैषी(?) हन्यात् सुधानका ^{२२} । सैषी(शो)प ^{२३} च सृजते निम्बितेन विलम्बिना ॥	७९
पञ्चमे ^{२४} विचरन् शुक्रो दुर्भिक्षं जनयेत् तदा । हन्यात्तं मण्डलं देशं क्षीणेनाथ विलम्बिना ॥	८०
यथा तु मण्डले पटे भार्गवश्चिरगो भवेत् । तदा तं मण्डलं देशं हन्ति लम्बे ^{२५} पाशिना ^{२६} ॥	८१
हीने चारे ^{२७} जनपदानतिरिक्ते नृपं वधेत् । समे तु समतां विद्याद्विपमे विपमं वदेत् ॥	८२
शुचिकं रोहिणीं चित्रां मैत्रमैन्द्रं ^{२८} तथैव च । यपीसु दक्षिणायेषु ^{२९} यदा चरति भार्गवः ॥	८३
व्याधिश्चेति ^{३०} दुष्टदृष्टिसंज्ञा धान्यं ^{३१} विनाशयेत् । महाप ^{३२} जनमारिश्च जायते नात्र संशयः ॥	८४
एतेयामेव मध्येन * मध्यमं फलमादिशेत् । उत्तरेणोत्तरं ^{३३} विन्द्यात् सुभिक्षं श्रेममेव च ॥	८५
मघायां ^{३४} च विद्याखायां ^{३५} वर्षासु मध्यमैस्त्रितैः । तदा संपद्यते सख्यं ^{३६} समर्थं ^{३७} च सुखं ^{३८} शिवम् ॥	८६
पुनर्वसुमापादां ^{३९} च याति मध्येन भार्गवः । तदा व्याधिर्दक्षिणं वृष्टिश्च ^{४०} सर्वतः ^{४१} समुदीर्यते ॥	८७
आपादां श्रवणं चैव यदि मध्येन गच्छति । रंजन्ये प्रसरा दृश्यन्ते पीडयन्ते आर्यवासिनः ॥	८८
प्रीत्यापसमापादां च यदा मध्येन गच्छति । तदा व्याधिश्च चौराश्च पीडयन्ते वणिजैस्तथा ॥	८९

1-2 C गच्छति । 3 A खलेपूमानि; C खलेवसति; D खलेपूमानि । 4 B निरुपद्रवे; C निरुपद्रवा; D निरुपद्रवा । * C This st. follows the next one in this Ms. 5 A तिययात् । 6-7 A मार्गो व्रजः । 8-9 B याति वापयेत् । 10 A अग्निना । † A उत्तरेणोत्तरं वरिष्ठे । 11 C यत्रो- । 12 A, B धनं । † A मार्गमारुपा सर्वभयम्; B मार्गमस्वावसंभवम्; D मार्गमास्वावसवी भयम् । 13 B विलम्बेन; C विलम्बितः; D विलम्बनम् । 14 B पटे । 15 A अन् । 16 A प्रकोपजम् । † A This st. is not found in this Ms. 17 C तिसिरायते । § C This st. is missing in this Ms. 18 A रित्वा । 19-20 हन्याद्देशं वनं; 19 B देशं; 20 B वनं । 21 C चैवगो । || This st. is missing in this Ms. 22 A सती; B सती । 23 A सत्रापिकाम्; B सत्रापिकाः । 24 A चतु; D कासं । 25 A सोस । 26 C चतुर्थे । 27 C विलम्बेन । 28 A पांशुनाम्; B पाशिना; C पुंसत । 29 A वारे । 30 C वदेत् । 31 A मित्रं; C सख्युः । 32 A वृष्टिः । 33-35 B C D चैवानावृष्टिः । 36 A चान्यं । 37 A विपद्यते । 38 D महाप । ** A B यदा गच्छति भार्गवः । 39-40 A B उत्तरे उत्तरं । 41 C D मघायां । 42 C D विनाखानां । 43-44 C मध्यगच्छतः । 45 A missing in this Ms. 46 A समर्थं । 47 C सुखम् । 48 B मघायां; C मघायां; D मघायां । 49 A B सुदृष्टिः; D सुदृष्टिः । 50 A B D विन्द्यात् । 51 A B D व्याधिः; †† A In this Ms. the second half is as follows:-तदा व्याधिश्च चौराश्च स्कन्धे प्रसरा दृश्यन्ते ॥ In C it is as follows:-कुमारश्चैव पीडयन्ते अनायासं तवासिनः ॥ †† B this is not found in this Ms. 52-53 A पाशिना वरात्; 52 C वणिजाः ।

चित्रामेव विशाखा^१ च याम्यमाद्रां चं रेवतीम् । मंत्रे भ(भा)द्रपदां चैव याति^२ वर्षति भार्गवः ॥ ९०
 फल्गुन्यथ भरण्यां च चित्रवर्णास्तु भार्गवः । यदा तु तिष्ठेद् गच्छेद् वा हुवं भाद्रपदे जलम् ॥ ९१
 प्रत्यूपे पूर्वतः शुक्रः पृष्ठतश्च बृहस्पतिः । चदान्योऽन्यं स पश्येत तदा चक्रं प्रवर्त्ते ॥ ९२
 धर्मा-ऽर्थ-कामा लुप्यन्ते संभ्रमो^३ वर्षसङ्करः । नृपाणां च समुद्योगो यतः शुक्रस्ततो जयः ॥ ९३
 अट्टिश्च भयं धोरं दुर्भिक्षं च तदा भवेत् । आढकेन तु धान्यस्य^४ प्रियो भवति माहकः ॥ ९४
 यदा च पृष्ठतः शुक्रः पुरस्ताच्च बृहस्पतिः । यदा लोभयतेऽन्योन्यं तदेव हि फलं तदा ॥ ९५
 कृत्तिकायां यदा शुक्रः विकृष्य प्रतिदृश्यते^५ । ऐरावणपथे यद् वत् वद् वद्^६ श्रूयात् फलं तदा ॥ ९६
 रोहिणीशकटं शुक्रो^७ यदा^८ समभिरोहति । चक्रारूढाः प्रजा ह्येवा मर्द्दभयं^९ विनिर्दिशेत् ॥ ९७
 पौण्ड्र-केरल-चोलाश्च ज्वेष्टाश्च^{१०} करवा(हा)टकाः । चौरीं विकल्पकींश्च पीडयन्ते तादृशेन यत्^{११} ॥ ९८
 प्रदक्षिणं यदा याति^{१२} तदा हिंसति सै^{१३} प्रजाः । उपघातं बहुविधं वा सैनैः कुरुते मुनि^{१४} ॥ ९९
 संन्यासमुपसेवानो भद्रेयं^{१५} (?) सोमं च सोमजं चैव सोमपाशं च हिंसति ॥ १००
 यत्सौ विदेहं जिह्वांश्च धर्मा^{१६} (?) मौर्मालयो^{१७} रगोः । पीडयन्ते ये च तद्भक्ताः संन्यसिन् इति मारुते यथा ॥ १०१
 अलङ्कारोपघाताय यदा दक्षिणतो प्रजेत् । सौम्ये सुराष्ट्रे च तदा वामगः परिहिंसति ॥ १०२
 आद्रां हत्या निवर्त्तेत यदि शुक्रः कदाचन । सङ्ग्रामास्तत्र जायन्ते मांस-शोणित-कर्दमाः ॥ १०३
 तैलियः सौरिकाश्याङ्गा^{१८} उष्ट्रा माहिपकास्तथा । ईषिडीः कूरकर्माणः पीडयन्ते तादृशेन यत् ॥ १०४
 दक्षिणेन यदा गच्छेद् द्रोणसिंघं यदा दिशेत् । वामगो रुद्रकर्माणे भार्गवः परिहिंसति ॥ १०५
 पुनर्वसुं यदा रोहेद्गङ्गाश्च गोजीविनस्तथा । हासं प्रहासं राष्ट्रं च विदर्भान् दासकां^{१९} स्तथा ॥ १०६
 शंवारान् मणिवन्धांश्च आनपण्ठांश्च^{२०} बरुकलान् । पीडयेच्च महामुण्डान्^{२१} शुक्रस्तादृशेन यत् ॥ १०७
 प्रदक्षिणे प्रयागे तु द्रोणमेकं तदा दिशेत् । वामयाने तदा पीडां श्रूयात्तत्सर्वकर्मणाम् ॥ १०८
 पुण्यप्राप्ते द्विजांश्च हन्ति प्राज्ञांश्च धर्मशिल्पिनः । मरुण्डां धर्मिणः^{२२} आधि पीडयन्ते चोत्तरायणीः ॥ १०९

1 A B विशाखादी । 2 A C स् । 3 A B C यानि । * A फाल्गुन्यादांशुगपणे; B फाल्गुन्यादांशु
 भरणी; D फाल्गुन्यादां भरणी च । In B and D the first half of the st becomes the second
 half and vice versa. 4 A B नौ । 5 A पाश्यते; B पश्येत्; D पश्येत्वात् । 6 B संचमः । 7 A
 धान्यादि । † A This st. is missing in this Ms. 8 A B प्रतिपद्यते । 9 A missing in this
 Ms. 10 C चैव । 11 C शुक्रः । 12 A B D महा । 13 A भय; B D भयानि । 14 A B D
 पाण्डुः । 15 B D चौरी; C चेलाः । 16 C चेहाः । 17 C करनाटकाः । 18 C कावीराः । 19 C
 विरुडाः । 20 A ये; C नये । 21-22 A These two words are written twice in this
 Ms. 23 A B C हा । 24 C चरोमं । 25 B तु या; D शुचिः । 26 A सन्धोचनम्; B सन्धोचनम्;
 C सन्धोचनम् । 27 A अदेयं; B अवेयं; C अद्रिय । 28 A वाम । 29 C कर्मिणः । 30 B सोमा ।
 31 A वज्रा; C D वसा । 32 B सिद्धिदहः; C विदहः । 33 A शिखा; C पुण्यः । ‡ B This
 quarter is not found in this Ms. 34 A वः; D वसाः । 35 A वसोमाः । 36-37 A हया
 यतः; D यदा यदाः । § B This quarter is also missing in this Ms. § A सन्धोचनमासदेव
 पया; B वस् सोमारुहेद्यथा । 38 C सत्पतिः । 39 A B शोणः । ¶ A B चायुष्मानसिकाहया ।
 40 B इषिडी; C इषीडा; D इषीदाः । 41 B शूद्रः । || C वामयाने तदा पीडां प्रयासवेधियमिनाः *
 ** C This and the following three sts. are not found in this Ms. 42 A सतिहाः
 B सतिहाः । 43 A सवरात्; B सवराः । 44 A भक्तिमन्दाः; B तिसंवाः । 45 A ह्याना मण्डाः
 D ह्यानमंजरा । 46 A महामण्डा; B महामंदा । 47 A द्विजाः C प्राशय । 48 A B D प्रजाः ।
 49 A B D वनः; 48-49 C चतुःदिशात् । 50 A पुरं; B D पुरं । 51 A गणकाः । 52 A चान्त
 पना; D चान्तराः पनाः ।

वंगो दुकूलं (१) चाण्डालाः पार्श्वतोयांश्च ये नराः । इक्षुमं (म) स्नांश्च पीडयन्ते आर्द्रामारोहणं यदा ॥ ११०
 पणीमीमरथीनां (१) तु शुक्रोऽश्लेषां यदाऽऽरुहेत् । वामगः सृजति व्याधिं दक्षिणो हिंसति प्रजाः ॥ १११
 मघानां दक्षिणं पार्श्वं भिनत्ति यदि भार्गवः । आढकेन तदा धान्यं प्रियं विन्द्यादसंशयम् ॥ ११२
 विलम्बेन यदा तिष्ठेत् मध्ये भित्त्वा यदा मघार्थम् । आढकेन हि धान्यस्य प्रियो भवति प्राहकः ॥ ११३
 मघानामुत्तरं पार्श्वं भिनत्ति यदि भार्गवः । कोष्टागाराणि पीडयन्ते धान्यार्थमुपहिंसति ॥ ११४
 शशीं नहान्तः पीडयन्ते ताम्रवर्णास्त्वेदा नृपाः । प्रदक्षिणे विलम्बश्च महोत्तुं (महदु)त्पादयेज्जडम् ॥ ११५
 पूर्वाफाल्गुनीं सेवेत गणिकां रूपजीविनः । पीडयेद् वामगः कन्यामुमन्मोणं^१ दक्षिणः ॥ ११६
 शबरार्थं प्रतिलिङ्गानि पीडयेदुत्तरां गतः । वामगः^२ स्वाविरार्थं हन्ति दक्षिणः^३ क्षीर्निपीडयेत् ॥ ११७
 फाशानि^४ रेवती-हस्ते पीडयेद् भार्गवः स्थितः । दक्षिणेचोरपाताय वामश्चोरजयावर्हः ॥ ११८
 चित्रसं^५ पीडयेत् सद्यं विचित्रं गणितं क्षिपिम् । फोशलार्थं मेखलान् शिल्पं द्यूतं कनकं यापिजम् ॥ ११९
 आरुढो^६ पल्लवार्थं हन्ति^७ स्ति (शि) ग्रीन्धं^८ रूक्षं कोशलार्थं^९ । मंजीर-नकुलंश्चैव^{१०} फक्षमार्गे च पीडति ॥ १२०
 चित्रचूलां^{११} चित्रपुरीं वातन्वत्तमथापि च (१) । वामगः सृजते व्याधिं दक्षिणो गणिकां^{१२} वधेत् ॥ १२१
 स्वातो^{१३} दशाणांश्चेति सुंराष्ट्रं चोपहिंसति । आरुढो नायकं हन्ति वागो^{१४} वातेऽस्तु^{१५} दक्षिणः ॥ १२२
 विशाखायां समारुढो वामवासी^{१६} मयेत्तमः । अर्थं विन्द्यात् महापीडां^{१७} पीडयेदुशनास्तथा ॥ १२३
 दक्षिणस्तु वृगान् हन्ति पक्षिर्गञ्जलितो यतः । अग्निर्कर्मोणि वागस्थो^{१८} हन्ति सर्वाणि भार्गवः ॥ १२४
 मध्येन प्रन्वलयं गच्छन् विशाखामश्वजं नृपम् । उत्तरोऽरन्तिजान् हन्ति त्रेराग्यस्यांस्तु दक्षिणः ॥ १२५
 अनुपवास्थितो शुक्रो चायिनः प्रस्थितान् वधेत्^{१९} । मर्दने च मिथो भेदं दक्षिणे^{२०} न तु वामगोः ॥ १२६
 मध्यदेशे^{२१} तु दुर्भिक्षं जयं विन्द्यादुदये^{२२} ततः^{२३} । फलं^{२४} वाप्यनि^{२५} चारेण^{२६} भद्रवाहुवचो यथा ॥ १२७
 श्रेयासाः पीडयेज्ज्येष्ठान् ईदृशकानश्चारपत्रिकान् (१) । मर्दना-रोहणे हन्ति मध्यदेशे मर्दान् वधेत् ॥ १२८
 दक्षिणः क्षेमकृन्धेयो वामगस्तु भयङ्करः । प्रशस्तपर्णो विमलः स विश्वेभ्यो सुखावहः ॥ १२९
 हन्ति मूल-फलं मूले कन्दानथ वनरपतिम् । औपथ्यो (धी) मलयं चाऽपि मास्य-काष्ठोपजीविनः ॥ १३०

1 A वगाः । 2 A दमूल° । 3 B वधेदेयाः; C तपेदेयाः । 4 A हनं क्षुमराः; B इक्षुमन्त्या; C इक्षुमंशो च । 5 B वर्णां मीमरथीनां; C बह्ना मीमराणामे; D पर्णा मीमरथानां तु । 6 A not found in this Ms. 7 C वजेत् । * C This first half is missing in this Ms. 8 C °कारणि । 9 C A पन्थापार्थम्; B धान्यपार्थम् । 10 A चक्र; C प्रजा । 11 A B मन्वत्; C महंते । 12 A B °कर्णाः । 13-14 A B सप्तदशराशयेत् । 15 A B D दुर्भिक्षमोणि । 16 C सपिरां । 17 C missing. 18 A स्रु परान्; B C स्वावरात् । 19 B स्त्रीन्; C वृत्ति । 20 C मरयेत् । 21 B C D फलसति । 22 B भयावहः । 23 C चिदर्थं । 24 A केतला; B फलला; C कातला । 25 C गति° । 26 C आरुदा; D आरुढः । 27 B °कुल्लवा; C तवरा; D पल्लवा । 28 A केदि; B लोदा; D लींदा । 29 A विभिन°; B D तिभिलां । 30 C कोव° । 31 C °घल्लान् । † C This second half is not found in this ms. 32 B कंश°; D कांश° । 33 A °तुला; B °चूला; D °चला । 34 B वणितां । 35 A स्वातो । ‡ A चतुराद्राष्ट्रं हिसति; B चतुराद्राष्ट्रं परिंसति । 36 C वाभे । 37 C पातोऽथ । 38 C वानवापति । 39 C मनें सर्वां । § C अनुपया सुविद्यं च । 40 A शत्र । 41 B D वतदं च । 42 A B दक्षिणः । 43 A घणः । 44 A सति° । 45 D वातस्यः । 46 B प्रवलत् । 47 A प्रजेत् । 48 C missing in this ms. 49 C तमगमे । 50-51 C नन्वेन स्रुत् । 52-53 C अयेदवः । 54 C फलं । 55 C माप्यं । 56 A चारे च । † B मक्षक क्षरमद्रिकम्; C हक्षां कोशारमद्रवम् । 57 C मघान् ।

- यदाऽऽरुहेत् प्रमर्देत् कुटुंबामूत्रं दुःखिताः (?) । कन्दमूलं फलं हन्ति दक्षिणो वामगो जलम् ॥ १३१
 भूमि-जलचरान् सर्वे आपाढस्यः प्रपीडयेत् । शातकेशाश्च मरीचं तालीरारोह-मर्दने ॥ १३२
 दक्षिणः स्वावरान् हन्ति वामगो जलजैल्लर्म । मध्यगः सुप्रसन्नश्च भार्गवः सुखमावहेत् ॥ १३३
 यंतुत्तरामु त्रिष्टेष् पाञ्चालान् मालवत्रयान् । पीडयेन्मर्दयेद्रोहाद्विधासाद्रेदकृतया ॥ १३४
 दक्षिणः स्वावरान् हन्ति वामगो भयमावहेत् । सुवर्णो मध्यमः क्षिण्यो भार्गवः सुखमावहेत् ॥ १३५
 जमिजित्स्यः कुरुन् हन्ति कौरव्यान् क्षत्रियांस्तथा । नद्यश्च साधर्वश्चापि पीडयन्ते रोह-मर्दने ॥ १३६
 यदा प्रदक्षिणं गच्छेत् पञ्चकं कुरुमादिशेत् । वामतो गच्छमानं (?) स्तु ब्राह्मणानां भयङ्करः ॥ १३७
 सौरसेनांश्च मत्स्यांश्च श्रवणस्यः प्रपीडयेत् । वज्रा-ङ्ग-मगधान् हन्यादारोहण-प्रमर्दने ॥ १३८
 दक्षिणे श्रवणं गच्छेद् द्रोणमेघं निवेदयेत् । वामगस्तूपघाताय नृणां च प्राणिनां तथा ॥ १३९
 धनिष्ठास्यो धनं हन्ति सद्युद्धांश्च कुटुम्बिनः । पाञ्चालान् सु(सौ)रसेनांश्च मत्स्यामारोह-मर्दने ॥ १४०
 दक्षिणो धनिनो हन्ति वामगो व्याधिक्वद् भवेत् । मध्यगः सुप्रसन्नश्च संप्रशस्यति^१ भार्गवः ॥ १४१
 शलाकिर्नः शिलाकृतार्नं वारुणस्यः प्रहिंसति । कालाकूटान् कुनादांश्च हन्यादारोह-मर्दने ॥ १४२
 दक्षिणो नीचैर्कर्मणि हिंसते नीचकर्मिणः । वामगो दारुणं व्याधिं ततः सृजति भार्गवः ॥ १४३
 यदा भाद्रपदां सेवेत् धूर्त्तान् दूतांश्च हिंसति । मलयान्मालवान् हन्ति मर्दाना-रोहणे तथा ॥ १४४
 दूतोपजीविनो वैद्यान् दक्षिणस्यः प्रहिंसति । वामगः स्वावरान् हन्ति भद्रबाहुवचो यथा ॥ १४५
 उत्तरां^{१५} तु^{१६} यदा सेवेज्जलजान्^{१७} हिंसते सदा । वत्सान् चाल्हीकगान्धारनारोहण-प्रमर्दने ॥ १४६
 दक्षिणे स्वावरान् हन्ति वामगः स्याद् भयङ्करः । मध्यमः सुप्रसन्नश्च भार्गवः सुखमावहेत् ॥ १४७
 भयांतिकं^{१८} नागराणां^{१९} नागरांश्चोपहिंसति । भार्गवो रेवतीप्राप्तो दुःप्रभंश्च^{२०} कुशो यदा ॥ १४८
 मर्दाना-रोहणे हन्ति नाविकानथ नागरार्नं । दक्षिणे^{२१} गोपिकार्नं हन्ति उत्तरे भूपणावि तु ॥ १४९
 हन्यादधिनीप्राप्तः सिन्धु-सौवीरमेव च । मत्स्यार्नं कुनदान् रुडो^{२२} मर्दमानश्च हिंसति ॥ १५०
 जंश-पण्योपजीविनो दक्षिणो हन्ति भार्गवः । तेषां व्याधिं तथा सृष्टुं सृजत्यथ तु भार्गवः ॥ १५१
 धृत्(ति)करार्नं ययनांश्च अरणीस्यः प्रपीडयेत् । किरातींन्मद्रदेशानांभीमीरार्नं^{२३} रोहणे ॥ १५२
 प्रदक्षिणं प्रयातस्य द्रोणं मेघं निवेदयेत्^{२४} । वामगः संप्रयातस्यं रुद्रैर्कर्मणि हिंसति ॥ १५३
 एवमेतत् फलं कुर्यादनुचारं^{२५} तु भार्गवः । पूर्वतः पृष्ठतश्चापि समाचारे तु गच्छेत् ॥ १५४
 उदये च प्रवासे च ग्रहणां कारणं रविः । प्रवासं^{२६} छादयैर्कुर्वीत सुखमानस्तयोदयम् ॥ १५५
 प्रवासाः पञ्च शुक्रस्य पुरस्तात् पञ्च पृष्ठतः । मार्गं^{२७} तु^{२८} मार्गसन्ध्याश्च वके वीथीधुं निर्दिशेत् ॥ १५६

1 B कुटुं; C कुटुं । * A B D वामभूमिजलेचरान् । 2 A सूर्यस्य; B चमर्दास्य; D चमर्दास्य ।
 3-4 भयान्मावहेत् । † A महति उपभयङ्करः B समन्तुः पंचसंकरः; ‡ C This and the following st-
 are missing in this ms. 5 C मत्स्यः । 6 C रोमः । 6-7 C रोमदर्दने । 8 D बहान् । 9 G D
 सुप्रसन्नस्यति । 10 A missing in this ms. 11 A शलाकिना । 12 A शल्यकृता; C क्षिण्यन्ते ।
 13 C नीलः । 14 A B उत्तरा । 15 A not found in this ms. 16 A B D जलने ।
 17-18 A B D संभावनारिकानां । 19-20 C दुष्टबलं । 21 A पुरतस्वर; B पुरंतस्वर; D पुरातस्वर ।
 22 A दक्षिण; C D दक्षिणो । 23 C गोमर्तः । § A नाविका न पुरंतस्वर । 24 C ब्रह्मा । 25 A रूपः ।
 † C अक्षयस्यः श्रवणं; D अक्षय सुप्योपजीविनः । 26 B भर्तृकरान्; C हस्तिकास्यः; D मर्तृकरान् ।
 27 B विराटी । 28 A B पदादासात्; D मधुदासात् । 29 A मीघन; B नामीत् । 30 C निपातयेत् ।
 31 C सुप्रयातः । 32 B भद्रः । 33 A B दुदुवता; D दुदुवता । 34 पण्युः; C गच्छेत् । 35 A
 मारुतो । 36 A छादयं । 37-38 C मार्गुः । 39 C वीथीत् ।

त्रैमासिकः प्रवासः स्यात् पुरस्ताद् दक्षिणे ^१ पथि । पञ्चसप्ततिर्मध्ये स्यात् पञ्चाशीतिस्तथोत्तरे ॥	१५७
चतुर्विंशत्यहानि स्युः पृष्ठतो दक्षिणे पथि । मध्ये पञ्चदशाहानि पटहान्युत्तरे ^२ पथि ॥	१५८
श्लेषानुगमयोश्चैव द्विमासं ^३ पूर्वतो विदुः । अपरेणाष्टरात्रं तु तौ च सन्ध्ये स्मृते ^४ युधेः ^५ ॥	१५९
मूलादिदक्षिणे मार्गः फाल्गुन्यादिषु सन्धमः । उत्तरञ्च भरण्यादिर्जन्मनो मध्यमोऽन्तिमौ ॥	१६०
शामोऽथ दशकां ^६ रारीं विंशकां ^७ त्रिंशकां ^८ मीपि । करोति नौगवीथीश्लो ^९ भार्गवश्चारमार्ग ^{१०} ॥	१६१
विंशका त्रिंशका रारी चत्वारिंशतिकाऽपि वा । वामे शुके तु विज्ञेया गजवीथीमुपागते ॥	१६२
ऐरावणपथे त्रिंशच्चत्वारिंशदथापि वा । पञ्चांशतिर्कां ^{११} नेथीं रारी तुल्यां ^{१२} तु भार्गवः ॥	१६३
विंशका त्रिंशका रारी ^{१३} चत्वारिंशतिकाऽपि वा । वामो ^{१४} वीथिमाम्भ्य करोत्यथ ^{१५} च ^{१६} भार्गवः ॥	१६४
चत्वारिंशत् पञ्चाशद् वा पठिं ^{१७} द्वांशं ^{१८} समादिशेत् । जरद्वयं ^{१९} प्राप्ते भार्गवे रारिसंशयौ ॥	१६५
सप्ततिं चाथ वाऽशीतिं नवतिं वा तथा दिशेत् । अजवीथीगते शुके भद्रवाहुवचो यथा ॥	१६६
शतिका द्विशता रारी त्रिशता वा वदा भवेत् । मृगवीथीमुपागम्य विवर्णो भार्गवो यदा ॥	१६७
विच्छिन्नविधिं (विस) मृणालं ^{२०} नै ^{२१} धं पुष्पं फलं यदा । वैश्वानरपथं प्राप्ते ^{२२} यदा वामस्तु भार्गवः ॥	१६८
सेपां विजयं ^{२३} माह्वयाति प्रतिलोमः पराजयम् । उदयास्तमने ^{२४} शुभे तुवञ्च कुरुते यदा ॥	१६९
मार्गिकं समाह्वय मुनिश्च-क्षेमदस्तादा । यस्य देशस्य नक्षत्रं शुको हन्यैद्विचारगैः ॥	१७०
तस्मात् भयं परं दिव्याशुर्भानसं न चापरम् । शुकोदये प्रहो याति प्रवासं यदि कश्चनः ॥	१७१
क्षेमं मुनिश्चमाह्वयाति महद्द वपं च तत्तथा । बलश्रोमो भवेच्छ्रयामे सृष्टुः फणिल-कृष्णयोः ^{२५} ॥	१७२
नीले गवां ^{२६} तु नरणं रक्षे घृष्टिर्शयैः क्षुधा । याताक्षिरोगो माजिष्टे पीते शुके ज्यरो भवेत् ॥	१७३
कृष्णे ^{२७} विचित्रे वर्णे च ध्रुवं ^{२८} लोकस्य निर्दिशेत् । नभैस्त्वतीयभागं च आंशुदेत्स्वरितो यदा ॥	१७४
नक्षत्राणि च चत्वारि वा(मा)साभ्यामारुहंश्चरेत् । एकोनविंशद्दुःशानि ^{२९} मासानष्टौ ^{३०} च भार्गवः ॥	१७५
चत्वारि घृष्टवश्चारां ^{३१} प्रवासं कुरुते ततः । द्वांदनीकोनविंशद्वा द्वादशाहं च भार्गवः ॥	१७६
एकैकस्मिन् नक्षत्रे चरर्भागोऽवतिष्ठति ^{३२} । सप्तभागेषु सप्ताहं समक्षेत्रे दशाहिकम् ॥	१७७

शेषेषु पृष्ठतो विन्वात् एकविंशमहोनिशम् ।

§[पूर्वतः समचारेण पञ्च पक्षेण भार्गवः ॥]

पञ्चाहं^{३३} इति ऋक्षाणि भद्रवाहुवचो यथा ॥ १७८

1 C दक्षिणे । 2 B पोटहान्युत्तरे । C पटाहान्युत्तरे । 3 C द्वे मासे । 4-5 A D कृष्णानुभौ । C द्विपा मयो । 6 C भाषासो । 7 A स्वाम । 8 C दक्षिणम् । 9 C विद्यति । 10 C शतिकाम् । 10-11 C मागवीथीथी । 12 A स्यात् । 13 A C *मासात् । 14 A सप्तकां । 14-15 C पञ्चाशीतिं । 16 C इदमे । 17 A C *सुधवं । 18 C चैव । * C इयामागोथी । विरातोय । 19 A वामे गो । 20-21 A भाषणः । B पंथः । D श्रवणं । 22-24 A यणमादिशेत् । B वा कणमादिशेत् । D वा यणःसदिशेत् । 25 A जरोणः । B चरामं । 26 A संतुपा । B संतथा । 27 A C *यु । 28 A न । 28-29 B तथः । D तयं य । 30 C चरामं । These two letters are missing in this Ms. 31 A These two letters are missing in this Ms. C यणामः । 32 A चैव । C त्रिपथम् । 33 B यनो । D मने । 34 A B D इति । 35 A B D अविचारतः । 36 C चातु । 37 A B D शातुम् । 34 A *वर्णयोः । B *उल्लयोः । C *विभदे । 39 A च । C गवा । D गंया । 40 B शये । C शने । 41 B दत्ते । 42 C तप । 43 A तपः । B नामः । D वरः । † C प्रदम्भुदिना मता । 41 A एकोनविंशतः । C पृष्ठतिष्ठति । 45 A मजालि । C रिशानि । 46 A मध्ये । 47 C चार्हं । † C द्वादशमोऽवतिष्ठति । 43 A चरामः । B चरामः । 49 B च तिष्ठते । 50 C नक्षत्रारेण । 51, C शेषेषु । † C एकांशमाह्वयिष्यः । § A B D This second half is additionally found in these Mss. but as it is not fitting contextually, I placed it in rectangular brackets. 52 C यणम् । 53 C भाषाणि ।

ततः पद्मदशशक्तिं ^१ सुरत्यसरत्सुशनाहृतैः (?) । पैङ्गिर्मासेस्ततो ज्ञेयः प्रवासः पूर्वतः पुनः ॥	१७९
द्वादशेति ^२ पद्मशक्तिश्चतुरशीतिर्भागवतः । भक्तं समेषु भागेषु प्रवासं कुरुते समम् ॥	१८०
द्वादशाहं च विंशद्दशपञ्च च भागैः १ । नक्षत्रे तिष्ठते तेषां समचारेण पूर्वतः ॥	१८१
पाशुवातो रजो धूम इतीच्छ ^३ वा प्रथमम् । विद्युदुल्काश्च कुरुते भागवोऽस्तमनोदये ॥	१८२
सितैर्दुमुनिभस्तु भागवः प्रचलति पीथीषु सर्वैर्देशशोकदः ^४ ।	१८३
घटै-गृह-जल-पोत ^५ स्थितोऽभूद् बहुतलकैश्च ततः सुखदक्षारुः ॥	१८४
अत ऊर्ध्वं प्रब्रूयामि वक्र ^६ चारं निबोधत ^७ । भागवस्य समासेन तथैव निर्गन्धभाषितम् ॥	१८५
पूर्वेण विंश ऋक्षणि ^८ पश्चादेनोतविंशतिः । चरेन् ^९ प्रकृतिचारेण सम ^{१०} हीनातिरिक्तयोः ^{११} ॥	१८६
एकविंशं यदा गत्वा याति विंशतिम् ^{१२} पुनः । भागवोऽस्तमने काले तद्वक्तं विवृत्तं भवेत् ॥	१८७
प्रदह्य ग्राम-नगर लभते दृश्यतो त्रजेत् । धन-धान्यं च विविधं हरन्ति च दहन्ति च ॥	१८८
द्वाविंशतिं यदा गत्वा पुनरायाति विंशतिम् । भागवोऽस्तमने काले तद्वक्तं शोभनं भवेत् ॥	१८९
ऽक्षिप्रमोदं ^{१३} वक्रं च पत्त्रला औपधीस्तथा । हृदीं नदीश्च कृपाश्च शोपयत्युशनाहृतम् ॥	१९०
त्रिविंशतिं यदा गत्वा पुनरायाति विंशतिम् । भागवोऽस्तमने काले तद्वक्तं दीर्घमुच्यते ॥	१९१
गृहाणि वनरण्डाश्च दहत्यग्निस्मीलशः । दिशो वनस्पतीश्चापि रविर्वहति रश्मिभिः ॥	१९२
एतानि श्रीणि वक्राणि ह्यर्यां ^{१४} पूर्वेषु भागैः । इमाश्च(नि)पृष्ठतो विन्द्यात् वक्राणि शुक्रस्य सर्वतैः ॥	१९३
विंशतिं तु यदा गत्वा पुनरेकोनविंशतिम् । आयात्यस्तमने काले वाचयं वक्रमुच्यते ॥	१९४
चापुवेगसमां विन्द्यान्महीं वातसमाह्वलाम् । छिद्यं माल्येन जालेन जनेनीन्देनै ^{१५} सर्वशः ॥	१९५
एकविंशतिं यदा गत्वा पुनरेकोनविंशतिम् । आयात्यस्तमने काले भस्म तद् वक्रमुच्यते ॥	१९६
ग्रामाणां नगराणां च प्रजानां ^{१६} दिशो ^{१७} दिशम् । नरेन्द्राणां च चत्वारि भस्मभूतानि निर्दिशेत् ॥	१९७
एतानि पञ्च वनाणि कुरुते यानि भागवः । अतिचार प्रब्रूयामि फलं यथास्य किञ्चनं ॥	१९८
यदाऽतिक्रमते चारसुशनीं दारुणं पलम् । तदा सृजति लोकस्य दुःख-श्लेश-भयावहम् ॥	१९९
तदान्योऽन्यं तु राजानो ^{१८} ग्रामाश्च नगराणि च । समबुक्तानि धानन्ति नष्टकर्म ^{१९} -जयैर्धिनेः ॥	२००
धर्मा-ध-दाना लुप्यन्ते जायते वर्णसंकरः । शस्त्रेण सक्षय विधीन्महैर्जनगत ^{२०} तदां ॥	२०१
मित्राणि स्वजनानः पुत्रां गुरुद्वेष्या जनास्तथा । जहन्ति प्राण-वर्णार्थं कुरुते तादृशेन वर्त् ॥	२०२
विलीयन्ते ^{२१} र्थं राष्ट्राणि दुर्भिक्षेण भयेन च । चक्र ^{२२} प्रवर्तते दुर्गं भागवत्यातिचारतः ॥	२०३

1 A सर्वाणि । 2 A सुरति, C समाचरेत् । 3 C गुरु । * C Instead of this second half the following second half is found in this Ms तत्रे तिष्ठते चैव समाचारेण सर्वत ॥ † C This at and the next one are not found in this Ms 4 द्वाशति । 5 A तीत । 6 D तिते । 7 B D missing in these Ms 8 A तोदक । 9 A पद । 10 A मोदक, B D मोदति । 11 B D बहुलदृष्ट, C बहुलत^{१०} । 12 B युक्त, C D चक्र । 13 B निबोधित । 14 C शरीरस्य । 15 A *रिक्षणि । 16 A धार, C चारे । 17 A अहनि । 18 A B D नय । 19 C तीनामितीशयोः । † A B D द्वाविंशतिमहत्या । 20 A B D द्वाविंशतितमम् । 21 C D विवृत्ति । † C लुप्यन्ते दत्सुमिलदा । 22 C वक्र । † C उदायामाश्रयामथ । 23 D स्व । 24 B हुनाः । † C आशोप्या वै भवति इ । 25 C तीमम् । † C एक-दि-त्रीणि चत्वारि । 26 A कुरुते । 27 A यानि । 28 A युक्तस्य । 28-29 C युक्तस्य चक्र । † C This second half as well as the three succeeding lines are not found in this Ms 30 D जनेन । 31 D माल्येन । 32 34 C विदिनादित्तः । 35 B D शर्मात्र । 36 A दृशना । 37 C राजानं । 38 C धर्म । 39 C जल । 40 B D *अविभिः । 41 C प्रवात् । 42 B D अदा । 43-44 A महाप्रदपदानम् । 45 A मतिचक्राश्च, B प्रविचवाय, D मतिचक्राः । 46 C वे । 47-48 A B D विलीयन्ति । 49 A C वक्र ।

वतः स्वज्ञानभूतास्त्रि कृष्णभूता गद्दी तदा । वसा-रुधिरसंकुला कौरु-गृध्रसमाकुला ॥	२०४
बेङ्गाण्युक्तानि सर्वाणि फलं यथातिचारकम् । यक्रचारं प्रवक्ष्यामि पुनरस्तमनोदयात् ॥	२०५
वैश्वानरपथं प्राप्तः पूर्वतः प्रविशेद् यदा । पटशीतिं तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०६
सुभ्रंवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । चतुरशीतिं ^१ तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०७
अजवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । षडशीतिं पटहानि तु गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०८
जैरद्रवपथप्राप्तः प्रवासं यदि गच्छति । मिस्रतिं पञ्च याऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२०९
गोवीधीं समनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । सप्ततिं ^२ तु तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१०
सुभ्रंवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चपट्टिं ^३ तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२११
पेरौवणपथं प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पट्टिं ^४ तु स तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१२
गर्जवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चाशीतिं ^५ तदाऽहानि ^६ गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१३
नागवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पञ्चपञ्चाशीत्तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पृष्ठतः ॥	२१४
वैश्वानरपथं ^७ प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । चतुर्विंशत्तदाऽहानि गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१५
सुभ्रंवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । द्वाविंशतिं ^८ तदाऽहानि ^९ गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१६
अजवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{१०} विंशतिं ^{११} रात्रेण पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२१७
जैरद्रवपथं ^{१२} प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{१३} सप्तदशहानि ^{१४} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१८
गोवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । चतुर्दशीं दशहानि ^{१५} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२१९
सुभ्रंवीधीं ^{१६} मनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{१७} द्वादशरात्रेण ^{१८} गत्वा दृश्येत पूर्वतः ॥	२२०
पेरौवणपथं प्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । तदा ^{१९} स द्वादशरात्रेण पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२१
गर्जवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । अष्टरात्रं तदा गत्वा पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२२
नागवीधीमनुप्राप्तः प्रवासं कुरुते यदा । पटहं तु तदा गत्वा पूर्वतः प्रतिदृश्यते ॥	२२३
एते प्रवासाः शुक्रस्य पूर्वतः पृष्ठवस्तथा । यथा शास्त्रे समुद्दिष्टा वर्ण-पाकौ ^{२०} निदीधत ॥	२२४
सुश्रो नीलश्च कृष्णश्च पीतश्च हरितस्तथा । कपिलश्चाग्निवर्णश्च विज्ञेयः स्यात् कदाचन ॥	२२५

* A B D स्वज्ञानभूतास्त्रि । 1 C कौरु । † A This quarter is not found in this Ms. ‡ B This st. is not found in this Ms. § D This st. is not found in this Ms. 2 C गत्वा । 3 C पट्टिं तु । 4 C पट्टिं तु तदाहानि । 5 B This st. precedes the last one in this Ms. 4 C पुरावण । ॥ C अशीतिं स तदाऽहानि ; D अनुप्राप्तः । 5 C गत्वा । 6 C अशीति । ** B This and the following three sts. are numbered as 218, 219, 220, and 221 in this Ms. 7-8 C रात्रेणपथं प्राप्तः । †† A पंचदशतिं प्रवृत्तिं प्रवासं कुरुते यदा 9-10 A पट्टिं तु स । §§ C गोवीधीमनुप्राप्तः । 11-12 C सप्ततिं । 13 C पृष्ठतः । 14-16 C तदा सप्तदशाहानि । 17 C पूर्वतः । 18 C अज्ञः । 19-20 A चतुर्विंशत् । 19-22 C तदा सप्तदशाहानि । 23 C पूर्वतः । 24 B This st. is numbered as 215 in this Ms. C गोवीधी । 25 B द्वाविंशतिं ; C चतुर्दश । 26 A This st. is missing in this Ms. 27-29 C तदा द्वादशरात्रेण । 30 A अथ । 30-32 C पुरावणपथं प्राप्तः । 33-34 C तदा तु दृश्यते । 35 C रात्रेणपथं । 36-38 C अज्ञः सतो । 39 C नागवीधीम् । 40-42 B अज्ञः सतो ; C परादं तु तदा । 43 B गत्वा ; 43-44 C जैरद्रवपथं ; D पुरावणपथं । 45-46 B अष्टरात्रं तदा ; 46 C सप्तदशाहानि । 47 A missing in this Ms. †† B C This and the following st. are not found in these Ms. †† D This st. is doubly written in this Ms. once with the second half of the last st. 48 B पाकः ; D पको ।

हेमन्ते क्षिप्रिरे रक्तः शुभः सूर्यप्रभासुंगः । पीतो वसन्त-श्रीम्ने च शुभः स्वाश्रितसूर्यगः* ॥ २२६
 क्षतोऽस्य वेऽयथाभावां निपतीता भयावहाः । शुक्रस्य चतुरो' छोक्रे' कृष्णे नक्षत्रमण्डले ॥ २२७
 पूर्वोदये फल यत् तु पच्यते' उपरतस्तु तन् । शुभस्यापरतो' यत्तु पच्यते" पूर्वतः फलम् ॥ २२८
 एतमेव निजानीयात् फल-भावां' समाहितैः । कालातीत यत्र ह्युयात् तदा घोर समादिशेत् ॥ २२९
 सप्तऋचार यो वेत्ति" शुभचार स बुद्धिमान् । श्रमर्गं' म सुर्यं याति क्षिप्र" देशमपीडितम् ॥ २३०

यैदाऽग्निवर्णो रविससितो वा' वैश्वानर" मार्गसिमाश्रितस्य ।

तदा भय शसति सोऽग्निजात तजातज साधयितव्यमन्वयतः ॥

२३१

इति नैर्ग्रन्थे श्रीभद्रवाहुके निमित्ते शुक्रचारो नाम पञ्चदशमो-
 ऽध्यायः समाप्तः ॥

अथात् पर शनेश्वरचार प्रारभ्यते लोकाहितेच्छया ॥

अंतः पर प्रपश्यामि शुभा-ऽशुभविचेष्टितम् ।

यच्छुर्द्वैत्राऽनाहितैः प्राज्ञो भवेत्तिलमवतर्कः ॥

१

प्रवासमुदय" यत्र गतिं चणं फल तथा । शनेश्वरस्य वक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥

२ (C-1)

प्रवास दक्षिणे मार्गे मासिक मध्यमे पुन' । दिवसां, पञ्चविंशतिस्त्रयोविंशतिरुत्तरे ॥

३ (C-2)

चारगतो" यत्र भूयः सन्तिष्टति महाप्रहः । एनेत्तरेणै वनेर्गं भौमवत् कुरुते फलम् ॥

४ (C-3)

सवत्सरसुप्रसाय नक्षत्र विप्रसुञ्चति । सूर्यपुत्रस्तत्रैव प्रजाना" हितकाम्ययां ॥

५ (C-4)

द्वे नक्षत्रे यत्र सौरिवर्षेण चरते यदा ।

राक्षामन्यो"ऽन्यभेदश्च शस्त्रोपपन्न जायते ॥

६ (C-5)

दुर्गे भवति सयासो मर्यादा च विनश्यति ।

वृष्टिर्क्षं विपनीं ज्ञेया व्याधिरोपय्य जायते ॥

७ (C-6)

यथा तु त्रीणि" चत्वारि" नक्षत्राणि शनेश्वरः ।

मन्दशुष्टिं च दुर्भिक्षं शस्त्र व्याधिं च निर्दिशेत् ॥

८ (C-7)

चत्वारि वा यदा गच्छेत्तत्राणि महाशुक्तिः ।

तत्रा शुगान्त" जानीर्याद् यान्ति मृत्युसुख प्रवीं ॥

९ (C-8)

उत्तरे पतितो मार्गे यद्येपो" नीलता" वनेत्" ।

क्षिप्रं तदा फल" ज्ञेय" नागर" जायते" वर्दी ॥

१० (C-9)

1 C *द्वयः । 2 BD वमन्तः । 3 C नृपतिः । 4 AC अयोः । 5 C वर्णा । 6 C युक्तः । 7 C च ।
 चरते । 8 C यद्यः । 9 C मध्यमे । 10 C स्य पुरतोः । 11 C ते सत्ते । 12 A B *पाक, C *सुक । 13 C
 समाप्तः । 14 A अन्ति । 15 A B C अत्रण । 16 C क्षिप्रः । 17 C सप्तदशम् । * D This st. is
 not found in this Ms । 18 A not found । 19-21 C वैश्वानरमार्गेण समाश्रितस्य, 21 A
 *तमापुत्रस्य । 22 A कति । † B C D not found in the. Ms. ‡ C not found in this
 Ms । 23 A इत्या । 24 BD च हित । 25 A *वृत्, B अर्द्धदिक् । 26 A प्रतिवास्तुद्वय । 27-28 B
 शुभाशुभविचेष्टितम् । 29-30 C These two words are not found in this Ms । 31 C पञ्चविंशतिम् ।
 32 A B विरागत्र, D विरागत्र । 33 A B D एदाभरण । 34 A चक्रेण । 35-36 A B D गौतम
 नाम शनेश्वर । 37 C राद्रामान्य । 38-39 A भावप्रमा, 39 C विरुवा । 40-41 C चरते त्रीणि । 42 B
 सुग । 43 D कानी । 44 B यथा । 45 A B D यदि स । 46 A C D नीलवात् । 47 A D अनेयः C
 लक्ष्म । 48-49 C पञ्चायन्त्र । 50 52 C नागताया ज्यारदाः ।

- रतिप्रधाना मोदन्ति^१ राजानस्तुष्टुमूढयः ।
 सै(क्ष)मां मेघवतीं विद्यात् सर्ववीजप्ररोहिणीम् ॥ ११ (C-10)
 मध्यमे तु यदा मार्गे^२ कुर्यादलमनोदयौ ।
 मध्यमं वर्षणं सखं सुमिहं क्षेममेव च ॥ १२ (C-missing)
 दक्षिणे तु यदा मार्गे यदि स नीलवा(वां) भवेत् (व्रजेत्) । (C-missing)
 नागरा यायिनश्चापि पीड्यन्ते च भट्टमजाः ॥ १३ (C-first half of 11 th)
 गोपालं^३ वर्जयेत् तत्र दुर्गाणि च समाश्रयेत् । (C-second half of 11 th)
 कारयेत् सर्वशस्त्राणि बीजानि च न वापयेत् ॥ १४ (C-1st half of 12 th)
 प्रदक्षणं तु ऋश्रस्य यत्न याति शनैश्चरः । (C-2nd half of 12 th)
 स च राजा विवर्धेत सुमिहं^४ क्षेममेव च ॥ १५ (C-1st half of 13 th)
 अपसव्यं तु नक्षत्रं यत्न याति शनैश्चरः । (C-2nd half of 13 th)
 स च राजा विपद्येत दुर्भिक्षं^५ अर्थमेव च ॥ १६ (C-1st half of 14 th)
 चन्द्रः सौरिं^६ यदा प्राप्तः परिवेषेण^७ कथ्यते ॥ (C-2nd half of 14 th)
 अवरोधं^८ विजानीयान्नगरस्य महीपतेः ॥ १७ (C-first half of 15 th)
 चन्द्रः शनैश्चरं प्राप्ते मण्डलं^९ वाऽतुरोदति^{१०} । (C-2nd half of 15 th)
 धूमनां राष्ट्रसौवीरं वाक्यं(णीं) भजते^{११} दिशम् ॥ १८ (C-1st half of 16 th)
 आप(त)त्ताः^{१२} सौरसेनाश्च ददागो दारिकास्तथा । (C-2nd half of 16 th)
 अ(वा)वन्त्या अपरान्ताश्च यायिर्नश्च तदा^{१३} वृषोः ॥ १९ (C-1st half of 17 th)
 यदा वा युगवर्द्धं^{१४} युक्तैः सौरिमध्येन नागरैः^{१५} । (C-2nd half of 17 th)
 अन्योऽन्यभेदं जानीयान्नगराणां परस्परम् ॥ २० (C-1st half of 18 th)
 महात्मानश्च ये सन्तो महाभोगपरिग्रहाः । (C-2nd half of 18 th)
 उपसर्गं^{१६} निगच्छन्ति^{१७} धनं-धान्यं च वध्यते^{१८} ॥ २१ (C-1st half of 19 th)
 देशा महान्तो बोधाश्च तथा नगरवासिनः । (C-2nd half of 19 th)
 ते सर्वत्रोपतप्यन्ते वधे^{१९} सौरस्य वाटसे^{२०} ॥ २२ (C-1st half of 20 th)
 माही सौम्या प्रतीची च सायव्या च दिशो यदा । (C-2nd half of 20 th)
 वाहिनीं चो जयेत्तानुं^{२१} वृषो देवहतस्तदा ॥ २३ (C-1st half of 21 st)
 छत्तिकासु च यथाकिं^{२२} विंशत्यासु वृहरपतिः । (C-2nd half of 21 st)
 समन्तादाकणं विन्द्यात् देवध्यानं प्रवर्षति ॥ २४ (C-1st half of 22 nd)

1 C मोदन्ति । 2-3 C वृषिमेव वत् । * C दक्षिणे च यदा मार्गे कुर्यादलमनोदये । 4 A missing in this Ms. 5 B घटाः ; C वृषः ; D वटः । 6 C गौरण्य । 7 B वर्जयेत् । † C सौरं च वल्लवं विद्यात् सङ्घं च कारयेत् । 8 B, घायेत् । 9 A विपद्येत । 10 A दुर्भिक्षम् । 11 A C क्षेमम् ; B भयम् । 12 A सौरं ; C सौरः ; D सौरिं । 13 A परिवेषेण । 14 A सपतिः ; B D कथ्यते । 15 B अपसव्यं ; C भ्रमणं । 16 B D नागरस्य । 17 A B D मण्डली । 18 B तुरोदति ; C तुरोदति । ‡ C धूमनां राष्ट्रं सौवीरं वाक्यं च भजते । 19 A D भजते । 20 C नागः । 21 B उपसर्गः । 22 B D उपसर्गः । 23 B वायिः । 24 D महात्मानः । 25-26 A वृषगणः ; C वृषवत् । 27 A छत्तिकासु च यथाकिं विंशत्यासु वृहरपतिः । 28 C वृषः । 29 C वृषः । 30 A C महः । 31 C वृषः । 32 C वायिः । 33 A निर्दिश्येत् । 34 C भवं । 35 C सौर ।

कीटाः पतद्वाः शलभा वृश्चिका मूपकास्तथा । (C-2nd half of 22 nd)	
अग्निश्चौरा बलीयांसस्तस्मिन् वर्षे न संशयः ॥ २५ (C-1st half of 23 rd)	
श्वेते सुभिर्क्षं जानीयात् पाण्डु-लोहितके भयम् । (C-2nd half of 23 rd)	
पीतो जनपते ^१ व्याधिं ^२ शस्त्रकोपञ्च दारुणम् ॥ २६ (C-1st half of 24 th)	
कृष्णे शुष्यन्ति सरितो वासवश्च न वर्षति । (C-2nd half of 24 th)	
रोहयानत्र गृह्णाति रुक्षः शोपयते ^३ प्रजाः ॥ २७ (C-1st half of 25 th)	
सिंहलानां किरातानां मद्राणां मालवैः ^४ सह । (C-2nd half of 25 th)	
द्रविडानां ^५ च भोजानां ^६ कौंकणानां ^७ तथैव च ॥ २८ (C-1st half of 26 th)	
शुषकानां ^८ पुलिन्द्राणां पल्हवानां शकैरसह । (C-2nd half of 26 th)	
यवनानां पुराणानां स्थावराणां तथैव च ॥ २९ (C-1st half of 27 th)	
अङ्ग्रेयानां ^९ सुराणां ^{१०} च दस्यूनां च शनैश्चरः । (C-2nd of half 27 th)	
एषां विनाशं कुरुते यदि वष्येत ^{११} संयुगे ॥ ३० (C-1st half of 28 th)	
यस्य यस्य तु ^{१२} नक्षत्रे ^{१३} कुर्यादस्तमनोदयौ । (C-2nd half of 28 th)	
तस्य देशान्तरे द्रव्यं हन्यते ^{१४} वासिर्न ^{१५} वै ^{१६} ॥ ३१ (C-29 th; 1st half	
शनैश्चरं चारुमिदं ^{१७} भूयो ^{१८} यो वेत्ति ^{१९} विद्वान् निवृत्तो ^{२०} यथावत् । of 29th missing)	
सं पूजनीयो ^{२१} भुवि लब्धकीर्तिः ^{२२} सदा महानैर्धै ^{२३} हि ^{२४} दिव्यचक्षुः ^{२५} ॥ ३२	
इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते संहिते (तायाम्) शनैश्चरचारे	
नाम षोडशमोऽध्यायः ॥ (C-30 th)	

वर्षं गर्ति च संस्थानं मार्गमस्तमनोदयौ ^१ । गौतमस्य प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वक्षः ^२ ॥ १
मेचकः कपिलः इयामः पीतः पाण्डुः स नीलवान् । रक्तश्च धूम्रवर्णश्च न प्रशस्त्वो ^३ ऽगिरास्तादा ॥ २
मेचकश्चेन्मृतं ^४ सर्वं ^५ वसुं पाण्डुर्विनाशयेत् । पीतो व्याधिं भयं शिष्टे ^६ धूम्राभश्च ^७ मृजेत्तुलम् ॥ ३
उपसर्पति ^८ मित्रादि पुरतः स्त्री प्रपद्यते । त्रि ^९ -चत्वारि च नक्षत्रैस्त्रिभिरस्तमनं व्रजेत् ॥ ४
कृत्तिकादिभगान्तश्च मार्गः ^{१०} स्यादुत्तरः स्मृतः । अर्यमौदिरथाप्यन्तो मध्यमो मार्ग उच्यते ॥ ५
विश्रादिसमयान्तश्च दक्षिणो मार्ग उच्यते । एते बृहस्पतेर्मार्गा नवनक्षत्रजास्तयः ॥ ६
मूलमुत्तरतो याति स्वार्ति दक्षिणतो व्रजेत् । नक्षत्राणि तु ^{११} शोषाणि ^{१२} समन्तार्दक्षिणोत्तरे ॥ ७
मूपके ^{१३} तु यदा इत्वो ^{१४} मूलं ^{१५} दक्षिणतो व्रजेत् । दक्षिणतस्तदा विन्त्यादर्नयोर्दक्षिणे ^{१६} पथि ^{१७} ॥ ८

1 C वष्यम् । 2 A B D व्याधि । 3 A D जनयति, B नरो याति । 4 C ह्यः । 5 C रोपयते । 6 C प्रजाम् । 7 D मार्गैः । 8 A B D द्रविडानां । 9 A पुराणां च । 10 A स्थावराणाम् । 11 A विद्वानां । B वसुधानां । D वसुधानां । 12 A B D शनैः । 13 C शङ्खेयाणां । 14 A D ब्रह्मणः । 15 A शकैः । B C मर्दन । 16-18 C यदा वै जन्मनक्षत्रे । 19-22 C हन्यते चापि नाशयेत् । 23-24 C महर्षे । 25-27 C वेदविरा वृत्तः । 28-29 C सप्तजननीयः । 30 C कीर्तिमात्र । 31-34 C भवत्सौ विषयश्च महास्तमि । 35 मनोदयात् । 36 C चकं फलं । 37-38 C गौतमस्य निषेधतः । 39-40 C प्रभासताः । 41-43 C वैश्रवणसर्पः । 44-46 C यमुपानां विनाशकः । 47 C दुष्ट । 48-51 C मातलः वृजते फलम् । * C The whole stanza in this Ms. is as follows—उपसर्पति मास हि पुनकी प्रतिपद्यते । चरित्वा लङ्ग नक्षत्रं श्रीणि रिक्खमनुचरेत् ॥ 52 B D उपसर्पतिव । 53 A नृ । 54 A नार्ये । 55 A अयाम् । 56-57 A नोः found; B भूयोपणि; 57 C शिष्टानि । 58 A समायात्; B समीयात्; D सामीयात् । 59 C प्रवके । 60 C मासः । 61 C चकं । 62-64 C एते यो दक्षिणे पथः ।

- अनाशुष्टिहवा देशा स्तुर्ग्वरविनाशिताः । चक्रारुढाः प्रजास्तत्र पथ्यते^१ जातरां(सं)हराः^२ ॥ ९
 यदा चोत्तरतः स्वार्ति^३ दीप्तो यार्याद् दृहस्पतिः । उत्तरेण तदा विन्त्याद् दारुणं भयमादिशेत् ॥ १०
 कृप्यन्ते च क्रियाः सर्वा नक्षत्रे गुरुपीडिते । दस्ववः प्रवळा होया न^४ च^५ वीर्यं^६ प्ररोहति ॥ ११
 दक्षिणेन तु चक्रेण पञ्चमे पञ्चमुच्यते । उत्तरे पञ्चमे पञ्च मार्गे चरति गीतमः ॥ १२
 इहवे^७ भवति दुर्मिक्षं निष्प्रभे^८ व्याधितं भयम् । विवर्णे पापसंस्थाने मंदपुष्प-फलं भवेत् ॥ १३
 प्रतिलोमानुलोमो वा पञ्चसंवत्सरो यदा । नक्षत्राण्युपसर्पेण^९ तदा सृजति^{१०} दुस्सर्मम् ॥ १४
 ससनाशो अनाशुष्टिर्मन्थुस्तीनाश्च व्याधयः । शक्रकोपोऽमिमूर्च्छां च पङ्क्तिं मूर्च्छते भयम् ॥ १५
 सप्तार्धं यदि चाऽष्टार्धं पडधं निष्प्रभोदितः । पञ्चार्धं चाधवार्यं^{११} च यदा^{१२} संवत्सरे चरेत्^{१३} ॥ १६
 सङ्ग्रामा निरुदारार्थं मेधार्थं स्नेहदुर्वर्त्तः । श्वेतास्त्री वृषिनी भ्रान्ता ह्रुवा-रोगैः कुवायुभिः^{१४} ॥ १७
 पुष्यो यदा दिनस्रजत्रे) सप्रमथ्ररते समः । पङ्क्तिं भयानि^{१५} तदा हर्यां विपरीतं^{१६} सुर्यं सृजेत्^{१७} ॥ १८
 वृषाश्च विपमच्छायांश्चतुर्षु^{१८} वसते^{१९} हितम् । सुर्यं प्रजाः प्रमोदन्ते स्वर्गवत् साधुवत्सलाः ॥ १९
 विशास्ता कृत्तिका चैव मया देवतिरेव च । अधिनी ध्रवणश्चैव तथा भात्रपदा भवेत् ॥ २०
 बहूदकानि जानीयात् तिव्ययोगसमप्रभे । फाल्गुन्यैव च चित्रां च वैश्वदेवश्च मध्यमः ॥ २१
 श्वेतां मूलं च सौम्यं च जघन्या सोमसंपदा । कृत्तिका रोहिणी मूर्तिराश्वेदा हृदयं गुरुः ॥ २२
 श्राव्यं ब्राह्म्यं च वैश्वं^{२०} च नाभिः पुष्य-मघाः स्मृताः । एतेषु च विरुद्धेषु शुभस्य फलमादिशेत् ॥ २३
 द्विनक्षत्रस्य चारस्य यत् पूर्वं परिकीर्तितम् । एवमेवं^{२१} तु जानीयात् पङ्क्तिं भयानि^{२२} समादिशेत् ॥ २४
 इमानि यानि वीजानि विशेषेण विचक्षणः । न्याययो मूर्तिघातेन हृद्रोगो हृदये हते^{२३} ॥ २५
 पुष्ये हते हतं पुष्यं फलानि कुसुमानि च । आमिर्था मूपकाः सर्पा दाघर्षं शलमाः शुकाः ॥ २६
 ईतयश्च महाधान्ये जाते च बहुधा स्मृताः । स्वचक्रीतयश्चैव परचकं निरम्बु च ॥ २७
 शैल्यम्बु च विशारदायां सोमे संवत्सरे विदुः । शेषं^{२४} संवत्सरे ज्ञेयं शारदं तत्र^{२५} नेवर्यं ॥ २८
 सौम्यंमत्स्योदकं विन्त्यान् फाल्गुने दुर्मर्गाः स्त्रियः । चैत्रं^{२६} चित्रं विजानीयात् सस्यं वीर्यं सरित्पुष्याः ॥ २९
 वैशाखे^{२७} नृर्धमेदश्च पूर्वतोयं विनिर्दिशेत् । ज्येष्ठा-मूले जलं^{२८} पश्चाद् मित्रभेदश्च जायते ॥ ३०

1 A सुप्तः; B भुक्तः; C भुक्तया । 2 B विनाशनः; D विनाशिनः । 3 D पथ्यन्ते । 4 A D
 'वसुधा'; B तस्वरो । 5 C चंद्रवः । 6 C स्वादे । 7 B यथा; C याया । 8 C तत्र । 9-10 A B D
 'गीतमि न । * C दक्षिणेन तु चक्रेण च मध्यमे पंचपंचके । उत्तरे पंच मार्गे तु चरति गीतमो यदा ॥ 11 A चक्रेण ।
 12 A इहवे । 13 A वृषभे । 14 C अकल्पेड । 15 B स is additionally found between यदा and
 सृजति । 16 B समम् । 17 C इरंगुलादं । 18 C वीणम् । 19 A B D परम् । 20 B D निरुदा मेघाः
 स्रजति । 21 BC तदा; D तदा । 22-24 BD जेहदय दुर्वलः; C स्नेहश्च दुर्वलः । 25 C च
 अ अनाशुष्टिः । 26 A यद्वा; B D यदि वा । 27-28 C महत्तयं 29 C गत्या । 30 C विपरीतम् । 31 A
 पीडयते । 32 B वनेत् । 33 C श्वेताः; D श्वेतायाः । 34-35 C चतुर्वर्षतः । 36 C स्वर्गसर्मा ।
 C D सुर्यः । 37 C वनेत् । 38 C वदेत्; D च वेत् । 39 A B D मित्रा । 40 A शैत्रं । † D This st. is
 37 C पुष्यखलाः । 38 C वदेत्; D च वेत् । 39 A B D मित्रा । 40 A शैत्रं । † D This st. is
 found missing in this Ms. * 41-42 C वृत्तु । 43 C पीडयाम् । 44-45 C सृजति । 46 B
 सप्तः; C भवेत् । 47 A भयेयाः । 48 C सदीनाः । † C अंशं स्रजति सायायां सौम्यं संवत्सरे विदुः । D
 This first half has been erroneously considered as a whole stanza and hence
 anomaly in numbering in this Ms. 49 C शेषं । 50-51 C सरदायश्च । † C हाततामर-
 अन्यालोचयं; B This first half has been considered as a whole stanza in this Ms. and
 hence anomaly in numbering. 52 A सप्तः । 53 A B D शैत्रं । 54 A D विद्यासु; B D विद्या ।
 55 D नृ । 56 A B D च ।

आपाटे शोषसंकीर्णं सरीसृपसमाकुलम् । श्रावणे दंष्ट्रिणश्चौरा व्यालाश्व प्रयत्नाः स्मृताः ॥	३१
संवत्सरे भाद्रपदे गन्धकोपाग्निमूर्च्छनम् । सरीसृपाश्चाश्वयुजे बहुधा धा भयं विदुः ॥	३२
एते संवत्सराश्लोकाः पुष्यस्य चरतोऽपि वा । रोहिण्याद्रा तथाऽऽश्लेषा हस्तः स्वातिः पुनर्वसुः ॥	३३
धमिजिघानुराधा च मूले चासव-चारुणाः । रेवती भरणी चैव विज्ञेयानि बृहस्पतौ ॥	३४
कृत्तिकार्या गतो नित्यमारोहण-प्रसवने । रोहिण्यास्त्वभिघातेन प्रजाः सर्वाः सुदुःखिताः ॥	३५
शश्वर्षातस्तथाऽऽर्द्रायामाश्लेषायां विपाद् ^{३०} भयम् । मन्दैहस्तपुनर्वसुलोत्थोयं ^{३१} चौराश्च दारुणाः ॥	३६
यायव्ये ^{३२} वायव्ये ^{३३} दृष्टौ रोगदं चैजिनां भयम् । अनुराधानुघाते च मैत्रीसिद्धिः ^{३४} प्रहीयते ^{३५} ॥	३७
सया मूलाभिघातेन दुष्यन्ते मण्डलानि च । वायव्यस्याभिघातेन पीड्यन्ते धनिनो ^{३६} नरीः ॥	३८
यारुणे जलजं शोयं फलं पुष्पं च शुष्यति ^{३७} । अकार्यैर्भाविकांस्तोयं पीडयेद्रेवती ^{३८} हता ॥	३९
धामं करोति नक्षत्रं यस्य क्षीनो बृहस्पतिः । लब्ध्वाऽपि सोऽर्थं विपुलं न भुञ्जीव ^{३९} कदाचन ॥	४०
प्रदक्षिणं तु नक्षत्रं यस्मै कुर्यात् ^{४०} बृहस्पतिः । यैवितानां विजयं विन्द्यान् नागराणां पराजयम् ॥	४१
प्रदक्षिणं तु कुर्वीत सोमं यदि बृहस्पतिः । नागराणां जयं विन्द्याद् ययितानां च पराजयम् ॥	४२
उपघातेन ^{४१} चक्रेण ^{४२} मध्यगन्तौ बृहस्पतिः । निहन्त्याद् यदि नक्षत्रं यस्य तस्य पराजयम् ॥	४३
बृहस्पतेर्यदा चन्द्रो रूपं संछादयेत् ^{४३} शृशम् । स्वाघराणां वयं कुर्यात् ^{४४} पुँरुरोधं च दारुणम् ॥	४४
† श्लिग्मप्रसन्नो ^{४४} विमलोऽमिरूपो ^{४५} महाप्रमाणो शुक्तिमान् स पीतः ^{४६} ।	
शुरुयंदा चोत्तरमार्गचापी तदा प्रशस्तः प्रतिपक्षं हन्ता ॥	४५

इति नैर्घन्थे भद्रबाहुके निमित्ते संहितायाम् बृहस्पतिचारं नाम /
सप्तदशोऽध्यायः ॥

गतिं^{४७} प्रयासमुदयं वणं महसमागमम् । बुधस्य^{४८} संप्रबध्धयामि^{४९} फलानि^{५०} ईं निवोधतः (व) ॥ १
सौम्या विमिश्राः संक्षिप्लास्त्रीत्रा घोरान्स्तेषु^{५१} च । दुर्गार्थं^{५२}(वप्राश्च)गतयो^{५३} ज्ञेया बुधस्य^{५४} ईं विचक्षणैः^{५५} ॥ २
सौम्यां गतिं समुत्थार्थं^{५६} त्रिपक्षे^{५७} हरयते बुधः । विमिश्रायां गतौ पक्षे^{५८} संक्षिपतायां पङ्कनके^{५९} ॥ ३
तीक्ष्णयां दशत्रयेण घोरयां तु^{६०} पडाहिके^{६१} । पापिकीयां त्रिरात्रेण दुर्गां(वप्रा)यां^{६२} सन्वगक्षये ॥ ४

1 A after these two letters there is a gap in this Ms. upto प्रयत्नाः स्मृताः ॥ 2 D
* वसंयम् । 3-4 C चरतीवरे । 5 C °भारणे । 6-7 C विह्वगगतते । 8 A B मारो; D not found.
9 C समुत्थारः । 10 ABD विशाद् । 11 C मंदं । 12 B बोपा; C तोय । 13 C वायवे । 14 A वायव्ये ।
15 A बृह्; C पुष्टाः । 16 A रोगदं; C रोगदाः । 17 A क्षीसिद्धश्च; क्षीसिद्धिश्च । 18 C प्रजायते ।
19-20 A B D धनिनो चराः । 21 B पुष्यति । 22 A शकारान् । 23 A D पीडये । 24 D रेवी ।
25 A शुजते । 26 C वदि । 27 C वाति । * C This line and the next line are not found
in this Ms. । 28 A B D रूपघातेन । 29 B D वकेण । 30 C गत । 31 A B C बृहस्पतिः ।
32 A संवादेन; B छादयेत; D संस्वादयेत । 33 C These two letters are not found in this
Ms. † C This st. is preceded by the following line in this Ms:-उपघातेन चक्रेण स्वप्रसने ष
रीकिते । 34 C missing. 35 A विरूप; B °भतिरूप; C हिसनो । 36 A D सरीसृ; C सप्रवीरः ।
37 A D प्रतिवद्; B प्रतिवद् । 38 A C D गतिं । 39 C बुधचारं । 40 C प्रवदयामि । 41-42 C
फलं चापि । 43-44 A अय पापिका; B अय पापिका; D दयापिकाः । 45 B दुर्गां च; D दुर्गां च ।
45-46 C दुर्गां पिच्छातरा श्वेदा । 47-48 C बुद्धमेव । 49 C विचक्षणः । 50 B D शुष्कान्; C समुत्थार ।
51 A शुष्या; C वक्षेसं; D शुष्या । 52 C भासे । 53 C द्विरूपके । 54 C ति । 55 C मदाहिके । 56 D
पापकायां । 57 D दुर्गोनी ।

सौम्याः विमिश्राः संक्षिप्ता बुधस्य गतयो हिताः । शेषाः पापाः समाख्याता विशेषेणोत्तरोत्तराः ॥ ५
 मस्रं शकवाहेन^(१) जहाति समचारतः । एषोऽपि नियतश्चारो भयं कुर्यादवोऽन्यथा ॥ ६
 नक्षत्राणि चरेत्पञ्च पुरस्ताद्बुधस्थितो बुधः । ततश्चास्त्रमितः पष्ठे सप्तमे दृश्यतेऽपरः ॥ ७
 षडितः पृष्ठतः सौम्यश्चत्वारि^(२) चरते^(३) ध्रुवम् । पञ्चनेऽस्तमितः पष्ठे दृश्यते पूर्वतः पुनः ॥ ८
 चत्वारि पद् तथाष्टौ च कुर्यादस्तमनोदरौ^(४) । सौम्यायां तु विमिश्रायां संक्षिप्तायां यथान्तम् ॥ ९
 नक्षत्रमनुगृह्णाति^(५) गतिमिहिसृष्टिर्भयदा । पूर्वाभिः पूर्वसप्तानां तदा संपत्तिरुत्तमा ॥ १०
 बुधो यदोत्तरे मार्गे ध्रुवर्णः पूजितस्तदा । मध्यमे मध्यमो ज्ञेयो जघन्यो दक्षिणे^(६) पथि ॥ ११
 वसुं कुर्यादतिर्यूढं^(७) तान्नः शत्रुप्रकोपनः । अर्जुंश्चारुणवर्णश्च बुधः सर्वत्र पूजितः ॥ १२
 पृष्ठतः पुरलम्भाय पुरस्तादर्थं दृढये । क्षिण्वो रूक्षो बुधो ज्ञेयः सदा सर्वत्रगो दुर्धः^(८) ॥ १३
 गुरोः शुक्रस्य भौमस्य वीथी विद्याद् यथै^(९) बुधः । दीप्तोऽतिरूढः सङ्ग्राम^(१०) तदा चोरं निवेदयेत् ॥ १४
 भार्गवश्चोत्तरां वीथी चन्द्रशुक्रं च दक्षिणम् । बुधो यदा निहन्तीत्तातुर्भयोर्दक्षिणापथे ॥ १५
 राज्ञां^(११) चक्रघराणां^(१२) च सेनानां^(१३) शस्त्रजीविनाम् । पौर-ज्ञानपदानां^(१४) च क्रिषीं कौञ्चिन्न सिध्यति ॥ १६
 शुक्रस्य दक्षिणां वीथी चन्द्रशुक्रमधोत्तरम् । भिद्याल्लिखेत् तदा सौम्यस्त्वतो रोमींतिजं भयम् ॥ १७
 यथै^(१५) बुधो^(१६) ऽरुणामः स्वाद्बुधगो^(१७) वा निरीक्ष्यते । तदा स स्वावरां^(१८) हन्ति ब्रह्म-क्षत्रं च पीडयेत् ॥ १८
 चन्द्रस्य दक्षिणां वीथी भिन्वीं तिष्ठेद्यदा^(१९) ग्रहः । रूढः स काले^(२०) सङ्घातस्तदीं चित्रीविनाशनम् ॥ १९
 चित्रमूर्च्छिश्च चित्रांश्च शिल्पिनैः कुर्वीलांस्तथा । तेषां च बन्धनं^(२१) कुर्यात् स्रज्जाय समीहते ॥ २०
 भिन्वा यदोत्तरां वीथी दारुकामो^(२२) (१)ऽवलोकयेत् । सोमस्य चोत्तरं शुकं लिखेद्भ(भा)रपदां चपेत् ॥ २१
 *शिल्पिनां दारुजीवीनां तदा पाण्मासिको बधः । अकर्नसिद्धिः कलहो मित्रभेदः पराजयः ॥ २२
 पीतो^(२३) यदोत्तरां वीथी शुक्रं भिन्वा प्रलीयते । तदा चतुष्पदं गर्भो(र्भ) कोर्षीघान्यं बुधो चपेत् ॥ २३
 वैश्यश्च(इयानाम्)शिल्पिनां चापि भयं भवति दारुणम् । सो नयेद्भजते मासं भद्रबाहुवचो यथा ॥ २४
 विभ्राजमानो रक्तो वा बुधो दृश्येत कश्चनः । नागराणां च स्थिराणां च दीक्षितानां च तद्भयम् ॥ २५
 कृषिवास्त्रमिदो रक्तो रोहिण्यां स क्षयंङ्करः । सौम्ये रोत्रे तथाऽऽदिशे^(२४) पुष्ये^(२५) स(सा)पै बुधैः सूर्यैः ॥ २६
 पिहृदेवं^(२६) तथाऽऽरुणां कलुषो यदि सेवते । पिद्वैकीर्णं विहृङ्गांश्चै सत्यं स भजतेऽनयोः ॥ २७

1 A पणे । 2 A नक्षत्रात् । 3 B वाहिणः; C संतवाहेन; D शकवाहेन । 4 A D समचारताम्; B समचारता । 5 C चत्वारः । 6 C चरितः । 7 A B अनोदयाः; C अनोदवार । 8 A संहर्यौ । 9 A अन्यविन्हाभि; B अन्यविह्वामि; D अन्यवित्कामि । 10 A दक्षिणे । 11 A D पञ्च; C न्यसं । 12-13 C दृग्गुल । 14 A अन्तः; B D अतः । 15 B द्युधः; C द्युधः । 16 C ध्रुवः । 17 A चदा । 18 A निरूहः; C युधक । 19 A मंग्रामे; C संग्रामो । 20 A विद्वस । 21 A अनुयोनयः; B वात् सौनयोः; C स्वसौनयो । 22 A राज्ञी; C राष्ट्र । 23 C वगानां । 24 A missing. 25 B D जनपदानां; C राजपदानां । 26 B क्षत्रिया । 27 B कौञ्चि । 28 B राजा । 29 A तदा । 30-31 A बुधोद्गमताः; 31 B रुणस्या स्वा; D रुणदे स्वा । 32 A दुग्नेयो; B दुग्नेया; C रुणरोति । 33 B D पारसवार; C परस्परा । 34-36 A D मिष्टेपदा । 37 C रेसः । 38 B D कलः; C कलः । 39-41 A B D वनदा चित्रनागादेव । 42 C शिल्पिनां । 43 C कुलार् । 44 C चयनं । 45 C ध्रुवः । 46 B दामाकांसो; C दारुणामो । 47 B वधेत् । 48 B यदोत्तरं; 49 B यदोत्तरं । 50 B पतो । 51 A B चदेव । 52 C चपेत् । * In this Ms. this st. and the following one are not found. 48 B यदोत्तरः; D इतो भयः । 49 A पतो । 50 B D कोशि । 51 A B चदेव । † In A B D this first half. 52 thus found with some unimportant variants: वैश्याश्च शिल्पिनश्चापि धर्ममासं च सारथिः । 52 C भयं । 53 A ज्ञेयः । 54 A पुष्यः । 55 A B D जले । 56 A B D ध्रुवः । 57 C मित्रदेवं । 58-60 C पिहृङ्गा विनापारं ।

- सुषो विवर्णो मध्येन विशाखा यदि गच्छति । ब्रह्म-शत्रेविनाशाय तदा ज्ञेयो न संशयः ॥ १८
 मातो^१दितोऽसुरावाया यदा सौम्यो निषेवते^२ । मूर्कार्ध्व-अधिरा^३श्चैवं तदा पीडयते शृशर्म^४ ॥ २९
 श्रवणे^५ राज्यविभ्रतो^६ ब्राह्मे^७ प्राणार्णपीडनम् । धनिष्ठाया च वैवर्ण्य^८ धनं हन्ति प्रनेश्वरम् ॥ ३०
 उत्तराणि^९ च पूर्वाणि^{१०} याम्याया^{११} यदि हिसति । धातुवाद्बिदो ह्यर्थात्तश्चाश्च परिपीडयेत् ॥ ३१
 ज्येष्ठा^{१२}मनुपूर्वेण^{१३} स्वातो च यदि तिष्ठति । बुधस्य चरितं घोरं महाजनिकमुच्यते ॥ ३२
 उत्तरे^{१४} त्वनयो^{१५} सौम्यो^{१६} यदा दृश्येत पृष्ठतः । पितृदेवमनुप्राप्तस्तदा मातृमुपवर्हे^{१७} ॥ ३३
 पुरस्तात्सह शुभेण यदि तिष्ठति सुप्रभः । सुषो विसृजते^{१८} काले^{१९} तदा मेघा^{२०}वहदकाका [कारं]^{२१} ॥ ३४
 दक्षिणेन^{२२} तु^{२३} पार्श्वेण^{२४} यदा गच्छति दुःप्रभः । तदा सृजति लोकस्य शोकं^{२५} महद्वैद्युर्ऋतः^{२६} ॥ ३५
 धनिष्ठाया जलं^{२७} हन्ति वारुणे^{२८} जलजं वधेत्^{२९} । वर्णहीनो यदा याति बुधो दक्षिणतस्तदा ॥ ३६
 तनुः समागो^{३०} यदि सुप्रभोऽनितः समप्रसृतो गतिमार्गोत्तन्नतिम्^{३१} ।
 यदा न रक्षो न च दूरगो बुधस्तदा प्रजाना सुखमूर्धित^{३२} सृजेत्^{३३} ॥ ३७

इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते बुधचारो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥

- चार^{३४} प्रवास वर्णं च दीप्ति^{३५} काष्ठं गतिं फलम् । वक्रानुवर्कनामानि लोहितस्य निबोधत ॥ १
 चारेण विंशतिं मासान्ष्टौ वेत्रेण^{३६} लोहितः । चत्वारस्तु प्रवासेन समचारेण^{३७} गच्छति ॥ २
 अन्तुः परुषः^{३८} इयामो ज्वलितो धूमधार्द्रं शिखी^{३९} । विवर्णो धामगो व्यस्तः^{४०} कुक्षो ज्ञेयः सर्दाऽशुभः ॥ ३
 बदाष्टौ^{४१} सप्त मासान् वा क्षीप्तं पुष्टं प्रजीवतिः । तदा सृजति फल्पार्णं शक्रमूर्च्छां^{४२} तु निर्दिशेत् ॥ ४
 मन्ददीप्तश्च दृश्येत यदा भौमो न^{४३} तेजवान् । रीदा नानाविध दुःखं प्रजानामहितं सृजेत् ॥ ५
 ताम्रो दक्षिणकाष्ठस्यः प्रशस्तो दस्युनाशनः । ताम्रो यदोत्तरे काष्ठे तस्य दस्यु (स्योः) तर्दा^{४४} हितम् ॥ ६
 रोहिणीं स्वात् परिक्रम्य लोहितो दक्षिण^{४५}ं व्रजेत् । सुरा सुराणां^{४६} मार्गाणां सर्वेषामभय^{४७}ं वदेत् ॥ ७
 क्षत्रियाणां रिपादश्च दस्युना शस्त्रविभ्रमः । गावो^{४८} गोष्ठ-संमुद्रश्च विनश्यन्ति विचेतसः ॥ ८
 रष्ट्रोऽडितेत् प्रमदंद्वा रोहिणीं यदि लोहितः । तिष्ठते दक्षिणो चाऽपि तदा शोके^{४९}-भयङ्करः ॥ ९
 सर्वद्वाराणि दृष्ट्वा^{५०}ऽस्तौ^{५१} निलम्ब यदि गच्छति । सर्वं^{५२} लोकहितो ज्ञेयो दक्षिणोऽसृग्^{५३} लोहितः ॥ १०

1 A 'क्षेत्रे, B D 'क्षेत्रं' । 2-3 C मास विरं । 4 B D न सेवते । 5-8 A B D पशुपुनवरां धान्य ।

- 9 A नृगाम् । 10 A धमणे, C श्रावणे । 11 A B D राज । 12 A 'विध्वंस, B D 'विग्रह । 13 B ब्रह्मे; C बाले । 14 C ब्रह्माणं । 15 A B D वैवर्ण्यं । 16 B उत्तराणां । 17 B पूर्वाणाम् । 18 A B धाम्य च, C वापयम् । 19 A धातु, C चातुः । 20 A B D धाम्य । 21 A C D तजा । 22 A ज्येष्ठायां । 23 A अतिपूर्वेण, C मध्य पूर्वेण । 24-26 C उत्तराया वा दौर्भेन । 27 A B D अथग्रह । 28-29 A B D मध्यतरे च । 30-31 C सेवा च दूषकात् । 32 A दक्षिणे । 33 A अनुपूर्वेण । 34 C मार्गेण । 35-36-37 B महाशोकमद्वयम्, C D सायन वज्रयकर ॥ 38 C धन । 39 B चारेण । 40 C वरुणे । 40 C वदेत् । 41 B मनु, C तत्रा । 42 C सुमार्गे । 43 C 'आश्रित । 44 C सत् । 45 A धूर्जित । 46 A धुवम्; B मनेत् । 47 A वार । 48 2 B D दीप्ता । 49 B वक्रानु च । 50 A चक्षेण । 51 C समाचारान् । 52 A अशुभ, C अन्यत्र । 53 A B C दुरस्य । 54 C धृष्टवान् । 55 B सती । 56 A धान, B रान, D पानु । 57 A B D तदा । 58 C सदा स्वक्षे । 59 A not found, C मष्ट । 60 B प्रज्ञं । 61-62 B सखमूर्धति । * A This st is missing in this Ms 63-64 B D चक्षेत्वा । 65-66 C दशाद्वारा । 67 A दक्षिणाम् । 68 C सुराणाम् । 69 B D उभय, C मर्षं । 70-71 B गवोष्टं; C काष्टा । 72 A सीता, B D आसीत् स । 73 C पूर्वं । 74-75 C सर्वानि । 76-77 C सर्वं । 78 A सृजं; B 'सृज, D भद्रज । 78-79 C द्वियगो द्विव ।

पञ्च वक्राणि ^१ भौमस्व तानि भेदेन द्वादश । उष्णं शोषमुत्तं व्यालं लोहितं लोहसुद्वरम् ॥	११
दद्यात् सप्तमे ऋक्षे नवमे वाऽष्टमेऽपि वा । यदा भौमो निवर्तत तदुष्णं चक्रमुच्यते ॥	१२
सु(अ)वृष्टिः प्रथमा ^२ श्रेया विप-कीटा-मि-मूच्छन्तम् । ज्वरो जनक्षयो वाऽपि तज्जातं ^३ (तस्य)विनाशनम् ॥	१३
एकादशे यदा भौमो द्वादशे दशमेऽपि वा । *निवर्तत तदा वक्रं ^४ तच्छोषमुत्पसुच्यते ॥	१४
अपो ^५ ऽन्तरिक्षान्तं पतितं दूषयति ^६ तदा रसान् । ते सृजन्ति रसान् दुष्टान् नानाव्याधीस्तु भूतजान् ॥	१५
शुष्यन्ति ^७ तडागानि सरांसि सरितस्तथा । वीजं न रोहते तत्र जलमध्येऽपि वापितम् ॥	१६
प्रयोदशे ^८ ऽपि ^९ नक्षत्रे यदि वाऽपि चतुर्दशे ^{१०} । निवर्तत यदा भौमस्तद् वक्रं व्यालमुच्यते ॥	१७
पञ्चाः सविधाः कीटाः सर्पा जायन्ति तामसाः । फले ^{११} नै ^{१२} वष्यते ^{१३} पुष्पे वीजमुत्तं ^{१४} न रोहति ॥	१८
यदा पञ्चदशे ऋक्षे ^{१५} षोडशे वा निवर्तते । †लोहितो लोहितं वक्रं ^{१६} कुरुते गुणजं तदा ॥	१९
देश-क्षेदा-ममसां ^{१७} लोप ^{१८} (पो) राज्यभेदश्च ^{१९} जायते । सङ्गामाश्चात्र वर्तन्ते मांस-शोणित-कर्दमाः ॥	२०
यदा सप्तदशे ऋक्षे पुनरष्टादशेऽपि वा । प्रजापतिर्नियतेत तद् वक्रं लोहसुद्वरम् ॥	२१
निर्दया निरुक्रोशा लोहसुद्वरसंनिभाः । प्रणयन्ति नृपा दण्डं क्षीयन्ते येन ^{२०} तत्प्रजाः ॥	२२
धर्मा-ध-भाना हीयन्ते ^{२०} विलीयन्ते ^{२१} च दस्यवैः । तोय-क्षान्यानि शुष्यन्ति रोगमारी वलीयसी ॥	२३
वक्रं ^{२२} कृत्वा यदा भौमो विलम्बेत ^{२३} गतिं प्रति । वक्रा-नुषक्रयोर्धोरं मरणाय समीहति ॥	२४
कृत्तिकादीनि सप्तैह वक्रेणाङ्गैरर्कैश्चरेत् । इत्वा धा दक्षिणस्तिष्ठेत् तत्र वक्ष्यामि यत् फलम् ॥	२५
साल्वांश्च सारदण्डांश्च विप्रान् क्षत्रांश्च पीडयेत् । मेखलांश्च त्रयो ^{२३} घोरं तदा प्राप्नोत्यसंशयम् ॥	२६
मघादीनि च सप्तैव यदा वक्रैर्गं लोहितः । चरेद् विधिर्गस्तिष्ठेद् वा तदा विधिर्नामहद्भयम् ॥	२७
सोराष्ट्र-सिन्धु-सौवीरान् प्रासीलान्(?) द्राविडान्नाम् ।	
पाञ्चालान् सौरसेनान् वा वाल्हीकान् नकुलान् वषेत् ॥	२८
मेखलान् वाऽप्यावन्यांश्च पार्वतांश्च नृपैः सह । जिघांसन्ति तदा भौमो महा-क्षत्रं (प्राग्) विरोधयेत् ॥	२९
मेत्रादीनि च सप्तैव यदा सेवेर्गं लोहितः । वक्रैर्गं वाऽपगत्या वा महतामनयं ^{२३} वदेत् ॥	३०
राजानश्च विरुध्यन्ते चातुर्वर्णी ^{२४} विलुप्यन्ते । कुरु-पाञ्चालदेशानां मूर्च्छति ^{२५} धै भयानि च ॥	३१
घनिष्ठादीनि सप्तैव यदा वक्रेण लोहितः । सेवेत कुहगत्या वा तदाऽपि स जुगुप्सितः ॥	३२

1 A वक्राणि । 2 A यादि । 3 B D सुवृष्टिः ; C अनावृष्टिः । 4 B D तत्रप्रथमा, C तु प्रथमा । 5 C तज्जातं । * C In place of this second half the first half, as it is, is repeated in this Ms. 6 A वक्रं । 7-8 B भाषीतरिक्षाद् ; C D आपः । 9 A C दूषयति । 10 A यदा । 11 A D रम्यः ; C रसः । 12 A तु जायः ; C भूमिजान् ; D भूसुजायम् । 13 A सुखान्ते । 14 C रोपितम् । 15-16 C कुर्यादशेन । 17 C पशुर्भुजे । 18 A B D तदा । 19 A B D दुष्टः । 20-21 B फलेन । 22 B मष्यते । 23 A उक्तं, B उक्तं । 24 A missing in this Ms. † C This second half and the following first half of the stanza are missing in this Ms. 25 A चक्रम् । 26 D ऋते । 27 A D शोषान् । 28 A सप्तैव । 29 A B जेन, C तेन । 30 C हीने च । 31 C क्षीयते । 32 C तदा तपः । 33 A वक्रं । 34 C विलम्बेन । 35 A B D वक्रप्रातुवचने सं । 36 A चरेणो । 37 A गौरवः । 38 A D अन्वयोः ; B स्वादयोः । 39-41 B D मरणाय समीहते (D समीहति) । 42 A चक्रेण । 43 C पारते । 44 C वर्णं । 45 B भिषेद्वा । 46 C प्रावीधं ; D प्रासीलान् । 47 A B D द्रमिडां । 48 A °नगम् ; C वपं ; D °ननमान् । 49 C चरेण । 50 A चक्रेण । 51-53 C हम्मान्यभयं भवेत् । 54 A B D °दंगो । 55 A सप्तैव ; C मूर्च्छन्तम् । 56 A हद् ।

घनिनो जलजीवाश्च तथा चैव हयान् गजान् । उदीचयान् नाविकांश्चापि पीडयेद्विहोदखदा ॥ ३३
 भौमो वक्रेण युद्धे वा यां वीधी चरते हि सः । तेषां भयं विजानीयाद् येषां ते प्रतिपुत्रलाः ॥ ३४
 भ्रूः क्रुद्धश्च ब्रह्मज्ञो यदि तिष्ठेद् ब्रह्मैः सह । परचक्रागमं विन्द्यात् तानु नक्षत्रवीथिषु ॥ ३५
 घान्यं तदा न वित्रेयं संश्रयेच्च धलीघसर्पम् । चिनुयात्सुपधीन्यानि दुर्गाणि च समाश्रयेत् ॥ ३६
 उत्तराफाल्गुनीं भौमो यदी लिसति यामतैः । यदि वा दक्षिणं गच्छेत् घान्यस्याचो मही भवेत् ॥ ३७
 यदाऽनुराधां प्रविशेन्मिथे नै धं लिखेत्तथा । मध्यमं तं विजानीयात् तदा भौमं विपर्यये ॥ ३८
 स्थूलः सुवर्णो सुविमांश्च पीतो रक्तः सुमार्गश्च सुली प्रजानाम् ।

क्रान्तः प्रसन्नः समगो विल्ग्वी भौमः प्रसस्तः सुखदः प्रजानाम् ॥ ३९

इति निर्यन्धभद्रवाहुके निमित्ते अङ्गारकचारो नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥

राहुचारं प्रवक्ष्यामि क्षेमायै च सुखायै च । द्वादशाङ्गविक्रिः प्रोक्तं निर्घन्थैस्त्वयवेदिभिः ॥ १
 श्वेतो रक्तश्च पीतश्च विवर्णः कृष्ण एव च । ब्राह्मण-क्षत्र-वैश्यानां विजाति-शूद्रयोर्मतः ॥ २
 पण्मासैः प्रहृतिक्षेपैः प्रहणं चार्पिकं भयम् । त्रयोदशानां मासानां पुरोरथं समादिशेत् ॥ ३
 चतुर्दशानां मासानां विंशद् चान्नजं भयम् । अथ पञ्चदशे मासे बालानां सर्वमादिशेत् ॥ ४
 षोडशानां तु मासानां महागर्भैर्भयं धेद्वत् । अष्टादशानां मासानां विन्दाद् राज्ञस्ततो भयम् ॥ ५
 एकोनविंशकं पर्वविंशकं कृत्वा नृपं वषेत् । अतः परं च यत् सर्वं विंशतं तत्र कलिं शुवि ॥ ६
 पञ्चसंवत्सरं घोरं चन्द्रस्य महर्षं परम् । विग्रहं तु परं विंशत् सूर्यद्वैतदसवार्षिकम् ॥ ७
 यदा प्रतिपदि चन्द्रः प्रकला विकृतो भवेत् । अर्थं भित्तो विपणो वा तदा हेयो प्रहागमः ॥ ८
 लिखेद् रदिमभिर्भूयो वा यदाऽऽच्छाद्येद् भास्करः । पूर्वकालेन सन्ध्यायां हेयो राहुसर्वागमः ॥ ९
 पशु-न्याल-पिशाचानां सर्वतोऽपरदक्षिणम् । तुल्यान्यभ्राणि वातोस्के यदा राहुः (होः) तदाऽऽगमः ॥ १०
 सन्ध्यायां तु यदा शीतं अपरेत्ता(शा)सनं ततः (?) । सूर्यः पाण्डुश्चाल भूमिलदा हेयो प्रहागमः ॥ ११
 सरांसि सरितो वृक्षा बहयो गुल्म-लतावनम् । सौख्यभ्राश्रवंशले वृक्षा(?) राहु (होः) हेयस्तदाऽऽगमः ॥ १२
 छादयेच्चन्द्र-सूर्यौ च यदा मेघाः सितान्धरे । सन्ध्यायां च तदी हेयं राहोर्गमनं शुवर्षं ॥ १३
 एतान्येव तु लिङ्गानि भयं कुर्युर्पर्वणि । वर्षासु वर्षदानि शुभेद्रवाहुवचो यथा ॥ १४

1 A °विजात्र; B °विमात्र; D °विघात्र । 2-3 A दृष्टं सज्जं, B दृष्टं मध्यं, D दृष्टं मयं । 4 C
 बुद्धः । 5 A युधिर्वी; C युधिं । 6 C सुद्धते । 7-8 A B D द्विव- । 9 C प्रहृष्टः । 10 C घलीपसत् ।
 11 A B D विजानीयात् । 12 A गुप; B शुवं, D तुवं । 13 A चान्ये; B D चान्ते । 14-15-16 C
 यदा घणं लिखेत् त्रिधा । 17 A °जवा; B °जाघ; D जयं । 18 A B महात् । 19-24 A B D
 प्रविशेत्तत्र वा लिखेत् । 25 A भौमे । 26 A विपर्ययः । 27-28 A विजवाय । 28-29 B सुखावदत् ।
 30 C °दतिभिः । 31 A मीचय; B D मचय् । 32 A D मातात् । 33 A D प्रहृत् । 34 A D
 श्वेय । * C This second half and the first half of the following st. are not found in
 this Ms. 35-37 C पुरोरथं च समादिशेत् । 38 A B D °नत्र । 39 A राजः । 39-40 C राजसुतः ।
 41 C एकोनविंशति । 42 C सर्वे । 43-44 C विंशकं वा । 45 C चयः । 46-48 A घतिनोति
 क्वा, B घतिनोति; D घतिनोति क्वा । 49 C पूर्वोः । 50-51 A जनभिधे; B जनभिधः; D जन
 भिधः । 52 C सर्वे । 53 A D °शकम । 54 B C D तदा । † C सरांसि सरितो वृक्षात्
 घली-गुल्म लतावनम् ॥ १० ॥ 55 A वीमोस्का । 56 A missing in this Ms. ‡ This and the
 next st. are missing in this Ms. 57 A वायु । 58-60 C उदये चैव । 61-63 C तदा हेयो
 प्रहागमः । 64-65 C अपरुगाणि पर्वणि । 67 C वर्षाणि ।

- शुक्रपक्षे द्वितीयायां सोमशुक्रं यदा (S) शुभम् । स्फुटितामं द्विधा वाऽपि विन्वाद् राहु(हो)त्तर्दाऽऽगमम् ॥ १५
 चन्द्रस्य चोत्तरा कोटी द्विशृङ्गं दृश्यते यदा । धूम्रो विवर्णो ज्वलितस्तदा राहोर्भुवागमः ॥ १६
 षड्यास्रमने भूयो यदा यश्चोदयोर्त्वी । इन्द्रो वा यदि दृश्येत तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ १७
 कवन्धो-परिधा-भेषा धूम-रं-कपट-ध्वजाः । वद्गच्छमाने दृश्यन्ते सूर्ये राहोस्तदाऽऽगमः ॥ १८
 कवन्धो महिषाकारः शरुटस्थो यदा शशी । वद्गच्छन् दृश्यतेऽष्टम्यां तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ १९
 सिंह-भेषो-धूम्रकाशः परिवेषो यदा शशी । अष्टम्यां शुक्रपक्षस्य तदा ज्ञेयो ग्रहागमः ॥ २०
 श्वेतके सरसंकाशे रक्त-मीतोऽष्टमो यदा । यदा चन्द्रः प्रदृश्येत तदा श्रूयाद् ग्रहागमः ॥ २१
 चरतो दिशः श्वेतः पूर्वतो रक्तकेसरैः । दक्षिणतोऽर्धं पीतामः प्रतीच्यां कृष्णकेसरः ॥ २२
 यदा गच्छन् गृहीतोऽपि क्षिप्रं चन्द्रः प्रमुच्यते । परिविष्टो दिनं चन्द्रे विमर्देत् विमुञ्चति ॥ २३
 द्वितीयायां यदा चन्द्रः श्वेतवर्णः प्रकाशते । उद्गच्छमानः सोमो वा तदा गृह्येत राहुणा ॥ २४
 तृतीयायां यदा सोमो विवर्णो दृश्यते यदि । पूर्वरात्रे तदा राहुः पौर्णमास्यामुपक्रमेत् ॥ २५
 अष्टम्यां तु यदा चन्द्रो दृश्यते नधिरप्रभः । पौर्णमास्यां तदा राहुरर्धात्रमुपक्रमेत् ॥ २६
 नवम्यां तु यदा चन्द्रः परिवेद्यं तु सुप्रभः । अर्धरात्रमुपक्रम्य तदा राहुमुपक्रमेत् ॥ २७
 कृष्णप्रभो यदा सोमो दशम्यां परिविष्यते । पश्चाद् रात्रं तदा राहुः सोमं गृह्यात्संशयः ॥ २८
 अष्टम्यां तु यदा सोमं श्वेताभं परिवेषते । तदा परिषं धे राहुर्विमुञ्चति न संशयः ॥ २९
 कनकभो यदाऽष्टम्यां परिवेषणं चन्द्रमां । अर्धमासं तदा कृत्वा राहुद्विदिते पुनः ॥ ३०
 परिवेषोर्द्वयोऽष्टम्यां चन्द्रगा रुधिरप्रभः । सर्वमासं तदा कृत्वा राहुश्चन्द्रं विमुञ्चति ॥ ३१
 रक्षीवा यदा कोटिदक्षिणः स्याद्गृहः सितः । पीता यदाऽष्टम्यां कोटी तदा श्वेतं ग्रहं वदेत् ॥ ३२
 दक्षिणा भेषकामा तु कपोतप्रहमादिरोत् । कपोतभेषकामा तु कोटी महसुपानयेत् ॥ ३३
 रकोत्तरा सितकोटिदक्षिणां स्याद् यदाष्टमी । कपोतभेषमाप्याति पूर्वपश्चात् सितप्रभम् ॥ ३४
 पीतोत्तरा यदा कोटिदक्षिणो रुधिरप्रभः । कपोतमहमं विद्याद् ग्रहं पश्चात् सितप्रभम् ॥ ३५
 यतोऽभ्रस्त्वानितं विन्वात् मारुतं करकाशनी । रुतं वा श्रूयते किञ्चित् तदा विन्वाद् महागमम् ॥ ३६
 मन्दक्षीर्षी यदा घृक्षाः सर्वदिक् कलुषा भवेत् । क्रीडते प यतो वालजतो विन्वाद् ग्रहागमम् ॥ ३७
 कर्कुरं प्रसन्दते चन्द्रत्रिभ्रः संपरिवेष्यते । कुरुते मण्डलं स्पष्टंस्तदा विन्वाद् ग्रहागमम् ॥ ३८

I B C D प्रमत् । 2-3 A राहुवचो यथा । 4 B दृश्यो ; C दृश्यम् । 5 A B D पश्चादयो । 6 C रते ।
 7 A B D यदा । 8 C वा दृश्येत् । 9 A B क्रमं च, D क्रमं च । 10 B रणः ; C रणः ; D रणः ।
 11 C यथा । 12 A B D मार्गवात् । 13 A B D शरुटं वा । 14 C शुक्रपक्षस्य । 15 A B अष्टमी ।
 15-16 C मिलोष्टमी । 17 A B D सर्वैः । 18-20 C दक्षिणो मयसीगमः । 21 C उद्वं । 22-23 C
 परिविष्टादृतं । 23 A दिनः । 24 B विमर्दं ; D विमर्दं । 24-25 A परिवेषासुप्रभः । 26-27 A
 श्वेतो वै । 28 C द्वितीयायात् । 29 A प्रभः ; C पुनः । 30 C पूर्वमास्याम् । 31-33 A परिवेषासुप्रभः ।
 34 C *प्रदा । * A this st. is not found in this ms. 35 C श्वेतता । 36-37 C यदा चं परिशीर्षं ।
 38 A चन्द्रमाः । 39 A रुधिरप्रभः । 40 A B D *रात्रं । 41 A B D गावा । 42-44 C यदाष्टम्यां
 परिविष्टः । 45-47 C पुनरुदिते गृहाः । 45-46 B जं चं ; D जं च । † C This st. is preceded
 by the following st. in this Ms.—परिविष्यते यदाऽष्टम्यां चन्द्रमाः कृष्णलक्षितः । सर्वमासं तदा
 सोमो रात्रं क्षीणं विमुञ्चति । This and the following st. are numbered as 35-36 in this
 Ms. ‡ C कपोतभेषकाहंसवकोप्रहसुपानयेत् । 48 B D रकोत्तरा । 49-50 A B D दक्षिणस्य । 51 C
 मण्डलं । 52 C विन्वात् । 53 C मण्डलं । † C This st. is not found in this Ms. 54 B *क्षारता ।
 55-56 A मण्डलरकोटी ।

यतो विपयघातश्चायनयः पशु-पक्षिणः । तिष्ठन्ति मण्डलायन्ते ततो विन्द्याद् ग्रहागमम् ॥	३९
पाण्डुर्या द्वायलीढो वा चन्द्रमा यदि दृश्यते । व्यथितो हीनरश्मिश्च यदा तत्रवे ^१ निवेशनम् ॥	४०
प्रतः प्रप्यते वेपस्ततो विन्द्याद् ग्रहागमम् । यतो वा मुच्यते वेपस्ततश्चन्द्रो विमुच्यते ॥	४१
गृहीतो विप्यते चन्द्रो वेपमावेव ^(१) विप्यते । यदा तदा विजानीयात् पण्मासाद्ग्रहणं पुनः ॥	४२
प्रत्युत्तमुत्तमादित्य यदा गृह्यते चन्द्रमा । भय तदा विजानीयात् ब्राह्मणानामुपस्थितम् ॥	४३
प्रातराशे यदा सोमो गृह्यते राहुणाऽऽवृत्तः । भय तदा विजानीयाद्मालाना विश्लेषतः ॥	४४
मध्याह्ने तु यदा चन्द्रो गृह्यते कनकप्रभः । क्षत्रियाणा नृपाणा च तदा भयमुपस्थितम् ॥ —	४५
व्यावृत्ते यदि मध्याह्ने राहुणा गृह्यते शशी । भय तदा विजानीयात् वैश्याना समुपस्थितम् ॥	४६
मीधीवलनी ^१ सोमस्तु यदा गृह्यते राहुणा । सूर्योकारं ^२ तदाऽऽनत् मरुकच्छ च पीडयेत् ॥	४७
ध्रुवचन्द्र ^३ च द्वीपाश्च श्लेच्छाः पूर्वापरौ द्विर्जाः । दीक्षिता क्षत्रियामात्मां शूद्राः पीडामवाप्सुयुः ॥	४८
यतो राहुर्मसेचन्द्र ततो यात्रा ^४ निवेशयेत् ^५ । वृत्ते निवर्तते ^६ यात्रां यतो ^७ वसान्महद् भयम् ॥	४९
गृहीयादेकमासेन चन्द्र-सूर्यो यदा वदौ । रुधिर ^८ वर्ण ^९ ससक्तौ सङ्ग्रामे जायते मही ॥	५०
चौराश्च यायिनो श्लेच्छा घ्नन्ति साधूननायकार्त्तं । विरुध्यन्ते ^{१०} गर्णांश्चापि नृपाश्च विपमे चरतः ॥	५१
पूर्व ^{११} हतु ^{१२} यदा हतौ राहुर्निष्कमते शशी । रूक्षो वा हीनरश्मिर्वा पूर्वो ^{१३} राजा विनश्यति ॥	५२
दक्षिणाभेदने गर्भं दाक्षिणात्याश्च पीडयेत् । अपराभेदने चैवं नाविवाश्च जिघासति ॥	५३
निश्लथः सुप्रभः कान्तो यदा निर्याति चन्द्रमा । राक्षा विजय-लाभाय तदा ज्ञेयः शिवङ्करः ॥	५४
एतान्येव तु लिङ्गानि सूर्ये ^{१४} ज्ञेयानि भीमवा । कृष्णपक्षे यदा चन्द्रः शुभो वा यदि वाऽशुभः ॥	५५
एत्यावाश्च निमित्तानि शङ्कन-लक्षणानि च । पर्वकाले यदा सन्ति तदा राहोर्मुवागमः ॥	५६
राहो राहुः शशी सूर्यो हन्युः क्षत्रात् सितो द्विजाय । पीतो वैश्यान् वमः ^{१५} शूद्रान् द्विवर्णुं जिघासति ॥५७	५७
चन्द्रमा पीडितो हन्ति नक्षत्रं स्य यद्यत्तं । रूक्षः पापनिमित्तश्च विकृर्तश्च विनिर्यत ^{१६} ॥	५८
प्रसन्नः सायुकार्तवश्च दृश्यते ^{१७} सुप्रभः शशी । यदा तदा नृपान् हन्ति प्रजाः पीतः सुवर्चसा ॥	५९
राहो राहुः प्रवासे यानि लिङ्गान्यस्य पर्वणि । यदा गच्छेत् प्रशस्तो वा राजा राष्ट्रविनाशनः ॥	६०

1 C तो । 2 C निषेवणम् । * C This second half is missing in this. Moreover this st is followed by the following st - ऊ चं प्रसद्वते चन्द्रो लक्ष्णे माली च वीक्षते । यदा एदा विजानीयात् पण्मासाद् ग्रहण पुन ॥ † C This st is not found in this ms 3-5 A ब्राह्मणानामुपस्थितम् । 6-7 A B प्रत्युत्तमुत्तमादित्ये, C प्रत्युत्तमुत्तमादित्ये । 8-9 A पण्मासाद्ग्रहण पुन, C दस्युर्वाः क्षामुपस्थितम् । ‡ C this and the next st are missing in this Ms 10 C दिना । 11 C बलम्ने । § C सूर्यो शूद्रावदना वसतो वरुक च प्रपीड्यते । 12 B सूर्योकारं । 13 C अत्यामने च । 14-15 C पर्वतराशिः । 16 C घन्या । 17 C अश्वर्णोयात् । 18 C रात्रौ । 19 C निषेद्वेत् । 20 C निवृत्ते । 21 C यात्राया । 22-23 C वलामात्र । 24 C मद्दः । 25-27 C तदा रुधिरसक्तवा । 28 A अनायकम् । C सनायकम् । 29 A निरुपस्थितः । 30 C रणे । 31 A विपयमुच्यते, B, D विपयमुच्यते । † B D This st is preceded by the following st in these Mss - यत्तारासाह (D यदोसाह) तु दिवा तु राहु निष्कमते शशी । यदा ज्ञेयं मुमिक्ष च मरुतोर्मात्र निदिशेत् ॥ 32-34 A यतो नित्यः, 32-35 C यदोसाहं हतु भित्वा, 33 D पूर्व, 35 D दिवा । 36 C हतो । 37 C भेष्टो । 38 A B D रणान् । 39 C राहोः । 40 B C सर्वं । 41 A B D हृष्य । 42 C D विवर्णः । 43 A B D विजानियु । 44 A पयतः । C हृदयेत् । 45 A विकृतिः, C पीतः । 46 C निविचर्तते । 47 C कर्मा । 48 A B C मुच्यते । 49 C सुप्रभः । 50 C मद्राः । 51 B C सुवर्चसः, D सवर्चसः ।

पतो राहुप्रमथने^१ ततो यात्रा न सिध्यति । प्रशस्ताः शकुना यत्र मुनिमिता सुयोजिताः ॥ ६१

राहुश्च चन्द्रश्च तथैव सूर्यो यदा सवर्णा न परस्परत्राः ।

फाले च राहुर्भजते रवीन्दू तदा मुनिर्षं विजयश्च राहः ॥ ६२

इति नैर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते विंशोऽध्यायः ॥

कोणजार्न् पापसंभूतान् केतुर्न् वक्ष्यामि ज्योतिषि ।

मृदवो^१ दारुणाश्चैव तेसामासं^२ (समासेन) निघोषतं ॥ १

एकादिषु शतान्तेषु वर्षेषु^३ च विशेषतः । केतयः संभवन्लेखं विपमाः पूर्वापापजाः ॥ २

पूर्वालिङ्गानि केतूनामुपपाताः^४ सदृशां पुनः । गृहात्मनान्ताश्च दृश्यन्ते^५ चापि^६ लक्ष्येर्^७ ॥ ३

शतानि चैव केतूनां प्रवक्ष्यामि पृथक् पृथक् । उत्याता यादृशा उक्ता महात्मनान्यपि ॥ ४

अन्यस्मिन् केतुभवने^८ यदा केतुश्च दृश्यते । तदा जनपदव्यूहः प्रोक्तान् देशान् स हिंसति ॥ ५

एवं दक्षिणतो विन्द्यादपरेणोत्तरेण च । कृत्तिकादियमान्तेषु^९ नक्षत्रेषु यथाक्रमम् ॥ ६

धूमः क्षुद्रश्च यो क्षेयः केतुर्द्वारको^{१०}ऽऽर्षिपः । प्राणसंत्रास्यप्राणी स प्राणीसंशयस्तथा ॥ ७

त्रिशिरस्के द्विजभयं वरुणे^{११} युद्धमुच्यते । अरदिमके^{१२} नृपापायो विरुध्यन्ते परस्परम् ॥ ८

विक्षिप्ते^{१३} विक्षिप्तं सारं क्षिली^{१४} सर्वपराजयम् । नृके शङ्गीवधं पापः कथन्धे जनस्युद्धैः ॥ ९

रोमं (गो) सख्यविनाशश्च दुःकालो मृत्युविद्रवः । मांस-लोहितकं क्षेयं फलमेवं च पंचधा ॥ १०

मानुषः^{१५} पशु-पक्षीणां समयस्तापसक्षयी । विपाणी^{१६} दंष्ट्रिघाताय सर्वघाताय शङ्करैः ॥ ११

शङ्कारकोऽग्निसंकाशो धूमकेतुस्तु धूमवान् । नालीसंस्थानसंस्थानो वैश्वर्यसदृशप्रभः ॥ १२

कनकाभा शिखा यस्य स केतुः कनकः स्मृतः । यस्योर्ध्वर्गा^{१७} शिखा शुद्धा स केतुः शुद्ध उच्यते ॥ १३

ऽनिवर्णश्चन्द्रवद् वृषः समसत्यं च दङ्कुरः^(?) । त्रिभिः शिरोभिः शि(त्रि)शिरो गुल्मकेतुश्च गुल्मवत् ॥ १४

विश्रान्तस्य शिखे दीप्ते ऊर्ध्वगे च प्रकीर्तिते । ऊर्ध्वमुण्डा शिखा यस्य स क्षिली^{१८} केतुरुच्यते ॥ १५

शिखे विपाणयद् यस्य स विपाणी प्रकीर्तितः । व्युच्छिद्यमानो मांतेन रुक्षं च क्षिलिका शिखा ॥ १६

शिखाश्चतस्रो मीवाधं कथन्धस्य विधीयते । एकैरदिमः प्रदीप्तस्तु स केतुर्दात उच्यते ॥ १७

शिखा मण्डलवद् यस्य स केतुर्मण्डली स्मृतः । मयूरपक्षी विज्ञेयो^{१९} हस्तनः प्रभयाऽल्पधी ॥ १८

१ C प्रतपते; D प्रथमने । २ C प्रशान्ताः । ३ A B D सुयोपितः । ४ A यस्य शशाः । ५ C कृत्तिका । ६ C केचित् । ७ A B D कृतयः । ८ C अरुणाः । ९-१० A B D समानासं सन्देहम् । * C This is missing. ११ A वणेषु । १२ A D सर्वपापदाः; D पूर्वापापदाः । † C In this Ms. the following st. is found in its place.—धूमाधाः क्षेत्तपर्यन्ताः वर्षाणिविपयानि च । केतयः खे समु-त्पन्ना पीडयन्ति दिवं पुत्रान् ॥ १३-१५ B प्रवक्ष्यामि द्रपक पृथक् । १४-१५ C महगा य च । १६ B उत्या-त्पन्ना उक्ता; C उद्दवास्तमने चापि । १७-१९ B महास्त्वावनवानिच; प्रहाणो लिङ्गने क्षेपेत् । † B C nob found. २०-२१ C प्राहारेके यवे दक्षिण् । २१ C समति । २२ C सहस्रक्षेत्रे । २३-२५ C अर्गावर्षाभिर्जं मयम् । ‡ C कनकप्रमाणसंज्ञासी लालितः अरदिमके प्राणसंक्षयम् ॥ २६ C भारण्ये । २७ A B D रदिमकेत् । २८ B विक्षिप्ते; C त्रिनिपः । २९ A B क्षिली । ३० C तु महद्वयम् । † C संप्रामात्र प्रबन्तने मांसश्लोक्तिरु-द्धेयः । ३१ C मनुष्यं । ३२ C निपमं । ३३ A यथा; B D यस्य । ३४ B भंकरः; C मंदच । ३५ B D शर्दा । ३६ C शिखोः क्षेपयोगकः महावेद्यः महाधृतिः । द्विशिरः द्विशिरः स्वातु गुल्मश्चैव तु गुल्मवान् ॥ † C This and ‡ C शिखोः क्षेपयोगकः महावेद्यः महाधृतिः । द्विशिरः द्विशिरः स्वातु गुल्मश्चैव तु गुल्मवान् ॥ † C This and ‡ C This forms the second half of the 15th st. ३६ B लली । ३७ B स्वना । ** A B D stanza forms the second half of the 15th st. ३६ B लली । ३७ B स्वना । ** A B D पर्वाश्च प्रदीप्तो वा सेतमरोहितजा शुभाः ॥ ३८ C संस्थाने । ३९ C हस्तत्र । ४० C प्रमारण्यम् ।

- *श्वेतः सुमिक्षदो ज्ञेयः सौम्यः शुक्रः शुभार्थिषु । कृष्णादिषु च वषेणु चतुर्वर्ण्यं विभावयेत् ॥ १९
- केतोः समुत्थितः केतुरन्यो यदि च दृश्यते । क्षु-च्छन्न-रोग-विघ्नस्यै प्रजां गच्छति संक्षयम् ॥ २०
- एते च केतवः सर्वे धूमकेतुसमं फलम् । विचार्य वीथिभिश्चापि प्रभाभिश्च विशेषतः ॥ २१
- यां दिशं केतवोऽर्चिर्भिर्धूमयन्ति वहन्ति च । तां दिशं पीडयन्त्येते क्षुधाद्यैः पीडनैर्दृशन् ॥ २२
- नक्षत्रं यदि वा केतुर्गृहं चाऽप्यय धूमयेत् । ततः शस्त्रोपजीवांश्च स्थावरान्श्च हिंसति ॥ २३
- स्थावरे धूमिते तज्ज्ञा यापिनो^१ व्यापिनस्तथा । [प्राप्तुयन्]यनयान् घोरान् भयैरुमैः प्रपीडिताः ॥ २४
- शुक्रं वीर्या यदि हन्याद्भूमकेतुरपागतः । तदा सख-नृपान् नागान् देवान् शूरांश्च पीडयेत् ॥ २५
- शुक्रान्तं शक्रान्तं च वृक्षाणां चिरजीविनाम् । शक्रुनि-अहंपीडायां फलमेतत् समादिशेत् ॥ २६
- शिंशुमारं^२ यदा केतुरुपागतं प्रधूमयेत्^३ । तदा जलचरं^४ तोयं ब्रध्ववक्षांश्च^(१) हिंसति ॥ २७
- सप्तर्षीणामन्यतमो यदा केतुः प्रधूमयेत् । तदा सर्वभयं विन्यात् प्राज्ञगानां न संशयः ॥ २८
- शूद्रपतिं यदा हन्यात् धूमकेतुरथार्चिर्भिः । 'वेदविद्याविदो'^५ यद्भान् नृपांस्तज्ज्ञानं हिंसति ॥ २९
- एवं शेषान् प्रधानं केतुर्यदा हन्यात् स्वर्गैर्ममिः^६ । महयुद्धे तदा शोकं फलं तत्तु समादिशेत् ॥ ३०
- नक्षत्रे^७ पूर्वदिग्भागे^८ यदा केतुः प्रदृश्यते । तदा देशान् दिशोमुदा^९ भङ्गन्ते पापदां चूर्पाः ॥ ३१
- बंज्ञानज्ञानं फलिज्ञानं मगधान् काशनन्दनान्^{१०} । पट्टचावांश्च कोशवीं घेणुसारं सदाहवम् ॥ ३२
- तोसलिज्ञानं सुभान् सेनान् माक्रन्दामलदांस्तथा । कुनटान् सिथलान् महिपान् माहेन्द्रं पूर्वदक्षिणः ॥ ३३
- वेणान् विदर्भमालान् अरमकांश्च शर्वणान् । द्रविडान् चैदिकान् द्रादेकलान् दक्षिणापथे ॥ ३४
- कोङ्कणान् दंडकान् भोजान् गोमान् सूर्यिकं चनम् । किर्कधान् वनवासांश्च लङ्कां हन्यात् सनैरुतैः ॥ ३५
- अज्ञानं सुतट्टान् समुद्रान् भरुकच्छादसेरकान् । शूत्रान् हृषिकलहान् केतुर्हन्त्याद्विषयगः ॥ ३६
- कान्त्योजान् रामगांधारान् आनीरान् यदरच्छहान् । चैत्रसोत्रेयकान् सिन्धुमहामन्ययुवायुजः ॥ ३७
- घाहीकान् वीनविषयान् पर्वतांश्चाप्यदुखरान् । सौषेयं कुरुवैदेहान् केतुर्हन्त्याचतुस्तराः ॥ ३८
- चर्मामुषुं कलिं च किरातान् पर्वरान् द्विजान् । वैदिस्मिपुलिन्दांश्च हन्ति सालां समुच्छ्रितः ॥ ३९
- सतटाः केतवो हन्युस्तासु मध्ये यथं वदेत् । व्याधिं शस्त्रं क्षुधां मृत्युं परचक्रं च निर्विशेत् ॥ ४०
- न बाले नियता वेतु(१) न नक्षत्रं दिशस्तथा । आकस्मिकी भद्रत्वेव कदाचिदुदितो प्रहः ॥ ४१
- पद् प्रिदात् तस्य वर्षाणि प्रवासः परभैः स्मृतः । मध्यमः सप्तविंशं तु जघन्यस्तु प्रयोदश ॥ ४२
- एते प्रायेण दृश्यन्ते चेऽन्ये^{११} तीव्रमयादृते^{१२} । प्रवासं शुक्रवशास्य विन्यादु(वी)त्पातिकं महत् ॥ ४३
- धूम्यन्तो धूमरिपो धूमार्चिर्धूमरत्नकः । विकेरी विदिरी^{१३}श्चैव नक्षूरी विद्वन्मलकः ॥ ४४
- महावेतुश्च श्वेतश्च केतुमान् केतुवाहनः । उत्काशिरश्च जाज्वल्यैः प्रजानी यांपरीवरः ॥ ४५

* A B D श्वेतः सुमिक्षं इतरं यत्तु चामैवद रिता । 1 A B D *विघ्नस्यै । 2 A प्रजा । 3 ABD संग्रहम् । 4 C हेम । 5 C यापिनो । 6 C धूमिते । 7 C कच्छसंतुम् । 8-9 C सुभवेतेन । 10 C वेतुः । 11 A सतिरपातः, B किरिमारः, D कतिमारः । 12 A B प्रवासवेत् । 13 A B D जलपताः । 14 A बद्धा दृश्यः, B यसा पूरः, D जहादृष्यत् । † C देशां माहान् विशान् † 15 B not found. 16 B D विशान् । 17-19 A भादिता गुरुनिभिः, 17 B यत्तु, D जहा । 20 A B D नक्षत्रैः । 21 A B D पूर्वदिग् । 22-23 B दक्षामुजो, C अशोमुजो । 24 C वापनो । 25 C दिग्वात् । † Most of the names of the countries occurring in the sts. from 32 to 39 are unintelligible; but I have not tried to emend them as their meaning is clear. 26 A B *वेदनात्, C कतिरत्नकः । 27 A B D वृत्तः । 28 C प्रयागः । 29 C चेतः । 30 C मयादृते । 31 A विवासः, B D वित्तः । 32 C केतुः । 33 C केतुः । 34 C not found. 35 not found.

हेन्द्रस्वरो हेन्द्रकेतुः शुक्रवासोऽन्यदन्तर्कः । विद्युत्समो^१ विद्युत्सतो विद्युद्विद्युत्फुल्लिङ्गकः ॥ ४६
 चिह्नगो^२ हारुगो गुल्मः कवचो^३ ज्वलिताङ्कुरः । तालीशः^४ कनकश्चैव विकान्तो मांसरोहितः ॥ ४७
 *वैवस्वतो धूममाली महाचिन्धं विधूमितः । दारुणाः केतयो ह्येते भयमिच्छन्ति दारुणम् ॥ ४८
 जलतो जलकेतुश्च^५ जलरेणुमप्रममः । रूक्षो वा जलवान् शीघ्रं विप्राणां भयमादिशेत् ॥ ४९
 शिखी^६ शिराण्डी^७ विमलो विनाशी^८ धूमदासनः^९ । विशिरांनः^{१०} शतार्चिश्च^{११} शालकेतुरलपतरुः ॥ ५०
 घृणो^{१२} घृत्वाचिश्चयवर्नश्चित्रपुष्पविदूषणः । विलम्बी विपमो^{१३} मिश्र वा(वा) तन्नी^{१४} हसनः शिखी^{१५} ॥ ५१
 कुटिलः कट्वरिलं^{१६}; (१) कृचिप्रगोऽय निश्चयी^{१७} । [ज्ञेयानि]नामानि[नि]रुक्तेषु येषां नोक्तं तु लक्षणम् ॥ ५२
 वेऽन्तरिक्षे जले भूमौ गोपुरेऽद्भ्यलके गृहे । वन्वा-भरण-शस्त्रेषु ते^{१८} उत्सर्वा^{१९} न केतवः ॥ ५३
 शीक्षितान् पिबद्देवांश्च विप्रान् भूतान् वनीपवान् । पूजयेच्छान्तिपुष्टयर्थं पापकेतुसमुत्थिते ॥ ५४
 पौरा ज्ञानपदा राजा विप्रार्थं वणिजो नराः । दान-पूर्णां भुव^{२०} कुयुः^{२१} केतोः प्रीतिकरोऽन्यतः (१) ॥ ५५
 यथा हि घलवान् राजा सामन्तैः सारपूजितः । नात्यर्थं वाप्यते तच्च तथा केतुः सुपूजितः ॥ ५६
 सपो^{२२} दष्टो^{२३} यदा नम्रेणार्थश्च चिन्तित्यते । केतुर्दष्टस्तथा लोकेदान-जपैश्चिकित्सते ॥ ५७

यः केतुचारं निरिच्छं यथायत् पठेत् सुयुक्तं श्रमणः सुमेधैः ।

स केतुदग्धांत्यजते हि देशान् प्राप्नोति पूजां च नरेन्द्रमूलात् ॥

इति नैर्ग्रन्थे भद्रयाहुके निमित्ते एकविंशोऽध्यायः ॥

सर्वप्रदेश्वरः सूर्यः प्रवासमुदयं प्रति । तस्य चारं प्रवक्ष्यामि तन्निवोद्यत तस्वर्तैः ॥ १
 सुररानी रजतमलयैः रफटिकामो^{२४} महासुतिः । उदये दृश्यते सूर्यः सुमिश्रं नृपतेर्हितः ॥ २
 रक्तः शस्त्रकोपाय भयाय च महार्धदः^{२५} । नृपाणामहितश्चापि स्वावरणां च कीर्तितः ॥ ३
 पीतो लोहितरदिनश्च^{२६} अथाधि-मृत्युकरो रविः । विरदिमधूर्ध्वं कृष्णामः कुधार्चं(र्चिं)दृष्टि^{२७} रोगदः ॥ ४
 कथन्वेनाऽऽद्युतः सूर्यो यदि दृश्येत प्राग् दिशि । वद्वानङ्गान् फलिङ्गांश्च काशी-कर्णाट-मेरुलार ॥ ५
 मागधान् कटकाळांश्च^{२८} कालयक्रोर्ध्वं कर्णिकान् । महेन्द्रसंश्रितानुद्गां^{२९} स्वदा हन्याच भास्करः ॥ ६
 कवचो^{३०} वार्धपीतो वा दक्षिणेन यदा रविः । चर्चिलान् (?) मलयानुद्गां^{३१} क्षीराज्यं वनवासिकान् ॥ ७
 किर्किन्धांश्च कुनाटांश्च^{३२} ताम्रकर्णांस्तथैव च । सं वक्र-चक्र-रूरांश्च कुगपांश्च स हिंसति ॥ ८

1 C स्वदत्तकः । 2 A B D *स्रग्मः । 3 A विश्वला; B चिकित्सिणी; D कित्तिचदयः । 4 A कर्णदः । 5 A B D लालोली । * C Before this st the following st. is additionally found in this Ms. कवचो वृषकेतुश्च रदिगमाली च कीर्तितः । पुराचिरकृतो पुरो विपानी च्छिरलया ॥ 6 A रेसुय । 7 A B D खिली । 8 A सिलीली । 9 A विनामी; C शिगामी । 10 A D सांवरः; B सांवरः । 11 C दिविगालः । 12 A सनाचिश्च । 13 A घृणः; B D कृपः । 14 B वलतः; C पणवः । 15 C विपदा । 16 A B D वताकी । 17 A सखी; C शिला । 18 A B D उद्भुजः । 19 A B D दग्ग-कुलितः । 20-21 केतुश्च । 22-25 A तत्रत्या वा न केतवः; C सर्वतदुप-पापके । 26 A वणिपाः । † C कुयीश्च- 27-29 A उद्गुः शस्त्राणि पूजायै; 30-31 A सर्व-दृष्टे; 32 A समेकः । पूर्वत्रय सचारं च केतोः प्रसमा ह्व । 33 D वलतः । 34 B रजतः प्राणयः; D रजतः प्रणयः । 35 A D रूटिकामः । 36 A D महापदः; B 37 D वलतः । 37 A धूमपूजः । 38 A *दृष्टि; B *दृष्टः; C दृष्टिः । 39 B कटकामान्; C केषलान् गावान् । महापमः । 40 B C D *चक्रः । 41 A B D संघणान् । 42 A D गद्गान्; B वादान् । 43 A कर्णदः; C कर्णं वा । D कर्णांशः । 44 A घामः; सखीतः । 45 B दक्षिरान्; C रविं वला; D क्षिपितः । 46 A B D महान्; 47 C कर्णांशः । 48 A *उपशान् । † C स चक्रो धनी किंवा कर्णांश्च सहि वा सति ।

अपरेण च कथंभस्तु दृश्यते श्रुतितो यदा । युगन्धरावर्ण^१(?) मरुत्सैराष्ट्रान् कच्छ-नौरिजान् ॥ ९
कोङ्कणानपरान्तांश्च भोजांश्च कालजीविनः । अपरांलांश्च सर्वांश्च वै निहन्यात् तादृशो रविः ॥ १०
उत्तरे वदयोऽ^४कस्य कवन्धसदृशसदा । क्षुद्रकान् मालवान् हन्ति सिन्धु-सौवीर-नदुंरान् ॥ ११

काश्मीरान् दरदौंश्चैव पलवां(पहवान्)^{१०} मागधांस्तेषां ।

साकेतान् फोशलान् काञ्चीमहिच्छत्रं च^{११} हिंसति ॥

कवन्धमुदये भानोर्षदा मध्ये प्रदृश्यते । मध्यमा मध्यसाराश्च पीडयन्ते मध्यदेशजैः ॥ १३
नक्षत्रमादित्यवर्णो यस्य दृश्यते भास्करः । तस्य पीडा भवेत् पुंसः प्रयत्नेन शिवः^{१४} स्मृतः ॥ १४

स्थालीपिठरसंस्थाने सुभिक्षं क्षुद्रभयं नृणो^{१५} (णाम्) ।

विदुला(रा)भे^{१६}(?) तु राज्यस्य मृत्युः पिठरसंस्थिते^{१७} ॥

सुवर्णवर्णे वर्ष^{१९} वीं मास^{२१} धी रजतप्रभे^{२३} । शस्त्रं शोणितवत् सूयो दाघो वैश्वानरप्रभे ॥ १६
शूनी राधां विजयदः कोक्षी-वाहनवृद्धये । चित्रः सखविनाशाय भयाय च रविः स्मृतः ॥ १७
अस्तंगते यदा सूर्ये चिरं^{२६} रक्षी यमुन्धरं^{२८} । सर्वलोकभयं विन्द्यात् तदा बुद्धानुशासने ॥ १८
उदयास्तमने ध्वतो^{२९} यदा वे कुरुते रविः । महा(हृद्)भयं तदानीकं^{३०} सुभिक्षं क्षेममेव च ॥ १९
एतान्यैव तु लिङ्गानि पर्वण्यां चन्द्र-सूर्ययोः । तदा राहुरिति ज्ञेयो विकारश्च न विद्यते ॥ २०
श्लेषमौत्पातिकं^{३०} श्लोकं विद्यानं भास्करं प्रति । प्रहयुद्धे च वक्ष्यामि सर्वगत्तौ^{३१} च सापयेत् ॥ २१

इति नैर्मन्ये भद्रबाहुके निमित्ते द्वारिंशोऽध्यायः ॥

मासे मासे समुत्थानं चन्द्रं पश्यति^{३३} बुद्धिवाङ् । वर्ण-संस्थान(?)रात्रौ तु ततो ब्रूयान् शुभा-शुभम् ॥ १
स्निग्धः श्वेतो विशालश्च पवित्रश्चन्द्रः शस्यते । किञ्चिदुत्तरशुद्धश्च दस्यून्हन्त्यात् प्रदक्षिणम् ॥ २
अश्मकान् भरतानुदान् काशि-कलिङ्गमालवान् । दक्षिणद्वीपवासांश्च हन्यादुत्तरशुद्धवान् ॥ ३
क्षत्रियान् यवनान् वाल्हीन् हिमयच्छूमास्थितान् । युगन्धर-कुरून् हन्याद् ब्राह्मणान् दक्षिणोन्नतः ॥ ४
भस्माभो निःप्रभो रूक्षः श्वेतशुद्धोऽतिसंक्षिप्तः । चन्द्रमा त प्रशस्येत सर्ववर्णमयङ्करः ॥ ५
शशरान् दण्डकानुदान् मद्रांश्च प्रविशोस्तथा । शूद्रान् महासनान् वृ(त्रा)त्यान् समस्तान् सिन्धु-सागरान् ॥ ६
आनन्तामलकीरांश्च कोङ्कणान् प्रलयंविन्दः । रामैर्वृत्तान् पुलिन्द्रांश्च मारुध्रं^{३०} च कच्छजान् ॥ ७
प्रायेण हिंसते देवानेतीन् स्थूलस्तु चन्द्रमाः । सैमे शूत्रे च विद्वेष्टी^{४१}(?)तथा यात्रां न योजयेत् ॥ ८

* C युगचरामत्पुरा । 1 D °वर्ण । 2 D °मसस्तु । 3 A गौरिजान् । 4 C तु यदा । 5 C कवन्धः । 6-7 C प्रतिदृश्यते । 8 C °दुर्मेजान् । 9 C इलवान् । 10 A D पालवान्, C सोयारंभान् । 11 A B D सप्तान् । 12 C महीपरा । 13 A °वेदाजाः । † C वक्ष्यते शिवमालस्य विवर्णो यस्य भास्करः । 14-15 A प्रप्रलेगः B प्रसमेति, D सप्रमेव । 16 B D क्षणी, C धनी 17 A विदुलाम्, B D विनेलामे । 18 C विवर् स्मृतेः । 19-20 C च शिवम् । 21 C वर्षे । 22-23 C रजने^{२३} सक्षिमे । *24 A वेत्ते । 25-27 C दाघो वैश्वानरप्रभो । 28 A चंसे । 29 C नीचेः । † B This st. is not found in this Ms. 30 A वधोत्पिप, C रत्नाधिकं । 31-32 C सर्वदिसह । † C Regarding this chapter almost all the stanzas are different and very corrupt, so their readings have not been noted. 33 A पश्येय, D पश्यते । 34 A पूर्वमासः । 35 A तु । 36 A मिलस्थिति । 37 B प्रलयं विना । 38 A D रोमां । 39 B मरुध्रं, D मरुध्रं । 40 A पाते । † B this second half is missing in this Ms. 41 विद्वेष्टी ।

चतुर्थी पञ्चमी षष्ठी विषणो विवृताः शशी । यदा मध्येन वा याति पार्थिवं हन्ति मालवम् ॥ ९

काञ्ची किरातान् द्रमिलान् (द्रविडान्) शाक्यान् कुन्धां(?)स्तु सप्तमी ।

कुमारं युवराजानं चन्द्रो हन्यात् तथाऽष्टमी ॥

१०

नवमी मन्त्रिणश्चौरान् रथवगान् वरसंज्ञिमान् । दशमी स्वविरान् हन्यात् तथा वै पार्थिवान् प्रियान् ॥ ११

एकादशी मयं कुर्यात् ग्रामीणांश्च तथा गवाम् । द्वादशी राजपुरुषांश्च वरुं सस्यं च पीडयेत् ॥ १२

त्रयोदशीचतुर्दशयोर्भयं शस्त्रं च मूर्च्छति^{११} । संग्रामः संभ्रमश्चैव जायते वर्णसंकरः ॥ १३

चूपा शूलैर्विकल्पन्ते राष्ट्रं चौरैर्विलुप्यते । पूर्णिमायां^{१२} हते चन्द्रे ऋक्षे वा विकृतप्रभे ॥ १४

ह्रस्वो रुक्षश्च चन्द्रश्च^{१३} श्यामश्चापि भयावहः । निग्धः शुद्धो मही(हा)श्रीमांश्चन्द्रो नक्षत्रवृद्धये ॥ १५

श्वेतः पीतश्च रक्तश्च कृष्णश्चापि यथाक्रमम् । सुवर्णसुखद्वन्द्वो विपरीतो भयावहः ॥ १६

चन्द्रं प्रतिपदे(दि) योऽन्यो ग्रहः प्रविशते शुभः । संग्रामं जायते तत्र सप्तराष्ट्रविनाशिनः ॥ १७

द्वितीयायां^{१४} तृतीयायां^{१५} गर्भनाशाय कल्पते । चतुर्थ्यां च सुघाती च नन्ववृष्टि(ष्टि)च निर्दिशेत् ॥ १८

पञ्चम्यां प्राणं सिद्धान् दीक्षितांश्चापि पीडयेत् । यवनाय च कलागि(?)पठ्यां पीडां प्रजन्यतः ॥ १९

महाघनांश्च^{१६} पीडयन्ते क्षिप्रमेक्षुरकैस्तथा । ईतयश्चापि जायन्ते सप्तम्यां^{१७} सोमपीडने ॥ २०

विषणं पुरुषश्चन्द्रो स्त्रीणां राजा निदेवते^{१८} । कपिलोऽपि^{१९} दक्षिणे मार्गे विन्द्यादग्निभयं तदा ॥ २१

सन्ध्यायां^{२०} कृत्तिकां ज्येष्ठां रोहिणीं सिद्धदेवताम् । चित्रां विशालां मैत्रं च चरेद् दक्षिणतः शशी ॥ २२

सर्वभूतभयं विद्यात् तदा घोरं तु मासिकम् । सस्यं वर्षं च चर्धन्ते चन्द्रस्तद्वर्षं^{२१} विपर्ययात् ॥ २३

रेवती-पुष्ययोः सोमः श्रीमानुत्तरगो यदा । महावर्षाणि कल्पन्ते तदा कृतयुगं यथा ॥ २४

गोवीधीमजयीधी वा वैश्वानरपथं तथा । विवर्णः सेवते चन्द्रः सदाऽल्पमुदकं भवेत् ॥ २५

गजवीथ्यां नागवीथ्यां सुमिश्रं क्षेममेव च । सुप्रभे प्रकृतित्ये च महा(हृद्)नर्षं च निर्दिशेत् ॥ २६

वैश्वानरपथं प्राप्ते^{२२} चतुरङ्गं तु दृश्यते । सोमो विनाशकृत्लोके तदा वाऽग्निभयङ्करः ॥ २७

अजयीपीमागाते चन्द्रे क्षुत्तृपाग्निभयं^{२३} नृगाम् । विवर्णो हीनरदिमर्वा भद्रवाहुवचो यथा ॥ २८

गोवीथ्यां नागवीथ्यां च चतुर्व्यां हृदयते शशी । रोमै-शस्त्राणि चौराणां(णि)वर्षस्य(र्षाणि) च विवर्धयेत् ॥ २९

ऐरावणे चतुष्पत्सो^{२४} महावर्षः स उच्यते । इन्द्रः प्रकृतिसंपन्नः सुरदिमः श्रीरिबोऽवलः ॥ ३०

श्यामच्छिद्रश्च पक्षादौ यदा दृश्यते पां^{२५}(?)सितः । चन्द्रमा सैत(रौर)वं घोरं नृपाणां कुरुते तदा ॥ ३१

धनुषा यदि तुल्यः स्वात्पक्षादौ दृश्यते शशी । शूपात् पराजयं पृष्टे^{२६} पयो^{२७}(?) प्रतिविनिर्दिशेत् ॥ ३२

वैश्वानरपथेऽष्टम्यां तिर्यङ्मुखो वा भयं भवेत् । परस्परं विरुध्यन्ते नृपाः प्रावः सुवर्षसः ॥ ३३

दक्षिणं मार्गमाश्रित्वं व्यप्यन्ते^{२८} प्रवरा नराः । चन्द्रस्तत्तरमार्गस्यः क्षेम-सौमिष्णकरकः ॥ ३४

चन्द्र-सूर्यो विवृद्धौ तु मध्यच्छिद्रौ हतप्रनौ । युगान्तमिव कुर्वन्तौ तदा यात्रा न दास्यते ॥ ३५

1-2 A मध्ये मवा । 3 A शाक्या । 4 A लुब्ध्वं तु । 5 B D चर । 6 D पार्थिवे । 7 D शिवान् । 8-9 B मासि नीचं, D मामिनीच । 10. D गयी । 11 B मूर्च्छति; D मूर्च्छति । 12 B D घोरं पाणां । 13 A missing. 14 A महीमान्; D महीश्रीमान् । 15 B प्वां । 16 A विनाशनम्; B किरातते । 17 B चन्द्रे द्वितीयाया । 18 B not found. 19 A. B महाघनाश्च । 20 A. देवतकाः । 21 A स भूपा । 22 A तिर्यक्ते; D त्रिवेदते । 23 A कतोऽपि । 24 D सन्ध्यायां । 25 A not found. 26 D नृपा । 27-28 A. शुद्धतस्त्राग्निं भवत् । 29 A. D रागं । 30 B चौराणां । 31 B चतुर्वर्षस्य; D नृपस्यो । 32 A. पा । 33 B D दृष्टः । 34 B. वयो; D हयो । 35 B भापसा । 36 A. ऋषयन्ते ।

यस्य नक्षत्र-गतौ^१ कुर्यात् तां^(१) वर्णसंकरम्^(१) । विनाशं तत्र जानीयाद् विपरीते जयं वदेत् ॥ ३६
 बहुबोदयको^(१) वाऽथ ततो भयप्रदो भवेत् । मंदघाते फले मन्दं मध्यमं गन्धमेतं तु ॥ ३७
 चन्द्रर्माः सर्वघातेन सोपूजाश्च^(१) भयद्वरः । तयापि^१ नागरान् हन्यात् यथा महसभागमे ॥ ३८
 नागराणां तदा भेदो विज्ञेयस्तु पराजयः । यायिनामपि विज्ञेयं तदा सुदं परपरम् ॥ ३९
 स्वानरा गुरवः प्राप्नो पुष्पोभिस्त्वत्रया^(१) सह । शकस्य चाग्ररूपं^{११} च ब्राह्मी^{१२} गुर्दभदशार्धं^(१) ॥ ४०
 क्षत्रियाश्च भुवि ख्याताः कोशाम्बी देवता अपि । पीड्यन्ते तद्भक्ताश्च सूहृत्तमाश्च गुरोर्वधः^{१३} ॥ ४१
 पशवः पक्षिणो वैर्वा महिषाः शयराः शर्काः ।

सिंहलाः द्रामिलाः^(१) द्रविडाः^{१४} कार्वां मधुर्काः परुर्वा^{१५} नृपाः ॥ ४२

पुलिन्द्राः फोड्डणा भोजाः कुवो दसवः क्षमाः । शनैश्चरस्य पातेन पीड्यन्ते यवनेः सह ॥ ४३
 यस्य यस्य च नक्षत्रमेवशो द्वन्द्वशोऽपि वा । महा वामं प्रकुर्वन्ति तं तं हिंसन्ति सर्वशः ॥ ४४
 जन्मनक्षत्रघातेऽथ राक्षो^{१६} यात्रा न सिद्ध्यति । नागरेण^{१७} हतश्चात्मनः स्वपक्षाय न यो भवेत् ॥ ४५
 लीं चायतिजा गर्भा नागरा दारुजीविनः । गोपा गोजीविनश्चापि धनुस्तद्दामजीविनः ॥ ४६
 तिलाः कुल्लर्वा मापाश्च मापा सुद्गात्रतुष्पर्वाः । पीड्यन्ते बुधपातेन स्यावरं यच्च किञ्चन ॥ ४७
 फनकं मणयो रत्नं शकाश्च यवनास्तथा । गुं^(१) हारिः^{१८} पद्मवा मुल्याः क्षत्रिया मन्त्रिणो वल्गु ॥ ४८
 स्यावरस्य^(१) राश्च^(१) दनीकाकुनये^(१) सिंहला नृपाः ।

वजिजां^(१) जो^{१९} वनशख्यं^(१) च पीड्यन्ते सूर्यघातेन ॥ ४९

पोरेयैः^(१) शरसेनाश्च शका बार्होक्रदेशजाः । मत्स्याः कच्छाश्च वसार्थं सौवीराः सौपिकीस्तथा ॥ ५०

पीड्यन्ते केतुपातेन^(१) ये च सत्त्वास्तथाश्रयाः । निर्घाता पापवर्षं वा विज्ञेयं बहुर्शस्तथा ॥ ५१

पाण्ड्यैः^(१) केरलाश्चोलीः सिंहलाः साविकास्तथा । कुपनालेतयार्याश्च मूलका वनवासकाः ॥ ५२

किष्किपाश्च कुचादाश्च प्रत्यप्राश्च वनेचराः । रक्त-पुष्प-फलाश्चैव रोहिण्यां चन्द्र-सूर्ययोः ॥ ५३

एवं च जायते सर्वं कुर्वन्ति विकृतिं यदा । तदा प्रजा विनश्यन्ति दुर्मिक्षेण भयेन च ॥ ५४

अर्धमासं यदा चन्द्रं महा यान्ति विदक्षिणम् । तदा चन्द्रो जयं^{१९} कुर्यान्नगरस्य महीपतेः ॥ ५५

हीयमानं यदा चन्द्रं महाः कुर्वन्ति वामतः । तदा विजयमाख्याति नगरस्य महीपतेः ॥ ५६

गति-मार्गा-कृति-वर्णमण्डलान्यपि^{१६} वीययः । चार-नक्षत्रचारांश्च ग्रहाणां शुकवद् विदुः ॥ ५७

चन्द्रस्य चारं चरतोऽन्तरिक्षे सुचारदुश्चारसमं प्रचारम् ।

चरार्थुतः खेचरसुप्रणीतो यो वेद भिष्ठुः स चरेन्नृपाणाम् ॥ ५८

इति नैर्मन्थे भद्रपाहुके निमित्ते चन्द्रचारसंज्ञो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

1 A D गोरे । 2 B D ता । 3 B बहुबोदयिकः । D बहुबोदयिकः । 4-5 B D मरणं तथा ।
 6 A मरणं । 7 B सौष्टद्राजाः । D सौष्टद्राजाः । 8 A नागरा । 9 A missing. 10-11 A सकल वायस्वं ।
 10-15 D तदसकलं वि पत्यं पच च ग्रही शुद्धसत्त्वात् । 16 B वृषाः । 17 B क्षिपाः । 18 A पुष्पाः ।
 19 B D द्रामिलाः । 20 D कावाः । 21 B D शुचुकाः । 22 A B पद्मवाः । 23 A B वृषाः । 24 A
 रायं । 25 A नागराणां । 26-27 A राजाश्च । 28 A कुल्लर्वा । 29 B उधेव च । 30 D गुणाः ।
 31 B वीनरयाः । 32 B वृषाः । 33 D वजिजां । 34 D वनसंख्याः । 35 B गोरेयाः । 36 D बालाः ।
 37 A B लोमणिजाः । 38 A पातेन । 39 A वदुना । 40 A राण्डयाः । 41 A खोलाः । 42 A वनक-
 सत् । 43 A दृष्य । 44 A मंदकात्रा । 45 A पय । 46 B चार्वाः । D चार्वाः ।

- वधातः संप्रवक्ष्यामि महद्युद्धं यथा तथा । जन्तूनां ज्ञायते^१ येन जयंस्त्वं^२ पराजयौ^३(यः) ॥ १
- गुहः सौरश्च^४ नक्षत्रं बुधकाश्चैव^५ नागराः । केतुर्झारकः सोमो राहुः शुक्रश्च यायिनः ॥ २
- श्वेतः पाण्डुश्च पीतश्च कपिलः पद्मलोहितः । वर्णास्तु नागरां श्रेया महद्युद्धे विपश्चितैः ॥ ३
- कृष्णोऽनीलश्च श्यामश्च कपोतो भस्मसंक्रिभः । वर्णास्तु वाजि(यावि)नो श्रेया स्वर(प्रह)युद्धे विपश्चितैः ॥ ४
- वल्कां ताराशं^६ऽनिर्दिष्टं चिद्युतोऽप्राणि मारुतः । समस्त्रिको^७ गणो^८ श्रेयो वधस्थीपि शुभा-शुभे ॥ ५
- नाहु(ग)रेऽस्य पिश्याः(?) शीघ्रः संयायी^९र्षीभिधीयते । मन्दगो यायिनोऽधस्तात्नागरं संयुगे भवेत् ॥ ६
- नागरे तु हते विन्यात्नागराणां महद्भयम् । एवं यायिवधे^{१०} श्रेयं यायिनां तन्महद्भयम् ॥ ७
- हस्रो विवर्णो रूक्षश्च श्यामः कान्तोऽपसव्यगः । विरिश्चैव^{११}श्चाध्वरश्चिमश्च हतो श्रेयो प्रहो युधि ॥ ८
- खूलः क्लिग्धः सुवर्णश्च सुरश्चिमश्च प्रदक्षिणः । उपरिष्टै^{१२}रप्रकृतिमान् प्रहो जयति तादृशः ॥ ९
- वल्कादयो हरिं हन्युर्नागरं^{१३} संयुगे प्रहोः । नागराणां तदा विन्याद्भयं घोरमुपस्थितम् ॥ १०
- यायिनो वामतो^{१४} हन्युर्ग्रहयुद्धे विमिश्रकैः । पीड्यंते भौमपीडायां भयैः सर्वत्र संयुगे ॥ ११
- सौम्यजातं^{१५} तथा विप्राः सोम-नक्षत्र-राशयः । उदीर्च्यैः पार्वतेश्च पाञ्चालाद्यालथैव च ॥ १२
- पीड्यन्ते सोमंघातेन नभो^{१६} धूमाकुलं भवेत् । तन्नामधेयास्तद्भूकाः सर्वे पीड्यन्ते वान्समान् ॥ १३
- वरेराश्च किराताश्च पुलिन्दा द्रमिला (विडा) स्तथा । मालवा मलया वज्राः कलिङ्गाः पार्वतास्तथा ॥ १४
- सूर्यकौश सुपाः ध्रुवाः पिशाचा वनवासिनः । तन्नामधेयास्तद्भूकाः पीड्यन्ते राहुघातने^{१७} ॥ १५
- यायिनः स्वातय्याः (?) सस्यैः (?) सोलपां (?) द्रमिला (विडा)स्तथा ।
- अह्ना वज्राः कलिङ्गाश्च सौरसेनाश्च क्षत्रियाः ॥ १६
- पाराश्रोमाश्च भोजीश्च यज्ञे^{१८} चन्द्रश्च साधवः । पीड्यन्ते शुकपातेन सद्भान्धाकुलो^{१९} भवेत् ॥ १७
- श्वेतः श्वेतं ग्रहं यत्र हन्यात् सुप्रतिसौ^{२०} (सुप्रतिसौ) यदा । ब्राह्मणानां मिथो भेदो नागराणां तु निर्दिशेत् ॥ १८
- लोहितो लोहितं हन्यात् यदा महसमागमे । क्षत्रियाणां मिथो भेदं नागराणां तु निर्दिशेत् ॥ १९
- पीतः पीतं यदा हन्यात् ग्रहं महसमागमे । वैश्यानां नागराणां च मिथो भेदं वदाऽऽविशेत् ॥ २०
- कृष्णः कृष्णं यदा हन्यात् ग्रहं महसमागमे । शूद्राणामनयं घोरं यायिनां चैवमाविशेत् ॥ २१
- श्वेतो नीलश्च पीतश्च कपिलः पद्मलोहितः । विपद्यते यदा वर्णो नागराणां तदा भयम् ॥ २२
- श्वेतो वाऽत्र यदा पाण्डुग्रहं संपद्यते स्वयम् । यायिनां विजयं श्रूयाद् मद्रवाहुयचो यथा ॥ २३

1 A D जायते । 2-4 B D ह्यं जयपराजयौ । 5 A *सौमश्च । 6 A *कन्यैव । 7 D गणः । 8 A यायिनः । 9 A स्वरः । * D This st. is not found in this Ms. 10 A मुनिः । 11 A सामस्त्रिकः । D सामस्त्रिकः । 12 A नक्षः । 13 A D चयस्य । 14 A D जः । 15 A सन्त्यात्वात् । 16 A वचो । 17 A चित्तकः । 18-19 A उपरि श्च्यु कृतिमात् । 20 A दृत् । 21 A न निरे । 22 A B प्रहः । 23 A यो भवः । B नामवः । 24 A D क्षत्रिप्रकः । 25 B नयः । D नय । 26 B सौम्यानां । 27 A समुभयः । B *समुभयः । 28 A मोमः । 29 B D हतो । 30 A सूर्यकाः । D सूर्यकाः । 31 D *घातेन । 32 A B घातयः । 33 A सस्यैः । B सारसो । 34 A सोलपाः । B सोलप । 35 D सोजाः । 36 A जज्ञेः । D पतेः । 37 D चन्दस्य । 38 A अकुलः । 39 A प्रतिसौः । D प्रतिसौ । † B This st. is there in this Ms. but as it is not numbered there is anomaly in numbering from this st. onwards. ‡ B This st. is also not numbered so this st. and the next st. make one stanza in this Ms. 40 B not found. § A This st. follows the next st. in this Ms. .

कृष्णो नीलस्था श्यामः कपोतो भस्मसंनिभः । विषद्यते यदा वर्णो न तदा चापिर्नो भयम् ॥	२४
एवं शिष्टेषु वर्णेषु नागरेषु विचारतः । उत्तरं उत्तरा वर्णा यायिनामपि निर्दिशेत् ॥	२५
रंक्तो वा यदि वा नीलो ग्रहः सम्पद्यते स्वयम् । नागराणां तदा विन्द्यात् जयं वर्णमुपस्थितम् ॥	२६
नीलाद्याः सूर्ये वर्णा उत्तरा उत्तरं पुनः । नागराणां विज्ञानीयात् निग्रन्थे (निग्रन्थ !) ग्रहसंयुगे ॥	२७
ग्रहो ग्रहं यदा हन्यात् प्रविशेद् वा भयं तदा । दक्षिणः सर्वभूतनामुत्तरोऽण्डजपक्षिणाम् ॥	२८
ग्रहो गुरु-शुभौ विन्द्यादुत्तरद्वारमाश्रितौ । शुक्र-सूर्यौ तथा पूर्वा राहु-भौमौ च दक्षिणाम् ॥	२९
अपरां चन्द्र-सूर्यौ तु मध्ये केतुमसंशयम् । क्षेमङ्करो शुभाणां च यायिनां च भयङ्करः ॥	३०
अहश्च पूर्वसन्ध्या च स्वावरप्रतिपुद्गलाः । रात्रिश्चावरसन्ध्या च यायिनां प्रतिपुद्गलाः ॥	३१
रोहिणीं च ग्रहो हन्यात् द्वौ वाऽथ बहयोऽपि वा । अपग्रहं तदा विन्द्याद् भयं वाऽपि न संशयः ॥	३२
शुक्रः शङ्खनिकाशः स्यादीपतीतो बृहस्पतिः । प्रवालसदृशो भौमो बुधस्तवरुणसंनिभः ॥	३३
शनेश्वरश्च नीलाभः सोमः पाण्डुर उच्यते । बहुवर्णो रविः केतु राहुनेक्षत्र एव च ॥	३४
उदकस्य प्रभुः शुक्रः सस्वस्यै च बृहस्पतिः । लोहितः सुख-दुःखस्य केतुः पुष्प-फलस्य च ॥	३५
बुधस्तु बल-वित्तानां सर्वस्य च रविः स्मृतः । दोकान्दनां (?) वल्लीनां च शशाङ्कः प्रभुच्यते ॥	३६
यान्यस्वार्थं तु नक्षत्रं तथाऽऽरः सर्वशः प्रभुः । शनिश्च सुख-दुःखस्य सर्वे हेते त्रिदण्डवत् ॥	३७
वर्णानां शङ्कोरे विन्द्याद् द्विजातीनां भयङ्करः । स्वपक्षे परपक्षे च चातुर्वर्ण्यं विभाव्यते ॥	३८
वातः श्लेष्मा गुरुर्ह्यश्व-न्द्रः गुरुस्तथैव च । यातिकौ बुध-सौरौ तु पैत्तिको भौम उच्यते ॥	३९
पितृश्लेष्मान्तिकः सूर्यो नक्षत्रं देवता भवेत् । राहुस्तु भौमो विज्ञेयः प्रकृतौ च शुभा-शुभे ॥	४०
आर्येवं मादित् (?) पुष्यो धनिष्ठा पौष्णवी च भूत् । केतु-सूर्यौ तु वैशाखौ राहुर्वरुणसंभवः ॥	४१
शुक्रः सोमश्च कौसंज्ञः शेषास्तु पुरुषा प्रहाः । नक्षत्राणि विज्ञानीयान्नाभिर्देवतैस्तथा ॥	४२
ग्रहयुद्धमिदं कृत्वा यः सन्मगधवारयेत् । स विजानाति निर्ग्रन्थो लोकस्य तु शुभा-शुभम् ॥	४३

इति निर्ग्रन्थे भद्रवाहुके निमित्ते ग्रहयुद्धं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

नक्षत्रं ग्रहसंपत्त्या कृत्स्नस्वाद्यं शुभा-शुभम् । तस्मात् कुर्यात् सदोच्छ्रायं नक्षत्रं ग्रहदेशने ॥	१
सर्वे यदुत्तरे काष्ठे प्रहाः स्युः क्षिणवधवंसः । तदा बलं च न प्राणं सुंसमासासाम्यमर्षताम् (?) ॥	२
क्ष(स)ीः क्षीरं यथाः कंगुरुदाराः सत्यमेव च । दुर्भाग्यं सन्निगडंति नैवानिचया यद्बुधः (?) ॥	३
पष्टिकानां विरराणां द्रव्यस्य र्थं प्रणर्त्सं च । सन-कोद्रव-कंगूनां नीलाभानां शनेश्वरः ॥	४
यव-गोधूम-श्रीहीणां शुक्रधान्य-भस्वरयोः । श्लीनां चैव द्रव्याणां शुक्रस्य प्रतिपुद्गलाः ॥	५
मधु-सर्पिः-शृगालानां क्षीराणां च तथैव च । कुसुंभस्वातसीनां च गर्भाणां च बुधः स्मृतः ॥	६
कोशपाप्यं सर्पेपात्र पीतं रक्तमथामित्रम् । अङ्गारकं विज्ञानीयात् सर्वेषां प्रतिपुद्गलाः ॥	७

* D This st. ought to have been numbered as 23 but it has been numbered as 24 thus making it tally with A. † A This st. is missing in this Ms. ‡ A ग्रह* । 2 A पूर्व* । 3 B शतस्य । 4 B D बलवित्तानात् । 5 B D दोदकानां । 6 B यान्यर्थः, D धन्यार्थः । 7-8 B वाचकेतु च । 9 A भवे* । 10 D नक्षत्र । 11 D द् । 12 A D सर्वा । ‡ A शुभमासास्य पश्यता, B सुसामान्यमर्षता । 13 B क्षया । 14-15 A वणकस्य ।

महाधान्यस्य महत्तामिक्षणां शर-वंशयोः । गुरुणां मंद-पीतानामथो ^१ (थ)ज्ञेयो बृहस्पतिः ॥	८
मुक्ता-मणि-जलेशानां सूर-सौवीर-सोमिनाम् । शुद्धिणामुदकानां च सौ(सो)म्य(म)स्य प्रतिपुद्गलाः ॥९	९
दक्षिजा(जा)नां च जन्तूनां ^२ कन्द-मूल-फलस्य च । उष्णवीर्यविपाकस्य रवेस्तु प्रतिपुद्गलाः ॥	१०
नक्षत्रे ^३ भार्गवः सोमः शोभन्ते(ते)सर्वशो यथा । यथाद्वारं तथा विन्ध्यात् सर्ववस्तु व्यथाविधि ॥	११
विघ्नां यदि सेवन्ति(न्ते)महा वै ^४ राहुंसहस्रीः । दक्षिणा दक्षिणे मार्गं वेद्यानरपथं प्रति ॥	१२
गिरिभिन्ने ^५ धं निन्नेषु नदी-पल्लवधारिषु । एतेषु वापयेद् वीजं स्थलं वज्रं(धर्मं) तथा भवेत् ॥	१३
महर्षी मल्लवेदेषु राष्ट्राणां ^६ सिन्धुसागरे । एतेष्वपि तदा सुष्णं(!) प्रियमन्यत् प्रसूयते ॥	१४
कृत्तिका-रोहिणीयुक्तां बुध-चन्द्र-शनैश्चराः । यदा सेवन्ते सहितास्तदा विन्ध्यादिदं फलम् ॥	१५
आज्यविक्रं ^७ गुहं तैलं कार्पासो मधु-सर्पिणी । सुवर्ण-रजते मुद्गाः शालयस्त्रिलमेव च ॥	१६
श्लेषे याम्योत्तरे ^८ मार्गं पञ्चदशेन शालयः । दशदकं ^९ प्रसक्तं स्थान् दक्षिणेन पडाढकम् ॥	१७
उत्तरेण तु रोहिण्यां चतुष्कं कुम्भमुच्यते । दशकं प्रसङ्गतो विन्ध्यात् दक्षिणेन चतुर्दशम् ॥	१८
नक्षत्रस्य यदा गच्छेद् दक्षिणं शुरु-चन्द्रमाः । सुवर्णं रजतं वज्रं कल्याणं प्रियतामियुः ॥	१९
धान्यं ^{१०} यत्र प्रियं विन्ध्याद्रावो नात्यर्थोद्विहिनं(!) । उत्तरेण यदा चाति नैतानि चिनुयात् तदा ॥	२०
उत्तरेण तु पुष्यस्य यदा युज्यति ^{११} चन्द्रमाः । भौमस्यै ^{१२} दक्षिणे पार्श्वे मघासु यदि तिष्ठति ॥	२१
मल्लदा(र्था) माल-वेदेहा यौघेर्थाः संज्ञेनायकाः । सुवर्णं रजतं वज्रं मणिमुक्ता तथा प्रियम् ॥	२२
चन्द्रः शुक्रो शुक्रसोमो ^{१३} मघानां यदि दक्षिणे । वज्रं च द्रोणमेवं ^{१४} च निर्दिशेन्नात्र संशयः ॥	२३
वाह्वालिर्ध्वं वापी च भद्रं ^{१५} धैव यदोत्तरे ^{१६} । प्रहेषुक्तसु त(व)दा कुम्भं तु पञ्चकम् ॥	२४
रहुः केतुः शशी शुक्रो भौमश्चोत्तरतो यदा । सेवन्ते चोत्तरं द्वारं बालस्तं वा कदाचन ॥	२५
गिष्पतिं चापि कुर्वन्ति भयं देवेषु सर्वशः । बहुतोयान् समान् विद्यान्महाशौलीर्ध्वं वापयेत् ॥	२६
कार्पासास्त्रिल-मापाश्च सर्पिश्चात्र प्रियं यथा । आर्षुवाप्यानि वर्धन्ते योगक्षेमं च हीयते ॥	२७
चन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे भार्गवो वा विशेषतः । उत्तरांस्तारकान् प्राप्य तदा विन्ध्यादिदं फलम् ॥	२८
महाधान्यानि पुष्पाणि हीयन्ते चाशुभंस्तथा । कार्पास-त्रिल-मापाश्च सर्पिश्चैवाघते ^{१७} तदा ॥	२९
चित्रायां दक्षिणे पार्श्वे शिखरी ^{१८} नामं वारवा । तयेन्दुर्ध्वदि दृश्येत तदा वीजं न वापयेत् ॥	३०
गवासे(मि)थ हिरण्येन सुवर्ण-मणि-मौक्तिकैः । महिष्यजादिभिर्वक्षीधोन्यं क्रीरवा भं वापयेत् ॥	३१
चित्रायां तु यदा युष्मश्चन्द्रो भवति दक्षिणः । पद्भ्युष्णं जायते धान्यं योगक्षेमं च जायते ॥	३२
इन्द्रो-निदेवसंयुक्ता यदि सर्वे प्रहाः कृशाः । अन्यन्तरेण मार्गस्यास्तारका यास्तु धास्ततः ॥	३३
केशु-दार-तिला मुद्गाश्चणकाः पट्टिकाः ^{१९} शुक्राः । चित्रायोगं न सर्पेत चन्द्रमा उत्तरो भवेत् ॥	३४

1 A रत्नं; D सूर । 2 A संवत्; D अथ । 3 B महोषो, D महा । 4 A सौव । 5 A D जन्तू-
मात् । 6 B D नक्षत्र । 7-9 B चोराद् लक्ष्म । 10-11-12 A निमज्जतेषु । 13 A मल्लदा । 14 B D सुता-
द्वारं । 15 A शुक्रः । 16 B D अजातिक । 17 A बलोत्तरे । 18 A प्रसक्तं । 19-20 B धान्यमंत्र, D
धान्यमत्र । 21 B नात्यर्थोद्विहिनः, D नात्यर्थोद्विह । 22 B पुष्यसि । 23 A त्रैसेहस । 24 B मल्लदा ।
25 D मल । 26 A वीरधेया; B बोधेया । 27 B संज्ञि, D संज्ञि । 28 B भौमः । 29 A *मघं;
D missing । 30 B भाद्रालिक । 31 B चन्द्रः । 32 A D उत्तरा । 33 A मता । 34 B *लिचन ।
35 B वापयेत् । 36 A D भद्रु । 37 B चामरा, D वासु । 38 A अघते, D अघते । 39 B शिखरी ।
40 B माग । 41 A ते इन्दु । 42 B D लि । 43 A B इन्द्रालि । 44-45 B D पट्टिकायुगाः ।

संप्राज्ञ च तदा धान्य योगक्षेमं च जायते । अल्पसारा भयन्त्येते चित्रा वर्गां न सशयः ॥	३५
विशाखामध्याः शुक्रलोचयो धान्यवर्धनः । समर्थं यदि विज्ञेयं दशद्रोणक्यं वदेत् ॥	३६
यायितौ चन्द्र-शुक्रौ तु दक्षिणासुचरो तदा ^(१) । तारा-विशारयोर्धोर्ता तदाऽर्षन्ति चतुष्पदाः ॥	३७
दक्षिणेनासुराधाया-यदा च ब्रजते शशी । अप्रमथ्य प्रहीणश्च वरुं द्रोणाय कल्पयेत् ॥	३८
ज्येष्ठा-मूळौ यदा चन्द्रो दक्षिणं ब्रजते प्रभः । तदा सस्यं च वरुं च वरीरी ^(१) वार्थं ^(१) विनश्यति ॥	३९
प्रजानामनयो ^१ घोरस्तादा जायति ^१ तामर्सीः । प्रस्यक्रेयस्य वस्त्रस्य तेन क्षीयन्ति ^१ तां प्रजाम् ॥	४०
मूळं मन्दैव ^(१) सेवन्ते ^१ (वेत्) यदा दक्षिणतः शशी । प्रजातसर्वधान्यानां आढका तु तदा भवेत् ॥	४१
कृत्तिकां रोहिणीं चैव पुष्यं-श्रेष्ठीं-पुनर्वसून् ^१ । प्रजते दक्षिणश्चन्द्रो दशप्रस्यं तदा भवेत् ॥	४२
मघां विशाखां च ज्येष्ठाऽसुराचे मूलमेव च । दक्षिणे ब्रजते शुक्रश्चन्द्रे तदाऽऽढकमेव च ॥	४३
कृत्तिकां रोहिणीं चित्रा विशाखा च मघा यदा । दक्षिणेन महा वाप्ति चन्द्रस्ताढकविक्रयः ॥	४४
शुरुः शुक्रश्च भौमश्च दक्षिणाः सहिता यदा । प्रस्यक्यं तदा वस्यैर्वाप्ति मृत्युसुर्यं प्रजाः ॥	४५
उत्तर भजते मार्गं शुक्रंशुभ्रं तु चन्द्रमाः । महाधान्यानि वर्धन्ते कृष्णधान्यानि दक्षिणे ॥	४६
दक्षिणं चन्द्रशुभ्रं ^{१०} च यदा वृद्धतर भवेत् । महाधान्यं तदा वृद्धं ^{१०} कृष्णधान्यमथोत्तरम् ॥	४७
कृत्तिकानां मघानां च रोहिणीनां विशालयोः । उत्तरेण महाधान्यं कृष्णधान्यं च दक्षिणे ॥	४८
यस्य देशस्य नक्षत्र पीडयते ^{११} हि ^{११} यदा यदा । त देशं भिक्षवः स्फीताः सप्रयेयुस्तदा तदा ॥	४९
धान्यं वस्त्रमिति हेयं तस्यार्थं ^{११} च शुभा-शुभम् । महनक्षत्रसप्रल(प्राप्तौ ^१) कथिता(त)भद्रबाहुना ॥	५०

॥ इति नैर्ग्रन्थे भद्रबाहुके निमित्ते संप्रहयोगार्थकाण्डे^{११}

नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

नमस्कृत्य महावीर सुरा-सुरतनस्कृतम् । स्वप्राप्याय ^{११} प्रवक्ष्यामि शुभा-शुभसमीपितम् ॥	१
स्वप्रमाला दिवास्वप्ने ^{११} नष्टचिन्तामयः ^{११} फलाः । प्रकृता-कृतस्वप्नेश्च नैते ग्राह्या निमित्ततः ॥	२
कर्मजा द्विविधा यत्र शुभाश्चात्राशुभालया । त्रिविधाः सप्रहाः स्वप्राः कर्मजाः पूर्वचिन्तितः ॥	३
भवान्तरेषु चाभ्यस्यौ भावाः सफल-निष्फलाः । तान् प्रवक्ष्यामि तत्त्वेन शुभा-शुभफलांनिमान् ॥	४
जलं जलरुहं धान्यं सदाशुभोजमाजनम् । मणि-सुक्ता-प्रवालार्थं स्वप्ने पश्यन्ति श्रेष्ठीमहाः ॥	५
रक्त-पीवानि द्रव्याणि यानि ^{११} मुष्टान्यैमिसभवान् ॥ तस्योपकरणं विन्यात् स्वप्ने पश्यन्ति पैत्तिकाः ॥	६

1 B °वयां । 2 A समर्थ । 3 B °क्रम; D °क्षय । 4 B D °परा । 5 B दातां, D इतो । 6-7 B तरी चाप्य, D शरी चाप्य । 8 D भानय । 9 A वापित । 10 A तां समाम्, D तावताम् । 11 A प्रल । 12 B क्षीयन्ति; 13 B हतेच, D मतेव । 14-16 B °चैत्र पुष्य पुष्यसु; D चैत्र is not found in this Ms The rest is just like B * B This second half is not found in this Ms 17 A शुक्रः । 18 A शुभ्रं । 19 A °शुभ्रः । 20 D हेव । 21-22 A न वीक्ष्यते । 23 A तदा । 24 A °धर्मः । 25 B D महसवोमावेकांठः । 26 A B स्वप्नपद । 27 B °शुभ । 28 B °मयो । 29 A वा स्वप्ना । 30-31 A °रक्तस्वितान्, D रक्त विवमम् । 32 A °शुक्ति; D °शुक्तिः । 33 D °प्रतासप । 34-36 B वान्पुष्पा न्यप्रिमोक्षता; D वातशाम्रमि सनवाम् ।

च्यवनं पुत्रं यानं पर्यतामै द्रुमं गृहम् । आरोहन्ति नराः स्वप्ने चालिकाः पक्षगामिनः ॥ ७
 सिंह-न्याग्र-गर्जयुक्तो गो-शृषा-धैर्नैर्युर्वः । रथमारुह्य यो याति पृथिव्यां स नृपो भवेत् ॥ ८
 श्रसादं कुञ्जरवदरानारुह्य सागरं विशेत् । तथैव च विकथेत तस्य नीचो नृपो भवेत्(?) ॥ ९
 पुष्करिण्यां तु यत्तीरे सुखीतं शालिभोजनम् । श्वेतं गलं समारूढः स राजा न चिराद् भवेत् ॥ १०
 सुवर्ण-रूप्यभाण्डे वा यः पूर्वनवरा(?) स्तुयात् । प्रासादे वाऽथ भूमौ वा याने वा राज्यमाप्नुयात् ॥ ११
 श्वेते पुरीषे मूत्रेऽथ यः स्वप्ने च विकृष्यति । राजा राज्यफलं वाऽपि सोऽचिरात् प्राप्नुयान्नरः ॥ १२
 यत्र वा तत्र वा स्थित्वा जिह्वायां लिखते नरः । दीर्घ्यां रक्त्यां स्थित्वा स नीचोऽपि नृपो भवेत् ॥ १३
 भूमिं ससागरजलां सशैल-वन-काननाम् । वाहृभ्यामुद्वरेयस्तु स राज्यं प्राप्नुयान्नरः ॥ १४
 आदित्यं वाऽथ चन्द्रं वा यः स्वप्ने रश्मते नरः । श्मशानमध्ये निर्भाकिं परं हृत्वीं चम्पतिम् ॥ १५
 सोभाग्यमर्थं लभते लिङ्गच्छेदात् खिया नरः । भगच्छेदे तथा नारी पुरुषार्त्तं प्राप्नुयात् कलम् ॥ १६
 शिरो वा लिङ्घते यस्तु सोऽसिना लिङ्घतेऽपि वा । महस्रलागं जानीयाद् भोगांश्च विपुलान् नृपः ॥ १७
 पशुरारोहते यस्तु विस्फारण-समार्जने । अर्धलाभं विजानीयात् जयं युधि^{१७} रिपोर्वधम् ॥ १८
 द्विगणं(?) हस्तिनारूढः शुभो वा समलङ्कृतः । यः स्वप्ने जायते मीतः समृद्धिं लभते सतीम् ॥ १९

देवान् साधु-द्विजान् प्रेतान् स्वप्ने पश्यन्ति पुष्टिभिः^{२०} ।

रोहिवा सुप्तमिच्छन्ति^{२१} विपरीते विपर्ययः ॥

२०

गृहद्वारं विवर्णमिज्याह्वं यो^{२२} गृहं^{२३} नरः । व्यवसनांस्तुच्यते शीघ्रं स्वप्ने दृष्ट्वा हि वाटशम् ॥ २१
 प्रपानं^{२४} यैः विवेरपानं यद्वो वा योऽभिमुच्यते । विप्रस्य सोमपानाय शिष्याणामर्थवृद्धये ॥ २२
 निम्नं^{२५} वृषजलं^{२६} लिङ्गान् यो मीतः स्रष्टुमाह्वेत् । स्वप्ने स वर्धते सख्ये-धन-धान्येन मेधसा ॥ २३
 श्मशाने शुष्कवारं वा वह्निं^{२७} शुष्कहृत्तं तथा । यूपं^{२८} वा योऽपिरूढः स्वात् स्वप्ने व्यवसनाप्नुयात् ॥ २४
 प्रपु-स्रीसा-यसं रज्जुं नानकं^{२९} मक्षिकयुतम् । यस्मिन् स्वप्ने^{३०} प्रयच्छन्ति तस्यासौ ध्रुवो भवेत् ॥ २५
 अकालजं फलं पुष्पं फाले वा यथा गहितम् । यस्मै स्वप्ने प्रदीयते तदस्मायात्सलक्षणम् ॥ २६

अलककं वाऽथ^{३१} रोगो(गं) वा निवातं यस्य वैशमि ।

गृहदाप(ह)मवातोति चौरैर्वा शस्त्रपातनम् ॥

२७

अगम्यागमनं^{३२} चैव सोभाग्यायामिच्छये ।

अलं कृत्या यथा पीत्या यस्मै वस्त्रयाश्च यद् भवेत् (?) ॥

२८

मुनि(शुनी)^{३३} चतुष्पदं स्वप्ने यो भयं विद्म्य शुच्यते । पुनर्न भवति भार्या सुखीना सुपरिच्छदा ॥ २९
 वीणां विपं^{३४} यै वल्लकी स्वप्ने गृह्य विबुध्यते । कन्यां तु लभते भार्यां कुलरूपविभूषिताम् ॥ ३०

1 च्यवनं; D च्यवनं । 2 A पक्षगामिनः; D पितृगामिनः । 3 A यथा; D युवा । 4 B तंयमा ।
 5 B निकष्येत्; D विकाष्ट । 6-7-8 A. These are missing in this Ms. 9 B दीपं; D दीपता । 10 B जरे । 11A अवि शिष्टम् । 12 B दूषो; D कथा । 13 A सर्व; D महर्ष । 14 A B पुदरः ।
 15 D सुपे । 16 A तुष्टिभिः । 17 D missing. 18 D मुच्छन्ति । 19 BD विवृशुम् । 20 D अस्मिन् ।
 21-22 B D योगं । 23 BD वासताम् । 24 A प्रपानं; B प्रापानं । 25 A यत् । 26 A C D निम्नम् ।
 27 B D अकालम् । 28 A चलम् । 29 A तुष्या; D तु स्वात् । 30 D वाच्यं । 31 B रूपं; D युवं ।
 32 B नानाकं । 33 B D मद्यु । 34 D मधे । 35 B गमितम्; D गमितम् । 36 B वाष्पं; D वाष्पं ।
 37 A गमनम् । 38 D not found. 39 D यदुति । 40 A अयुष्पति । 41-42 A विपनी; D विपुं ।

विषेण म्रियते यस्तु विपं वाऽपि विषेन्नरः । नै भीतो धन-धान्येन वध्यते^१ न चिराद्धि सः ॥ ३१
 उपाचरेदासवाज्ये मृतो गत्वा (?) अकिंचनः । मृयाद् वा सन्नचः किञ्चिन्नसत्यं वृद्धये हितम् ॥ ३२
 प्रेतयुद्धं^२ समारूढो दंष्ट्रियुक्तं च यो रथम् । दक्षिणाभिमुखो याति म्रियते सोऽचिरान्नरः ॥ ३३
 वराहयुक्ता या नारी प्रीवावद्धं^३ प्रकर्मति^४ । सा तस्य पश्चिमा रात्री^५ नरो भवति पर्वते ॥ ३४
 खर-शूकरयुक्तेन खरोष्ट्रेण वृफेर्णं वा । रथेन दक्षिणं याति दिशं^६ स म्रियते नरः ॥ ३५
 कृष्णवामो यदि भूत्वा प्रवासं नावगच्छति । मार्गं स भयमाप्नोति नारी दक्षिणगौ यधर्मं ॥ ३६
 यूर्पमेकखरं शलं^७ यः स्वप्नेष्वभिरोहति । सा तस्य पश्चिमा रात्री यदि साधु न पश्यति ॥ ३७
 हुवांसाः कृष्णभस्मञ्च चर्मतेलविपश्चित्तम्^८ (?) । सा तस्य पश्चिमा रात्री यदि साधु न पश्यति ॥ ३८
 अमद्वचमक्षणं चैव पूजितानां च दर्शनम् । कालपुष्पफलं चैव लभ्यतेऽर्धस्य सिद्धये^९ ॥ ३९

नराप्रवेदमनः सालो^{१०} यः स्वप्ने वदते^{११} नरः ।

सोऽचिराद्^{१२} वमते^{१३} लक्ष्मीं कुशं चाप्नोति दारुणम् ॥ ४०

दर्शनं प्रहणं भ्रमं^{१४} शयना-सनमेव च । प्रशस्तमाममा(मां)सं च स्वप्ने वृद्धिकरं हितम् ॥ ४१

पक्वमांसस्य घासाय(सस्य)^{१५} भक्षणं प्रहणं तथी । स्वप्ने व्याधिभयं विन्द्याद् भद्रबाहुचचो यथा ॥ ४२

छर्दने मरणं विन्द्यादर्धनांशो विरेचने । छत्रो यानाद्यधान्यानां^{१६} प्रहणं मार्गमादिशेत् ॥ ४३

मधुरे निवेशे^{१७} स्वप्ने दिवा च यस्य वेदमनि । तस्वार्थनाशं नियतं मृतो वाऽप्यभिनिर्दिशेत् ॥ ४४

यः स्वप्ने गायते हस्ते नृत्यते पठते नरः । गायते(ने) रोदनं विन्द्यात् नृत्यते(नर्तने)र्ध्व-धन्वन्म^{१८} ॥ ४५

हसने शोचनं म्रूयात् कलहं पठने तथा । वंधने स्थानमेव स्यात् मुक्तौ^{१९} देशान्तरं वदेत् ॥ ४६

सरांसि सरितो वृद्धान् पर्वतान् कलयान् गृहम् । शोकात्तः पश्यते स्वप्ने स च शोकोऽभियर्षते ॥ ४७

आसन शयनं यानं गृहं चखं च भूषणम् । स्वप्ने चस्याभिदीयन्ते सुखिनः श्रियमाप्नुयात् ॥ ४८

अलङ्कृतानां द्रव्याणां वाजि-वारणयोस्तथा । वृषभस्य च शुक्लस्य दर्शने प्राप्नुयाद् यथाः ॥ ४९

पताकामसियष्टिं वा शक्तिं मुक्तान्^{२०} सकाञ्चनान् । दीपिवां लभते स्वप्ने योऽपि ते लभते धनम् ॥ ५०

मूत्रं^{२१} वा कुहते स्वप्ने पुरीपं वा सलोहितम् । प्रतिशुभ्वेत आयुश्चै^{२२} (?) लभते सोऽर्धनाशनम् ॥ ५१

अहिर्वां वृद्धिकः कीटो च स्वप्ने दशते नरम् ।

प्राप्नुयात् सोऽर्थवान्^{२३} यः^{२४} स^{२५} यदि भीतो न शोचते ॥ ५२

पुरीपं छर्दितं वस्तु भक्षयेन्न च कुहसते^{२६} । मूत्रं रेतश्च रक्तं च न शोकात् परिमुच्यते ॥ ५३

फालेयं चन्दनं रोध्रं घण्डे नै प्रशस्यते । अन्नं^{२७} टेपानि^{२८} पिष्टानि चान्येव धनवृद्धये ॥ ५४

* A This line and the next line are not found in this Ms. 1 D वध्यते ।
 2 B युक्तं । 3 A युद्धं । 4 B प्रवर्षति । 5 B रात्री । 6 A वृषेण । 7 A दिवसे । 8-9 A मागवम् ।
 10 A द्वय । 11 D मूलं । 12 B वापं, D वापं । 13 B विपश्चिन्नात्, D विमार्शितं । 14 A वृद्धये ।
 15 A वामं । 16 B शीलः । 17 B वदते । 18 B चिरात् । 19 A वदते, D वेदते । 20 A मन्त्रः B
 missing in this Ms. 21 A वा सत्याः, D वा । 22 A not found. 23 B अर्धं । 24 A
 घासानां, D घासानां । 25 B निवेशः । 26-28 D मृगयुमेव निर्वचनम् । 29 A युक्तौ । 30 B वदते ।
 31 B D ग्रहान् । 32 A शुक्लः, D उच्छ्वः । 33 A पुत्र । 34 B तपायान्, D वापश्च । 35 D अर्धना ।
 36-37 B पश्यन्, D not found. 38 D कुहते । 39 A वा । 40-41 B अलङ्कृतानि । D
 अलङ्कृतानि ।

रक्षणां करवीराणामुत्पलानामुपानयेत्(?) । लम्बो(भे)वा दर्शने^१ स्वप्ने प्रयाणावा(र्ध) विधीयते ॥ ५५
 कृष्णं वासो^(?) ह्ययं कृष्णं गोऽभिः रूढः प्रयाति च । दक्षिणां दिशमुद्विष्टः सोऽपि^२ प्रतायं तत्त्वतः ॥ ५६
 आसनं शास्मलीं वापि कदलीं पारिमद्रकम् । पुष्पितं यः समारूढः सन्निर्तमधिरोहति ॥ ५७
 हटाक्षी विकृता काली नारी स्वप्ने च कर्पति । उत्तरं^३ दक्षिणां दिशं मृत्युः शीघ्रं समीहते ॥ ५८
 वर्दी सुण्डी विरूपाक्षा^४ मलिनां मलिनवाससाम् । स्वप्ने यः पश्यति ग्लानिं समूहे भयमाविशेत् ॥ ५९

डादश^५ (दक्षिणं) पुण्डरीकं^६ वा सव्यं कमलमेव^७ च ।

दृष्ट्वा स्वप्ने विबुध्वेत ग्लानिं तस्य समादिशेत् ॥

६०

स्रले वाऽपि विकीर्येत जले वा नार्क्षामाप्नुयात् । यस्य स्वप्ने नरस्यास्य तस्य विन्यान्मदद्भवम् ॥ ६१
 बही-गुल्ममयो वृक्षो बल्मीके यस्य जायते । शरीरे तस्य विज्ञेयं तदां गर्भं (तवङ्गस्य) विरेचनम् ॥ ६२
 माळे^८ वा वेणुमुल्मो वा रज्जुरो हरितो^९ द्रुमः । मत्स्यके जायते स्वप्ने तस्य साप्ताहिकः स्मृतः ॥ ६३
 हृदये यस्य जायन्ते हृद्रोगेण विनश्यति । अनङ्ग(यदङ्गे) जायमानेषु तदङ्गस्य विनिर्दिशेत् ॥ ६४
 रकमाला तथा माला रक्तं वा सूक्ष्मेव च । यस्मिन्नेवाद्यमध्ये तदङ्गे न विकृश्यति ॥ ६५
 माहो^{१०} नरो(रं) नगं कञ्चित् यदा स्वप्ने च कर्पति । यद्वस्य मोक्षमाचष्टे सुक्तिं यद्वस्य निर्दिशेत् ॥ ६६
 पीतं पुष्पं फलं यस्यै रक्तं वा संप्रदीयते । कृताकृतसुवर्णं वा तस्य सौमर्ष्यं(?) वर्णमाह ॥ ६७
 श्वेतमांसासनं यानं सितगाल्यस्य धारणम् । श्वेतानां वाऽपि द्रव्याणां स्वप्ने दर्शनमुत्तमम् ॥ ६८
 यलीयर्दयुतं यानं योऽभिः रूढः प्रधायति । प्राचीं दिशमुदीचीं वा सोऽप्यलामभवामुपयात् ॥ ६९
 नग-वेश्म-पुराणां तु दीप्तानां तु शिरस्थितः । यः स्वप्ने मानवः सोऽपि मर्दां भोक्तुं विरामये^{११}त् ॥ ७०

सून्मयं(यां) नाग(व)मारूढः सागरे ड्रवते हि^{१२} शैः (सः) ।

तथैव च विबुध्वेत सोऽचिराद् वसुधाधिपः ॥

७१

पाण्डुराणि च चेश्मानि पुष्प-श्यावा-फलान्वितान् । यो वृक्षात् पतति स्वप्ने स फलं चैष्टते तदा ॥ ७२
 वासोभिर्हरितैः शुक्लेर्षेष्टितः प्रतिबुध्यते । दहते योऽग्निना वाऽपि बध्यमानो^{१३} विमुच्यते ॥ ७३
 दग्धतेऽ-पृतानां वा क्षीरस्य च विशेषतः । प्रशस्तं दर्शनं स्वप्ने भोजनं न^{१४} प्रशस्यते ॥ ७४
 अङ्ग-अलङ्गयुक्तस्य शरीरस्य विवर्धनम् । प्रशस्तं^{१५} दर्शनं स्वप्ने नर-रोमविवर्धनम् ॥ ७५
 वत्सङ्गः पूर्वते^{१६} स्वप्ने यस्य धान्यैर^{१७} निन्दितैः । फल-मुष्पैश्च संप्राप्तः प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ७६
 कन्या वाऽऽया^{१८} हि^{१९} वा कन्या रूपमेव(?) विगृहिता ।
 प्रकृष्टी प(ह)द्यते स्वप्ने लभते योपितः श्रियम् ॥ ७७
 प्रश्रियति यः शलैः^{२०} पृथिवीं पर्वतान् प्रति । शुभमारोहते यस्य सोऽग्निपेर्कर्मवाप्तुयात् ॥ ७८

1 B दर्शने; D दशमे । 2 A प्रणया वा; D मायाणा वा । 3-5 A not found in this Ms. 6-9 B सोऽग्निमेवो यद्वलतः; D सोऽग्निमेवो यद्वलतः । 10 B D सत्त्वितम् । 11 B D उदयं । 12 A D विरूपा वा । * A this is not found in this Ms. † A स्वप्ने यत्त्वापत्तं पाण्डुराणं वा सव्यपकिकमेव । 13 D वायसं । 14 D पुण्डरीकं । 15 D कपिलम् । 16-17 A समवाप्यात् । 18-19 B उदगं च; D उदगस्य । 20 B नीलः; D तामः । 21 A रोहति । 22 B D महः । 23 A D हृताकृतिः । 24 B D शोभस्य । 25 B शितामच; D निरमय । 26-27 D हतः । 28 A लङ्गमान; B लङ्गमानः । 29 A पारस । 30 A च । 31 A not found. 32 A *विवर्धनम् । 33 B पश्यते । 34 A not found; B पश्यते । 35-37 A B वा यदि । 38 A प्रहृष्ट्या । 39 D शार्यः । 40 B वृषेकम् ।

नारी पुंस्त्वं नरः स्त्रीत्वं लभते स्वप्नदर्शने । वध्येते तावुभौ शीघ्रं कुटुम्बपरिवृद्धये ॥	७९
राजा राजसुतश्चौरो नो ^१ सखा ^(?) धन-धान्यतः । स्वप्ने सजायते कश्चित् स राज्ञामभिवृद्धये ॥	८०
रुधिराभिषिक्ता ^२ कृत्वा यः स्वप्ने परिणीयते । धन-धान्य-श्रिया ^३ युक्तो न चिरात् जायते नरः ॥	८१
शखेण छियते ^४ जिह्वा स्वप्ने यस्य कथञ्चन । क्षत्रियो राज्यमाप्नोति शेषा वृद्धिमवाप्नुयुः ॥	८२
देव-साधु-द्विजातीना पूजन शान्तये हितम् । पापस्वप्नेषु कार्य(य)स्त्वं शोधनं चोपवासनम् ॥	८३
एते स्वप्ना यथो ^५ द्दिष्टाः प्रायशः फलदा मृणाम् । प्रकृत्या कृपया चैव शेषाः साध्या निमित्ततः ॥	८४
स्वप्नाध्यायमसुं मुख्य योऽधीयेत् तुचिः स्वयम् ।	
स ^{१०} वृत्त्यो ^{११} लभते राज्ञो नाना ^{१२} पुण्यश्च ^{१३} साधवः(?) ॥	८५

॥ इति नैर्मन्थे भद्रवाहुके निमित्ते स्वप्नाध्यायः पट्विंशोऽध्यायः समाप्तः ॥

शुभं भवतु ॥ ठ ॥ श्रीग्रन्थाग्रं श्लोक १५६४ ॥
 संवत् १५०४ वर्षे ॥ चैत्र सुदि ५ भूमेवार ॥ ठ ॥
 इति श्री महाग्रन्थे लिखिता ॥ आंवा लिखितम् ।
 साह वाद्या लिखावितम् ॥ ठ ॥ श्री ॥ ठ ॥ ठ ॥

^१1-2 B नामदा; D नोमदा । 3 A D रुधिराभिषिक्त । 4 A छिया । 5 B विद्यते । 6 A कायस; B दायोस् । 7 A यनो । 8 D प्रकृत्वा । 9 B नपवा; D क्षपवा । 10-11 A D सप्तमा । 12 A नाना । 13 A पुण्ये च ।

भद्रबाहुसंहितागतविषयाणां शब्दानां च वर्णानुक्रमेण सूची

[N. B. Figures in black indicate the numbers of the Adhyāyas;
the remaining figures indicate those of the stanzas]

अ	अन्तरिक्ष १३; ४५	अर्ष ९; १४; १३; ३४; १५; २
अक्षय १६, ३०	अन्ध १८; २९	अर्षनास्त २६; ४४, ५१
अह १३, ३०; १५; १३०	अन्धकार १२; २९	अर्षवृद्धि २६; २२
अहनात् २६; ६४	अन्वयदन्तक २१; ४६	अर्षमिद्धि २६; ३९
अहक १२; १३; १९; २५; २६; ३२	अपगानि १२; ३०	अर्हत १४, ८२
अहिता १४, २	अपग्रह १०, ५, ९, ११, १२, १४,	अलसक २१; ५०
अहम (अनुचितानाम्) १३;	१६, २३, २५, २०, ३३, ३४,	अद्योद २; ३३
१८-१८६	३९, ४२, ४७; २४, ३२	अद्योदक १४; २९
अधर्ममिद्धि १८; २२	अपचय १३; ४७	अवधारित् १२; ७
अकालदूर्तान (सुप्पस्य) १३; १०३	अपरा ११; ६	अवृष्टि ९; ३३, ४४; १५; २, ३२,
अक्षितोग १४; ७६	अपरान्त १६; १९	९४, १०३
अपान्यामन २६; २८	अपयन् २०; १४	अशानि २; ६, ८; ३; ६; ११; ११
अग्नि ७; ८; १०; २४; ११; १२;	अपसरय ११; १५, १८; १६; १६	अशान्याकाराणि ३; ७-१२
२९; १६; २५	अपान १३; १३८	अशुभ १३; ४७
अग्नि ११; २९	अपदास्त १४; २	अश्रवण (वाविश्रवाब्दानाम्) १४; ४०
अग्निदूर्तान (हयानामत्रयेषु) १३;	अप्सरस १२; २४	अश्रु १३; ८, ३५, ८२
१२९	अपल ५; २४	अश्वत्थ १४; ५०
अग्नि (निरिच्छन) १४; १५	अभय १२; ७	अश्वत्थक १०; ३३, ४१
अग्निमय ५; १६; ९; १९; १३; १३८	अभिविद्धि १२; १५	अश्वत्थ १२; ३२; १४; ३२
अग्रदन्त १३; १६६	अभोजन १३; १५८	अश्विनी १०; १९; १२; १५; १३; ९५;
अग्रवर्ग (आमानाम्) १३; १३८	अग्र १; १५, ६; १, २, ६, ९,	१४, २०
अग्निपाशा १३, १४७	२०, २२, २४, २५; ७, १०,	अष्टाङ्गुल १३; ३३
अग्रव १५; २, १६९	११, २४; १२; ३५; १३; ८४	अष्टमन १५, १६९, १८२, १८७;
अजरीषी १५, ४७, ५६, १६६; २०८,	अग्रगन्ध ६; २१	१८९, १९३, १९४, १९६; १४; ४
२१०	अग्रवर्ण ६; १२, २१, २२, २३, २०,	अष्टमनोदय १६; १२; ११; १०; ११
अजिनार (सार्गवस्त) १५; १९८-२०४	२८; २९	१८; ९
अजिति १३; १२२	अज्जवाकि ४; २५, २६; ६; २६	अस्थि ८; १९; १२; १३; १३; ५०
अजान्तु १४, २८	अज्जाकार ६; ८, १०, ११, १३, १४,	अहिच्छत्र १५; १९
अजमिच्छलन १३; १०९	१५, १६, २७	अहित ११; ५
अजय १४; ११०; ११९; १९; ३०	अमात्य १३; ३६; १४; ९७; १५; १९	आ
अजानृष्टि ७; २२; ८; १४; १०; ४५;	अमावास्या १२; २	आगति ३; ६८
१२; ३०; १३; १५४; १४; ९, ११;	अक्षर ११; २९	आगमस्तन (राशो) २०; १०-१३;
अजित १३; १२१	अरपय ११; २८	१५, १६, १७, १८, १९, २०,
अजनी १०; ३५	अरणा २१; ४७	२१, २२, २३, २४, २५, २६
अजुम्ब ९; ५०	अरुण्यदी १४; १४३	२७, २८, २९, ३०; ३८; ३९;
अजुराया १०; ४८; १९; ३८	अर्क ३; ४२, ४३, ४४, ४५, ४६; ५,	४१, ४६
अजुम्ब १९; १	१८, १९, २१	आजय १३; ५५
अजुम्ब १३; २८, २९, ३०	अर्गला १४; ११४	आजयमान १३; ५०
	अजिय १३; १५०	

श्राद्ध १०; ४, १०, १३, १५, १७, १९, २१, २३, २५, २७, २९, ३१, ३२, ३८, ४३, ४५, ५०, ५३; १५; १९; २५; ४३, ४४
 आदान २; ३
 आदित्य ७; २, ३, ४, ५, ६, १०, १६, १७, १८; ११; ३; १५; ७४
 आनन १५; ३८; २०; ४०
 आन्तरिक्ष १४; २
 आपारान्त १५; २५
 आप १३; ५८
 आमीर १५; ३५२
 आरोग्य ३; ३४; २; १७
 आरोग्य ३; ३४; २; १७, ३४; १०; ५, ११, १६, २६, ३८, ४७, ४८; ३; ३४; १५; १५
 आरोग्य (हृदय हृद्योपरि) १३; १४४
 आर्ति १६; २४
 आर्द्रा १०; २९; १२; १६
 आर्द्रप्रतिमा १४; ७१
 आचम्य १५; २५, ४३, १२५; १६; १९
 आशुष्या १२; १६; १७; २२
 आश्विन १२; १४
 आषाढ १०; ३; १७; ३१
 आषाढिका १२; ३१
 आषाढी ९; ३८
 आषाढीपूर्णिमा ९; ७, १२, १४, १६, १८, २०, २३, २५
 आसत १३; ३५
 इ
 इन्द्रमत्स्य १५; ११०
 इन्द्र १४; १७
 इन्द्रसंपदा १; १८
 इन्द्राणी १४; ७६
 इन्द्रायुध ४; ८; ११; १२; १४; ५८
 ई
 ईति १०; ४५; १५; ५; १७; २०
 ईषिण १५; १०४
 उ
 उग्र १५; ५१
 उग्र १५; ३४
 उत्तर १६; ३; १०; १७; १०, १०, १२
 उत्तरामन (मन्मथल शुक्रचन्द्रयोः) २५; २०

उत्तरामार्गचारी १७; ४५
 उत्तरा १३; ९५
 उत्तराफाल्गुनी १०; ३८; १९; ३७
 उत्तरायण १५; १०९
 उत्तरायणा १०; ६
 उत्पान १; १६; १३; ६, ११८; १४; १, ६०, ६२, ६४, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७६, ७७, ८०, ८१, ८४, ८५, १०२, १२४, १५६, १७३, १७६, १७७, १७९, १८१, १८२; २१; ५३
 उत्प्रातक १३; ११६
 उत्सव १३; १००
 उदक ११; २९
 उदकप्रसू (शुक्र) २४; ३५
 उदकसंज्ञ ४; ५, ६, ७, १५, १८, २२; ११; २१
 उदन १५; १५५, १६९, १८२; १६; २; २२; १
 उदय (गृहस्थाकल्पिकः) २१; ४१
 उदर १३; १५५
 उदीचि १२; १९
 उदुम्बरा १४; ५७
 उपकरण १३; १०६
 उपग्रह १८; ३२
 उपघात १५; ९९
 उपग्रह ९; ५८
 उष्ण १; १५, २; ४, ५, ३; १, २; ३, ४, ५, ६, १४, १५, १६, १७, २०, २१, २२, २६, २८, ३४, ३६, ३९, ४०, ४१ ४२, ४३, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२; १२; १३; १३; ६६, ६८, ८४; १४; १३०, १६९, १७५; १५; १८२
 उष्णकाराणि ३; ७-११
 उष्णपात १२; १०
 उष्णालक्षण २; ११
 उष्णार्कण ३; ३३, २५
 उष्णविकार २; ६
 उष्णविला २१; ४५

उष्णसंस्थान ३; २३, २५, २७, २९, ३३
 उद्याना १५; १९९
 उद्ग १५; १०४
 उष्ण १२; ११
 उष्ण (व्याख्या) १९; १२
 उष्णसौख्य १४; ३
 ऊ
 ऊर्ध्वदि (अवयव) १३; १५०
 ऐ
 ऐश्वर्याक १५; ३१
 ऐरावणपथ १५; ४५, ६५, ९१, १६३, २१२, २२१
 ऐशानी १२; १९
 औ
 औषध १; १८
 * क -
 कक्षसारी १५; १२०
 कच्छ १५; ३८
 कनक २१; १३, ४७
 कपिल-कुण्ड १५; १७२
 कपोतग्रह २०; ३४-३५
 कवच १४; ७९; २३; ९, १७, ४७
 कम्पत १४; ४९
 कम्पन (भूमेः) १४; १०४
 कम्पन (सिवराणाम्) १४; ८
 करक १४; १०३
 करण १; १७; ३; ६०, ८; १७, ९; २९; ९; ५९, १२; २६; १३; ६
 करण (उचितानाम्) १३; १८२-१८६
 करहाटक १५; ९८
 कर्णयोग १४; ७६
 कर्णोट १५; ३४
 कर्मा १२; ३३
 कलह १३; १११
 कलित्र १५; १४
 कल्कन १३; ११५
 कार्मसैन्य १३; १२०
 काम १३; ३४
 काममासि ९; ५८
 कामना १०; २०
 कार्णिक १०; ३९, ४१; १२; १४, १७
 काल ३; ६८

कालकूट १५; १४२
 कालभिवर्षण १२; ७
 काश १५; ११८
 काशी १५; ३४
 काश्मीर १५; १४, ४३
 काष्ठ १२; १
 काष्ठोपजीवी १५; १३०
 किरात १५; १७, ३०, १५२, १६६; २८
 कीट १६; २५
 कीर १५; १७
 कीर्ति १५; ५३
 कुक्षिरोग १४; ७६
 कुक्षियोग २१; ५२
 कुञ्जर १३; ४९
 कुटिल २१; ५२
 कुटुम्बशुद्धि २६; ७९
 कुण्ड १५; ६७
 कुनाट १५; २४, १४२, १५०
 कुमारी १४; ७६
 कुम्भ २५; १८, २४
 कुम्भ (आहुतिपूर्णा) १४; १४०
 कुप १४; ११; १५; २२, २४, १३६; १३७
 कुम्भहानि १४; १२५
 कृत् १२; २५
 कृत्विनाशन १४; १२३
 कृत्तिका १४; २४; १७; ५, २०; २१; ६
 कृत्तिकादिसप्तक १२; २५
 कृष्ण १२; २३, २८; १५; १७४; १६; २७
 कृष्णपान्थ १५; ४६, ४७
 कृष्ण १५; २१
 कुपु २१; १, २, ३, ४, ५, ७, २८, ३०, ५६, ५७, ५८
 कुपु (वैदिकि दर्शन) २१; ३१
 कुपुल २१; १७, ११, १९, २०, २२, २३, २४, २५, २६, २७, ४९
 कुपुमान् २१; ४५
 कुपुमहन २१; ४५
 कुपुल १५; ९८
 कुपु ८; १९; १२; १३; १६; ५७
 म० सं० १०

केसर १४; १६४
 कोहण १६; २८
 कोटि २०; १६
 कोटिक १५; २१
 कोसल १५; ११९, १२०
 कोष्ठागार १५; ११४
 कल्याण १६; ६७, ८७; १४; १४५
 कुम्भगानि १२; ३२
 कुम्भ १५; १९९
 क्षत्र १; १२; १४; २५; १४; ३१
 क्षत्रिय ११; २७; १४; ५७, ५८; १५; १७
 क्षमा १६; ११
 क्षय ३; ५४; १५; १७४; १६; १६
 क्षार १२; १२
 क्षारपत्रिक १५; १२८
 खिली २१; ९
 खज्जय ४; १४, २९; १४; १६३
 खपा ३; २९; १४; ३२; ७३; १५; ३६, ३९
 खग्र १०; ९
 खेम ३; ३४, ६५, ४; ५; ६; ७; ७; ७; ९; २; १७, २६, ३४, ६२; १०; ५, ७, ११, १६, २६, ३८, ४७, ४८, १४; ८८, १६९; १५; १५, ३१, ८५, १२९, १००, १७२; १६; १२, १५
 खोम (अजायाः) १४; ९३
 खोम (सामन्तानाम्) १४; ९५
 खौद ८; १९
 ख
 खारी १०; १२, ३५, ३६, ४६, ४८, ५१; १५; ५२, ५४, ५६, ५९, ६१, ६३, ६५, ६७, ६९, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६७
 खिली २१; १५
 ख
 खज १३; १६६, १६८
 खर्षाणी १५; ४४, ६७, १६२, २१३, २२२
 खनिका १४; ७०, १५; १२१
 खनित १५; ११९

खनि १३; ९; १६; २; १७; १; १८; १; १९; १
 खद १४; १३७
 खण्डजमगर १; १६, १६; १, २, ३, ४, ६, ७, ८, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २१, २३, २४, २५, २६, २७, २८
 खमन १३; ८३
 खमेलक १५; ४०
 खरड १४; ८०
 खर्ज १२; ८
 खर्जित ८; ९
 खर्ज १; १६; १२; १, ३, ४, ९, ११, १३, १४, १६, १८, १९, २२, २३, २४, २५, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८
 खर्भय ३; २२
 खर्भापान १२; २, ७
 खर्भापवात १५; ७४
 खान्यार १५; २२, ४०, १४६
 खान्यारिक १०; ६०
 खर १४; ९६, ९७; १५; ६; १७; ११, ४५
 खल २१; ४७
 खलमवेत २१; १४
 खो १५; १४
 खोनीवी १५; १०६
 खोपाल १६; १४
 खोपिक १५; १४९
 खोपीवी १५; ४६, ७१, ११०, ११९
 खोतम १७; १, १२
 खद ३; ६७; ४; २२, २४, २३; ३७, ३८; ६; २४; १३; ६; १८; १
 खद (नागर) २४; २
 खद (पुर) २४; ४२
 खद (यापित्) २४; २
 खद (हत) २४; ८
 खदपार १; १६
 खदण १२; १०; २०; ३, ४२
 खदण (चन्द्र) २०; ७
 खदण (सूर्य) २०; ७
 खदण्ड १; १३; ६; २४; १०; १०, २१; ३०; २४; १, ३, ४

प्रहागम २०; ८	चन्द्रघातफल (केतुना) २३; ५१	घात १५; ८२, १२७, १६१, १७१
प्रहाघात १४; १०२	॥ (बुधेन) २३; ४७	१८५, १८६
ग्राम ११; २५	॥ (शनिक्षरेण) २३; ४३	घात १५; १८४
ग्रामगमन (ज्ञापयानाम्) १४; ६	॥ (सूर्येण) २३; ४९	विक्षेप २१; ४७
ग्रामिक १३; १२१	चन्द्रफल (अन्यग्रहप्रवेशेन) २३;	वित्र १२; २९; २२; १७
श्रीव्य १०; ३	१७-२०	वित्रचूला १५; १२१
श्लानि २६; ५९, ६०	॥ (जष्टम्याम्) २३; १०	वित्रपुरी १५; १२१
घ	॥ (उत्तरशुक्र) २३; २, ३	विद्या १०; ४३; १७; २१
घन १२; २७	॥ (पुकारदयाम्) २३; १२	विद्यायोग २५; ३४
घात (क्षत्रस्य) १४; २२	॥ (चतुर्थीपञ्चमीपद्यौ) २३; ९	विद्व १; १८
घात (वापसानाम्) १४; ७८	॥ (अयोदशीचतुर्दशयो.) २३; १३	चेष्टा १३; ४५
घात (द्विजस्य) १४; २२	॥ (दक्षिणघातिण) २३; ५५	चैत्र १२; १४, ३२
घात (विद्ययानाम्) १४; २२	॥ (दक्षिणशुक्र) २३; २	चोल १५; १८
घात (युद्धाणाम्) १४; २३	॥ (दक्षिणोन्नत) २३; ४	चौर १०; ८, १२, १४, ४२, ५१;
घातफल (कृष्णस्य कृष्णेन) २४; २१	॥ (दक्षिणाम्) २३; ११	१४; ७१, ६१९; १५; ८९;
घातफल (चन्द्रस्य) २३; ३८	॥ (द्वादश्याम्) २३; १२	११८, १६; २५
घातफल (जन्मनक्षत्रस्य) २३; ४५	॥ (नवम्याम्) २३; ११	चौरघात ९; २५
घातफल (पीतस्य पीतेन) २४; २०	॥ (पूर्णिमायाम्) २३; १४	चौरवृत्ति ९; २०
घातफल (राहुणा) २४; १५	॥ (रोहिण्याम्) २३; ५३	छ
घातफल (रोहिण्याम्) २४; ३२	॥ (विविधनक्षत्रेषु मल्लक्षरेण) २३;	छत्र १३; १०८
घातफल (लोहितस्य लोहितेन) २४;	२२-२४	छायादर्शन (विपरीत) १४; १२८
१९	॥ (विविधनीधीषु तस्य सेवनेन) २३;	छायाग्रहीण १३; ११
घातफल (शुकेन) २४; १७	२५-२९	ज
घातफल (श्वेतस्य श्वेतेन) २४; १८	॥ (छुक्रवय) २३; ५७	जटिल १३; ७५
घातफल (सोमस्य) २४; १३	॥ (सप्तम्यां) २३; १०	जनक्षय ३; २९; ४; १२; ९; ३१;
घृण २१; ५१	॥ (दीपमान) २३; ५६	३५; ४८; १४; ११०
घृत १२; १२	चन्द्रशुक्र २५; ४७; १४; ५०; १५;	जनपदग्रह २१; ५
घृताचिह्न २१; ५१	९२, ९७	जनमारि ४; १४
घ	चक्रपर १८; १६	जन्मनक्षत्र ३; ६१
घं	चक्षुर्वाचि १३; ११२	जय ४; २५; ६; ७, १०, १४, १२;
घंज ४; ५, १०, १२, १९, ३०, ३१,	चतुर्त्रि १३; ३१, ३२	२६, ३०; ७; ७, ९; ९; २; ३४;
३६, ३८; ५; १८, १९, २१;	चतुष्पद १०; २०	११; १६; १३; १४५, १५६।
१४, १४, १३, १४, १५, १६;	चमरी १५; १३२	१६५, १६६, १६७, १७६, १७८,
१३२, १३३, १३६; १५; १६;	चमू १३; ५३, ६८, ६९, ७३, ९२,	१४; १६०, १७०; १५; २, १२७,
१७, १८, २३; २	१२९	१६९; १७, ४१, ४२; २६; १८
घन्द्र (कृत्तिकारोहिणीयुक्त) २५;	चमूदहन १३; ११२	जय (क्षत्रियाणां) ७; ४
१५	चमूनात ८; १८	जय (मागाराणां) ७; २; ९; ४३;
घन्द्र (अथर्व) २३; १५	चमूपरानय ९; ५९	* ४६; २४; २६
घन्द्र (मघानां दक्षिणे) २५; २३	चमूवध ६; २०, ९; ५४, ५७, १३;	जय (परस्परस्य) ३३; ७२
घन्द्रयोग (पुष्यस्वीत्तरे) २५; २१	८७, ११७, १२०	जय (ब्राह्मणानां) ७; ३
घन्द्र (श्वेतशुक्र) २३; ५	चमूविजय ८; १२	जय (यायिनां) ७; २
घन्द्र (सुखद) २३; १६	चल ६; २९	जय (यायिनां) ९; ४२
घन्द्रग्रह १४; ३६६	चाण्डाल १५; ११०	जय (राज्ञः) ९; ५२; १३; ७१;
घन्द्रग्रहणमोक्ष २०; ३१	चातुर्वर्ष्य ११; २४, ३०	१३९, १४०, १४८

ज (वेदगां) ७; ५
 ज (युदागां) ७; ६
 जटवय १५; ४६, ५९, १६५,
 २०९, २१८
 जट ८; २, ३, ५, ६, ७, ९, १२;
 १८, १९; ११; १६; १२; ३;
 १६; १४; ५९, ६०; १५; ९१;
 १७; ३
 जटोयु २१; ४९
 जटवर्ण १२; २४
 जट २१; ४९
 जटोयु २१; ४९
 जटोयु २१; १२२
 जटवर्ण २१; ४९
 जटवर्ण ५; ९; ९; ६४
 जटवर्ण २१; ४५
 जानाम्य १४; ७८
 जिन २१; १८१
 जिनमार्ग २; २; ३; ६९; १३; ४२
 जिह्वा १५; ७५
 जीवित २१; ३४
 ज्येष्ठा १०; २; ५०; १२; २; १६,
 ३१; १४; २२
 ज्योतिष १; १८, ९; २९
 ज्वर १४; ७६, १५; १०३, १७; ९
 ज्वला (शाखाणाम्) १३; १२४
 जलियाहुर २१; ४०
 शत १३; ३९
 ट
 टहन १५; ३०
 ट
 तिमहदर ९; २७
 त
 तवाग १२; २५
 तजनिविदान २०; ४०
 तह १४; २९
 तहकर ११; १३, १४
 तामस २५; ४०
 ताम्रकणे १५; ३४
 ताम्रवर्ण १५; ११५
 तारा २; ६, ७, ९
 छातीत २१; ४७
 तिथि १; १०, ३; ६७; ६; २४; ८
 १०; ९; ५९; १२; २६; १३; ६
 तिथि (हीन) १३; ९८

रूप १४; १०२
 तैल १२; १२
 तैलिक १५; १०४
 तोय १२; १९; १५; ७७
 तोयजीन १४; १३७
 प्रास ९; १३
 त्रिस्त्रिंशत् २१; १४
 त्रिराज्य १५; १२५
 द
 दंभामनाक ९; २३
 दंभित् १०; ११, २८
 दक्षिण ११; १६, १९; १६; ३; १३;
 १७; ५, ७, १२
 दक्षिणगमन (नक्षत्रस्य शुक्रचन्द्रयोः)
 २५; १९
 दर्पण १४; १४१
 दर्शन (कानगृहप्रयोगालानाम्) १३;
 १३०
 दर्शन (ग्रह) १३; १०२
 दवाग्नि ११; १७
 दशाग १५; ४०, १२२; १६; १९
 दस्तु १४; ५७; १५; १४; १६; ३०;
 १७; ११
 दानक १३; ९१
 दासकीनी १८; २२
 दासक १५; १०४
 दाह १२; १०
 दिग्वासाः २; १
 दिव्य १४; २
 दीक्षित १८; २५
 दीन १३; १६३
 दीस १५; १९१; २१; १०
 दीसा ११; ७, २२
 दीति १९; १
 दुर्ग १६; १४
 दुर्गम्य ९; ५२
 दुर्भिक्ष ७; २२, ८; १६; ९; १३, ३१;
 १०; २९; १२; ३०; १४, ९२,
 १०३, ११२; १५; ३१, ३२, ८०,
 ९७, १२७; १६; ८, १६, १७; १३
 दुर्भिक्षि ९; १५; ८४
 दुःख १५; १९९
 दूत १४; १३०; १५; ४२
 द्वेष १२; ६; १६; २४

द्वेषता १३; १२२
 देवतार्जन १४; १७६
 देवतापेठन २३; ११५
 देवप्रतिपदा १०; ३
 देवानाथ ९; ५१
 देवापीडा १४; ४९
 देवाभङ्गा १४; १६४
 देवामय (अभिष्टस्यर्चनात्) २२;
 ६-१०
 " " (अमरावाचनद्वारेण) २३;
 ६, ७
 " " (केतोर्दने) २१; ३२-३९
 पूत १५; ११९
 प्रविष्ट १६; २८
 हुमदर्शन (शुद्धवस्त्रादिमनाच्छादित)
 १४; २१-२३
 मोग १०; ६; १५; १०५, १०८
 १३९, १५३; २५; २३, २५, ३६
 ब्रह्मसाग १; ५, १३
 ब्रह्मसागविद् २०; १
 ब्रह्मसागविगारद २; १
 ब्राह्मिका १६; १९
 द्विज ११; २०; १४; ३१; १५; १४
 द्वेष १३; ४६
 ध
 धन ९; १३; १५; ७७, १८८; २६;
 ५०, ५४, ६९, ८१
 धनक्षय १४; ३२
 धनिष्ठा १०; १०
 धनिष्ठादिसप्तक १९; ३६
 धन्वतर १४; ७७
 धर्म १३; ३४
 धर्मोत्सवाकुञ्जा ९; १०
 धातुवाद १८; ३१
 धान्य ९; १३, १४, ३०, १४; १३३;
 १५; २३, ३३; ७०, ८४, ९४,
 १८८
 धान्यसंग्रह ९; २१
 धान्यार्थ १९; ३०
 धान्यार्थ ९; २७
 धिष्य २; ६, ७; ३; ६
 धूम ८; १९; १२; १२; १३;
 ६३, १५३; १४; १
 १८३; २१; ७

धूमकेतु ध; ३६; ११७; २१;
 २१, २५, २९
 धूमलारक २१; ४४
 धूमध्वज २१; ४४
 धूममाली २१; ४८
 धूमगिख २१; ४४
 धूमशासन २१; ५०
 धूमार्चि २१; ४४
 ध्रुवक १६; २९

न

नकुल १३; ६१; १५; १२०
 नक्षत्र ३; १, २; ३; ६७; ४; २३;
 २४, ३६, ३७, ३८; ६; २४; ७;
 ९; ८; १७, ९; २९; १२; ६, २६;
 १३; ६; १६; ५, ६, ८, ९, १६,
 ३१; १९; ३५
 नक्षत्रघात ३; ३८
 नक्षत्र (हीन) १३; ९८
 नख १२; १३
 नगर ११; २५
 नगरक्षय ९; २२
 नग्न १३; ७६
 नग्न १३; १६५
 नदी १२; २५
 नर १३; १६३
 ,, (व्याख्यादिमल) १३; १७७
 नराधिप १३; ९६
 ननेन (देवतानाम्) १३; ३७
 नर्वान १३; १६१
 ,, (कन्यादानाम्) १३; १२५
 ,, (चतुष्पदानाम्) १३; १२५
 ,, (द्विपदानाम्) १३; १२५
 ,, (द्विपभागाम्) १३; १२७
 नववख १३; १४१
 नाग १३; १६९
 नागर १३; ३; १३; १४४; १५;
 १४८, १४९; १६; १७
 नागदीवी १५; ४४, ६९, ७१, १६१,
 २१४, २२३
 नागक १०; १४
 नागिक १५; १४९
 नाश (अन्तपुरस) १३; १५५
 ,, (कोशस्य) १३; १५५
 ,, (पुरस्य) १३; १५३

,, (सुखस्य) १३; ४५
 ,, (राजः) १३; १०९
 ,, (सेनायाः) १३; १२४
 निजह्वय १५; १७
 निमित्त १; १७; ३; ६८; ६; २५;
 १३; ६, ७, ८, १३; १३; २३;
 ३२, ३८, ४१, ४२, ४४, ४५,
 ४७, ८८
 निमित्तत्र १३; ३३
 निमित्तविर १३; ४३
 निरंशु १७; २७
 निरैन्ध १२; ८, ३८; १३; १; १३;
 ८१; १५; ३३, १८५; २०; १;
 २४; २७, ४३
 निमंयशासन ४; २८
 निपांत १२; १०, १३; ७०; १३;
 ४९, १३०
 निवर्तन (छायायाः) १३; १२३
 निवृत्ति १२; १०
 निवेदान (विनिधृक्षणासुपरि) १३;
 १७१-१७४
 निष्कूटन (हयानाम्) १३; १३७
 निष्कमण (हयानाम्) १३; १४६
 निस्तवण (द्व्यादीनां धृतेभ्यः) १३;
 १८
 नील १२; २३; १५; १७३
 नीलता १६; १३
 नृपत्व (स्वमफलम्) १६; ८, ९,
 १०, ११, १२, १३, १४, १७,
 ७१
 नृपपीडा ३; ५४
 नृपबंध ३; ६०
 नृपभेद १७; ३०
 नृपपथ ३; ५०
 नृपशान्ति ९; १७
 नृपापाय ११; ८
 नैमिल १३; १३, १५, ३७
 नैरिन्ध १३; १
 न्यमोक्ष १३; ५७
 प
 पञ्चाल १३; ८९
 पञ्चवात १३; १०६
 पक्षिन् १२; २४; १३; ८२, ८७
 पलङ्ग १३; ६१; १६; २५

पवन ९; ३
 पदाति १३; १२
 पयःक्षय १३; ४९
 परचक्र १०; ५, ४८; ११; १५; १३;
 ३२, ३६४
 परचक्रमय ३; २९
 परषणागम ३; ३६; १३; ४२, ५६
 परस्परपघात ९; १५
 पराजय ७; ७; ९; २; १३; ७३;
 ८०, ८१, १०७, १२६, १३३,
 १६४, १७३, १७८; १३; १५५,
 १५८; १७; ४१, ४२, ४३
 ,, (राजः) १३; ६४, १४१,
 १६२
 ,, (सेनायाः) १३; ६०
 परिघ ८; ११; २०; २९
 परिघा ३; ५३; १३; ११४
 परीक्षेय १; १५; ४; १, ५, ६, ७, ८,
 १०, १२, १३, १४, १७, १८,
 १९, २०, २२, २३, २४, २७;
 २८, २९, ३०, ३१, ३३, ३४,
 ३६, ३७, ३९; ७; १४, १७;
 १६; १७
 परिवेषण १२; ८
 पर्वत १२; २४
 पर्वन् २०; ६०
 पलहय १६; २९,
 पाक १, १७
 पांशु ८; १९; १५; १८२
 पांशुभस्समाकर्षण ९; ४९
 पांशुघृष्टि १२; १०
 पांशुघृष्टि १३; १३०
 पाञ्चाल १०; २०; १५; २२, २४,
 ४०, १३४, १४०
 पाण्डुक १५; २०
 पाण्डुगिरि १; २
 पाण्ड्य १५; ९८
 पात ९; ३
 पाण्की २१; ५१
 पादात १३; ८
 पाप १२; १३
 पापकेतु २१; ५४

पापमात्र ९; ३२
 पापद ८; १७
 पापमात्र ९; ४७
 पार्थिव २३; १००
 पार्थिव २५; ११०
 पित्र २२; १५
 पित्राह २४; ६०
 पिरीडिका २४; ५२, ५३, ५४
 पित्राव २२; १२; २४; १०७
 पीडा २४; १७४
 " (प्रजापाः) २४; ७५
 " (राज) २४, ६२, ९५, १०४, १४८
 " (राहस्य) २४; ९५, १०४
 " (सचिबल) २४; ६२, १०४
 पीठ २२; २३, २५; १७३; २६; २६
 उपरंतु २०; ३१
 उर २३; ७९
 उररोध ४, २१; २२; १७; २४; ११४;
 १७; ४४, २०; ३
 उरलेन २८; ३३
 उरारोध ९; ४२
 उपनाद २५, २१
 उरोधस २३; १३, १८
 उरोहित २३; २०, ६५; २४; ८२,
 ९७, २५; १९
 उरुमिद २५; ३०
 उरुमिद २६; २९
 उपमसु (केतु) २४; ३५
 उपय (कले) २४; ४७
 उपय २०; २२; २२; १५; २३; ९६,
 १६६
 उपंगान २३; ५८
 उपेवात ९; ७
 उपेयन्या २२; ५
 उपेवा २३; २
 उपेवा २२; १९
 उपेवाकाशुणी २०; ३६
 उपेवाभापदा २०; ३३
 उपेवाका २०; ३
 उपेवापति २३; ८१
 उपेवा २४; ३९
 उपेवा २५; ४३
 उपेवा २२; १४, ३१

प्रकृति (राहोः) २०; ३
 प्रजापति २९; २१
 प्रज्वाली २२; ४५
 प्रणासा (राज्यस्य) २३; १४३
 प्रतिपक्ष २२; ४५
 प्रतिपुद्गल २४; २४, २६, २७,
 २८, २९, ३०; २९; ३४; २५; ९
 " (रवेः) २५; १०
 प्रतिरानामय २; ६०
 प्रतिमूर्त्य ७, १५
 प्रतिसेनावध ३; ४७
 प्रविशोत २४; ४२
 प्रतीची २६; २३
 प्रदक्षिण २६; १५
 प्रखुम्ब २४; ७०
 प्रधापन (हयानाम्) २३; १४५
 प्रमात्र ३; ६८
 प्रमाण ३; ६७
 प्रमाण २३; ९७
 प्रयायी २३; ११२, ११८, १२०
 प्ररोहण (शुकुलस्य) २४; ४९
 प्रवर्षण २; १५, २०; १, २, ३, ७,
 १३, १९, २१, २४, ३२, ३३,
 ४०, ४३, ४५, ४८
 प्रवाम २६; २, ३, २८; १, २९; १,
 २२; ४२, ४३, २२; १
 " (शुकुलस्य) २५, १५५, १५६,
 १५७, १७१, १७६, १७९, १८०,
 २००, २०८, २०९, २१०, २११,
 २१२, २१३, २१४, २१५, २१६,
 २१७, २१८, २१९, २२०, २२१,
 २२२, २२३, २२४
 प्रयातिक २०; ४९
 प्रयजित २३, ७६ २४; १८०
 प्रमूर्ति (मिहृत्) २४; ११
 " (मिचित्र) २३; १३५
 " (विपरीत) २४; १०
 प्रस्य २५; ४२, ४५
 प्रहरण २२; २९
 प्राणोत्तराय २२; ७
 प्रीति २३; ४०
 प्रोत्पद २०; ३०, ३३, ३४, ४७;
 २२; ३२

पक्ष २४; ५७
 पक्ष ३; ६८; २६; २; २९; १
 " (कालजं) २४; ४५
 " (उपगमकस्य) २९; १३
 " (गृह्यसुदे) २४; १०, ११
 " (प्रहणस्य) २०; ३-६
 " (चंद्रप्रहणस्य) २०; ४३, ४४,
 ४५, ४६, ४७
 " (चंद्रसूर्यप्रहणस्यैकमासे) २०;
 ५०-५५
 " (पीडितचन्द्रस्य) २०; ५८
 " (पुत्रे) २४; ४७
 " (राहोर्गणस्य) २०; ५७
 " (लोहसुव्वगरचक्रस्य) २९; २२-
 २३
 " (लोहितचक्रस्य) २९; २०
 " (वक्त्रीभौमस्य) २९; ३४-३५
 " (वक्त्रीभौमस्य धनिष्ठादिषु) २९;
 ३३
 " (वक्त्रीभौमस्य मघादिषु) २९;
 २७-२९
 " (वक्त्रीभौमस्य मैत्रादिषु) २९;
 ३१
 " (ज्यालवक्रस्य) २९; १८
 " (गोपसुव्वचक्रस्य) २९; १५-१६
 प
 फल-पाठौ (शुकुप्रवामस्य) २५;
 २२४-२३१
 फलमसु (केतु) २४; ३५
 फाल्गुन २२; ३२
 फाल्गुनी २७; २१
 वध (मूपस्य) २३; १०१
 " (पार्थिवस्य) २३; ९८, १३६
 " (मथिणः) २३; १०८
 " (राज) २३; ११६
 व
 वधन २३; ७७,
 वद २३; ७५
 वदमोक्ष २६; ६६, ७३
 वधिर २८; २९
 वधिर २५; २१, ४३,
 वल ३; ६८; २३; ८; १२

बलन्देव १४; ६८
 बलसोम ११; १, १८; १५; १७२
 बलप्रसू (बुधः) २४; ३६
 बहुजलकृत १५; १८४
 बहुदक ९; १७, २७; १२; १४, १८, ३३; १७; २१; १८; ३४
 बाँवरीपद २१; ४५
 बालिक १५; २१, ३४, ४०, १४६
 विन्दु (शोणितस्य) १३; १६२
 यौग ९; ८, १६, २५; १५; ६८
 द्विप १५; १६५; १८; १, २, ३, ५, ७, ११, १२, १३, १४, १५, १८, २३, २५, २६, २८, ३२, ३४, ३६, ३७
 " (कृत्तिकारोहिणीयुक्त) २५; १५
 ब्रह्मस्ति १५; ९२, ९५; १६; २४; १७; ६, १०, ३४, ४०, ४१, ४३, ४४; २१; २५; २५; ८
 मस ९; १२
 मास्य १७; ५७, ५८, ६६
 माक्षी १६; २३
 म
 भग १७; ५
 भगच्छेद (स्वप्ने) २६; १६
 भद्रवन १६; १३
 भद्रवाहु १; ४; ३; ३१, ६४; ६; १७, ७; १९; ९; २६, ६२, १०; १६, ४४, ५२; ११; २६, ३०; १२; ३७; १३; ४४, १००, १०८; १४; ५४; १३६, १५; ३६, ७२, १२७, १४५, १६६, १७८, १८; २४; २०; १७; २४; २३, २६; ४२
 भद्रशाली १७; ७५
 भद्रेश १५; १००
 भय ३; १, २, ३, ४, ५, ६, १६, १७, २३, ३८, ३९, ४४, ४८, ५८, ६२, ६३; ४; २४, ३८, ६; २४; ७; ७, २३, ८, १७; ९; २, ३३, ३५; ११; ६, १२, १३, २४, २५, २६; १२; १३, ३०, ३७; ११; ११५, १३०, १७५,

१४९; १४; ३, ५, ७, १०, १२, १३, १४, १६, १७, १९, २०, २१, २३, ३२, ३७, ३८, ३९, ४३, ४६, ४७, ५०, ५१, ५३, ५८, ६१, ६५, ६६, ७०, ७४, ७७, ७९, ८९, ९६, ९७, १००, १०३, १०६, १०७, ११२, ११४, ११८, १२०, १२२, १२३, १२४, १२६, १३७; १३८, १४०, १४३, १४४, १५८, १६५, १७१, १७२, १७५; १५; ४, ६, ३१, ३२, ३२, ३२, ४४, ७४, ९४, ९४, १२५, १३५, १३७, १४७, १४८, १७१, १९३; १६; २५; १७; ३, १०, २४; १९; २७, ३४; २६; ६१
 " (जतेः) १४; १६७, १७३
 " (शमेः) १५; २, ५२, २३१
 " (जम) ३; ५७
 " (ध्रुवः) १४; ११
 " (पोर) ३; ५२
 " (नागराणां) २४; २२
 " (वायिनाम्) २४; २४
 " (राजः) १४; ९३
 " (बृह) १४; ९२
 " (न्याधे) १४; १८
 " (सेनापते) १३; १५२
 " (सौक्ष्मिक) १३; १३२
 भयङ्कर (वायिनाम्) २४; ३०
 भयावह ९; ४९; १३; ५२, १४६
 भरणी १०; २१
 भस्म १३; ५५, ५७; १५; १९६
 भस्मपांशुरजवह्नीर्णा ९; २१
 भस्मपात (देवताभिः) १४; १०९
 भाद्रपद १७; ३२
 भाद्रपदा १७; २०
 भार्गव १४; ९०; ९६, ९७; १५, २, ३, ६, १२, १६, २०, ३७, ४२, ५२, ५४, ६०, ६६, ६८, ७२, ७५, ७८, ८१, ८२, ८७, ९०, ९१, १०५, ११८, १२४, १३३, १४१, १४३, १४७, १४८, १५१, १५४, १६१, १६३; १६४, ११५, ११६, ११६, १०५, १०६,

१८०, १८१, १८२, १८३, १८५, १८७, १८९, १९१, १९३, १९८
 " (चन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे) २५; २८
 भाषण (निर्वीच्य) १४; १२२
 भिक्षु २३; ५८
 मूल १४; ८१
 भूज १९; १५
 भूदाद्विद्व १०; ५०
 भूमि १३; ४५
 भूषण १५; १४९
 भूगुण १५; ४३
 भूज १३; ३६, ९२, १२२
 भेद ११; २४; १६; ६
 भेरी १३; ११९
 भैक्षवर्तिन् ९; ३६
 भोग १५; ५१
 भोजी १४; ६५; १५; १४, १५; १६; २८
 भौम १४; २, ९१, ९६; १६; ४; १९; ५, ११, १७, २४, ३४, ३७, ३९
 भौमविपर्यय १९; ३८
 म
 मङ्गल १३; ७८
 मण्डल (शुक्रस्य) १५; ९, १०, ११, १२, १३, १८, २२, २३, ३२, ३९, ४६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१
 मण्डली १३; १८
 मण्डूक १५; २१
 मन्त्रवातन १३; ५६
 मन्दतोया ५; ८
 मन्दरोगता ३; ६५
 मन्दरुधि १२; ३०; १४, १३३; १६; ८
 मन्त्रोद १२; १७, २३
 मन्त्रिका ९; २३; १३; ६२
 मन्त्र १; १; १५; १३८
 मघा १०; ३५; १७; २०
 मघादिसप्तक १९, २७
 मणिबन्ध १५; १०७
 मत्स्य १५; १७, १४०, १५७
 मद् १३; ९

मद १५; १५२; १६; २८
 मनु १२; १२; १५; ११६
 मन्वदस १५; १२७, १२८
 मय्याह ९, ११
 मयूर २१; ४४
 मयूरपक्षी २१; १८
 मरग ८; १६; ९; १३; १०; २२,
 २९; १२; ३०; १३; ५४, ७७,
 १०७; १५; ३६, ५२, ७८,
 १५१, १७२; १९; २४; २६;
 ३३; ३४, ३५, ३७, ३८, ४३,
 ५६, ५८
 " (गवां) ४; २०, २१
 " (पुरोहितव्य) १३; १०८
 " (गुरुव्यस्य) १५; ४९
 " (राजः) १५; ७, १२, १५,
 १६, ५९, ६५, १०९, ११३,
 १३१, १७७, १५६
 " (सैमगाहिकस्य) १३; १४७
 मरकच्छ २०; ४७
 मरुत १५; १०२
 मलय १५; १४४
 महामल ६; ८
 महत्तय ३; ३७; ६; २२, २४, २५;
 ९; ४१
 महद्वर्प ९; ७१
 महाकेतु २१; ४५
 महापान्थ २५; ४६, ४७
 महापय ३; ३०
 महामात १७; २८
 महासुण्ट १५; १०७
 महामेघ ४; ४, ७, १०
 महासाह १५; ६८
 महाविष्णु २१; ४८
 महावाय ५; १७
 महावृष्टि ५; १९
 महिष १५; १७
 महि ९; १७; १३; ७०
 महीपति १३; ९७
 माक्षिष १५; १०३
 माय १२; १३; १५; १०३
 मांसरोहित २१; ४७
 मांससोमितकर्मणा ९; २२
 माय १२; ३२

मातुप १३; ८२
 माती १५; ६१, ६३, ६४, ७३,
 १०३, १५३; १५; ८४
 भारत १२; २२; १३; ७३
 मार्ग १५; १, ६
 मार्गशीर्ष १२; २, ३१
 मार्जार १५; १२०
 मालन १५; १४, १३४, १४४; १६
 २८
 माहिक १५; १०४
 मित्र १३; ३४
 मित्रमेद १५; ३०
 मुहूर्त १; १७; ३; ६७; ६; २७; ८;
 १७; ९; २९, ५९; १२; ६;
 २६; १३; ६
 " (हीन) १३; ९८
 मूक १८; २९
 मूर्ति १७; २२
 मूळ १०; २, ५१; १२; २, ३६,
 ३१; १७; ७, ८, २२
 " (शक्तिवन्तं वृत्तिये) २५; ४१
 मूलक १०; ११; १३; ६१; १६; २५,
 १७; २६
 मृगा १३; ८२
 मृगवीथी १५; ४७, ५४, १६७,
 २०७, २१६
 मृशु १३; १५७; १५; ९४
 मृदन्न १३; ११९
 मेघ १; १५; ८; १, २, ३, ५, ६, ७,
 ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४,
 १५, १६, १७, १९, २१, २३,
 २४, २५; ९; ११, १७, ६३,
 ६४; १२; ३७; १३; १३;
 ११; १७; १७
 मेघमण्य ८; ७, १३, २३
 मेघनाद ८; ६, ७, १०, १३, १४,
 २३
 मेघरत्न ८; २०
 मेघवर्ण ८; २, ३, ४, ६, १३
 मेघाकार ८; १५, २३
 मेघ १३; १५५
 मेघिनी ९; २१, २२, २७
 मेघ १३; ९६
 मेघदेव १२; १८

मैत्रादिसप्तक १९; ३०
 मैत्रीसिद्धि १७; ३७
 मैथुन १५; १४२
 " (विपरीत) १५; १४३
 मोक्ष १३; ३४
 मोक्ष १३; ४३
 मोक्ष १५; ३०
 य
 यज्ञ १५; २४
 यज्ञोत्सवसमावृत्त ९; २७
 यथागत ३; ६६
 यथाज्ञात ३; ६६
 यथामार्ग ३; ६६
 यथाविचार ३; ६६
 यथावृत्ति ३; ६६
 यम २१; ६
 यमुना १६; १८
 यवन १०; २०; १५; १४, २१,
 १५२; १६; २९
 यथाव २६; ४९
 यात्रा १; १६; १३; ३४, ५५, ६८
 ८५, ८६, ९१, १०३, ११३;
 २०; ४९
 यात्रावह ४; ३६
 यान १३; ३५, १०१; १५; ४५
 यानलेदन १५; ५६
 यानपुरण १०; १८
 याम्या १३; ५
 यायित् ६; ३०; १३; ३; १५; २९,
 ८७
 युगान्त ३; ३१; १६; ९; २३; ३५
 युद्ध ८; ११; १३; १२७, १७४;
 १९; ३४
 योगक्षेम २५; २७, ३२, ३५
 योग १३; ३५
 र
 रक्ष ८; १९; १२, २३
 रक्ष (वज्रागाम्) १३; १२७
 रत्नप्रसन्न (सुखं) २२; १६
 रत्न ७; १५, १२; १२, १५; १७२
 रत्न १३; ११
 रत्न १३; ८, २४, २५, ३०, ८९

रथमहाराज १३; १०७	रहित १३; ७७	१५९, १६०, १७१, १७२
रथ (विस्तर) १४; २०	रत्न १४; ६६	१७३, १७४, १७७; २६; १८
रवि ४; १३, १४, १७, १८, १९, २०, २२, ३०, ३१; १५; १५५	रथिरचर्चा ८; १४, १५; २२	४५
रदिम १३; ८४	रथिरस्वाय (तोयधान्येभ्यः) १४; ४१	" (युवस्य) १४; ८
रस (निपरीत) १४; १७	रुद्र १२; २८; १५; १७३	" (प्रधानस्य) १३; ९, १०, ११
" (वृक्षस्य) १४; ३३	रुद्र २१; ४९	१२, १४; ४, ८, १२८
रमन (घनुष्यदानाम्) १३; १२३	रुचती १०; १७; १३; ९७; १४; २०	" (भोजकस्य) १४; १२९
" (द्विपदानाम्) १३; १२३	रोग ९; ३१, ३५; १२; ३०; १४; ७, ७७, ९४, १५; ३६, ७७, १७३	" (महाभ्रमास्य) १३; १६९
राग १३; ४३	रोदन (तोय-धान्यानाम्) १४; ३९	" (युवराजस्य) १४; १०५,
राजगृह १; १	" (देवतानाम्) १४; ३७	" (राजः) १३; ८९, १६९; १४;
राजदण्ड १४; ४०	रोहिणी १०; २५, १३; ९५; १७; २२	८, १०, ३८, ६७, ६९, १०८,
राजदीप १४; १२१	रोहिणीशकट १५; ९७	११०, १११, ११५, १७२
राजनाश ८; १९	ल	" (सर्पाणाम्) १४; १२९
राजपरानज १२; ३०	लंबशावुन १५; १७	" (सेनापतेः) १३; १५४, १५८,
राजपीडा १४; ५५	लक्षण १; १८; १३; ६	१७०; १४; ६७, ११२
राजभय ७; २१	लक्ष्मीनाश २६; ४०	" (सेनापाः) १३; ५८, १२३,
राजमरण ४; ३३	लग्न १; १८	१६१
राजमुष्ण ९; १८, ४८; ११; २२	लाक्षा १२; १२	" (सौप्तिक) १३; १३१, १३३,
राजवध ६; १७; ८; २१	लाम १३; ३४	१३४, १३५
राजविजय ६; ९	" (राजः) १३; १८	" (स्वस्य) १३; ५९
राजविद्रव ७; २२	लिङ्गच्छेद (स्वप्ने) २६; १६	" (स्वामिनः) १३; १५१
राजवृद्धि ९; ३४; ११; २०	लिपि १५; ११९	वधि १५; १७
राजव्यसन ४; १७, १९	लेखक १५; ४२	वधू १४; ८४
राज्व १०; १८, २६, ४२; ११; १९; ३३; ६५, ७९, ८३, ८६; १४; ३१; १६; ११	लेख्यजीमी १४; १२	वनगमन (नागराणाम्) १४; ६
राजोद्देश ९; ४५	लोहित १९; १, २, ७, ९, १०, ११, २७, ३०, ३२	वनवासिन् ११; १४
राजोपकरण १४; ५५	" (व्याख्या) १९; १९	वराह १३; ६१
राज्यप्राप्ति २६; ८२	लोहितक १६; २४,	वरुण १४; ६४, ६६
राज्यविभ्रंश १८; ३०	लोहमुद्गर १९; ११	वरोदक १२; १६
राह १०; १८; ११; १८, २५, २८; १४; १३०; १५; १०६	ल	वर्ण ३; ६७; १६; २; १४; १; १८
राष्ट्रसेम ४; २०, ३०	वह १५; ११०, १३८;	१; १९; १
राष्ट्रनाश ४; ११, १८, २१, ३७, ८; २०; १४; १३१	वक्र १५; १२, १५६, १८५, १८७, १८९, १९१, १९३, १९४, १९६, १९८; १६; २, ४; १९; १, २, ११, ३४	" (कोष्ठाः) २०; ३२-३५
राष्ट्रनाशिली ७; ८	वक्राचार १५; २०५, २३०	" (चंद्रस्य) २३; १
राष्ट्रमह १४; ५२	वच्छ १५; १९, ४०	" (नागर) २४; ३
राष्ट्रविद्रव ९; २२	वज्र १३; १०१	" (यासिन्) २४; ४
राष्ट्रविनाश ३; २४; ९; ४०	वज्र १३; १०१	" (राहो) २०; २
राष्ट्र ४; ३४; ५, २१; १४; ९४; २०; १	वज्रस्य १५; २०५, २३०	" (सप्तमहाणाम्) २४; ३३, ३४
रथ १५; २	वज्रस्य १५; १९, ४०	" (सक्तिवाया) १४; ८८
रत्ना ९; ४४	वज्र १३; १०१	वर्णादि (लोहितस्य) १९; ३
	वज्रस्य १५; १९, ४०, १०१, १४६;	वर्ण-पाको (शुक्रमवातस्य) १५;
	वध ६; १३; ११; २, ३, ६; १३;	२२४-२३१
	५६, ६२, ६६, ७७, ८८, १०४;	वर्ष ३; ६३; ४; ९; ६; ७; ८;
		१३; ९; २, २४; १४; ४,
		१५; १३, ५८, ६०, १७२;

सू	सत्यवाती ९; ४९	सूर्य २२; १
सङ्ग्राम ४; ३२, ३३; ६; १४, १५, १६, २१; १०; ४३; ११; २६; १३; ७१, १३५, १२८, १३७; १४; ४१, ४४; १५; १०३, १०; १७; १८; १४	सत्यनाथ ४; १५; १०; १५	सूर्यमठ १४; १६६
संचय ९; ३०	सत्यनिष्पत्ति १५; १३, ५५, ६३, ८९	सूर्यपथ १५; ४
साम्बाहिक १३; १४३	सत्यप्रभु (बृहस्पतिः) २४; ३५	सूर्यपुत्र १६; ५
सन्धि ८; ८	सत्यवती ९; २७	सूर्यफल (कथन्धेनाहृत) २२; ५, ७ - ३३
सन्ध्या १; १५; ७; १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १३; १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २५, २६; २; ५३, ५४; १४; ६१	सत्यसंघात ९; ३३	” ” (पीत) २२; ४
सन्ध्याकार ७; २०, २३	सत्यसंपत्ति ३; ३४	” ” (रक्त) २२; ३
सन्ध्यापर्यन्त ७; २१	सत्यसमृद्धि ६; २७	” ” (रोहिण्याम्) २३; ५३
संपद १२; २०; १३; ३४	सत्यानुत्पत्ति ५; २१	” ” (विरदिम) २२; ४
संपुंग १३; ८८; १६; ३०	सत्योपवात ९; २०	” ” (श्वेत) २२; २
संसक्ति (विपर्ययेण) १४; ५	साधन ४; ३९	सुर्वात्म २२; १८
संस्थान १७; १	साधु १०; ३४, ३९,	सेनजित् १; २
” (चंद्रस्य) २३; १	साधुदत्तान १३; ७८	सेना १३; ६३, ६७, ७०, ८२, ८४, ८५, ९३, ९४, ११०, १११, ११८, १२०, १३२, १३३, १५९, १६८
स्योच्यते ७; १५	सिन्धु १४; ६४; १५; ३७, १५०	” (अश्वत्थिवा) १३; १४१, १४२
सपरिधा ९; ५३, ५४	सिंह १३; ५०	सेनाग्नि १३; ११४
सतराज २३; १७	सिद्धार्थ १३; १००	सेनानी १३; ५१
ससर्षि २१; २८	सुख ३; ३३; १३; ३४; १५; ८६, १२९, १३३, १४७	सेनापनिषध ३; ४९
समूह ६; ३	सुखच्छ १२; २८	सेनाचक्र ९; ४५
समृद्धि २६; १९	सुगन्ध ९; २१	सेनाध्यायि ३; ५१
सरजः ९; ४९	सुखदुःखप्रभु (छोहितः) २४; ३५	सिंचयेत् १५; ३८
सरीसृप १०; २२; १३; ६२; १७; ३१	” ” (शक्तिः) २४; ३७	सोम ३; ४२, ४३, ४४, ४५, ४६; १५; १००
सर्प ९७; २६	सुनिमित्त १३; ४८	सोमज १५; १००
सर्पजीवी १४; ८०	सुविन्तु १२; २७	सौभाग्यवृद्धि २६; २८
सर्वपात ८; २२	सुभिक्ष ३; ६५; ४; ५; ६; ७; ७; ७; ९; १७, २६, ३४, ४३, ४६, ६२; १०; ५, ६, ७, ११, १६, २६, २८, ४७, ४८; १४; ८८; १५; ८५, १००, १०२; १६; १२, १५, २६	सौम्य १०; २७, १५; १०२; १७; २२
सर्वज्ञापित १; १४	सुमिश्र ८; ३३	सौम्या ११; ७; १६; ३३
सर्वकल्याण ९; २१	सुरा १२; १२	सौर १६; २२
सर्वप्रभु (रतिः) २४; ३६	सुराज १४; ६४; १५; ३७, १०२, १२२	सौरसेन १५; १४, १३८, १४०; १६; १९
सखिवा १४; ८७	सुरास १४; ८०	सौरि १६; ६, १७
सखिसुख ९; ४९	सुवर्ण १२; २७	सौरिक १५; १०४
सख्य ९; १४, १६, १८, २४, २०; ४, ७, ८, १०, १२, १४, १५, १७, २०, २२, २४, २९, ३१, ३४, ३५, ३७, ४३, ४६, ५१; १२; १९, २०; १८; २०	सुवर्णवर्ण (सूर्य) २२; १६	सौर्य १५; ३०
सत्यवात ९; ३५, ११; ९	सुवात ८; २३	सौवीर १४; ६४; १५; ३७, १५७; १६; १८,
	सुवारण १२; १८	सौष्टकर्मिक १५; ३०
	सुवृष्टि ३; ३४; ४; ३४; ९; ७; १५; १५	स्वल्पज्वलन (अश्वस्य) १३; १५२
	सुषेय १२; २७	स्वल्पधारा १३; ११२
	सुसंस्थान १२; २७	स्वल्पित १३; ८४
		स्विराज्य १५; ३४
		स्वपति १३; १३, १६

रथप्रहरण १०३
 रच (विस्तर) १४; २०
 रवि ४; १३, १४, १७, १८, १९, २०, २२, २३, २४; १५; १५५
 रश्मि १३; ८४
 रस (विपरीत) १४, १७
 ,, (वृक्षस्य) १४; ३३
 रसन (चतुष्पदानाम्) १३; १२३
 ,, (त्रिपदानाम्) १३; १२३
 राग १३; ४३
 राजगृह १; १
 राजदण्ड १४; ४०
 राजदीप १४; १२१
 राजनाश ८; १९
 रामपरराज्य १२; ३०
 रामपीडा १४; ५५
 राजभय ७, २१
 राजभरण ४; १३
 राजस्युप ९; १८, ४८; ११; २२
 राजवध ६; १७; ८; २१
 राजविजय ६; ९
 राजविद्रव ७; २२
 राजवृद्धि ९; ३४; ११; २०
 राजव्यसन ४; १७, १९
 राजम् १०; १८, २६, ४२; ११; १९;
 ३३; ६५, ७९, ८३, ८६; १४;
 ३१; १६; ११
 राजोद्देश ९; ४५
 राजोपकरण १४; ५५
 राज्यप्राप्ति ६; ८२
 राज्यविभंश १८; ३०
 राष्ट्र १०, १८; ११; १८, २५, २८;
 १४; ३०; १५; १०६
 राष्ट्रक्षोभ २०, ३०
 राष्ट्रनाश ४; ११, १८, २१, ३७, ८;
 २०; १४; १३१
 राष्ट्रनानिनी ७; ८
 राष्ट्रसङ्घ १४; ५२
 राष्ट्रप्रिय ९; २२
 राष्ट्रविनाश ३; २४; ९; ४०
 राष्ट्र ४; ३४; ५; २१; १४; ९४;
 २०; १
 रत्न १५; २
 रत्ना ९; ४४

रदित १३; ७७
 रुद्र १४; ६६
 रघिरवयो ८; १४, १५; २२
 रघिरस्त्व (तोयधान्येभ्यः) १४; ४१
 रुद्र १२; २८; १५, १७३
 रुद्र २१; ४९
 रेवती १०; १७, १३; ९७, १७; २०
 रोग ९; ३१, ३५; १२; ३०; १४;
 ७, ७७, ९४, १५; ३६; ७४;
 १७३
 रोदन (तोय-धान्यानाम्) १४; ३९
 ,, (देवतानाम्) १४; ३७
 रोहिणी १०; २५, १३; ९५; १७; २२
 रोहिणीशकट १५; ९७
 ल
 लंबशाकल १५; १७
 लक्षण १; १८; १३; ६
 लक्ष्मीनाश २६; ४०
 लग्न १; १८
 लाक्षा १२; १२
 लाम १३; ३४
 ,, (राजः) १३; १८
 लिङ्गच्छेद (स्वप्ने) २६; १६
 लिपि १५; ११९
 लिख १५; ४२
 लिख्यजीवी १४; १२
 लोहित १९; १, २, ७, ९, १०, ११,
 २७, ३०, ३२
 ,, (श्याक्या) १९; १९
 लोहितक १६; २६
 लोहमुद्गर १९; ११
 व
 वज्र १५; ११०, १३८;
 वक्र १५, १२, १५४, १८५, १८७,
 १८९, १९१, १९३, १९४, १९६,
 १९८; १६; २, ४; १९; १, २,
 ११, ३४
 वक्रव्यार १५; २०५, २३०
 वच १५; १९, ४०
 वज्र १३; १०१
 वर १४; ६४; १५; ३५, १०१, १४६;
 वध ६; १३; ११; २, ३, ६; १३;
 ५६, ६२, ६६, ७७, ८८, १०४,

१५९, १६०, १७१, १७२,
 १७३, १७४, १७७; २६; १८,
 ४५
 ,, (युत्रस्य) १४; ८
 ,, (प्रधानस्य) १३; ९, १०, ११,
 १२, १४, ४, ८, १२८
 ,, (भोजकस्य) १४; १२९
 ,, (महाऽमात्यस्य) १३; १६९
 ,, (युवराजस्य) १४; १०५,
 ,, (राजः) १३; ८९, १६९; १४;
 ८, १०, ३८, ६७, ६९, १०८,
 ११०, १११, ११५, १७२
 ,, (मर्त्यानाम्) १४; १२९
 ,, (सेनापतेः) १३; १५४, १५८;
 १७०; १४; ६७, ११२
 ,, (सेनाया) १३; ५८; १२३,
 १६१
 ,, (सौप्तिक) १३; १३१, १३३,
 १३४, १३५
 ,, (स्वस्य) १३; ५९
 ,, (स्वामिनः) १३; १५१
 वधि १५; १७
 वधू १४; ८४
 वनगमन (नागराणाम्) १४; ६
 वनवासिन् ११; १४
 वराह १३; ६१
 वरुण १४; ६४, ६६
 वरोदक १२; १६
 वर्ण ३; ६७; १६; २; १७; १; १८;
 १; १९; १
 ,, (कोट्याः) २०; ३२-३५
 ,, (चंद्रस्य) २३; ३
 ,, (नागर) २४; ३
 ,, (पापिनः) २४; ४
 ,, (रातोः) २०; २
 ,, (सप्तमहाणाम्) २४; ३३, ३४
 ,, (सवितायाः) १४; ८८
 वर्णदि (लोहितस्य) १९; ३
 वर्ण-पाकी (शुक्लमावास्य) १५;
 २२४-२३३
 वर्ण ३; ६३; ४; ९; ६; ७; ८;
 १३; ९; २, २४; १४; ४, ५४;
 १५; १३, ५८, ६०, १०२, १८२

वर्षण ७; ८, ९, २५; ९; १४, ६१;	वास्तव २३; ७१; १६; २०	विपर्यय २३; ११३
१२; २०; १६; १२	वास्तित २३; १३४	विपर्यास ३; ४२, ४४
॥ (मघादिनाम्) १४; १३-१४	वासुदेव १४; ६९	॥ (प्रकृतेः) १४; २
वर्षदा ७; १३, १४, २०	वास्तु १; १८	विपाचन १२; ७
वर्षा ५; ३, ४, ८, १०, ११, १४,	वाहन २३; ११९	विमनस्क २३; १०
१६, १७, २३	वाहिनी १३; १३	विमल २१; ५०
॥ (मद्युभ) ५; २०	विकर्षण २३; १६८	विरोध २३; १६८
॥ (महद्) ७; १०, १८, १९	विकार २; ३	विलम्ब १५; ११५; १९; १०
वर्षानिरोधका ५; १२, १३	विकृत १५; १८७	विलम्बक १५; ७३
वल्मीक १४; ५१	विक्रेत्री २१; ४४	विलम्बी १; ७६, ७७, ७८, ७९,
वसा १२; १२	विक्रान्त २२; ४७	८०; २१; ५१
वसु १७; ३; १८; १२	त्रिखिल २१; ९	विलिखित २३; १६५; १३; १६८
वसुंधरा ११; १९	विमति १३; १०	॥ (द्वयानाम्) १३; १३६
वाञ्छितप्रसासि १३; ९६	विचारण १५; १००	विलोमत्व १३; १२६
वाञ्छि २३; १०; १४; १६४, १६५	विनय ३; ५६, ५७; ४; ५; ८; ४,	विग्रह २३; ८०
वाञ्छिमरण १४; ५६	९; १३; ४९, ५१, ७४, १५०	विपर्यन्त (अज्ञानाम्) १३; १२८
वाटधान १५; २४	॥ (राज्) ११; ७, १०; १३; ६४	॥ (वृक्षाणाम्) १४; २३
वाणिज्य १०; १०, ३७, ४६	विनामसु (वृषः) २४; ३६	विनिधाचरण (मूर्तिणाम्) १४; ३८
वात १; १५; ८; १३; ९; १; १०;	विदर्भ १५; ३४, ४०, १०६,	विनार्या १०; ४६; १३; ९५; १६;
७; ११; ११; १३; ५५, ९४;	निदारणा ३; ६१	२४; १७; २०
१५; १८२; २४; ३९	निद्राम २२; १५	विनाला १४; ७०
वातिक २४; ३९	विदेह १५; १०१	विशिल २१; ४४
वापी १२; २५	विद्वन्मलक २१; ४४	विशिक्षान २१; ५०
वायव्य १५; १९४	विद्या १; १८; १३; ३८	विश्वकर्मा १४; ७४
वायव्या २२; २०; १६; २३	विद्युत् १; १५; २; ६, ७; ५; १, ५,	विषम २१; ५१
वायु ७; २५; ९; ४, ५, ६, ७, १३;	६, ७, ८, ९, ११, १३, १५,	विषाणी २१; १६
१२, १४, १६, १८, २३, २५,	१६, १७, १८, १९, २०, २१,	विष्कम्भ १३; १४
२८, २९, ३०, ३१, ३२, ३६,	२२, २३, २४; ६; २०; ७; २४;	विस्तर्जन ९; ३
३८, ३९, ४१, ४२, ४३, ४४,	८; ९; २३; १२; ८; १३; ८४,	विस्वर १२; २८; १३; ११९, १२०
४५, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२,	१४; १०३; १५; १८२; २१; ४६	वीथी १२; ६४, ३५
५३, ५४, ५७, ५८, ६०, ६३;	विद्युत्सम २१; ४६	वीरस्थान १४; ७३
१३; ७२	विद्युत्स्फुल्लिखणक २१; ४६	वृक्ष १२; २४; १४; २४, ४५
वायुवृष्टि १०; ४५	विद्युदाकाराणि ३; ७-१२	वृक्षभय ४; १५
वारण १३; १६३	विद्युत् २१; ४६	वृक्षानुशासन २२; १८
वारणमरण १४; ५६	विद्य १३; ११०	वृद्धि ११; १६
वारि १३; १०१	॥ (वायिनां) ९; ४३	वृद्धिकर २६; ४३
वाष्पी १२; २०; १६; १८	विधि १३; ४८	वृथिक १६; २५
वासन (आह+यानाम्) १३; १३२	विधूमित २१; ४८	वृष १३; ५०; १४; १३९
॥ (उद्ध+विरात्मूपकानाम्) १३;	विनास (राज्) १३; १२२	वृषनीली १५; ४२, ६३, २११, २२०
१३१	विनासी २१; ५०	वृष्टि १३; ६३; १५; २, १८, ८७;
॥ (प्राभ्याणाम्) १३; १३२	विपत्ति (मुफ्तत्व) १४; ४८	१६; ७
॥ (जोष-धाम्यानाम्) १४; ३९	विपरीतदर्शन (अधस्त) १३; १५१	वेद १३; ३८
३३३	विपरीतनेधुन (विजातीयाम्) १३;	वेदविवादि ३१; २६

वेदम १४; ४५
 वैजयन्ती १३; ८०
 वीथ १३; १७; १४; ७७
 वीर ९; १५
 वैवस्वत २१; ४८
 वैशाख १२; १४, १७
 वैश्व ११; २७; १४; २६, ३१, ५७,
 ५८, ७२
 वैश्वानर १४; ६२
 वैष्णव १२; १८
 वैश्वदेव १४; २१
 वैश्वानरपथ १४; ४८, ५२, १६८,
 २०६, २१५, २३१; २५; १२
 वैश्वानरप्रथम २२; १६
 वैष्णव १३; ९७
 व्यञ्जन १; १८; १३; ६
 व्यय ३; ५४
 व्यसन (राज) १३; ६१
 व्यसनशक्ति २६; २४
 व्यसनमोक्ष २६; २१
 व्याख्या (उपात्तस्य) १४; २
 व्याघ्र १३; ५०
 व्याधि ३; २९, ६१; ४; ९, २९,
 ३४; ८; १३; ९; ३३, ३३;
 १०; ८, २२, २८, २९, ३१, ३४,
 ३५, ११; ५, १३; १०७; १४;
 २२, ३२, ६३; १५; ४१, ५४,
 ६१, ६२, ७५, ७८, ८४, ८७,
 ८९, १११, १२१, १४१, १४३,
 १५१; १६, ८, २६; १४; ३,
 ३३, १५; २६; ४२
 व्याधिकोप १६; ७
 व्याधित १३; ७५
 व्यामिश्र १२; २३
 व्याल १०; २२; १९; ११
 ,, (व्यालया) १९; १७
 द्वा
 दाह १५; २२
 दाह १३; ११, ११९
 दापर १५; १०७
 दाह १०; २०; १५; २१; १६; २९
 दाहट १३; ८३
 दाहटम् २०; १६

दाहण १; १७; ३; ६७; ६; ७, २२,
 २५, ८; १७
 दाहण १३; ११०
 दाम्ब्याप ७; १५
 दाताचिस २१; ५०
 दानैश्वर १४; ९२, ९६; १६; २, ८,
 १५, १६, १८, ३०
 ,, (कृत्तिकारोहिणीयुक्त) २५; १५
 दावर १५; १४, ११७
 दायन १३; १५६-१५७
 दार्का ८; १९
 दालम १०; ११; १६; २५; १७; २६
 दास्य ४; १२; ९; ३१, ३५; १२; १२;
 १३; १२; १५; ७१
 दास्यकोप ४; १७; १६; ६, २६; १४;
 १५
 दास्यकोश १४; ४४
 दास्यनय १४; १६१
 दास्यविभ्रम १९; ८
 दास्योपात्त ११; ४
 दायन (दयानाम्) १३; १३६
 दास्य १३; ३५
 दासी (दक्षिणेनानुराधायाम्) २५;
 ३८
 दास्यपाल २६; २७
 दास्यवेश १५; १३२
 दान्या ११; २०
 दान्ति (अनुमत्प्राम्) २६; ८३
 दालकेयु २१; ५०
 दक्षिणही २१; ५०
 दक्षिणी २५; ३०
 दक्षिणी २१; ५०, ५१
 दक्षिणरोग १४; ७६
 दक्षिण्य १५; १२०
 दक्षिण्य १०; ४१
 दक्षिणी १४; ७४
 दक्षि ६; ३, ४
 दक्षि १४; ११५
 दक्षिणवात १२; ८
 दक्षिण्येया १४; ३
 दक्ष १०; ११; १४; २६
 दक्ष १५; ४, ५, ५०, ५५, ५६, ६२,
 ७०, ७९, ८०, ९२, ९३, ९५,

९६, ९७, १०३, १०७, १११,
 ११२, १२६, १६२, १६९, १६९,
 १७०, १९३; २१; २५
 दक्षिण्य १५; १, २३०
 दक्ष १२; २३; २१; १३
 दक्षिण्य २१; ४६
 दक्ष ६; ५; १३; ४७
 दक्षिण्य ३; ६२
 दक्षिण्य ७; ८
 दक्षिण्य ११; ६६
 दक्ष ११; ९, २७; १४; २७, ३१,
 ५७, ५८, ११९
 दक्षिण्यपाल ९; ८
 दक्षिण्य १५; १७, ३५
 दक्ष १५; १८३; २६; ४७
 दक्षिण्य २९; ५३
 दक्षिण्य १२; १३
 दक्षिण्य १५; ४२
 दक्षिण्य १५; १८९
 दक्षिण्य १९; ११
 ,, (व्यालया) १९; १४
 दक्षिण्य १३; १२
 दक्षिण्य १४; ७३
 दक्षिण्य १५; १७२
 दक्षिण्य २१; ५८
 दक्षिण्य १०; ८; १४; २०; १८; ३०
 ,, (मीन-वादिशायाम्) १४; ४६
 ,, (चतुःपदानां व्याहृतस्य) १४; ४८
 ,, (सुभ) १३; १०२
 दक्षिण्य १०; ३०, ३७, ४१; १२;
 १४ १४; ३१
 दक्षि २६; ४८, ७६, ७७, ८१
 दक्ष १३; ५४; २१; ९
 ,, (चन्द्रस्य) १४; ९०, ९१
 ,, (साम्यस्य) १४; ९२
 दक्षिण्य (चन्द्रस्य) १४; ११३-११४
 दक्षि २२; १७
 दक्षिण्य १३; ८२
 दक्षिण्य २४; ३९
 दक्षि १६; ३६; २१; ४५
 दक्षिण्य १३; ७५; १५; ३०७

स	सत्यघाती ९; ४९	सूर्य २२; १
सङ्ग्राम ४; ३२; ३३; ६; १४, १५, १६, २१; १०; ४३; ११; २६; १३; ७३, १३५, १२८, १३७; १४; ४१, ४४; १५; १०३, १४; १७; १८; १४	सत्यनाम ४; १५; १७; १५	सूर्यप्रद १४; १६६
संचय ९; ३०	सत्यनिष्पत्ति १५; १३, ५९, ६३, ८६	सूर्यपग १५; ४
साम्राजिक १३; १४३	तत्समस्तु (वृहस्पतिः) २४; ३५	सूर्यतुल १६; ५
सन्धि ८; ८	सत्यवती ९; २०	सूर्यफल (कन्यधेनावृत्) २२; ५, ७ - १३
सन्ध्या १; १५; ७; १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २५, २६; ९; ५३, ५४; १४; ६१	सत्यसंघात ९; ३३	" " (पीत) २२; ४
सन्ध्याकार ७; २०, २३	सत्यसंपत्ति ३; ३४	" " (रक्त) २२; ३
सन्ध्यावर्ण ७; २१	सत्यसमृद्धि ६; २७	" " (रोहिण्याम्) २३; ५३
संगद् १२; २०; १३; ३४	सत्यानुत्पत्ति ५; २१	" " (विरविम) २२; ४
संयुग १३; ८८; १६; ३०	सत्योपघात ९; २०	" " (श्वेत) २२; २
संज्ञिक (विपर्ययेण) १४; ५	साधन ४; ३९	सूर्यांत २२; १८
संस्थान १७; १	साधु १०; ३४, ३९,	सेनाजिप १; २
" (चंद्रत्व) २३; १	साधुदर्शन १३; ७८	सेना १३; ६३, ६७, ७०, ८२, ८४, ८५, ९३, ९४, ११०, १११, ११८, १२०, १२२, १२३, १५९, १६८
सधोपय ७; १५	सिन्धु १४; ६४; १५, ३७, १५०	" (अभ्युत्थिता) १३; १४१, १४२
सपत्निघा ९; ५३, ५४	सिंह १३; ५०	सेनाजि १३; ११४
ससराद् २३; १७	सिंहल १६; २८	सेनानी १३; ५१
सप्तर्षि २१; २८	सिद्धार्थ १३; १००	सेनापतिवध ३; ४९
सगूरु ६; ३	सुख ३; ३३; १३; ३४; १५, ८६, १२९, १३३, १४७	सेनावध ९; ४५
समृद्धि २६; १९	सुखण्ड १२; २८	सेनास्थापि ३; ५१
सराजः ९; ४९	सुगन्ध ९; २१	सिधेय १५; ३८
सरीसृप १०; २२; १३; ६२; १७; ३१	सुखदुःखप्रसु (लोहितः) २४; ३५	सोम ३; ४२, ४३, ४४, ४५, ४६; १५; १००
सर्प ९७; २६	" " " (शानिः) २४; ३७	सोमज १५; १००
सर्पजीवी १४; ८०	सुनिमित्त १३; ४८	सौभाग्यवृद्धि २६; २८
सर्वघात ८; २२	सुविन्दु १२; २७	सौम्य १०; २०; १५; १०२; १७; २२
सर्वज्ञमापित १, १४	सुमिश्र ३; ६५; ४; ५; ६; ७; ७; ७; ९; १७, २६, ३४, ४३, ४६, ६२; १०; ५, ६, ७, १३, १६, २६, २८, ४७, ४८; १४; ८८; १५; ८५, १००, १०२; १६; १२, १५, २६	सौम्या ११; ७; १६; २३
सर्वव्याय ९; २१	सुमिश्र ८; ३३	सौर १६; २२
सर्वप्रसु (रविः) २४; ३६	सुपा १२; १२	सौरसेन १५; १४, १२८, १४०; १६; १९
सविता १४; ८०	सुराद् १४; ६४; १५; ३७, १०२, १२२	सौरि १६; ६, १७
सविशुभ ९; ४९	सुलसा १४; ८०	सौरिक १५; १०४
सत्य ९; १४, १६, १८, २४, १०; ४, ७, ८, १०, १२, १४, १५, १७, २०, २२, २४, २९, ३१, ३३, ३५, ३७, ४३, ४६, ५१; १२; १९, २०; १८; २७	सुवर्णवर्ण (सूर्य) २२; १६	सौरिय १५; ३०
सत्याघात ९; ३५, ११; ९	सुवात ८; २३	सोवीर १४; ६४; १५; ३७, १५७; १६; १८
	सुवात्त १२; १८	सौष्टर्किक १५; ३०
	सुशुष्टि ३; ३४; ४; ३४; ९; ७; १५; १५	स्यन्धज्वलन (जयस्य) १३; १५२
	सुशेय १२; २७	स्यन्धावार १३; ११२
	सुसंस्थान १२; २७	स्यनित १३; ८४
		स्योरान्य १५; ३४
		स्यपति १३; १३, १६

स्थाली २२; १५	स्वर १३; ६, ९	हस्तिक १३; ८, ९, ३५, १५९, १६१
स्थानर ६; २८, ३०; १४; ८७; १५;	स्ताति १२; १८; १७; ७	हित १७; १९
१३५, १४५, १४७; १६; २९	ह	हिमागम १२; १७
त्रिगु १२; २३, २६	हत (जागरेण) २४; ७	हीनाक्षा १३; ७५
साव १४; ३२	हतसैन्य १३; ९५	हुताशन १३; ५२
स्वकार्य १४; १४२	हय १३; ५०; १४; १५३, १५४,	हृद्गो १७; २५
स्वपश्चात्तन ११; १६	१५६, १५९, १६१, १६७, १६८,	हेन्द्रकेतु २१; ४६
स्वप्न ६; १७; १३; ३५	१६९	हेन्द्रस्वर २१; ४६
„ (कर्मज) २६; ३	हर्ष (शुद्धप्रियाणाम्) १३; १२७	हेम १३; ११
„ (पाप) १४; १४४	„ (इयानाम्) १३; १४८	हेयन १३; १६५
„ (पैतिकानाम्) २६; ६	हस्तन २१; १८, ५१	हेपित १३; १३५, १४७, १४८
„ (वातिकानाम्) २६; ७	„ (तोयधाम्याणाम्) १४; ३९	„ (नागानाम्) १४; १६६
„ (शैतिकानाम्) २६; ५	„ (देवतानाम्) १४; ३७	„ (वाजिनाम्) १४; १६६
स्वप्न १३; २७	हल १०; ४०, १२; १५; १३; ९७	होता १३; ५६, ५८, ५९